ECONOMISCH-SOCIALE BIBLIOTHEEK
GESTICHT DOOR Dr F. VAN GOETHEM EN Dr G. SAP
THANS ONDER LEIDING VAN Dr G. EYSKENS EN Dr F. VAN GOETHEM

DE NATIONAAL-SOCIALISTISCHE ARBEIDSDIENST

DOOR

P. W. VAN DEN NIEUWENHUYSEN o. f. m.
Doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen

TWEEDE DRUK

1942
N. V. STANDAARD-BOEKHANDEL — BRUSSEL
N. V. VAN STOCKUM & ZOON — 'S GRAVENHAGE

DE NATIONAALSOCIALISTISCHE ARBEIDSDIENST.

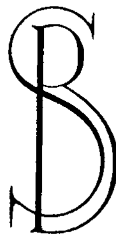
ECONOMISCH-SOCIALE BIBLIOTHEEK

GESTICHT DOOR Dr F. VAN GOETHEM EN Dr G. SAP

THANS ONDER LEIDING VAN Dr G. EYSKENS EN Dr F. VAN GOETHEM

MONOGRAPHIEËN

XVII

1942

N. V. STANDAARD-BOEKHANDEL — BRUSSEL

W. P. VAN STOCKUM & ZOON — 'S GRAVENHAGE

ECONOMISCH-SOCIALE BIBLIOTHEEK

GESTICHT DOOR Dr F. VAN GOETHEM EN Dr G. SAP

THANS ONDER LEIDING VAN Dr G. EYSKENS EN Dr F. VAN GOETHEM

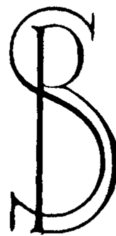
DE NATIONAAL-SOCIALISTISCHE ARBEIDSDIENST

DOOR

P. W. VAN DEN NIEUWENHUYSEN o. f. m.

Doctor in de Politieke en Sociale Wetenschappen

TWEEDE DRUK

1942

N. V. STANDAARD-BOEKHANDEL — BRUSSEL

W. P. VAN STOCKUM & ZOON — 'S GRAVENHAGE

IMPRIMATUR.

Mechliniae, die 3 Novembris 1941.

† Et. Jos. Carton de Wiart.
Vic. gen.

IMPRIMI POTEST.

Mechliniae, 3 Novembris 1941.

fr. Dionysius Van Ruytegem o. f. m.
Min. prov.

VOORWOORD
BIJ DE TWEEDE UITGAVE

Aan deze tweede uitgave werd weinig veranderd. Het wetenschappelijk apparaat werd om practische redenen eenigszins besnoeid. Zoo werd de lijst van groote ondernemingen, welke ten andere aan voortdurende verandering onderhevig is, weggelaten. Ook het bijvoegsel en de literatuur werden ingekrompen. Aan het laatste hoofdstuk werden met het oog op de verwezenlijkingen hier te lande enkele wijzigingen aangebracht, en enkele beschouwingen aan toegevoegd.

De oorlogsomstandigheden hebben aan den nationaalsocialistischen arbeidsdienst, gedeeltelijk althans, een ander werkterrein gegeven, n.l. hulp aan de oprukkende legers. Het is echter nog te vroeg om hieromtrent zakelijke gegevens mee te deelen.

Antwerpen, 11 Juli 1941.

P. Dr. W. v. d. NIEUWENHUYSEN o. f. m.

INLEIDING

Ondanks een overvloed aan literatuur blijft het nog steeds even moeilijk zich een « Gesamtbild » van het nationaalsocialisme te vormen. Deze moeilijkheid komt vooral voort uit het feit dat het nationaalsocialisme op de eerste plaats geen theoretisch stelsel, maar een levende werkelijkheid wil zijn. Deze werkelijkheid is vervlochten met het leven van het gansche Duitsche volk. Het spreekt vanzelf dat het eerste programma van de Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei de werkelijkheid van het nationaalsocialisme van heden niet meer ten volle weergeeft. Zelfs het werk van A. HITLER, *Mein Kampf*, hoe belangrijk ook voor de kennis van het nationaalsocialisme, kan ons geen voldoende inzicht geven in het Duitschland van heden. Meer nog, alle pogingen om het nationaalsocialisme te begrijpen doorheen de theoretische uiteenzettingen van zijn schrijvers kunnen slechts een gedeeltelijk resultaat opleveren. Het nationaalsocialisme wil een *levende* werkelijkheid zijn en moet bestudeerd worden, daar waar de polsslag van het leven slaat. Hieruit volgt dat een studie van het nationaalsocialisme in zijn meer algemeene aspecten moet voorafgegaan zijn door een onderzoek naar de verschillende verwezenlijkingen van deze beweging.

De Reichsarbeitsdienst is nu een van de meest kenmerkende verwezenlijkingen van de nationaalsocialistische beweging. Volgens de leiders van het nieuwe Duitschland zijn de algemeene beginselen en de eigen geest van de nationaalsocialistische beweging in den Rijksarbeidsdienst tot levende werkelijkheid geworden. « Der Arbeitsdienst ist ein Kind der nationalsozialistischen Bewegung, er trägt ihren Charakter und ist von ihrem Geiste durchdrungen, er gäbe sich selbst auf, wenn er je aufhören würde, Träger und Verkünder dieses Geistes zu sein », schrijft Reichsarbeitsführer K. HIERL [1]). Door den arbeidsdienst leeren wij het nationaalsocialisme kennen in de werkelijkheid van het leven.

De nationaalsocialistische arbeidsdienst is scherp onderscheiden van de maatregelen, welke in andere landen, zooals

[1]) Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht, München, 1934, blz. 6.

Nederland, Vereenigde Staten van Amerika, België en anderen, getroffen werden ten behoeve van de jonge werkloozen, en welke geleid hebben tot de inrichting van werkkampen. De nationaalsocialistische arbeidsdienst is geen instelling tot bestrijding van de gevolgen der werkeloosheid, maar is op de eerste plaats een middel tot opvoeding van de Duitsche jeugd. Het voornaamste element in deze opvoeding is de handenarbeid : in en door den handenarbeid moet de Duitsche jeugd leeren den arbeid en den arbeider te waardeeren. Op deze manier moet de diepe kloof, welke het volkslichaam scheidde in arbeiders en intellectueelen, overbrugd worden.

Het genoemde onderscheid tusschen werkkampen voor werkloozen en nationaalsocialistische arbeidsdienst komt het beste tot uiting door na te gaan hoe de arbeidsdienst in Duitschland zich ontwikkeld heeft. Daarom behandelen wij in het eerste hoofdstuk het ontstaan en de ontwikkeling van den arbeidsdienst in Duitschland. Uit de geschiedenis van den arbeidsdienst blijkt reeds dat het nationaalsocialisme innig verbonden is met den arbeidsdienst. De nationaalsocialistische beginselen liggen inderdaad ten grondslag aan deze instelling. Daarom behandelt het tweede hoofdstuk de nationaalsocialistische grondbeginselen, voor zoover deze belang hebben voor den arbeidsdienst. In het derde hoofdstuk worden de beginselen van den arbeidsdienst uiteengezet. Hierbij beperken wij ons tot de voornaamste gedachten, waarop het gansche streven van den arbeidsdienst berust, en volgens dewelke de gansche organisatie opgebouwd is.

Deze algemeene beginselen moeten toegepast worden in het dagelijksche leven van den arbeidsdienst. Het vierde hoofdstuk behandelt hoe deze toepassing, volgens de voorschriften, in elk van de gebieden, waarop de arbeidsdienst zich beweegt, moet gebeuren. Het is noodzakelijk dat het gansche leven van den arbeidsdienst in het kader van een stevig opgebouwde organisatie gevat wordt. Dit georganiseerd-zijn van den arbeidsdienst brengt met zich mee dat de leden van deze instelling in een bepaalde verhouding tegenover elkander, en tegenover de organisatie zelf staan, en dat de arbeidsdienst onafhankelijk bepaalde functies moet uitoefenen zoowel tegenover zijn leden als tegenover buitenstaanders. Deze verhoudingen en functies staan onder den invloed van

de grondbeginselen van den arbeidsdienst. Dit alles wordt in het vijfde hoofdstuk uitvoerig uiteengezet.

Het zesde hoofdstuk gaat na welke resultaten de arbeidsdienst reeds bereikt heeft op de verschillende gebieden van zijn activiteit. Als maatstaf van deze resultaten dienen de algemeene beginselen en de richtlijnen van de bevoegde overheden. De arbeidsdienst werd in het leven geroepen zoowel voor de mannelijke als voor de vrouwelijke jeugd. Terwijl de opbouw van den arbeidsdienst voor de mannelijke jeugd reeds voltrokken is, zoo is dit nog niet het geval voor de vrouwelijke jeugd. Alhoewel beide door dezelfde algemeene beginselen geleid worden, toch wijken zij, voor zoover dit op heden reeds zichtbaar is, bij de toepassing sterk van elkander af. Om deze reden heb ik mij beperkt tot de mannelijke jeugd, behoudens het zevende hoofdstuk, waar in korte trekken het huidige uitzicht van den vrouwelijken arbeidsdienst, aangegeven is. Wanneer deze laatste volledig uitgebouwd is, zal hij zeker een afzonderlijke studie waard zijn.

In het achtste en laatste hoofdstuk geven wij tenslotte een korte beoordeeling van den arbeidsdienst. De heftigheid, waarmee de strijd voor of tegen het nationaalsocialisme gevoerd wordt, maakt een juist en vooral een rechtvaardig oordeel over de nieuwe levensvormen, welke in Duitschland ontstaan zijn, en daarmee over het nationaalsocialisme zelf, uiterst moeilijk. Bovendien is het gevaar niet denkbeeldig dat ook het meest gegronde oordeel door een van de twee partijen, of zelfs door beiden afgewezen wordt en dat beide partijen den schrijver rangschikken onder hun tegenstrevers. Om deze reden is het noodzakelijk om van de eerste bladzijden te bevestigen dat deze studie over den nationaalsocialistischen arbeidsdienst een eerlijk werk wil zijn. In volle rechtzinnigheid bevestig ik dat door deze studie geen enkel politiek doel beoogd werd. Ik heb alleen de waarheid en de wetenschap willen dienen. Ik meen dan ook het volste recht te hebben iedere kritiek, van welke zijde zij ook kome, en welke politieke inzichten verwijt, af te wijzen. Ik besef tenvolle dat een schrijver bij de beoordeeling van een instelling, en vooral van een wereldbeschouwing geen abstractie kan maken van zijn eigen levensvisie. Het zou dus een loutere fictie zijn te beweren dat mijn oordeel los staat van elke wereldbeschouwing. Daarom beken ik mij hierbij tot een be-

paald en welomschreven systeem, n.l. de katholieke levensopvatting. Dit beteekent volstrekt niet dat ik er aan verzaakt heb een objectief beeld van den arbeidsdienst te geven.

Bij de beschrijving van den arbeidsdienst, en vooral bij de uiteenzetting van de grondbeginselen heb ik getracht elken invloed van mijn eigen oordeel uit te schakelen. Dit verrechtvaardigt de inderdaad zeer talrijke aanhalingen in de eerste deelen van dit werk. Ik heb de nationaalsocialistische schrijvers zelf aan het woord willen laten. Om dezelfde reden heb ik aan deze beschrijving een opbouwend karakter gegeven. De nationaalsocialistische opvattingen werden uiteengezet alsof zij tot mijn persoonlijke overtuiging behoorden. Elke beoordeeling heb ik opgeschorst tot in het laatste hoofdstuk. Slechts in dit hoofdstuk geef ik mijn persoonlijke meening weer. De lezer gelieve hiermee rekening te houden, vooral bij de lezing van de eerste hoofdstukken.

Bij de beoordeeling van den arbeidsdienst heb ik telkens mijn oordeel gemotiveerd. Hierdoor zullen vooral andersdenkenden in staat zijn een juist oordeel te vormen over de opmerkingen van het laatste hoofdstuk.

Het materiaal voor deze studie werd voor een groot deel ter plaatse bijeengebracht. Verschillende personaliteiten van den arbeidsdienst hebben mij belangrijke inlichtingen verschaft. Daarnaast heb ik bij talrijke bezoeken aan de kampen en de andere inrichtingen het leven in den arbeidsdienst nagegaan. Daarbij heb ik voortdurend mijn inzicht in de grondbeginselen van den arbeidsdienst en van het nationaalsocialisme getoetst aan de inzichten van genoemde personen en aan het werkelijke leven in de werkkampen. Ik meen hiermee ten volle voldaan te hebben aan de eischen, welke een objectief en zakelijk onderzoek stelt.

Deze inleiding geeft mij de gelegenheid om mijn dank uit te spreken tegenover Prof. F. Van Goethem. Door zijn talrijke raadgevingen en daadwerkelijke hulp was het mij mogelijk dit werk tot een goed einde te brengen.

Ik dank eveneens de talrijke personaliteiten in Duitschland, welke mij in de gelegenheid stelden om het benoodigde documentatiemateriaal te verzamelen, en welke mij bereidwillig toestonden de kampen en andere inrichtingen van den arbeidsdienst te bezoe-

ken. Vooral dank ik Stabamtsleiter dr. R. Junack voor zijn zeer gewaardeerde hulp. Nog vele anderen dank ik, zoowel voor hun kostbare inlichtingen, als voor hun daadwerkelijken steun, welke zij mij bij mijn opzoekingen, verleenden.

EERSTE HOOFDSTUK.

HET ONTSTAAN EN DE ONTWIKKELING VAN DEN ARBEIDSDIENST.

De Rijksarbeidsdienst is een organisatie, welke als eerste en voornaamste doel heeft de nationaalsocialistische opvoeding van de Duitsche jeugd. Het zou verkeerd zijn hieruit te besluiten, dat de arbeidsdienst uitsluitend een schepping van het nationaalsocialisme is. Lang vóór deze beweging een aanvang nam werd reeds geschreven en gesproken over arbeidsdienstplicht. Groepeeringen en personen, welke niet van nationaalsocialisme kunnen verdacht worden, hebben bovendien een grooten invloed uitgeoefend op de ontwikkeling van de arbeidsdienstgedachte.

De grondbeginselen, waarop de huidige arbeidsdienst berust, geven hem nochtans een eigen karakter, waardoor hij van alle vroegere voorstellen en initiatieven kan onderscheiden worden. Om dit eigen karakter duidelijker naar voren te brengen is het nuttig de ontwikkeling van de arbeidsdienstgedachte in de literatuur en in haar eerste verwezenlijkingen na te gaan.

ARTIKEL I.

DE VOORLOOPERS VAN DE ARBEIDSDIENST-GEDACHTE.

Om aan te toonen dat de arbeidsdienstgedachte in de traditie van het Duitsche volk ligt, wordt door verschillende schrijvers [1]) gewezen op de kolonisatie van Pruisen door de Ridderorden en op de grootscheepsche ontginningen door Frederik de Groote (1712-1786) tot stand gebracht. Al moet erkend worden dat in deze

[1]) H. G. BRAUER, **Der Arbeitsdienst in seiner Historischen Entwicklung und gegenwärtigen rechtlichen Gestalt,** Hamburg, 1935, blz. 3.
H. KRUEGER, **Der Deutsche Arbeitsdienst als Baustein zum dritten Reich,** Leipzig, 1935, blz. 128-129.

verwezenlijkingen elementen gevonden worden, welke ook in den Rijksarbeidsdienst voorkomen, zooals de verovering van nieuwe gronden door handenarbeid, de idee van de verplichting tegenover het eigen volk, toch kan in dit werk van een verdere behandeling van deze feiten afgezien worden. Deze feiten hebben immers geen invloed gehad op de ontwikkeling van den arbeidsdienst.

Ook de geschriften, welke *vóór 1914* onder den titel Arbeidsdienstplicht en gelijkaardige verschenen, behoeven geen breede behandeling. Bij nadere ontleding blijkt immers dat het woord « Arbeidsdienstplicht » een andere beteekenis heeft en dat de dienstgedachte, zooals zij nu leeft in den Rijksarbeidsdienst, vreemd is aan deze voorstellingen. Niet het dienen van het volk om zich zelf, met de daaruit volgende staatsburgerlijke vorming van de dienstplichtigen werd vóór 1914 als doelstelling vooropgezet, maar het zuiver paedagogische, d.w.z. de mogelijkheid om door een gepaste opleiding in een tekort van de opvoeding te voorzien.

Twee feiten werden in deze voorstellen als uitgangspunt genomen : ten eerste de ontreddering van het familieleven welke veroorzaakt werd door den fabrieksarbeid der vrouwen, en ten tweede het blijkbaar nuttelooze leven van de vrouwen uit den gegoeden stand.

Door den fabrieksarbeid werd de vrouw uit het huisgezin verwijderd. Een noodzakelijk gevolg hiervan was de ontbinding van het familieleven, wat nog verscherpt werd door het gebrek aan huishoudelijke opleiding van de arbeidersvrouw. Uitgaande van de meening dat de taak van de vrouw eerst en vooral gezocht moet worden in het huisgezin zelf, stelt G. A. FABARIUS [2]) voor een dienstplicht voor vrouwen in te voeren, met de bedoeling gedurende den diensttijd aan de vrouwen een huishoudelijke opleiding te geven. Deze schrijver zag hierin tevens een middel om het sociale vraagstuk op te lossen. Alle vrouwen, zonder onderscheid van stand, zouden onder deze verplichting vallen. Het resultaat zou zijn een overbrugging van de sociale tegenstellingen, en daardoor zou het sociale vraagstuk, voor zoover het geworteld is in de sociale ongelijkheden, opgelost worden.

---

[2]) G. A. FABARIUS, **Die allgemeine weibliche Dienstpflicht**, Essen, 1895, blz. 16 vlg.

G. SCHWIENING [3]) maakte de invoering van de dienstplicht der vrouwen uitsluitend afhankelijk van het vraagstuk der arbeidersvrouw. Door een langere diensttijd, alleen bestemd voor de arbeidersvrouwen, zouden deze uit de fabrieken verwijderd worden, en zich beter kunnen voorbereiden op hun eigenlijke taak, huisvrouw en moeder te zijn.

De steeds groeiende *vrouwenbeweging* kon niet onverschillig blijven tegenover deze gedachtenstroomingen. Deze zag echter in de dienstplicht het middel om de emancipatie van de vrouw te bevorderen. De vrouwen zouden bij een eventueele invoering van de dienstplicht zekere rechten kunnen opeischen, omdat aan plichten rechten beantwoorden. Als werkterrein werd door de vertegenwoordigers [4]) van de vrouwenbeweging de verzorging van zieken, armen en weezen en ander maatschappelijk werk aangewezen. Hierdoor zou een nuttige werkkring verschaft worden aan de meisjes uit de gegoede standen, welke tot dan toe haar tijd in nuttelooze bezigheden verkwistten.

Hoe verschillend de nevenbedoelingen van deze voorstellen ook zijn, allen hebben zij dezelfde doelstelling : dienstplicht, als opvoeding van de vrouw, hetzij van de arbeidersvrouwen, hetzij van de meisjes uit de betere standen. De gedachte : door arbeid het eigen volk te dienen, wordt hier niet teruggevonden.

ARTIKEL II.

HET ONTSTAAN VAN DE ARBEIDSDIENSTGEDACHTE.

Wanneer de wereldoorlog al de krachten van het Duitsche volk opeischte, werd het als een nijpend tekort aangevoeld dat de Duitsche vrouw, ondanks haar goeden wil, niet opgewassen scheen tegenover de eischen van dezen zwaren tijd.

In deze omstandigheden was het immers niet meer voldoende, dat elke vrouw haar plichten als huismoeder vervulde. Nu het economische en sociale leven, door de afwezigheid van den man, in groote mate ontredderd was, moest de vrouw de opengebleven

---

[3]) G. SCHWIENING, **Die Dienstpflicht der Frauen**, Cassel, 1900, blz. 80 vlg.

[4]) HELENE LANGE, **Das weibliche Dienstjahr**, Berlijn 1913, blz. 18 vlg.

plaatsen innemen. Daartoe ontbrak haar in de meeste gevallen de noodige opleiding. In dit tekort voorzien zou de opdracht zijn van de *vrouwendienstplicht* : gedurende een langeren of korteren tijd moeten alle vrouwen een gepaste opleiding ontvangen. In talrijke geschriften werden deze gedachten vooruitgezet. L. HOHMANN en E. REICHEL hebben in hun werk **Die Dienstpflicht der deutschen Frauen,** de samenvatting van gansch dit streven gegeven [5]. Een moderne oorlog eischt de volle krachtsinspanning van een volk op. Ook de vrouwen moeten, in de mate van het mogelijke, het hunne bijdragen, opdat haar volk den oorlog tot een goed einde zou brengen. De dienstplicht moet haar tot deze taak voorbereiden. Het doel van deze dienstplicht is dan : « Dienst aan het vaderland, dienst aan het volk » [6].

Behalve voor de vrouwen werd ook de eisch tot algemeene arbeidsdienstplicht voor niet-militairen naar voren gebracht. Dezelfde gedachte, dienst aan het volk, was hier het uitgangspunt. Velen, die ongeschikt waren, hetzij door hun leeftijd, hetzij om andere redenen, het vaderland op het slagveld te dienen, waren bereid om op een andere manier hun krachten ten beste te geven. Door gebrek aan voldoende opleiding was dit echter onmogelijk. Zoodat, naast een nijpend tekort aan geschikte arbeiders er een overschot van bereidwillige, maar ongeschoolde krachten aanwezig was. L. BORCHARDT [7] deed het voorstel om voor hen die niet geschikt waren voor den legerdienst, maar die nochtans anderen arbeid konden verrichten, een algemeene arbeidsdienstplicht in te voeren. Daardoor zouden de vaderlandsche gevoelens van deze dienstplichtigen voldaan zijn, en zou tegelijkertijd in de dringende nooden van den oorlogvoerenden staat voorzien worden. Bij een eventueele latere oorlog kon dan, door de voorafgaande scholing van de dienstplichtigen, de mobilisatie van den arbeid even nauwkeurig uitgevoerd worden als de militaire mobilisatie.

Onder den steeds sterkeren druk van de Geallieerden werd het in 1916 voor de Duitsche legerleiding duidelijk, dat een productieverhooging van oorlogsmateriaal noodzakelijk was. Het *Hinden-*

---

[5] L. I. HOHMANN en E. REICHEL, **Die Dienstpflicht der deutschen Frauen,** Berlijn, 1917, 364 blz. Uitvoerige literatuuropgave op blz. 333-361.

[6] Id., blz. 36.

[7] L. BORCHARDT, **Die allgemeine Dienstpflicht,** Berlijn, 1915, blz. 8 vlg.

burgprogramma [8]) stelde dan, naast den eisch tot uitbreiding van de militaire dienstplicht, ook den eisch tot arbeidsdienstplicht voor allen, die niet geschikt waren voor den militairen dienst. De opvatting van L. BORCHARDT diende als uitgangspunt van een wetsontwerp, dat bij den Rijksdag ingediend werd. Dit ontwerp gaf slechts het algemeene beginsel van de arbeidsdienstplicht aan, zonder verdere uitvoeringsbepalingen. Het legde de nadruk op den dienst, welke aan het vaderland bewezen werd, en op de algemeenheid van de dienstplicht [9]). Na moeizame besprekingen stemde de Rijksdag een wet, waaruit de dienstplichtgedachte verwijderd was. Er was alleen spraak van dienstplicht, wanneer het getal van de personen, die zich vrijwillig voor den arbeid aanboden, onvoldoende was. De dienstplichtigen, die aangeduid werden, kregen een zeer groote vrijheid in de keuze van hun werkzaamheden en hadden recht op een hoog loon. De dwang, welke op de dienstplichtigen uitgeoefend werd, was op deze wijze tot een minimum herleid. Als tegengewicht voor deze geringe dwang werden dan nog de arbeidersraden in de fabrieken met meer dan 50 man personeel ingevoerd. Alles te samen een compromis, dat geen plaats meer liet aan de spontaneïteit, welke in de dienstgedachte besloten ligt.

De tegenstelling tusschen de baatzuchtige partijpolitiek en de zware ontberingen, waaraan de frontsoldaten bloot stonden, kwam hier zeer sterk tot uiting. In een wet, welke tot doel had een tekort in de oorlogsorganisatie van het Rijk aan te vullen, zochten de partijen eigen voordeel, terwijl de frontsoldaten de zwaarste offers brachten. Niet ten onrechte wordt de frontgeest tegenover den etappengeest gesteld. Deze scherpe tegenstelling zal later de reden zijn waarom de politieke bewegingen, welke door vroegere frontsoldaten in het leven werden geroepen, de hevigste voorstanders van een algemeene arbeidsdiensplicht zullen zijn.

Gedurende de ontzettende verwarring, welke na den wereldoorlog in Duitschland heerschte, trad de wet op den vaderlandschen hulpdienst buiten werking. Daarmee werd deze eerste periode in de ontwikkeling van de arbeidsdienstgedachte afgesloten.

---

[8]) Het Hindenburgprogramma, opgesteld in 1916, beoogde de aanpassing van de industrie aan de oorlogsbehoeften.

[9]) **Entwürfe von Gesetzen 1916, n° 509** (Heymanns Verlag).

ARTIKEL III.

DE ARBEIDSDIENSTGEDACHTE IN DE NAOORLOGSCHE PERIODE (1918-1931).

De noodtoestand, waarin het Duitsche volk na den oorlog verkeerde, zal opnieuw de aandacht vestigen op de mogelijkheden van de arbeidsdienstplicht. De verschillende redenen, waarom de arbeidsdienst geëischt werd, kunnen tot deze drie herleid worden : de ondermijning van de volksgezondheid, de ontreddering van de Duitsche economie en de massale werkloosheid [10].

§ 1. De volksgezondheid en de arbeidsdienst.

De oorlog, met zijn hongerblokkade, had de volksgezondheid ondermijnd. Vooral de jeugd werd bedreigd. Dit gevaar werd bestendigd door de werkloosheid in de naoorlogsche periode. Van medische zijde werd gewezen op de gevolgen, welke deze toestand kon hebben voor de toekomst van het Duitsche volk : de algemeene verzwakking van het jonge geslacht zou een ernstig gevaar worden voor het behoud van de volkskracht.

Reeds in 1919 deed professor A. BIER [11]) het voorstel om de mannelijke jeugd, gedurende een bepaalden tijd, te verplichten tot lichaamsoefeningen. Vermits door de opheffing van het Duitsche leger een eenig middel tot lichamelijke vorming verdwenen was, zou een wettelijke dienstplicht kunnen ingevoerd worden. Deze diensttijd zou uitsluitend besteed worden aan lichaamsoefeningen. IGN. KAUP [12]) sloot zich bij deze voorstellen aan, en meende dat de doorvoering ervan noodzakelijk was, om aan het Duitsche volk zijn vroegere kracht terug te geven.

Het moet erkend worden dat deze voorstellen nog vreemd zijn aan de arbeidsdienstgedachte. Zij hebben nochtans de verdienste gewezen te hebben op de geschiktheid van een verplichte diensttijd voor de ontwikkeling en het behoud van de volksgezondheid. Ook

---

10) W. NAUMANN, **Der deutsche Arbeitsdienst,** Leipzig, 1934, blz. 36.

11) A. BIER, **Die Pflege der Leibesübungen ein Mittel zur Rettung des deutschen Volkes aus seiner Erniedrigung,** in « Münchener Medizinischen Wochenschrift », 1919, blz. 1159-1162.

12) IGN. KAUP, **Biologisch-hygienische Bedeutung der Leibesübungen,** Berlijn, 1922, blz. 13.

breekt de gedachte door, dat in de algemeene arbeidsdienstplicht een middel ligt om de sociale tegenstellingen te overbruggen. Terloops wijzen de verschillende schrijvers op deze mogelijkheid.

Al deze voorstellen hielden echter geen rekening met de financieele mogelijkheden. Waar de Duitsche staat zelfs niet in de mogelijkheid verkeerde aan andere, meer dringende behoeften, tegemoet te komen, viel er niet aan te denken een algemeen verplichtende diensttijd in te voeren, met als eenig doel de lichamelijke heropbeuring van de verzwakte jeugd. Heel spoedig verschijnen dan ook voorstellen welke rekening houden met dit bezwaar.

Zoo sluit W. WEITZ [13]) zich aan bij het voorstel van professor A. BIER, maar houdt rekening met den financieelen nood. Hij wil door de dienstplichtigen werken laten uitvoeren, welke noodzakelijk zijn voor de Duitsche economie, maar die niet door de gewone arbeidskrachten kunnen uitgevoerd worden. De dienstplichtigen zouden bezig gehouden worden met het bouwen van woningen en het voorbereiden van bouwgronden in de onmiddellijke nabijheid van de groote steden. Dit zou meteen ten goede komen aan de volksgezondheid door het verschaffen van gezonde woningen. Ook andere werken, waarvan de uitvoering door de gewone arbeidskrachten financieel niet te dragen zou zijn, kunnen door de dienstplichtigen uitgevoerd worden : zooals het aanleggen van kanalen, het bouwen van electrische centralen. Hierdoor zou dan voorzien worden in het tekort aan brandstoffen, welke door het verlies van belangrijke kolengebieden in Duitschland ontstaan was. Dit kon in geenen deel afbreuk doen aan de arbeidsmarkt en de werkloosheid niet vergrooten, omdat deze werken toch niet kunnen uitgevoerd worden door betaalde arbeidskrachten. WEITZ is ook van meening dat het te samen arbeiden van hand- en hoofdarbeiders de overbrugging van de kloof tusschen de standen voor gevolg zou hebben. Door de vervulling van de dienstplicht in productieven arbeid voor de gemeenschap zou het volk tot arbeid opgevoed worden, en zou tevens het plichtgevoel tegenover de gemeenschap levendiger worden. Hierdoor brengt W. WEITZ de dienstplicht in verbinding met het arbeidsethos en moet hij gerangschikt worden onder de onmiddellijke voorloopers van den huidigen arbeidsdienst.

[13]) W. WEITZ, **Ueber Arbeitsdienst und Leibesübungen,** in « Münch. Med. Wochenschrift », 1919, blz. 1472.

Het is duidelijk dat de lichamelijke nood van het Duitsche volk er toe bijgedragen heeft om de gedachte aan een dienstplicht tot rijpheid te doen komen. Al wordt de dienstgedachte in haar wezenskern nog niet gevat, toch worden reeds verschillende aspecten ontwikkeld, welke deel uitmaken van het gedachtengoed van den Rijksarbeidsdienst : zooals de sociale eenmaking van het volk, de eerbied voor den handenarbeid.

§ 2. Economische ontreddering en arbeidsdienst.

Terwijl W. WEITZ als uitgangspunt de gezondheidstoestand van het Duitsche volk neemt, en dan om wille van den slechten financieelen toestand wijst op de mogelijkheid om rendeerende werken uit te laten voeren door de dienstplichtigen, is de economische ontreddering zelf voor verschillende schrijvers aanleiding geweest tot voorstellen om de dienstplicht in te voeren. Onmiddellijk na den oorlog is het meer de economische structuur waarvan wordt uitgegaan, terwijl in de periode na 1929 de werkloosheid vooral van belang wordt.

De naoorlogsche economie van Duitschland kan in het kort als volgt gekenmerkt worden : door de vermindering van grondgebied lijdt de Duitsche economie aan een struktuurcrisis, de afstand van belangrijke gebieden heeft voor gevolg dat er een onevenwicht is in de productie, n.l. een tekort aan bepaalde producten. Dit tekort wordt nog veralgemeend door den achteruitgang van de productiviteit, welke veroorzaakt werd door de vermindering in den arbeidsduur en ook door de gevolgen van de ondervoeding der arbeidersklasse onder den oorlog. Tenslotte was het volksvermogen verminderd van 310 milliard tot 150 milliard [14]). Onder deze voorwaarden was het onmogelijk voldoende kapitaal te vinden bij het Duitsche volk zelf om het economisch apparaat terug op te bouwen, en zoo het onevenwicht in de productie weg te nemen.

Van verschillende zijden worden voorstellen gedaan om in dezen nood te voorzien door de inrichting van een dienstplicht. Deze voorstellen gaan uit van de gedachte, dat het herstel van de

[14]) Volgens HELFFERICH, bij WINKLER, artikel **Volksvermogen**, in **Handwörterbuch der Staatswissenschaften**, 4e opl., 8e vol., blz. 775.

Duitsche economie alleen kan gebeuren door het *herstel van het verloren kapitaal.* De dienstplichtigen zouden hieraan meewerken door het voortbrengen van kapitaalgoederen. De werkobjecten welke voorgesteld worden zijn van zeer uiteenloopenden aard. Dr. KOESTLER [15]) hecht het meeste belang aan kapitaalgoederen, welke het winnen of vervangen van ontbrekende grondstoffen mogelijk maken. W. SCHWECHTEN [16]) verkiest vooral landbouw en bebossching, binnenlandsche kolonisatie, zonder nochtans andere werkgelegenheden zooals mijnarbeid, het aanleggen van wegen en dergelijke af te wijzen. Hierbij moet opgemerkt worden dat deze voorstellen het m e e s t belang hechten aan de uitbreiding van den landbouw en bebossching [17]), welke later het voornaamste werkterrein van den Rijksarbeidsdienst zal zijn. De voornaamste reden waarom dit werkobject verkozen werd is, dat hierdoor geen afbreuk wordt gedaan aan de vrije economie, terwijl deze werken nochtans van groot belang zijn voor de gemeenschap. Door deze uiteenzettingen wordt het steeds klaarder welke werken in aanmerking kunnen komen voor den arbeidsdienst.

Al deze voorstellen houden rekening met de sociale en zedelijke kant van de dienstplicht, allen wijzen op de opvoedende waarde van gemeenschappelijken arbeid en op de verplichting welke ieder burger heeft tegenover de gemeenschap. Toch wijken deze voorstellen af van de arbeidsdienstgedachte, zooals deze leeft in den huidigen arbeidsdienst. Het economische treedt in de behandelde voorstellen als uitgangspunt volledig op den voorgrond, terwijl sociale en zedelijke gevolgen slechts als bijkomstig beschouwd worden. In den Rijksarbeidsdienst daarentegen staat de zedelijke waarde van den arbeid in het middelpunt, en wordt het hoogste belang gehecht aan de overbrugging van de sociale tegenstellingen en aan de éénmaking van het volk. De economische resultaten worden in den Rijksarbeidsdienst niet om zich zelf betracht. Zij hebben slechts beteekenis in zoover door het nastreven van een zichtbaar resultaat, dat ten goede komt aan de volksgemeenschap, aan den

---

15) Dr. KOESTLER, **Allgemeine gleiche Arbeitsdienstpflicht**, Kreuznach, 1920, blz. 6.

16) W. SCHWECHTEN, **Arbeitsdienstpflicht**, Stuttgart, 1924, blz. 12.

17) Zie ook : KRUEGER-ALLERHEILIGEN, **Arbeitsdienstpflicht**, Berlijn, 1924, blz. 6 vlg.

arbeid zijn zedelijke inhoud kan gegeven worden. Arbeid moet immers dienst aan het volk zijn.

§ 3. Werkloosheid en arbeidsdienst.

De werkloosheid van de jaren 1929 en volgende was voor de verwezenlijking van den vrijwilligen arbeidsdienst van overwegend belang. Met een gemiddeld werkloozencijfer van 2 millioen in 1929, welk cijfer in 1931 tot 3 millioen en in 1932 tot 4 millioen steeg [18]), werd de werkloosheid het zwaarste probleem dat Duitschland na den oorlog op te lossen kreeg. Niet alleen beteekende dit een belangrijk verlies aan volksvermogen, niet alleen werden de staatsfinancies hierdoor ontredderd, ook de gezondheid en de zedelijkheid van de getroffen lagen der bevolking werden ernstig bedreigd.

In 1930 wijst KARL SCHOEPKE [19]) de verplichtende arbeidsdienst aan als een noodzakelijk middel tot bestrijding van de werkloosheid. De dienstplichtigen zouden te werk gesteld worden in den landbouw. Schöpke verwachtte hiervan niet alleen een rechtstreeksche vermindering van het getal der werkloozen, door het wegnemen van de arbeidskrachten op de arbeidsmarkt, maar ook zou door de grootere behoeften van den landbouw het afzetgebied van de industrie verruimd worden, met een nieuwe opslorping van de werkloosheid voor gevolg. Schöpke ziet echter verder als de oplossing van het vraagstuk van de werkloosheid : de bewerking van den Duitschen bodem moet volgens hem de jongeren opvoeden tot leden van de Duitsche volksgemeenschap [20]).

C. BENSEL [21]) gaat ook uit van de werkloosheid om de noodzakelijkheid van den arbeidsdienst te betonen. In de verplichtende arbeidsdienst ziet hij het middel om de beroepsbekwaamheden van de dienstmannen te onderhouden en te vermeerderen. Volgens hem moet er vooral aandacht besteed worden aan de vorming van gequalificeerde arbeiders, omdat de Duitsche industrie hieraan behoefte heeft. De Duitsche export kan alleen door fabricatie van qualiteitsproducten verhoogd worden.

---

[18]) W. NAUMANN, a. w., blz. 70.

[19]) KARL SCHOEPKE, **Arbeitsdienstjahr statt Arbeitslosenwirrwarr**, München, 1930, blz. 68.

[20]) Id., blz. 80.

[21]) C. BENSEL, **Arbeitsdienstjahr gegen Arbeitslosennot**, Mannheim, 1930, blz. 8.

Nog anderen gaan uit van de werkloosheid om den arbeidsdienst aan te bevelen [22]). Al kunnen in sommige van deze geschriften ook sporen gevonden worden van de gedachte dat de arbeid tevens dienst aan het volk moet zijn, toch moet erkend worden, dat deze schrijvers in den arbeidsdienst eerder een sociale noodmaatregel zien dan wel de algemeen geldende verplichting zich ten dienste te stellen van de volksgemeenschap.

§ 4. Politieke stroomingen en arbeidsdienst.

De voorstellen tot het doorvoeren van den arbeidsdienst welke uitgingen van de werkloosheid, de slechte toestand van de Duitsche economie, of van de ondermijning der volksgezondheid hadden de mogelijke resultaten van den arbeidsdienst aangegeven en reeds een oplossing gezocht van verschillende problemen, welke de invoering van een algemeene arbeidsdiensplicht zou stellen.

Geen enkel van deze uitgangspunten was echter beslissend voor den uiteindelijken vorm van den Rijksarbeidsdienst. Beslissend voor de ontwikkeling en de doorvoering van de arbeidsdienstplichtidee zijn de politieke bewegingen, welke — uit reactie tegenover het heerschende demo-liberalisme — aan het individu een andere plaats toewezen in de gemeenschap. De tegenstelling front-etappe is hier vooral van belang. De ervaring van den wereldoorlog had aangetoond, dat de mogelijkheid om eigen beperkte belangen na te streven ook dan als deze in tegenstelling staan met de algemeene volksbelangen, het leven van de gemeenschap bedreigde. De naoorlogsche periode, met zijn talrijke compromissen tusschen de partijbelangen, bevestigde deze meening. De nieuwe politieke stroomingen stellen dan ook de noodzakelijkheid van een andere verhouding tusschen staat en burger voorop : de staat is geen middel om de individueele belangen te bevorderen, maar omgekeerd, de belangen van de gemeenschap vorderen de volledige inzet van alle krachten harer leden. De volksverbondenheid van het individu berust op de volledige overgave van zijn krachten aan de gemeenschap [23]).

---

[22]) M. WINKELMANN, **Das Jahr deutscher Arbeitsdienstpflicht als Motor für Arbeit und Brot**, Berlijn, 1931. Dr. WILHELM, **Volk im Dienst, Wesen und Wirkung der allgemeinen Arbeitspflicht**, Leipzig, 1931.

[23]) **Der Stahlhelm**, Bondsorgaan, 1925, 8e jrg., n° 9 vlg. GOTTFR. FEDER,

In het bondsorgaan van de Stahlhelm werd in 1925 een grondige uiteenzetting gegeven van de houding, welke deze organisatie tegenover de arbeidsdienstplicht innam. Door de arbeidsdienstplicht moet de gedachte dat de burgers verplichtingen hebben tegenover den staat, en niet alleen rechten, weer in de geesten gewekt worden. Dan alleen is een totale vernieuwing van het staatsleven mogelijk [24]).

Van nationaalsocialistische zijde werd in het jaar 1926 een verzoek tot invoering van een arbeidsdienstjaar aan de Rijksregeering gericht. Deze motie, welke o.a. door Dr. FRICK en LUDENDORFF onderteekend werd, luidde als volgt : « Der Reichstag wolle beschliessen : Die Reichsregierung zu ersuchen, mit Rücksicht auf die katastrophale Erwerbslosigkeit, zwecks Entlastung des Arbeitsmarkts und um mit Hilfe produktiver Erwerbslosenfürsorge, Voraussetzungen für die Lebensmöglichkeit des deutschen Volkes in der Zukunft zu schaffen, alsbald einen Gesetzentwurf vorzulegen, der alle jugendlichen, arbeitsfähigen und ledigen Personen zur Ableistung eines Arbeitsdienstjahres verpflichtet ». Dit verzoek had geen resultaat. Uit deze motie blijkt dat de nationaalsocialistische kringen in 1926 nog niet tot de erkenning waren gekomen van de algemeene arbeidsdienstplichtidee [25]).

In 1928 neemt de *Nationaalsocialistische Duitsche Arbeiderspartij* de eisch tot invoering van een algemeene arbeidsplicht in haar programma op : art. 15 werd aangevuld met den eisch tot : « Einführung eines Arbeitspflichtjahrs für jeden Deutschen » [26]). Deze eisch werd als volgt door GOTTFRIED FEDER, een van de voornaamste theoretici van de nationaalsocialistische beweging, gerechtvaardigd : « Wie staatsburgerlijke rechten wil uitoefenen moet den staat door de daad gediend hebben, en dit zonder loon, d.w.z. zonder de mogelijkheid om zich te verrijken, zooals ook de soldaat zijn vaderland dient » [27]).

De nauwkeurige richtlijnen voor den toekomstigen arbeids-

Der deutsche Staat auf nationaler und sozialer Grundlage, München, 1923, blz. 78.

[24]) **Der Stahlhelm,** id.

[25]) HERBERT ERB, **Die Entwicklung des Arbeitsdienstes,** Leipzig, z. d., blz. 8.

[26]) GOTTFR. FEDER, a. w., blz. 78.

[27]) Id.

dienst werden door KONSTANTIN HIERL, Organisatieleider van de rijksleiding der partij in 1930, met goedkeuring van den Führer A. HITLER, in de volgende bewoordingen vastgelegd :

De NSDAP eischt :

1. de invoering van de algemeene Duitsche arbeidsdienstplicht voor alle jonge Duitschers zonder onderscheid, welke geschikt zijn om te werken en welke in het bezit zijn van de burgerlijke rechten;

2. de arbeidsdienst als eeredienst aan volk en vaderland, evenwaardig met den dienst door de wapenen;

3. de arbeidsdienst als groote opvoedingsschool tot nationaalsocialisme;

4. het te werk stellen van den arbeidsdienst in werken, welke nuttig zijn voor de gemeenschap, economisch waardevol en welke de productie kunnen vergrooten, bij uitsluiting van alle andere werkzaamheden, met als doel de Duitsche broodvrijheid te verwezenlijken [28].

Aan deze eischen werd sedert 1930 niets veranderd en zij gelden nu nog als grondslag van den Rijksarbeidsdienst.

Nog andere groepeeringen zooals de *Jungdeutsche Orde* [29]) en de *Rada* [30]) sloten zich bij de opvatting aan, dat arbeidsdienst een verplicht middel moest worden om het staatsburgerschap te verdienen. Beide groepeeringen blijven echter om verschillende redenen zonder invloed op de ontwikkeling der dingen en hebben dus geen reëel belang voor deze uiteenzetting.

ARTIKEL IV.

DE EERSTE INITIATIEVEN.

De eerste practische verwezenlijkingen, welke als voorposten van den arbeidsdienst kunnen beschouwd worden, waren *het werk van de jeugdbeweging*. De jeugd zal trachten de zware moeilijk-

28) HERBERT ERB, a. w., blz. 9.

29) De **Jungdeutsche Orde**, gesticht door ARTHUR MAHRAUN, en verdeeld in broederschappen en kommandeurschappen, streefde de zedelijke en nationale wedergeboorte van Duitschland na op christelijken en democratischen grondslag.

30) RADA, **Reichsarbeitsgemeinschaft für deutsche Arbeitsdienstpflicht**. Een vereeniging welke voor doel had de studie van den arbeidsdienst. Zie het door haar uitgegeven : **Arbeit für alle durch Heimatdienst : Allgemeine Arbeitsdienstpflicht und Freiwilliger Arbeitsdienst**, Berlijn, 1931.

heden, waarmede het Duitsche volk te kampen had en waartegenover de oudere generatie onmachtig bleek, door practische initiatieven op te lossen. De aandacht van de jeugd viel vooral op twee punten : ten eerste het feit dat het Duitsche volk op zijn beperkten bodem en met zijn beperkte middelen, niet meer in zijn levensonderhoud kon voorzien; en ten tweede de verscheurdheid van het volk in partijen en klassen, waardoor de eene volksgenoot tegenover den andere stond als vijand.

Volgens één van deze gedachten overheerschend was, ontstonden er twee onderscheiden groepen waarvan de eerste meer paedagogisch deze vragen aanvatte, n.l. de werkkampbeweging der studenten, terwijl de andere onmiddellijk praktisch werk leverde, n.l. de Artambewegung.

De *werkkampbeweging*, welke door de studentenbonden in leven was geroepen, trachtte de tegenstellingen tusschen de volksgroepen en klassen, tusschen oud en jong te overbruggen. Het gemeenschapsleven in de kampen werd als een geschikt middel hiertoe beschouwd. Deze beweging ontwikkelt zich dan in drie phasen [31]).

In de eerste phase blijft de deelneming beperkt tot studenten, welke door gezamenlijke handenarbeid, door muziek, declamatie en ongedwongen bespreking van actueele vraagstukken een nieuwe vorm aan hun persoonlijke ontwikkeling wenschten te geven. Zij legden hierbij den nadruk op het beleven van de gemeenschap [32]).

In de tweede phase komen de voorstanders van deze beweging tot het inzicht dat ook leden van andere volksklassen in den gemeenschappelijken arbeid van de kampen moeten betrokken worden. Spoedig volgen dan ook de zoogenaamde volkskampen voor arbeiders, boeren en studenten [33]). Uit elk van deze standen werden deelnemers uitgenoodigd. De voornaamste bedoeling van deze kampen was het wederzijdsch begrijpen van de verschillende standen te bevorderen.

---

[31]) GEORG KEIL, **Vormarsch der Arbeitslagerbewegung. Geschichte und Erfahrung der Arbeitslagerbewegung.** Berlijn, 1932, blz. 32.

[32]) Het eerste kamp in dezen zin werd gehouden op het slot Colborn (Hannover) van 17 tot 29 April 1925. Verschillende anderen volgden in gansch Duitschland.

[33]) Het eerste kamp in dezen zin had plaats te Löwenberg (Silezië) van 14 Maart tot 1 April 1928.

De werkkampbeweging wordt ten slotte in de derde phase door de wettelijke invoering van den vrijwilligen arbeidsdienst opgeslorpt.

De groote verdienste van de werkkampbeweging ligt niet zoo zeer in het feit, dat hier een kordaat initiatief genomen werd, als wel in het feit, dat door de praktische doorvoering van het kampleven de stoffelijke en geestelijke voorwaarden, welke een dergelijk leven mogelijk en nuttig maken, beter gekend werden. Van groote waarde is vooral dat de belangrijkheid van het gemeenschappelijk leven en bijzonder van den gemeenschappelijken handenarbeid, practisch werd aangetoond [34]). De gezamenlijke handenarbeid werd als de voornaamste factor tot het aankweeken van den gemeenschapsgeest erkend. Zoo heeft de werkkampbeweging grooten invloed gehad op de uiterlijke gedaante, waarin later de arbeidsdienstidee zal verwezenlijkt worden, n.l. op de uiterlijke vormen van het kampleven.

Terwijl de werkkampbeweging zocht naar overbrugging van tegenstellingen door wederzijdsche bejegening in de kampen, en dus vooral paedagogisch bedoeld was, stelt de *Artamanenbeweging* haar hoofddoel in de concrete resultaten van haar arbeid.

Uitgangspunt van deze beweging was het tekort aan werkkrachten in den landbouw. Dit tekort werd veroorzaakt door de landvlucht, welke het land uitzoog ten behoeve van de groote industriecentra. Deze algemeene landvlucht had voor gevolg het verminderen van de bodemvastheid van het Duitsche volk. Dit werd nog verzwaard door de immigratie van vreemden, vooral Polen, welke op het land hun diensten ter beschikking stelden en welke de Duitsche menschen geleidelijk verdrongen [35]).

Hier tegenover stelde de Artamanenbeweging haar leuze « terug naar het land » (Rückkehr zur Scholle). De leiders van de Artamanenbeweging wilden de jeugd voeren uit de steedsche cultuur naar de natuur, uit de industrialisatie naar den eenvoudigen landarbeid. Tegelijkertijd willen zij de immigratie van vreemde arbeidskrachten voorkomen. Het werd als paradoxaal

---

[34]) KEIL, a. w., blz. 6.

[35]) In 1923 werden meer dan 100.000 vreemde krachten in den landbouw te werk gesteld.

beschouwd dat, terwijl millioenen Duitschers werkloos waren en lichamelijk zoowel als geestelijk ten onder gingen, honderdduizenden vreemdelingen de gezonde en sterkende arbeid op de Duitsche velden kwamen verrichten [36]). Einddoel van de beweging was dan ook geschikte mannen en vrouwen op te leiden tot kolonisatoren van het binnenland. Door het scheppen van nieuwe levensruimte zouden zij bijdragen tot de zoo noodzakelijke structuurverandering van het Duitsche volk.

In 1924 werd door WILHELM KOTSDE en BRUNO TANZMANN een oproep aan de jeugd gericht. Hetzelfde jaar werden de eerste werken aangevat op het riddergoed Limbach in Saksen [37]). De beweging verbreidde zich heel spoedig, vooral in het Oosten, zoodat in 1928 ongeveer 2000 Artamanen op 180 verschillende goederen arbeidden.

De geest van de Artamanenbeweging staat innig in verband met den geest welke den Rijksarbeidsdienst beheerscht. Door hun arbeid willen de Artamanen hun volk dienen, het nieuwe levensruimte verschaffen. Zij verrichten hun arbeid niet omwille van geldelijk gewin; maar hun arbeid is geadeld door het hooge doel : dienst aan het volk.

ARTIKEL V.

DE VRIJWILLIGE ARBEIDSDIENST.

In 1931 waren de voorstanders van den arbeidsdienst zeer talrijk geworden. Behalve politieke groepeeringen, beijverden ook niet-politieke vereenigingen zich voor de wettelijke invoering van deze instelling. Onder den druk van de publieke opinie en meer nog onder den druk van de steeds aangroeiende werkloosheid, besloot de regeering BRUENING de kwestie ter hand te nemen. Nadat een commissie [38]) het vraagstuk breedvoerig onderzocht had, werd de noodverordening van den 5 Juni 1931 uitgevaardigd [39]). Deze *noodverordening* in zijn geheel had tot doel het

---

[36]) K. HEMPRICH, **Das Arbeitsdienstjahr,** Merseburg, 1924.
[37]) W. NAUMANN, a. w., blz. 114.
[38]) De commissie BRAUNS.
[39]) RGBl., 1931, I, blz. 279 vlg.

economisch en financieel leven op te beuren, en bevatte als zoodanig maatregelen tot het voorkomen en het opslorpen van de werkloosheid [40]). Onder deze maatregelen werd de invoering van den vrijwilligen arbeidsdienst gerekend. Deelname aan den vrijwilligen arbeidsdienst werd alleen toegestaan aan degenen die als werklooze een ondersteuning van staatswege ontvingen. Hieruit blijkt dat in deze verordening de vrijwillige arbeidsdienst louter als een sociale voorzorgsmaatregel beschouwd werd. De dienstgedachte was hier afwezig.

Talrijke moeilijkheden deden zich voor bij de practische doorvoering van dezen maatregel [41]), zoodat al heel spoedig een *nieuwe regeling* zich opdrong. Deze werd getroffen den 16 Juli 1932 [42]). In deze verordening, alhoewel de strijd tegen de werkloosheid en haar gevolgen hoofdbedoeling blijft, wordt nochtans ook gewezen op de opvoedende waarde van den arbeidsdienst. Het eerste artikel van de nieuwe verordening luidt : « Der FAD gibt den jungen Deutschen die Gelegenheit, zum Nutzen der Gesamtheit in gemeinsamen Dienste freiwillige ernste Arbeit zu leisten und zugleich sich körperlich und geistigsittlich zu ertüchtigen ». Alle jongeren zonder onderscheid konden in den arbeidsdienst opgenomen worden. Hierdoor werd van de oorspronkelijke opvatting afgeweken, welke in den arbeidsdienst alleen een sociale voorzorgsmaatregel wilde zien, en werd nu ook zijn opvoedende en sociale waarde erkend. Bovendien werd ingezien dat deze inrichting voorbestemd was om een grootere uitbreiding te nemen. De ambtelijke verklaring bij deze nieuwe verordening bevatte de volgende kenmerkende woorden : « Die Reichsregierung behält sich vor, diese entwicklungs- und förderungswürdige Einrichtung unter Berücksichtigung der kommenden Erfahrungen weiter auszubauen » [43]).

Gedurende deze jaren breidde de vrijwillige arbeidsdienst zich zeer snel uit, zooals blijkt uit volgende tabel, waarin het getal deelnemers aangegeven is.

---

40) IVe deel van de verordening.
41) Zie ERB, a. w., blz. 10 vlg.
42) RGBl., 1932, I, blz. 352 vlg.
43) Deutscher Reichsanzeiger nr 166, 18 Juli 1932.

Arbeidsdienstwilligen van Augustus 1931 tot einde 1933 [44]).

Einde der maand	1931	1932	1933
Januari	—	14.258	175.656
Februari	—	20.257	193.376
Maart	—	27.384	213.626
April	—	40.315	235.064
Mei	—	56.646	242.676
Juni	—	74.517	252.357
Juli	—	97.067	262.992
Augustus	106	144.098	257.257
September	289	206.655	234.166
Oktober	1.450	253.957	219.588
November	5.033	285.494	226.522
December	6.810	241.766	232.079

Niet alleen het getal van de arbeidswilligen, ook het getal « dragers van den dienst » [45]) groeide gestadig aan. Jeugdbonden, syndicaten, evangelische en katholieke vereenigingen tot bescherming van de jeugd, de Stahlhelm en de Jungdeutsche Orde werden stichters van werkkampen.

Een oordeel te vellen over de waarde van al deze inrichtingen, welke ieder onder verschillenden invloed en volgens verschillende inzichten geleid werden, is onmogelijk. Sommigen leverden waardevol werk en ontwikkelden de arbeidsdienstgedachte verder, terwijl anderen principieel deze idee afwezen, zoodat hun inmenging remmend werkte op de ontwikkeling van den arbeidsdienst. In het algemeen kan bevestigd worden dat de christelijke middens, en vooral de katholieke organisaties, de groote waarde van den arbeidsdienst erkenden. Zij zagen daarin het middel, niet alleen om den verderfelijken invloed van de langdurige werkeloosheid te

---

[44]) **Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich,** 1933, blz. 306 en 1934, blz. 302. De meisjes zijn in deze cijfers begrepen.

[45]) In de wetgeving over den vrijwilligen arbeidsdienst wordt onderscheid gemaakt tusschen de dragers van den arbeid en de dragers van den dienst. De dragers van den arbeid waren publiekrechtelijke personen, voor wiens rekening werken uitgevoerd werden. De dragers van den dienst waren de vereenigingen die de zorg voor de arbeidswilligen op zich namen.

verminderen, maar ook om aan de werkeloozen de gedachte dat arbeid dienst aan het volk beteekent, bij te brengen [46]).

Zoo werd de arbeidsdienstidee steeds levendiger in het volk. De arbeidsdienstwilligen werden meer doordrongen van den gemeenschapsgeest, zoodat Dr. SYRUP, minister van arbeid en Rijkscommissaris voor den vrijwilligen arbeidsdienst, begin Januari 1933 kon schrijven : « De gedachte van den Duitschen arbeidsdienst heeft hare levensvatbaarheid bewezen. De gedachte dat de Duitsche jeugd breede mogelijkheid bezit zich gemeenschappelijk door arbeid aan het volk te geven, is niet meer uit het politische willen van de jeugd en van de natie weg te denken. Van nu af moet met versterkte krachten gewerkt worden aan den innerlijken opbouw en de consolideering van den arbeidsdienst » [47]).

ARTIKEL VI.

NA DE MACHTSOVERNAME DOOR HET NATIONAALSOCIALISME.

Met de machtsovername door het Nationaalsocialisme, einde Januari 1933, begint een nieuwe periode in de ontwikkeling van den arbeidsdienst. Onder de krachtdadige en doelbewuste leiding van KONSTANTIN HIERL, Staatssecretaris voor den arbeidsdienst, worden de bestaande instellingen door de nationaalsocialistische partij overgenomen, in een organisatie vereenigd en geleidelijk tot een publiekrechtelijke instelling omgevormd.

Wanneer in Juni 1931 een eerste wet op den vrijwilligen arbeidsdienst tot stand gekomen was, werd door de NSDAP alle werkzaamheid in dien zin afgewezen, omdat deze wet niet overeenkwam met haar eigen inzichten omtrent het doel van den arbeidsdienst [48]), en een verwatering van de arbeidsdienstidee gevreesd werd. Nochtans trof K. HIERL met zijn medewerkers, alle noodige maatregelen om, zoodra de omstandigheden gewijzigd zouden zijn, onmiddellijk te kunnen aanvangen met den opbouw van den ver-

[46]) G. B. WOLKER, **Arbeitsdienst, Landhilfe und Auslandssiedlung**, in « Junge Front », 1933, blz. 322.

[47]) Dr. SYRUP, in « Deutsche Arbeitsdienst », 1933, blz. 3.

[48]) G. BRAUER, **Der Arbeitsdienst in seiner historischen Entwicklung und gegenwärtigen rechtlichen Gestalt**, Hamburg, 1935, blz. 45.

plichten arbeidsdienst. Vooral achtte hij het vormen van de toekomstige leiders van belang. Daarom werden afzonderlijke groepen nationaalsocialistisch voelende jongeren in de kampen van sympathiseerende organisaties ondergebracht, om daar de noodige ervaring op te doen. Einde 1931 werd een eerste leergang voor de opleiding van leiders gegeven aan de landbouwhoogeschool van Tzschetzschnow bij Frankfort aan de Oder. Hier werden de algemeene richtlijnen voor den arbeidsdienst verder uitgewerkt. De daar gevoerde besprekingen leidden in Januari 1932 tot de stichting van het eerste nationaalsocialistische werkkamp te Hammerstein in het grensland van West-Pruisen [49]).

Wanneer in Juni 1932 door een nieuwe wetgeving, de opvatting van den vrijwilligen arbeidsdienst wezenlijk veranderde [50]), werden overal nationaalsocialistische vereenigingen als dienstdragers opgericht, welke in hun kampen zooveel mogelijk de hun eigen arbeidsdienstidee verwezenlijkten [51]). Door de vorming van een sterke groep leiders en de stichting van nationaalsocialistisch georiënteerde vereenigingen als dragers van den dienst, werd het kader van den komenden nationaalsocialistischen arbeidsdienst gevormd [52]).

Na de machtsovername in Januari 1933 was het nochtans niet mogelijk onmiddellijk de nationaalsocialistische arbeidsdienstidee volledig te verwezenlijken. Nog allerlei moeilijkheden moesten overwonnen worden.

K. HIERL werd benoemd tot Staatssecretaris voor den arbeidsdienst en was als zoodanig de ondergeschikte van den minister van arbeid, welke tegelijkertijd Rijkscommissaris voor den vrijwilligen arbeidsdienst was. Terwijl de Rijkscommissaris zich de laatste beslissingen voorbehield, droeg de Staatssecretaris K. Hierl de verantwoordelijkheid tegenover de publieke opinie. Door dit dualisme werd de taak van K. Hierl zeer bemoeilijkt. Hetzelfde dualisme bestond in de leiding van de districten, waar naast de districtcommissarissen, districtleiders benoemd werden [53]).

---

[49]) H. ERB, **Die Entwicklung des Arbeitsdienstes,** Leipzig, z. d., blz. 19.

[50]) Zie blz. 28.

[51]) Deze dienstdragers treden onder verschillende benamingen op om een mogelijk verbod te voorkomen.

[52]) ERB, a. w., blz. 40.

[53]) Id., blz. 45.

Niettegenstaande deze moeilijkheden begon de Staatssecretaris K. Hierl eenheid te brengen in de organisatie van den arbeidsdienst. De kampen die niet beantwoordden aan de grondbeginselen, zooals deze vastgelegd waren door K. Hierl [54]), werden uitgeschakeld. De anderen werden opgeslorpt door den nationaalsocialistischen arbeidsdienst, als eenige drager van den dienst voor gansch het Rijk [55]). De eenvormige indeeling van den arbeidsdienst in gouwen, groepen en afdeelingen werd in hetzelfde jaar doorgevoerd. Tegelijkertijd werden de verschillende dienstgraden voor den ganschen arbeidsdienst eenvormig vastgesteld [56]). Hiermee werd de organisatorische eenheid van den arbeidsdienst bereikt. De eenheid van geest werd verzekerd door de stichting van verschillende scholen voor de opleiding van de arbeidsdienstführers [57]).

Den 1 Juli 1934 werd K. HIERL benoemd tot Rijkscommissaris voor den vrijwilligen arbeidsdienst. De arbeidsdienst werd tegelijkertijd los gemaakt van het ministerie van arbeid en werd afhankelijk van het ministerie van binnenlandsche zaken [58]). Zoo werd een grootere zelfstandigheid van den arbeidsdienst verzekerd, en tevens definitief gebroken met de gedachte dat de arbeidsdienst een instelling van sociale voorzorg is. Zoowel de organisatorische eenheid als de zelfstandigheid werden verder verzekerd door den geleidelijken uitbouw van de Rijksleiding van den Arbeidsdienst, welke den Rijkscommissaris als raadgevend en administratief lichaam ter zijde staat [59]).

Als naaste voorbereiding tot de invoering van de algemeene arbeidsdienstplicht werd aan den arbeidsdienst een meer publiekrechtelijk karakter gegeven door de invoering van een eigen dienststrafrecht (Januari 1935) [60]). Hetzelfde doel werd beoogd door de opname in den staatsdienst van de gansche hiërarchie der Führers [61]).

---

54) Zie blz. 24.
55) **Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes 1936**, uitgegeven door Arbeitsführer MUELLER-BRANDENBURG, Berlijn, blz. 14.
56) Id.
57) H. ERB, a. w., blz. 51-52.
58) RGBl., 1934, I, blz. 581.
59) H. ERB, a. w., blz. 47.
60) RGBl., 1935, blz. 5.
61) Id., blz. 461.

Den 26 Juni 1935 werd de wet uitgevaardigd waardoor de arbeidsdienst, zoowel voor de mannelijke als voor de vrouwelijke jeugd *verplichtend werd.* Terwijl deze wettelijke verplichting voor de mannelijke jeugd onmiddellijk doorgevoerd werd, bleef dit voorloopig onmogelijk voor de vrouwelijke jeugd. Zoodat § 9 van dezelfde wet voorziet dat, voor de arbeidsdienstplicht van de vrouwelijke jeugd, een afzonderlijke regeling zou getroffen worden [62]).

Na de invoering van de algemeene verplichting werden nog verschillende wettelijke maatregelen getroffen, welke vooral tot doel hadden het publiekrechtelijk statuut van den arbeidsdienst en zijn onderhoorigen nauwkeuriger te bepalen. Door een verordening van den 7 November 1935 [63]) werden de richtlijnen voor de recruteering van de dienstplichtigen vastgelegd. Dit werd den 21 Maart gevolgd door een verordening over de keuring en de lichting van de arbeidsdienstmannen [64]).

De wet van den 23 April 1936 [65]) voorziet welke verplichtingen de Staat op zich neemt tegenover de onderhoorigen van den arbeidsdienst en hun familieleden in geval van ziekte, ongeval of overlijden, welke uit den dienst voortspruiten. Ook tegenover hulpbehoevende familieleden van dienstplichtigen neemt de Staat bepaalde verplichtingen op zich [66]).

De invoering van de arbeidsdienstplicht voor de gansche Duitsche vrouwelijke jeugd wordt ondertusschen actief voorbereid. Als belangrijkste datum kan hier den 15 Augustus 1936 gelden, wanneer door de 7e verordening over de doorvoering en vervollediging van de Rijksarbeidsdienstwet, de gansche organisatie van den vrouwelijken arbeidsdienst afhankelijk werd gemaakt van de Rijksleiding [67]). Daardoor werden de arbeidsdienst voor de mannelijke en de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd tot één organisatie vereenigd.

Behalve de aangehaalde wetten en verordeningen werden nog talrijke andere kleinere wijzigingen aan de organisatie van den arbeidsdienst aangebracht. Eerst einde 1936 kan de ontwikkeling

---

[62]) RGBl., 1935, I, blz. 769.
[63]) Id., blz. 1297.
[64]) RGBl., 1936, I, blz. 201 vlg.
[65]) Id., blz. 385 vlg.
[66]) Wet van den 30 Maart 1936, RGBl., I, blz. 327 vlg.
[67]) RGBl., 1936, I, blz. 633.

van deze organisatie als afgesloten beschouwd worden. Nog andere wijzigingen zullen aangebracht worden : evenals elke andere organisatie lijdt de arbeidsdienst aan zijn kinderziekten. Het gebouw van den arbeidsdienst is echter vanaf 1936 in zijn grondgedachten en in zijn organisatie als voltrokken te beschouwen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

HET NATIONAALSOCIALISME ALS GRONDSLAG VAN DEN ARBEIDSDIENST.

De Duitsche Rijksarbeidsdienst en het nationaalsocialisme zijn zoowel in hun ideëele grondslagen als in hun praktische verwezenlijking innerlijk vervlochten. De arbeidsdienst is niet alleen de praktische beleving van het nationaalsocialisme, hij is ook de drager en verkondiger van de nationaalsocialistische idee. Arbeitsführer MUELLER-BRANDENBURG, een van de eerste medewerkers van den Reichsarbeitsführer K. HIERL, schrijft in zijn werkje **Soldaten der Arbeit** : « In der Praxis ist Arbeitsdienst im besten Sinne des Wortes Nationalsozialismus der Tat » [1]. Terwijl K. HIERL zelf in een rede gehouden voor de Duitsche studenten van Berlijn, verklaarde : « Der Arbeitsdienst ist ein Kind der nationalsozialistischen Bewegung, er trägt ihren Charakter und ist von ihrem Geiste durchdrungen, er gäbe sich selbst auf, wenn er je aufhören würde, Träger und Verkünder dieses Geistes zu sein » [2].

Deze vaststellingen maken het noodzakelijk de behandeling van de arbeidsdienstidee te doen voorafgaan door een uiteenzetting van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing met betrekking tot den arbeidsdienst.

ARTIKEL I.

NATIONAALSOCIALISTISCHE IDEE EN ARBEIDSDIENST.

Nationaalsocialistische wereldbeschouwing en arbeidsdienst staan in een eigen verhouding tot elkander. Twee punten zijn hierbij van belang; ten eerste het feit dat de ontwikkeling van het natio-

1) Arbeitsführer MUELLER-BRANDENBURG, **Soldaten der Arbeit**, Leipzig, 1934, blz. 7.

2) Reichsarbeitsführer K. HIERL, **Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht**, München, 1934, blz. 6.

naalsocialisme als wereldbeschouwing niet afgesloten is, en ten tweede het feit dat de arbeidsdienst geworteld is in het gemeenschappelijk gedachtengoed van het nationaalsocialisme.

In zijn congresrede van 16 September 1935 verklaarde A. HITLER uitdrukkelijk dat het nationaalsocialistische wereldbeeld *nog in wording is*, hierop steunt juist de noodzakelijkheid van de NSDAP., als behoedster van de wereldbeschouwing : « Gerade weil aber dieses Weltbild noch im Entstehen und in der Entwicklung begriffen ist, ist es um so nötiger, die Autorität der Partei als letzte überwachende und entscheidende Instanz und als letzte Richterin anzuerkennen » [3]). Hiermee wilde A. HITLER niet beweren dat de groote beginselen van het nationaalsocialisme aan verandering onderhevig zijn. De kern van de gedachten blijft onveranderlijk, maar de gedachten zelf worden verder uitgediept en verkrijgen een rijkeren omvang. Bij deze ontwikkeling staat de idee onder den invloed van de levende werkelijkheid. De nieuwe nationaalsocialistische levensvormen hebben een aanvullende inwerking op de grondbeginselen. De beginselen worden dus in contact met de werkelijkheid rijker aan inhoud. Vooral de instellingen, welke uit het nationaalsocialisme ontstaan zijn, oefenen een vormenden invloed uit op de nationaalsocialistische wereldbeschouwing.

De arbeidsdienst nu is een specifiek nationaalsocialistische verschijning. Hij heeft dan ook reeds vormend ingewerkt op de nationaalsocialistische beginselen. In dit werk zullen wij de gelegenheid hebben dezen invloed van den arbeidsdienst op het nationaalsocialistische wereldbeeld vast te stellen [4]).

Evenals de nationaalsocialistische idee wint ook de arbeidsdienstidee aan diepte, terwijl nochtans haar grondbeginselen als onveranderbaar beschouwd worden. In de reeds aangehaalde rede van K. HIERL verklaarde deze : « Die 1930 festgelegten Grundanschauungen über den Arbeitsdienst sind unverrückbar, an ihnen darf durch unstete Geister nicht gerüttelt werden; in bezug auf diese Grundsätze gibt es keine « Bewegung ». Sie sind das granitene Fundament, auf dem unser Aufbau bisher sich vollzogen hat und

---

[3]) A. HITLER, Rede op de partijdagen van Sept. 1935, in **Der Parteitag der Freiheit 1935**, München, 1936, blz. 235.

[4]) Zie o. a. de ontwikkeling van het nationaalsocialistische menschentype, blz. 53 vlg.

weiter vollziehen musz, wenn der Arbeitsdienst ferner der ihm vom Führer gegebene Idee treu bleiben soll » [5]).

De arbeidsdienst is verder *geworteld in het gemeenschappelijk gedachtengoed* van het nationaalsocialisme. Evenals in elke andere beweging zijn er in het nationaalsocialisme, verschillende nevenstroomingen voorhanden. De arbeidsdienst is van geen enkele dezer stroomingen afhankelijk. Niet het veranderlijke uitzicht van het nationaalsocialisme beheerscht den arbeidsdienst, maar de beginselen, welke ten grondslag liggen aan de nationaalsocialistische wereldbeschouwing vormen het fundament, waarop de arbeidsdienstidee en haar verwezenlijking berust.

De leiders van den arbeidsdienst vermijden zorgvuldig in hun theoretische beschouwingen en bij den organisatorischen uitbouw van den arbeidsdienst in nevenstroomingen van het nationaalsocialisme te verdwalen. Kenmerkend voor deze houding is wel dat in de « **Richtlinien für den staatspolitischen Unterricht im Reichsarbeitsdienst** » [6]), dat de officieele dienstvoorschriften betreffende de wereldbeschouwing bevat, het werk van A. ROSENBERG, **Der Mythus des 20 Jahrhunderts,** niet bij de te verwerken literatuur wordt opgegeven. In de uiteenzetting valt ook geen spoor van Rosenberg's gedachten waar te nemen. Rekening houdend met de leidende positie welke A. ROSENBERG in zake « Weltanschauung » inneemt, kan het voorbijgaan van zijn werk als een bewuste beperking tot de grondgedachten van het nationaalsocialisme beschouwd worden. Als positief argument kan de « **Ordnung der Prüfung zum Nachweis der Befähigung zum Eintritt in die Feldmeisterlaufbahn des Reichsarbeitsdienstes (Ergänzungsprüfung)** aangehaald worden. In § 10, n° 9 luidt het « Die Grundlage für die weltanschauliche Prüfung bilden : Mein Kampf, das Programm des NSDAP, die wichtigsten Aufbaugesetze des dritten Reichs » [7]).

Uit deze vaststellingen volgt dat alleen de als fundamenteel beschouwde grondbeginselen van het nationaalsocialisme hier ter behandeling in aanmerking komen. Deze uiteenzetting moet zorgvuldig vermijden het karakter van het nationaalsocialisme als grondslag van den arbeidsdienst te vervalschen door opname van

---

[5]) K. HIERL, a. w., blz. 6.

[6]) Leipzig, 1937.

[7]) RMINBl., 1936, blz. 114.

niet wezenlijke elementen. Ik heb gemeend aan dezen eisch ten volle te voldoen door mijn onderzoek te steunen op het werk van A. HITLER, **Mein Kampf** en zijn redevoeringen, het programma van de NSDAP, en de nationaalsocialistische wetgeving. Voor de verklaring en de systematisatie van deze gedachten heb ik beroep gedaan op schrijvers, waarvan gebleken is, dat zij in hun betoog niet afwijken van de genoemde bronnen. Ten slotte was persoonlijk contact met de nationaalsocialistische werkelijkheid, vooral met den arbeidsdienst, het voornaamste middel om de ontwikkeling van de gedachten na te gaan. Dit beteekende tevens een controle over mijn inzichten in de grondgedachten van het nationaalsocialisme.

ARTIKEL II.

HET NATIONAALSOCIALISTISCHE ANTI-INTELLECTUALISME.

Een korte schets van de algemeene karaktertrekken, welke de nationaalsocialistische gedachtenwereld kenmerken, moet de uiteenzetting van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing voorafgaan. Hierdoor alleen is het mogelijk het nationaalsocialisme als levende werkelijkheid te begrijpen.

Het ligt in den aard van de zaak dat deze karaktertrekken hun oorsprong gevonden hebben in de historische omstandigheden, waarin de beweging ontstaan en gegroeid is.

Het nationaalsocialisme is ontstaan uit den strijd tegen de verwarring en de vernedering, waarin het naoorlogsche Duitschland verkeerde. Het is overbodig een uitvoerig beeld te geven van dezen chaos : deze toestanden zijn meer dan voldoende gekend. Op politiek gebied was het systeem van Weimar een mislukking gebleken : het partijregiem was totaal ontredderd, waardoor de communistische bedreiging steeds meer een reëelen vorm aannam. De financieele en economische crisis, de vernietiging van den middenstand, de werkloosheid vergrootten de ontreddering. Zelfs het religieuze gebied bleef niet, ten minste in de protestantsche kringen, van verwarring verschoond. De logische ontwikkeling van de Hervorming had hier tot een volledige versplintering gevoerd. Tenslotte werd het « Diktat » van Versailles als een ondragelijk slavenjuk aange-

voeld. De vernederende voorwaarden van dit verdrag : de bekentenis van schuld aan den wereldoorlog, het verbod een leger in te richten, en eindelijk de afstand van grondgebied en de zware oorlogsschulden moesten aan de Duitschers als een onrechtvaardige knechting voorkomen.

Tegen deze toestanden roept het nationaalsocialisme het Duitsche volk ten strijde. De 25 punten van het programma van de NSDAP beteekenen niets anders dan strijd tegen de verwarring, strijd tegen de verdrukking. Hier moet aan toegevoegd worden dat de eerste aanhangers van het nationaalsocialisme voor het grootste gedeelte frontsoldaten waren, die in de loopgraven geleerd hadden voor hun volk te strijden. Vandaar dat het eerste en voornaamste kenmerk van het nationaalsocialisme zijn *strijdend karakter* is. Dit strijdend karakter had het nationaalsocialisme niet alleen in zijn ontstaan en in zijn groei, ook nu nog, na de machtsovername, moet volgens zijn leiders, de beweging een verbitterden strijd voeren voor het behoud en de verwezenlijking van zijn gedachtengoed.

Het nationaalsocialisme beweert verder een beweging te zijn die totaal *nieuwe inzichten* moet verschaffen, een teruggrijpen naar reeds beproefde beginselen is uitgesloten. « Das Kennzeichen der echten Revolution ist die Ueberwindung eines alten Zustandes. Es wird ein neues Lebensprinzip geschaffen mit den Anspruch, der Welt eine neue Ordnung zu verschaffen [8]. Al het oude heeft zijn ongeschiktheid tot het scheppen van orde bewezen, slechts nieuwe beginselen kunnen een nieuwe wereldorde voortbrengen.

Deze nieuwe leer moet volstrekte *eenheid* geven; slechts door de eenheid van beginselen kan de wanorde overwonnen worden en kan een nieuwe orde in het leven geroepen worden. « Alle diese Verfallserscheinungen sind im letzten Grunde nur Folgen des Mangels einer bestimmten, gleichmäszig anerkannten Weltanschauung » [9]. Alleen op basis van één algemeen erkende wereldbeschouwing kan de nieuwe orde tot stand komen.

Behalve de karaktertrekken van gewilde oorspronkelijkheid en van eenheid heeft het nationaalsocialisme een uitgesproken *trek naar de daad*, naar het handelen. Het theoretiseeren wordt bewust

---

[8]) W. WILLIMSKY, **Die Einheit im völkischen Reich**, Leipzig, 1936, blz. 11.

[9]) A. HITLER, **Mein Kampf**, München, 1936, 190/194e oplage, blz. 292.

op den achtergrond geschoven : menschen die in een hevigen strijd gewikkeld zijn hebben geen tijd om over theorieën te redetwisten. Hun activiteit is gansch gericht op de verwezenlijking. Zoo is het wezen van het nationaalsocialisme « nicht kontemplative Anschauung der Welt sondern aktive Gestaltung der Wirklichkeit » [10]).

In deze kenmerken wortelt wat wij kunnen noemen het *anti-intellectueele karakter* van het nationaalsocialisme, d. w. z. de meening dat de grondbeginselen van het nationaalsocialisme niet hoeven bewezen te worden. Zelfs de mogelijkheid van een theoretische verrechtvaardiging wordt geloochend : « Nationalsozialismus als ganzheitliche Einheit von Geist und Leben ist die geschichtliche Offenbarung einer Wirklichkeitsform, die ihr Recht nicht theoretisch begründen vermag und keiner theoretischen Rechtfertigung bedürftig ist » [11]).

Het nationaalsocialisme als samenhangend geheel is door de natuurlijke ontwikkeling van het gebeuren een onmiddellijk vatbare werkelijkheid geworden. Deze werkelijkheid is een feitelijk gegeven en behoeft als zoodanig geen verrechtvaardiging. Wil iemand het nationaalsocialisme begrijpen dan moet hij deze werkelijkheid in zijn historischen samenhang vatten. « Die Wissenschaft hat nur das Recht aus den bestehenden Zustanden eine neue Gesetzlichkeit herauszulesen » schrijft J. GOEBBELS in **Wesen und Gestalt des Nationalsozialismus** » [12]).

Volgens de nationaalsocialisten is het dus noodig, wil men deze beweging in haar volle beteekenis begrijpen, de werkelijkheid van het nationaalsocialisme, zooals het zich in het denken, het handelen en het bestaan van de door den nationaalsocialistischen geest aangegrepen gemeenschap voordoet, na te gaan, meer nog de nationaalsocialistische werkelijkheid moet *beleefd* worden. « Alles Verstehen, das mehr sein will als äuszere Verständigung durch begriffliche Zeichen und anschauliche Sinnbilder ist nur möglich aus geschichtlicher und ganzheitlicher Zugehörigkeit des Menschen zur nationalsozialistischen Lebensordnung und Lebensform » [13]).

[10]) F. A. BECK, **Idee und Wirklichkeit. Eine Untersuchung über den Nationalsozialismus als ganzheitliche Einheit von Geist und Leben,** Würzburg, 1936, blz. 52.

[11]) Id., blz. 2-3.

[12]) J. GOEBBELS, **Wesen und Gestalt des Nationalsozialismus,** Berlijn, 1935, blz. 12.

[13]) F. A. BECK, a. w., blz. 5.

OTTO DIETRICH, Reichspressechef der NSDAP., schrijft in zijn bijdrage tot de **Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des Nationalsozialistischen Staates** : « Wie der Nationalsozialismus eine Bewegung ist, die nicht intellektuel projektiert und nicht auf starren Konstruktionen aufgebaut wurde, sondern aus dem deutschen Volke selbst herausgewachsen und von seinen gefühlmäszigen Werten getragen is, so kann man den Nationalsozialismus in seinem tiefsten Wesen auch nicht allein verstandesmäszig begreifen, sondern musz ihn auch gefühlsmäszig erfassen, um ihn zu verstehen » [14]).

Deze gedachten over de noodzakelijkheid van de beleving worden in hun kern reeds teruggevonden in **Mein Kampf**. Het kan volstaan te verwijzen naar de hoofdstukken **Weltanschauung und Partei** en **Weltanschauung und Organisation** [15]). Dezelfde gedachte vormt ook de grondtoon van talrijke redevoeringen, welke door leidende persoonlijkheden over de nationaalsocialistische wereldbeschouwing werden uitgesproken [16]). Bij talrijke gesprekken met ontwikkelde menschen, die in de beweging staan, heb ik mij dikwijls verwonderd over de vanzelfsprekendheid, waarmee het nationaalsocialisme als feit aanvaard wordt.

Ten slotte is het voor iedereen, die in Duitschland reist, duidelijk welk groot belang gehecht wordt aan de beleving van het nationaalsocialisme. Niet alleen in het dagelijksche leven moet de Duitscher het gevoelen vinden te behooren tot een gemeenschap : massabetoogingen, zooals de partijdagen van Nürnberg, de gansche reeks organisaties vanaf het Jung Volk tot de S. A., moeten hen het nationaalsocialisme doen beleven. Onder de middelen nu, die aangewend worden om vooral aan de jonge menschen het nationaalsocialisme te doen aanvoelen, neemt de arbeidsdienst een bijzondere plaats in. Het belang dat gehecht wordt aan het beleven van de nationaalsocialistische idee bepaalt dus mede het belang, dat aan den arbeidsdienst moet gehecht worden.

---

14) O. DIETRICH, **Der Nationalsozialismus als Weltanschauung und Staatsgedanke**, blz. 1.

15) Blz. 409-424 en blz. 504-517.

16) Zie o. a. A. ROSENBERG, **Weltanschauung und Wissenschaft**, rede uitgesproken op de 3e Reichstagung der Reichsstelle zur Förderung des deutschen Schrifttums, November 1936. München, z. d.; W. GROSS, **Rasse, Weltanschauung, Wissenschaft**, Berlijn, 1936; H. SCHWARZ, **Nationalsozialistische Weltanschaung**, Berlijn, 1933.

Na deze korte schets van de nationaalsocialistische denkwijze kan de studie van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing aangevat worden. Hierbij blijf ik getrouw aan de eigen denkwijze van deze beweging. Deze studie houdt dus rekening met de levende werkelijkheid. Hierdoor hoop ik niet alleen het verwijt te ontgaan, dat zoo dikwijls aan buitenstaanders gericht wordt, niets te begrijpen van het nationaalsocialisme; maar tevens meen ik hierdoor het getrouwst de nationaalsocialistische wereldbeschouwing weer te geven.

ARTIKEL III.

DE NATIONAALSOCIALISTISCHE VOLKSIDEE.

Het rasbeginsel neemt in het nationaalsocialisme een belangrijke plaats in. De consequente en voor ons gevoel bijna brutale manier, waarmee dit beginsel wordt toegepast en het aanzien welke het werk van A. ROSENBERG, **Der Mythus des 20 Jahrhunderts** geniet, geven aanleiding tot de meening dat het ras in het middelpunt van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing moet geplaatst worden.

Bij een studie welke de bestaande werkelijkheid als uitgangspunt neemt wordt het echter duidelijk dat veeleer de *volksidee* het middelpunt van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing vormt. « Nur vom Volk her kommt man zum Verständnis des Nationalsozialismus » [17]). Hierdoor wordt niet geloochend dat de volksgemeenschap in de eerste plaats uit de eenheid van ras voortkomt.

De waarheid van deze bewering kan aangetoond worden door de verschillende wetten, welke als de grondpijlers van het nieuwe Rijk beschouwd worden. Niet het rasbeginsel, maar de volksidee geldt als verrechtvaardiging van deze wetten. Zoo verklaart de wet op den Rijksarbeidsdienst :

§ 1. — 1. Der Reichsarbeitsdienst ist Ehrendienst am Deutschen Volke.

2. Alle jungen Deutschen beiderlei Geschlechts sind verpflichtet ihrem Volk im Reichsarbeitsdienst zu dienen.

---

[17]) Art. **Nationalsozialismus**, in « Grosze Brockhaus », Band 21, blz. 568 b.

3. Der Reichsarbeitsdienst soll die deutsche Jugend im Geiste des Nationalsozialismus zur Volksgemeinschaft... erziehen [18]).

Hetzelfde geldt voor de andere wetten. Zelfs het « Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre » van 15 September 1935, wordt verrechtvaardigd door het volkswelzijn [19]). In het voorwoord heet het : « die Reinheit des deutschen Blutes ist die Voraussetzung für den Fortbestand des deutschen Volkes ».

A. HITLER kon dan ook terecht op de Partijdagen van 1935 verklaren dat : « Der Ausgangspunkt der nationalsozialistischen Lehre liegt nicht im Staate, sondern im Volk... Deshalb liegt der Brennpunkt, jeder nationalsozialistischen Betrachtung in der lebendigen Substanz, die wir nach seinem geschichtlichen Werdegang als « Deutsches Volk » bezeichnen » [20]).

Om de nationaalsocialistische volksidee verder af te lijnen moet op de eerste plaats de *grondtendenz van deze idee* aangegeven worden. Het nationaalsocialisme beschouwt het volk als iets d y n a m i s c h, als iets wat eeuwig in wording, in ontwikkeling is. Niet de reeds bereikte levensvorm, zooals taal, kultuur, godsdienst, bepalen het volk, maar het streven naar eenheid, de altijddurende strijd tegen de ontbindende elementen, en de strijd voor het behoud van de reeds verworven gemeenschap.

Volgens het nationaalsocialisme is het volkzijn geen gegeven van de natuur, maar *volgt uit het bewuste handelen van de volksgenooten*. Op het Kongres van Nürnberg in 1935 verklaarde A. HITLER : « In der Zeit, da die Deutschen das erstemal geschichtlich sichtbar für uns Nachkommen in Erscheinung treten, sind sie wohl blutsmäszig eine grosze Familie, allein in ihrer E i n s i c h t und E m p f i n d u n g kein Volk » [21]). Slechts dan is er dus een volk wanneer de volksgenooten begrijpen (E i n s i c h t) dat zij een eenheid vormen, en deze eenheid beleven (E m p f i n d u n g).

De volksgenooten moeten *bewust* zijn dat zij deel uitmaken van één gemeenschap, d. w. z. zij moeten begrijpen dat er in de

---

[18]) RGBl., 1935, I, blz. 769.
[19]) RGBl., I, 1935, blz. 1146.
[20]) **Der Parteitag der Freiheit**, 1935, München, 1936, blz. 230.
[21]) Id., blz. 226.

volksgemeenschap gemeenschappelijke eigenschappen en elementen van samenhoorigheid aanwezig zijn. Naast dit bewustzijn eischt het volkzijn ook nog het *willen van de gemeenschap* : de enkelingen moeten bereid zijn om als één man hun gemeenschapsbewustzijn in daden om te zetten. De gemeenschappelijke eigenschappen en de elementen van samenhoorigheid mogen niet louter beschouwd worden als gegevens, welke uit het samenleven van zelf voortvloeien, maar moeten beschouwd worden als « geforderte und erkämpfte Unentbehrlichkeiten » [22]).

Hiermee is de nationaalsocialistische volksidee nog niet uitgeput. De eisch naar het bewuste handelen van de volksgenooten veronderstelt dat het gemeenschapsbewustzijn en de wil tot gemeenschap moeten opgewekt w o r d e n. In het denken en het willen van elke generatie en van elke volksgenoot moet de gemeenschap opnieuw geboren worden. De opwekking van het gemeenschapsbewustzijn mag dus nooit een einde nemen, maar moet zonder ophouden bewerkt worden, anders gaat dit bewustzijn verloren en daarmee het volkzijn. « Volk ist eine tägliche Aufgabe geworden » [23]). Daarom is het de taak van de NSDAP « die Nation im Sinne ihrer Lehrauffassung fortgesetzt zu erziehen » [24]). Hier ligt ook de beteekenis van de zoo algemeen gebruikte uitdrukking dat elke volksgenoot een politisch strijder moet zijn, dat van iedereen de houding van den politischen soldaat verwacht wordt. Allen moeten immers zonder ophouden in zich en in de anderen de gemeenschap veroveren. Hier komt ook het strijdend karakter van het nationaalsocialisme ten volle tot uiting.

Uit deze beschrijving kunnen wij het nationaalsocialistische volksbegrip in het kort samenvatten als de b e l e v i n g v a n d e g e m e e n s c h a p. G e m e e n s c h a p moet dan verstaan worden als de tegenstelling van g e z e l s c h a p [25]). Volgens het nationaalsocialisme veronderstelt gezelschap geen innerlijke eenheid

---

[22]) W. DRAEGER, **Primat des Volkes. Ein Beitrag zur Grundfrage einer völkischen Staatslehre,** Berlijn, 1935, blz. 43.

[23]) W. HAID, **Sozialismus als Träger des neuen Reichs,** Berlijn, 1935, blz. 37.

[24]) A. HITLER, **Der Parteidag der Freiheit,** blz. 231.

[25]) Zie o. a. F. A. BECK, a.w., blz. 68; W. WILLIMSKY, a.w., blz. 26-27; A. KLEMMT, **Volk und Staat,** Berlijn, 1936, blz. 13-14.

De Duitsche woorden Gemeinschaft en Gesellschaft drukken beter de hier bedoelde tegenstelling uit als ons gemeenschap en gezelschap.

van de samengebonden enkelingen. Zij worden slechts te samen gehouden door uiterlijke banden. Gemeenschap daarentegen steunt op innerlijke eenheid, d.w.z. er moet een werkelijkheid (ras, kultuur, taal, enz.) voorhanden zijn, waardoor de individuen te samen één geheel vormen en welke de beleving mogelijk maakt.

Er moet dus een zekere *voorafgegeven gelijkheid* tusschen de volksgenooten aanwezig zijn. Deze gelijkheid wordt op de eerste plaats gevonden in *het ras*. De krachten van de geschiedenis, kultuur, godsdienst, enz. hebben zeker hun beteekenis voor de vorming van de volksgemeenschap, maar alleen de rasidee geeft de volstrekte zekerheid dat iets gemeenschappelijks voorhanden is [26]).

In den huidigen toestand is het Duitsche volk een mozaïek van verschillende rassen. De vernietiging van deze rassen wordt echter niet vereischt : voldoende eenheid is voorhanden als één ras overheerscht en zijn kenmerken op het volk drukt [27]). A. HITLER komt na de vaststelling dat « Unser deutsches Volkstum leider nicht mehr auf einem e i n h e i t l i c h e n rassischen Kern beruht » [28]), tot het besluit : « Das Deutsche Reich soll alle Deutschen umschliessen mit der Aufgabe, aus diesem Volke die wertvollsten Bestände an rassischen Urelementen nicht nur zu sammeln und zu erhalten, sondern langsam und sicher zur beherrschenden Stellung emporzuführen » [29]). Slechts wanneer het overheerschende ras er in slaagt alle levensgebieden van het volk te beïnvloeden kan er sprake zijn van ware volksgemeenschap [30]).

De rasidee behoort mede tot de kern van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing. Een verdere uiteenzetting van deze idee is hier overbodig [31]). Wij vergenoegen ons met te constateeren

---

[26]) W. WILLIMSKY, a.w., blz. 27 en 31.
[27]) Id., blz. 30.
[28]) **Mein Kampf**, blz. 436.
[29]) Id., blz. 439.
[30]) W. WILLIMSKY, a.w., blz. 45.
[31]) De nationaalsocialistische rasidee, zooals zij zich de laatste jaren voordoet, wordt gepolitiseerd, en kan als zoodanig niet meer gelijk gesteld worden met het biologisch rasbegrip. Dat wil niet zeggen dat de biologische werkelijkheid (de rassentheorie) geloochend wordt. De politische rasidee is een verschijningsvorm van het politische denken : zonder bewijsvoering wordt de eenheid van ras, of de noodzakelijkheid van deze eenheid vooropgezet als een element van de leer omtrent het gemeenschapsleven. Naast deze politische rasidee blijft er nog plaats voor de wetenschap, die zich bezig houdt met de studie van het ras, W. WILLIMSKY schrijft : « Die Frage nach der Rasidee ist ein Grundproblem der neuen Staatslehre, da sie dem Prinzip der Gemeinschaft erst die Grundlage

dat de eenheid van hoedanigheden van het ras noodzakelijk wordt geacht om de gemeenschap en het beleven van de gemeenschap mogelijk te maken. Deze vaststelling volstaat om de uitsluiting van de Joden uit den arbeidsdienst en het opvoedingsideaal van den arbeidsdienst te verklaren.

De volledige uiteenzetting van de nationaalsocialistische volksidee vraagt nu nog de verklaring van zijn *totalitair karakter*.

Niet het machtsgebied van den staat is totalitair, maar de i d e e. « Der Nationalsozialismus erstrebt nicht die Totalität des Staates, sondern die Totalität der Idee. Das bedeutet eine restlose Durchsetzung jener Anschauungsart, für die im letzten Jahrzehnt gekämpft worden ist und die wir zum Siege geführt haben. Sie kommt im gesammten öffentlichen Leben der Nation zur Anwendung und macht auch vor den Gebieten der Wirtschaft, Kultur oder Religion nicht halt. In Deutschland kann es gar keine Verhältnissetzung mehr geben, die nicht dem nationalsozialistischen Gesichtswinkel entspräche » [32]). In deze woorden van J. GOEBBELS wordt het totalitair karakter van de nationaalsocialistische volksidee duidelijk uitgesproken. Geen enkel gebied mag aan de inwerking van het gemeenschapsdenken en gemeenschapswillen ontsnappen. Dat wil zeggen dat alle levensgebieden : godsdienst, recht, kunst, wetenschap, economie ondergeschikt worden gemaakt aan de belangen van het volk. Elk dezer gebieden staat immers onder den invloed van het volksleven of oefent zelf een invloed daarop uit. Zij zijn ofwel factoren die bijdragen tot de vorming van het volk, ofwel uitdrukking van de levenswetten van de gemeenschap [33]). In beide gevallen moet de volksidee overheerschen. Daarom heeft de nationaalsocialistische beweging het recht en de plicht zijn beginselen

---

gibt. Eines ist hier zunächst deutlich zu scheiden : Rassentheorie und Rasseidee. Die Theorie stellt wissenschaftliche Ergebnisse auf, und es besteht die Möglichkeit, die Richtigkeit ihrer Urteile zu untersuchen. Der Rasseidee gegenüber hat die Staatslehre die Aufgabe, sie als Erscheinungsform des heutigen politischen Denkens zu deuten und in die Lehre vom heutigen Staat hineinzuarbeiten. Sie kann nicht auf ihre Richtigkeit geprüft werden, da sie ja nur in geringem Masze die Beweisführung der wissenschaftlichen Rassenlehre verwendet ». A. w., blz. 27.

Zie in denzelfden zin : W. DRAEGER, a.w., blz. 33; W. GROSS, a.w., blz. 23; W. SCHULZE-SOELDE, **Weltanschauung und Politik**, Leipzig, 1937, blz. 55.

[32]) J. GOEBBELS, **Wesen und Gestalt des Nationalsozialismus**, Berlijn, 1935, blz. 18.

[33]) F. A. BECK, a.w., blz. 78.

aan de gansche Duitsche natie op te leggen en in zijn ideeën op te voeden [34]). Alle andere inzichten of beschouwingen moeten wijken. Het nationaalsocialisme moet intolerant zijn [35]).

ARTIKEL IV.

STAAT EN PARTIJ IN HET NATIONAALSOCIALISME

Om de juiste plaats van den arbeidsdienst in het huidige regiem te kunnen bepalen is het noodzakelijk in enkele woorden de nationaalsocialistische opvatting omtrent staat en partij aan te geven. Volgens het nationaalsocialisme kunnen zoowel de staat als de partij slechts begrepen worden wanneer men uitgaat van de volksidee.

§ 1. — De Staat.

De *staat* is geen « boven het volk zwevende abstrakte persoonlijkheid »[36]) maar is het levende organisme van het volk; hij ontstaat uit de volksgemeenschap. « Wir als Arier vermögen uns unter einem Staat nur den lebendigen Organismus eines Volkstums vorzustellen » [37]).

Het volg moet georganiseerd worden in een staat, welke aan den eigen volksaard beantwoordt, anders blijft het volk een vormlooze massa. De staat is de vorm waarin het gemeenschapsleven van het volk organisatorisch tot uitdrukking komt. De staat heeft dus slechts beteekenis uit en voor het volk. Hij ontstaat uit het volk en is op de volksgemeenschap gericht.

De staat groeit uit het volk : « er ist nur ein Glied des Organismus Volk » [38]). Daarom kan de staat objekt zijn van het gemeenschapsbewustzijn en van den wil tot gemeenschap. Hij is immers een noodzakelijk element van het volksleven. Daarom is ook « eine gesonderte Betrachtung von Volk und Staat heute gegenstandslos geworden » [39]).

---

[34]) **Mein Kampf,** blz. 648.
[35]) A. HITLER, **Parteitag der Freiheit,** blz. 234.
[36]) W. STUCKART en W. ALBRECHT, **Neues Staatsrecht,** Leipzig, 1938, 10 ed., blz. 44.
[37]) **Mein Kampf,** blz. 434.
[38]) W. WILLIMSKY, a.w., blz. 35.
[39]) Id., blz. 38.

De staat is op de volksgemeenschap gericht. Zijn doel ligt « in der Erhaltung und Förderung einer Gemeinschaft physisch und seelisch gleichartiger Lebewesen » [40]). De staat moet alles bevorderen wat het volk tot een gemeenschap kan vormen en alles verhinderen wat de volksgemeenschap schaadt of zelfs vernietigt [41]). Hierdoor wordt het duidelijk op welke gronden, volgens nationaalsocialistische opvatting, de staat het recht heeft in te grijpen op gebieden welke in de « demokratische » landen als onaantastbaar gelden [42]). Voor den arbeidsdienst is het van belang vast te stellen op welke gronden de nationaalsocialistische staat de politische opvoeding van de gansche natie ter hand neemt. Deze politische opvoeding is immers het hoofddoel van den arbeidsdienst [43]).

§ 2. — De Partij.

De *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* vervult een bijzondere funktie in den volksstaat. Niet alleen hebben in Duitschland de andere partijen geen bestaansrecht meer, de NSDAP werd zelf verheven tot « publiekrechtelijk lichaam ».

Paragraaf één van de wet « zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat » [44]) luidt : « Nach dem Sieg der nationalsozialistischen Revolution ist die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei die Trägerin des deutschen Staatsgedankens und mit dem Staat unlöslich verbunden. Sie ist eine *Körperschaft des öffentlichen Rechts* » [45]). Uit dezen tekst volgt duidelijk de positie van de partij in het nationaalsocialistische regiem.

De NSDAP is de *draagster van de nationaalsocialistische idee*. Als zoodanig moet de partij de nationaalsocialistische leer-

[40]) **Mein Kampf**, blz. 433.

[41]) Hierom moet de nationaalsocialistische staat als totalitair gekenmerkt worden. De volksidee is totalitair, strekt zich over alle gebieden uit (zie blz. 46). De staat, als organisatorische samenvatting van het volk, deelt in dit totalitair karakter van de idee.

[42]) Voorbeelden hiervan liggen voor het grijpen, o. a. beperking van de persvrijheid, sterilisatiewetten, de Duitsche huwelijkswetgeving, enz.

[43]) Zie verder bl. 62 vlg.

[44]) Wet van 1 December 1933, RGBl., I, 1933, blz. 1016.

[45]) Cursiveering van ons. De rechtsfiguur publiekrechtelijk lichaam heeft hier een andere beteekenis als de gewone. Niet de staat bepaalt het wezen en de taak van de partij, maar de partij zelf. De staat oefent al evenmin controle uit op de partij. De partij ontleent haar machtspositie niet aan den staat, maar is de zelfstandige draagster van den politischen wil van de natie. Zie W. STUCKART, a. w., blz. 47; en C. JOHANNY, **Partei und Staat**, Königsberg, 1937, blz. 24 vlg.

stelsels bewaren en verder uitbouwen [46]). De partij moet het gansche volk in nationaalsocialistischen geest opvoeden. De NSDAP vormt dus een kerngroep in het volk, van waaruit het denken en handelen van de gemeenschap in nationaalsocialistische richting geleid wordt.

Hieruit volgt een schijnbare splitsing van het recht tot staatsburgerlijke opvoeding : zoowel de partij als de staat zijn hier bevoegd. Voor het nationaalsocialisme is dit echter slechts schijn. Het nationaalsocialisme denkt immers de staat als een funktie van de volksgemeenschap [47]). Als de NSDAP nu een kerngroep vormt, als zij een « verkleinertes Volk in gesteigerter Kraftenfaltung » is [48]), bestaat er ook identiteit tusschen partij en staat. Dat wil niet zeggen dat hun competenties door elkander loopen. « Ideenmäszig » zijn partij en staat identiek. Zij vervullen echter een verschillende funktie. En beiden zijn voor de gegeven taak bevoegd.

De partij moet er over waken dat de opbouw van den staat zich voltrekt in nationaalsocialistischen geest. Aan de partij wordt daarom de keuze en de opleiding van de toekomstige leiders van den staat toevertrouwd [49]). Daarom ook werd de z.g. « Personalunion » ingevoerd, d. w. z. dat dezelfde persoon tegelijkertijd een ambt in den staat en het daarmee overeenkomende ambt in de partij bekleedt [50]).

De partij legt dus het verband tusschen volk en staat. In de partij concentreert zich het volksleven. Van uit dit centrum wordt dan de staat onder den invloed van den nationaalsocialistischen volkswil gebracht.

Uit de bijzondere plaats welke de NSDAP. in het huidige regiem, inneemt volgt de moeilijkheid om den arbeidsdienst in de organisatie van den staat te situeeren. De arbeidsdienst, welke oorspronkelijk afhankelijk was van de NSDAP. werd door de invoering van de algemeene arbeidsdienstplicht een publiekrechte-

---

[46]) A. HITLER, **Parteitag der Freiheit**, blz. 232.

[47]) Zie blz. 47.

[48]) W. STUCKART, a. w., blz. 37.

[49]) A. HITLER, **Der Parteitag der Freiheit**, blz. 232. De z.g. Ordensburgen, waar de toekomstige leiders van den Duitschen staat hun opleiding ontvangen, zijn daarom afhankelijk van de NSDAP.

[50]) W. STUCKART, a. w. blz. 45-46.

lijke instelling met eigen kenmerken. Verder wordt dit uitvoerig behandeld [51]).

ARTIKEL V.

HET FUEHRERBEGINSEL

Het führerbeginsel kan als de bekroning van de nationaalsocialistische leer beschouwd worden. De volksgemeenschap, welke rust op de « Artgleichheit », vooral de gelijkheid van het ras, is georganiseerd in den staat. De partij is de lijn, welke doorheen volk en staat loopt, om beiden tot een ware eenheid te verbinden. Het führerbeginsel vraagt de belichaming van deze eenheid in één persoon, de leider van het Duitsche volk, en in alle volksgenooten, welke op een of andere manier deel hebben in de leiding van de volksgemeenschap.

In den arbeidsdienst vindt het führerbeginsel zijn volledige verwezenlijking. De « Führers » behooren hier echter tot *een bijzonder type*, dat door de eigen verhoudingen van den arbeidsdienst bepaald wordt. Dit wordt in een volgend hoofdstuk besproken [52]). In dit artikel beperken wij ons tot de behandeling van de algemeene kenmerken van het führerbeginsel.

Het führerbeginsel is een *aristocratisch princiep*. Het vraagt dat alleen de besten de leiding van het volk in handen hebben. « Eine Weltanschauung, die sich bestrebt..., dem besten Volk..., diese Erde zu geben, musz..., dem aristokratischen Prinzip gehorchen und den besten Köpfen die Führung und den höchsten Einflusz im betreffenden Volke sichern » [53]). Deze « besten » leiden het volk, dat als « Gefolgschaft », — als de aaneengesloten gemeenschap der volgelingen, — achter hen staat.

Tusschen « Führung » en « Gefolgschaft » bestaat er een gansch complex *wisselwerkingen* [54]). De leiders groeien uit de gemeenschap en zijn innerlijk met haar verbonden. Zij moeten een eenheid vormen met de « Geführten ». Dit beteekent dat in hun persoon het gemeenschapsbewustzijn en den gemeenschapswil —

[51]) Zie blz. 132.
[52]) Zie blz. 128.
[53]) **Mein Kampf**, blz. 493.
[54]) W. DRAEGER, a.w., blz. 104.

de vormende factoren van het volk — in verhoogde kracht moeten aanwezig zijn [55]). De leider moet dus in zijn diepste besef en in zijn dagelijksch handelen met zijn volgelingen in verbinding staan. « Ein Führer lebt mit seinen Geführten und man gehorcht ihm nicht, sondern folgt ihm » [56]). De leiding mag niet van buiten uit aan de gemeenschap opgedrongen worden, maar onder invloed van de führerpersoonlijkheid, bekent de Gefolgschaft zich in vrije beslissing tot den leider [57]). Deze vrije beslissing steunt niet op het zakelijk inzicht dat de maatregelen door den Führer genomen de meest geschikte zijn om het nagestreefde doel te bereiken, maar op het geloof, het vertrouwen dat de gevolgschap aan den leider schenkt. In ongebroken trouw moeten de volgelingen dit geloof in den Führer bewaren, terwijl de Führer altijd opnieuw deze getrouwheid van de gevolgschap moet verdienen [58]).

Het Führertum, de leidersgemeenschap [59]), is het kruispunt, waar volk, staat en partij te samen komen. Elk leider is drager van de volksgemeenschap, door zijn leiderschap deelt hij in de opvoedende en richtinggevende taak van staat en partij. Volk, staat en partij worden in zijn persoon tot eenheid [60]). Dit geldt voor den Führer, als « einmalige Erscheinung » [61]), A. HITLER. Dit geldt, alhoewel in verminderde mate, voor alle ondergeschikte leiders. Zij deelen in het leiderschap van den Führer. Tegenover hem zijn zij, langs de trappen van de führerhiërarchie, verantwoordelijk. Tegenover de gevolgschap beschikken zij volgens hun plaats in de hiërarchie, over de noodige autoriteit : « Autorität nach unten und Verantwortlichkeit nach oben » [62]).

---

[55]) Dit stelt voor de führers voorop dat zij die gelijkheid met de volksgenooten bezitten, welke volgens het nationaalsocialisme ten grondslag ligt aan de volksgemeenschap. Zie blz. 45.

[56]) W. DRAEGER, a.w., blz. 104.

[57]) V. LEEMANS, **Politieke Sociologie,** Kortrijk, 1936, blz. 269.

[58]) W. WILLIMSKY, a.w., blz. 62-63.

[59]) Het woord Führertum heeft een dubbele beteekenis. Het beteekent de som eigenschappen, welke noodig zijn om een leider te vormen; en de groep leiders, welke als aaneengesloten eenheid de gemeenschap leidt.

[60]) Deze voorstelling van het Führertum als het kruispunt van Volk, Staat en Partij hebben wij in geen enkel nationaalsocialistisch werk gevonden. Zij schijnt ons echter het meest geschikt om de juiste plaats van het Führertum in de politische werkelijkheid aan te duiden.

[61]) W. WILLIMSKY, a.w., blz. 59.

[62]) **Mein Kampf,** blz. 501.

ARTIKEL VI.

DE NATIONAALSOCIALISTISCHE OPVOEDING

Wij hebben vastgesteld dat volgens het nationaalsocialisme « Das Wesen der Volksgemeinschaft Wissen um das Volk und Wollen des völkischen Zieles fordert » [63]). Het volk kan uit zich zelf niet tot dit weten en willen komen, daartoe heeft het leiding noodig. Daarom is « Der Nationalsozialismus als Weltanschauung eine Angelegenheit der Erziehung und damit der Zucht des ganzen Volkes » [64]). Volksopvoeding is dus voor het nationaalsocialisme « een van de gewichtigste opdrachten en tegelijkertijd een blijvende verplichting » [65]).

De nationaalsocialistische opvoeding streeft naar de volksche aaneengeslotenheid van alle leden der gemeenschap, en moet dus alle volksgenooten omvatten. De jeugdopvoeding is dus slechts een beperkt deel van de volksopvoeding [66]).

Omdat het gemeenschapsbewustzijn en de wil tot gemeenschap nog innerlijk vreemd zijn aan de jeugd kan de opvoeding tot nationaalsocialistisch denken en handelen eerst op rijperen leeftijd aanvangen, alhoewel de eerste grondslagen van het gemeenschapsbeleven in de jeugd gelegd worden [67]). Op rijperen leeftijd staat de enkeling in de gemeenschap en kan hij zijn denken en handelen op haar richten. De opvoeding tot volksgemeenschap moet daarom vooral actief doorgevoerd worden als de mensch in de gemeenschap treedt.

De opvoeding tot volksgemeenschap beteekent, volgens de nationaalsocialisten, *opvoeding van het karakter* [68]). De gemeenschap stelt eischen aan den enkeling. De manier, waarop hij aan deze eischen beantwoordt, bepaalt het karakter van den mensch. Karakter is « die seelische Haltung dem Anspruch des Volksganzen

[63]) Zie blz. 44. W. DRAEGER, a. w., blz. 59.

[64]) A. HITLER, rede op het Congres van Nürnberg, 6 September 1934, in « Der Deutsche Arbeitsdienst », Speciaal nummer van September 1934, blz. 16.

[65]) F. A. BECK, a. w., blz. 74.

[66]) W. DRAEGER, a. w., blz. 83.

[67]) Id., blz. 84.

[68]) E. KRIECK, **Nationalsozialistische Erziehung**, Osterwick, 1935, 3e opl., blz. 26.

gegenüber » schrijft P. SEIPP in navolging van E. KRIECK [69]).

Wanneer nu « alle Erziehung typische Angleichung der Glieder an die Normen und Ordnungen der Gemeinschaft ist, dann heiszt Erziehung des Charakters typische Befähigung der Glieder zur Erfüllung der Forderungen der Gemeinschaft [70]). Voor het nationaalsocialisme beteekent opvoeding tot de volksgemeenschap dus het vormen van het karaktertype, welke een b e p a a l d e volksgemeenschap vereischt.

Elke gemeenschap heeft haar eigen aard. Voor het nationaalsocialisme beteekent opvoeding tot de volksgemeenschap dus het vormen van het karaktertype, dat past in de Duitsche volksgemeenschap. In de beschrijving van het Duitsche karaktertype valt er een groote verscheidenheid waar te nemen [71]). Het feit echter dat de arbeidsdienst als de voornaamste vormingsschool van den Duitschen mensch beschouwd wordt, laat toe het type, dat in den arbeidsdienst nagestreefd wordt, als het nationaalsocialistische ideaal te beschouwen. Dit is vooral waar, omdat de arbeidsdienst op dit gebied nog voortdurend aan invloed wint. Dit is een van de gevallen, waarin de levende werkelijkheid vormend inwerkt op den verderen uitbouw van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing.

A. HITLER geeft in **Mein Kampf** [72]) de karaktertrekken aan, welke door het gemeenschapsleven vereischt worden. Hij vernoemt trouw, offervaardigheid, zwijgzaamheid (Verschwiegenheit), zelfbeheersching, vreugde in het dragen van verantwoordelijkheid (Verantwortungsfreudigkeit), wils- en besluitkracht. Deze karaktertrekken moeten den enkeling met zijn gemeenschap verbinden. Daarom moeten zij samengaan met nationalen trots en rasbewustzijn [73]).

De Duitsche mensch moet deze algemeene trekken bezitten, daarnaast moet hij gevormd zijn volgens het type dat het Duitsche volk eischt. Als Duitsch kan aanzien worden het karaktertype dat « die Elemente des Arbeitertums, des Bauerntums und des Soldaten-

---

[69]) P. SEIPP, **Formung und Auslese im Reichsarbeitsdienst**, Berlijn, 1935, blz. 132.

[70]) Id., blz. 132-133.

[71]) Vergelijk o. a. : H. SCHWARZ, **Nationalsozialistische Weltanschauung**, Berlijn, 1933, blz. 11 en vlg.; W. SCHULZE-SOELDE, a. w., blz. 39-40; P. SEIPP, a. w., blz. 132 vlg.

[72]) Blz., 460-464.

[73]) **Mein Kampf**, blz. 470.

tums in jugendfrischer, nationalsozialistischer Auffassung in sich schlieszt » [74]). In de nationaalsocialistische geschriften vinden wij verschillende nadere beschrijvingen van deze elementen [75]). Deze beschrijvingen schijnen mij meer te behooren tot het rijk der schoone letteren als tot dat der werkelijkheid. Zij verraden nochtans een specifiek nationaalsocialistische instelling tegenover verschillende problemen. Een korte beschrijving moge daarom volgen.

Bauerntum beteekent het gebonden zijn aan natuur en bodem. De boer is geworteld in zijn familie. Hij weet dat hij van zijn voorvaderen afhangt en dat zijn nakomelingen op dezelfde wijze van zijn werk afhankelijk zijn. Spaarzaamheid en zelfbedwang worden daarom van hem geëischt. Zijn levenshouding wordt bepaald door den strijd tegen de natuurelementen, die hem de vrucht van zijn arbeid betwisten.

De waarde van den *arbeider* wordt bepaald door hetgeen hij vermag : « was einer vor sich schafft » [76]). Van zijn kunnen hangt het bestaan van den arbeider af, daarom moet hij hard en nuchter zijn, zijn lichaam taai en ongevoelig.

De *soldaat* is ingelijfd in een aaneengesloten gemeenschap. Van hem wordt gevraagd dat hij kan gehoorzamen tot in den dood, dat hij zijn eigen wil volledig kan uitsluiten. Alleen het welzijn van het geheel (het legerkorps) is beslissend voor zijn handelen. In den strijd moet hij zijn wilskracht en zijn doorzettingsvermogen tot het uiterste kunnen opvoeren. Dit alles te mogen doen, beschouwt hij als een eer.

Deze drie elementen moeten in den nieuwen Duitschen mensch tot een eenheid versmolten worden [77]). Daarom is het noodig dat zij in één werkelijkheid beleefd worden.

Karakter wordt slechts gevormd wanneer de gelegenheid gegeven is het karakter in aanraking met de werkelijkheid te oefenen, als er *beleving* is. Worden de verschillende karaktertrekken in opeenvolgende stadia aangekweekt dan blijven zij los naast elkander zweven. Het Duitsche karaktertype kan dus slechts aangeworven

---

[74]) K. HIERL, a. w., blz. 12.

[75]) Zie o. a., P. SEIPP, a. w., blz. 133-136; A. KRUEGER, **Der Deutsche Arbeitsdienst als Baustein zum Dritten Reich,** Leipzig, 1934, blz. 56-63; H. STELLRECHT, **Der Deutsche Arbeitsdienst,** Berlijn, 1933, 5e opl., blz. 2-11.

[76]) P. SEIPP, a.w., blz. 135.

[77]) Id., blz. 137.

worden waar de elementen van dit type, « Bauerntum, Soldatentum en Arbeitertum », in één samenhangende werkelijkheid beleefd worden.

Tot hiertoe hebben wij uiteengezet waarin, volgens nationaalsocialistische opvatting, de opvoeding tot gemeenschap bestaat. Deze opvoeding stelt voorop dat het menschenmateriaal lichamelijk gezond is. Daarom moet de nationaalsocialistische opvoeder eerst zijn aandacht wijden aan het aankweeken van kerngezonde *lichamen*. A. HITLER schrijft in **Mein Kampf** [78]) : « Der völkische Staat hat seine gesamte Erziehungsarbeit in erster Linie nicht auf das Einpumpen bloszen Wissens einzustellen, sondern auf das Heranzüchten kerngesunder Körper. Erst in zweiter Linie kommt dann die Ausbildung der geistigen Fähigkeiten. Hier aber wieder an der Spitze die Entwicklung des Charakters, besonders die Förderung der Willens- und Entschluszkraft, verbunden mit der Erziehung zur Verantwortungsfreudigkeit, und erst als letztes die wissenschaftliche Schulung ». A. HITLER verrechtvaardigt deze rangorde door te verklaren dat « ein wissenschaftlich wenig gebildeter, aber körperlich gesunder Mensch mit gutem, festem Charakter, erfüllt von Entschluszfreudigkeit und Willenskraft, für die Volksgemeinschaft wertvoller ist als ein geistreicher Schwächling » [79]). Wetenschappelijke vorming komt dus op de laatste plaats.

ARTIKEL VII.

HET NATIONAALSOCIALISTISCHE ARBEIDSETHOS.

De vernieuwing van het arbeidsethos neemt in den opbouw van de nationaalsocialistische volksgemeenschap een belangrijke plaats in. « Es liegt im Wesen und in der umfassende Bedeutung, die der Arbeit für das Ganze des menschlichen Lebens zukommt, dasz die auf diesem Gebiete erfolgten Neubildungen einen Maszstab abgeben für die Tiefe der Wandlung überhaupt. Denn die menschliche Arbeit ist eine Macht, die das Leben des Einzelnen wie das des Volkes in einem so hohen Masze in Anspruch nimmt, dasz an ihr

[78]) Blz. 452.
[79]) Id.

der entscheidende Wandel der Grundbewertungen des Daseins greifbar wird » [80]).

Deze « nieuwe » waardeering van den arbeid komt op velerlei wijze tot uiting. Denken wij b. v. aan het Arbeitsfront. Kraft durch Freude, de wet zur Ordnung der nationalen Arbeit [81]). Zooals verder zal aangetoond worden staat het arbeidsethos ook in het centrum van de arbeidsdienstidee [82]).

Het nationaalsocialisme wil bewust aan den arbeid een beteekenis geven, welke uit de volksidee afgeleid wordt.

Deze « Neuwertung » houdt geen rekening met de resultaten van den arbeid, d. w. z. niet de materieele opbrengst, of de diepte van de inwerking op de wereld der dingen beslist over de waarde van den arbeid [83]). Het nationaalsocialisme beschouwt de arbeid als de « *Urform der Daseinsbehauptung des Volkes* » [84]). In het worden van het volk, in de beleving van de gemeenschap [85]) neemt de arbeid een belangrijke plaats in. De volksgemeenschap moet mede opgebouwd worden door het feit dat elke volksgenoot door zijn arbeid zich verbonden voelt met de gemeenschap. De volksgemeenschap roept den enkeling op om door zijn arbeid zich in de gemeenschap in te voegen. In zoover ieder dezen roep hoort en door volle overgave hieraan beantwoordt krijgt zijn arbeid beteekenis. De arbeid moet dus gewaardeerd worden volgens de houding van den arbeider tegenover de volksgemeenschap. « Der ideelle Lohn (van den arbeid) musz in der Wertschätzung liegen, die jeder beanspruchen kann, der die Kräfte, welche die Natur ihm gab und die Volksgemeinschaft zur Ausbildung brachte, dem Dienste seines Volkstums widmet » [86]). Niet het resultaat van den arbeid beslist over zijn waarde, maar de houding van den arbeidenden mensch tegenover de gemeenschap.

In de huidige omstandigheden wil het nationaalsocialisme, door deze opvatting over de waarde van den arbeid, het internationaal voelende en buiten het Duitsche volk staande proletariaat tot de

---

[80]) P. SEIPP, a.w., blz. 8.
[81]) Wet van 20 Jan. 1934, RGBl., I, 1934, blz. 45 vlg.
[82]) Zie blz. 64.
[83]) P. SEIPP, a. w., blz. 14-15; zie ook A. HITLER ,**Mein Kampf**, blz. 483-484.
[84]) P. SEIPP, a. w., blz. 15.
[85]) Zie hooger, blz. 44 vlg.
[86]) A. HITLER, **Mein Kampf**, blz. 484.

volksgemeenschap terugbrengen. In den strijd tegen het internationale marxisme moet deze « vernieuwing » het meest effectieve wapen zijn. De materialistisch-individualistische opvatting van den arbeid had geleid tot de tegenstelling handenarbeid-geestesarbeid. De geringschatting voor den handenarbeid, welke in deze tegenstelling besloten ligt, moet verdwijnen. « Wir wollen in einer Zeit, da Millionen unter uns Leben ohne Verständnis für die Bedeutung des Handarbeitertums, das deutsche Volk... zur Erkenntnis erziehen, dasz Handarbeit nicht schändet, dasz Handarbeit nicht entehrt, sondern wie jede andere Tätigkeit dem zur Ehre gereicht, der sie getreu und redlichen Sinnes erfüllt » [87]. Het nationaalsocialistisch arbeidsethos hecht aan handenarbeid en geestesarbeid dezelfde waarde, wanneer de arbeidende mensch zich door zijn arbeid in de gemeenschap voegt.

Deze opvatting geeft aan de arbeidende massa's het bewustzijn dat zij waarde hebben in de gemeenschap, dat zij daar een eigen rol te vervullen hebben. Zoo wordt het internationale proletariaat weer genationaliseerd [88].

---

87) A. HITLER, rede op het Tempelhofer Feld, 1 Mei 1933, in W. CONSILIUS, **Persönlichkeitswert und Leistungswille des Arbeitsdienstführers,** Stuttgart, z. d., 4e opl., blz. 117. Zie ook **Mein Kampf,** blz. 374.

88) Voor verdere studie van het nationaalsocialisme verwijzen wij naar de degelijke en flink gedocumenteerde artikels van Dr. A. v. d. WEY, O. Carm. **De Grondslagen van het Nationaalsocialisme** in « Studia Catholica », Mei-Juli, 1938, blz. 193-215, 289-298; **De Ideologische ondergrond en uitbouw van het Nationaalsocialisme,** in « Kultuurleven », Juli, 1938, blz. 424-483; **De Staatsidee van het Nationaalsocialisme,** id., blz. 509-536. Dr. v. d. Wey biedt hier een onpartijdige en goed gedocumenteerde studie van het Nationaalsocialisme.

Wij verwijzen eveneens naar de andere artikels over het Nationaalsocialisme in hetzelfde nummer van « Kultuurleven » verschenen. Dit nummer biedt een uitstekend beeld van het hedendaagsche Duitschland.

DERDE HOOFDSTUK.

DE NATIONAALSOCIALISTISCHE ARBEIDSDIENSTIDEE.

In de reeds aangehaalde rede van K. HIERL [1]) verklaarde de Reichsarbeitsführer : « Die Organisation des Arbeitsdienstes musz der Verwirklichung seiner Idee dienen ». In deze woorden ligt een onderscheid opgesloten, dat ons toelaat *arbeidsdienstidee, verwezenlijking van de idee* en *organisatie* afzonderlijk te behandelen. Met nadruk moet er nochtans op gewezen dat deze afzonderlijke behandeling niet toelaat deze drie elementen als gescheiden bestanddeelen van de werkelijkheid te beschouwen. In het leven van den arbeidsdienst doordringen zij elkander en bestaat er tusschen hen een voortdurende uitwisseling van innerlijke krachten.

De *arbeidsdienstidee*, waaronder de verstandelijke voorstelling van de hoofdbeginselen en van de na te streven doeleinden verstaan wordt, is leiddraad bij het tot stand brengen van de verwezenlijking. Het is de kracht, waaruit de gansche werkelijkheid van den arbeidsdienst het hem alleen eigen uitzicht wint.

De *verwezenlijking*, d.w.z. de verschillende vormen, waarin het leven van den arbeidsdienst tot uiting komt, draagt op haar beurt bij tot den verderen uitbouw van de idee. Het is duidelijk dat de groote grondgedachten hierdoor niet beroerd worden. De inwerking van de levende werkelijkheid op de idee moet veel meer verstaan worden als een uitbreiding van den inhoud, als het uitdiepen van de reeds voorhanden gedachten.

De *organisatie* tenslotte, beschouwd als het geraamte dat idee en verwezenlijking draagt, dwingt deze beiden in een vaste baan. Terwijl omgekeerd de organisatie opgebouwd wordt volgens de behoeften van idee en verwezenlijking.

Deze onderlinge wisselwerking van idee, verwezenlijking en organisatie moet vanzelfsprekend ook in de afzonderlijke behande-

[1]) Uitgegeven onder den titel : **Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht**, München, 1934, blz. 6.

ling van deze drie elementen tot uiting komen, zoodat herhaling van dezelfde gedachten onvermijdelijk is.

Hierbij moet nog een belangrijke opmerking gemaakt worden. De nationaalsocialistische dialektiek [2]) verlangt dat wij ons in de levende werkelijkheid plaatsen. Ook hier willen wij aan deze denkwijze getrouw blijven. Hieruit volgt dat, behalve de reeds aangegeven verklaringen van de woorden idee, verwezenlijking, en organisatie, welke ongetwijfeld zeer algemeen en vaag zijn, het niet mogelijk is een nauwkeurig omschreven bepaling van deze begrippen te geven. Een dergelijke bepaling moet, volgens het nationaalsocialisme, noodzakelijk de werkelijkheid verraden. De uitvoerige en levensgetrouwe beschrijving van de drie genoemde bestanddeelen zal in dit tekort voorzien.

ARTIKEL I.

DE ARBEIDSDIENSTIDEE.

De algemeen verplichte arbeidsdienst is voor het nationaalsocialisme de logische voortzetting en de vervollediging van de opvattingen, die tot de invoering van de algemeene schoolplicht en van de militaire dienstplicht geleid hebben. « Die Idee der Arbeitsdienstpflicht bedeutet die folgerichtige Fortführung und notwendige Ergänzung der Gedanken, die zur allgemeinen Schulpflicht und allgemeinen Wehrpflicht geführt haben » [3]).

De schoolplicht is ontstaan uit de zorg van het landsbestuur om aan den staat nuttige en gevormde onderdanen te geven [4]).

De militaire dienstplicht rust op de gedachte, dat elke man verplicht is zijn volk te dienen, wanneer het in nood verkeert [5]).

De arbeidsdienstidee is de synthese en den verderen uitbouw van deze twee gedachten : dienst aan het volk en vorming van de volksgenooten.

Elke Duitscher moet niet alleen zijn volk dienen met de wapens, ook in vredestijd moet het voor hem *een eereplicht zijn ten dienste te staan van zijn volk.* « Der Reichsarbeitsdienst ist Ehrendienst

[2]) Zie blz. 38 vlg.
[3]) K. HIERL, a. w., blz. 3.
[4]) W. SCHEIBE, **Aufgabe und Aufbau des Reichsarbeitsdienstes,** Leipzig, 1938, blz. 7.
[5]) W. SCHEIBE, a. w., blz. 8.

am Deutschen Volke » luidt § 1, n° 2 van het Reicharbeitsdienstgesetz [6]).

Zonder aanspraak te kunnen maken op gelijk welke vergoeding, moet iedere volksgenoot, ten minste eens in zijn leven, in de gelegenheid gesteld worden zijn krachten ten beste te geven aan den opbouw van de gemeenschap. Dat moet voor ieder een vanzelfsprekende plicht zijn. « Alle jungen Deutschen beiderlei Geschlechts sind verpflichtet ihrem Volk im Reichsarbeitsdienst zu dienen » [7]).

De arbeidsdienstidee is verder de vervollediging van de gedachte : dat de staat de burgers tot goede en geschikte volksgenooten moet vormen. Daarom moet de arbeidsdienst de Duitsche jeugd *tot volksgemeenschap opvoeden.* « Der Reichsarbeitsdienst soll die Deutsche Jugend im Geiste des Nationalsozialismus zur Volksgemeinschaft und zur wahren Arbeitsauffassung, vor allem zur gebührende Achtung der Handarbeit erziehen » [8]). Het laatste deel van deze paragraaf moet tot uiting brengen dat het aankweeken van een juiste arbeidsopvatting en van een passende achting voor den handenarbeid een centrale plaats in den arbeidsdienst inneemt [9]).

Opvoeding en dienst aan de gemeenschap kunnen niet gescheiden worden. Beide worden vereenigd in het groote doel « bei der Arbeit und durch die Arbeit am deutschen Heimatboden den neuen deutschen Menschen nationalsozialistischer Prägung zu formen, Blut und Boden unseres Volkes wieder in Verbindung zu bringen und so dem Leben unseres Volkes eine feste Grundlage zu verschaffen für kommenden Jahrhunderten » [10]).

De arbeidsdienst vormt menschen van het nationaalsocialistische type. Deze menschen moeten tesamen de Duitsche volksgemeenschap opbouwen. Zij kunnen echter geen aaneengesloten gemeenschap vormen, wanneer de bodem waarop het volk leeft, geen voldoende bestaansmogelijkheden biedt. De arbeidsdienst voorziet ook hierin door het bewerken van den bodem.

De arbeidsdienst vormt dus den nieuwen mensch en verschaft tevens aan het volk de noodige bestaansmogelijkheden. Beide doel-

---

6) RGBl., I, 1935, blz. 769.

7) Id. § 1, n° 2.

8) Id. § 1, n° 3.

9) Zie verder blz. 68.

10) K. HIERL, rede op den partijdag van 1934, in « Der Deutsche Arbeitsdienst », speciaal nummer, September 1934, blz. 18.

einden van den arbeidsdienst staan in wisselwerking tot elkander, doordat de vorming van den nieuwen mensch gebeurt door en bij den arbeid aan den Duitschen bodem. Door beide legt de arbeidsdienst den vasten grondslag van het volksleven.

In de nationaalsocialistische volksidee vindt de arbeidsdienstidee op deze wijze haar synthese en haar hoogtepunt.

ARTIKEL II.

DE OPVOEDING TOT NATIONAALSOCIALISME.

In het voorgaande hoofdstuk hebben wij de nationaalsocialistische opvattingen omtrent de opvoeding tot volksgemeenschap onderzocht. Het nationaalsocialisme wil een bepaald menschentype scheppen, dat behalve de karaktertrekken, welke noodig zijn in elke gemeenschap, ook nog de karaktertrekken heeft van boer, soldaat en arbeider. De vorming van dit type is slechts mogelijk wanneer alle elementen van dit ideaal in een gesloten eenheid beleefd worden [11]).

Verschillende instellingen oefenen een opvoedenden invloed uit op den mensch. Behalve de arbeidsdienst zijn het vooral de familie, school, staatsjeugd, leger, sportvereeniging, partij en beroepsvereeniging. In geen enkele dezer instellingen is echter « die Wirklichkeit bäuerlichen, soldatischen und arbeiterlichen Lebens, verschmolzen in das Lebganze einer vollen Lebensgemeinschaft, gegeben » [12]).

In verschillende der genoemde instellingen is het mogelijk een stuk van het beoogde ideaal te beleven. Wij noemen slechts Soldatentum in het leger en in de partij, Arbeitertum in de beroepsvereenigingen, Bauerntum voor een deel van de jeugd in de familie. Nergens zijn echter de drie elementen te samen met het gemeenschapsleven in één eenheid versmolten. Alleen in den arbeidsdienst zijn zij in innerlijke verbinding voorhanden. Zoodat « ohne den Arbeitsdienst das letzte und eigentliche Ziel — die Zucht zum Staatsbürgertypus gemäsz den Normen und Werten des völkischen Staates — nicht erreicht wird » [13]). Hiermee is de juiste plaats

---

[11]) Zie hooger blz. 54.
[12]) P. SEIPP, a. w., blz. 139.
[13]) P. SEIPP ,a. w., blz. 142.

welke de arbeidsdienst in de nationaalsocialistische opvoeding inneemt bepaald.

Hoe moeten nu in den arbeidsdienst de verschillende elementen, door welker beleving het nationaalsocialistisch menschentype tot stand komt, aanwezig zijn?

In het antwoord op deze vraag moeten wij rekening houden met de verwezenlijkingen. Omdat het hier echter de beschrijving van de idee, en dus van de na te streven doeleinden geldt, mag de werkelijkheid slechts een bron zijn, waaruit de noodige gegevens geput worden om het ideale beeld van den arbeidsdienst te schilderen. Wij houden dus rekening met de kritiek, welke de leiders van den arbeidsdienst op bepaalde afwijkingen uitgeoefend hebben. Het al of niet bereiken van dit ideaal valt hier buiten beschouwing. In hoever het nagestreefde ideaal reeds bereikt werd zullen wij in een volgend hoofdstuk onderzoeken [14]).

De arbeidsdienst moet dus een geordend geheel zijn, waarin de *volksgemeenschap*, verbonden met de elementen van het *Bauerntum*, *Soldatentum* en *Arbeitertum* beleefd wordt.

De arbeidsdienst moet *volksgemeenschap* zijn. Alle tegenstellingen, welke de enkelingen verhinderen tot elkander te komen, moeten verdwijnen. Voor standen en klassenonderscheid, voor strijd tusschen de verschillende godsdienstige opvattingen mag er geen plaats zijn in den arbeidsdienst. Vooral is het noodzakelijk dat geestes- en handarbeiders tot elkander komen. « Kopf- und Handarbeiter dürfen niemals gegeneinander stehen. Deshalb rotten wir jenen dünkelhaften Sinn aus, der so leicht den Einzelnen befällt und von oben herunter schauen läszt auf die Kameraden, die « nur » am Schraubstock stehen, an der Maschine oder hinter dem Pflug... umgekehrt musz der Handarbeiter wissen, dasz auch geistige Arbeit notwendig is. Auch ihm musz beigebracht werden, dasz keiner das Recht hat, auf andere herabzusehen, sich besser zu dünken, sondern jeder bereit sein musz zur groszen Gemeinschaft » [15]).

De gemeenschap van den arbeidsdienst moet de tegenstellingen overbruggen. « Jede Schicht, jeder Beruf, jeder Grad des Bildungsbesitzes, jeder Glaubensstand sind vertreten und als gleiche Ge-

[14]) Zie Zesde Hoofdstuk. De Resultaten van den Arbeidsdienst.

[15]) A. HITLER, Rede van den 1 Mei 1933, op het Tempelhofer Feld, zie W. CONSILIUS, a. w., blz. 117-118.

folgschaft unter gleicher Führung zu gleicher Gemeinschaft vereinigt » [16]).

Deze gemeenschap moet tot uiting komen in de *kameraadschap*. Deze kameraadschap heeft niets te maken met sentimenteele broederlijkheid. « Die Kameradschaft, die wir im Arbeitsdienst erstreben, ist etwas anderes als sentimentale Brüderlichkeit, als Brüderschaft bei Wein und Becherklang. Wir meinen damit die gegenseitige Achtung, Rücksichtnahme und Hilfeleistung im gemeinsamen Lagerleben und bei der gemeinsamen Arbeit, wir verstehen unter Kameradschaft jenes Zusammengehörigkeitsbewusztsein das sich für das Gelingen des gemeinsamen Werkes verantwortlich fühlt, jenen Korpsgeist, der über die Ehre der Gemeinschaft wacht. Eine solche Kameradschaft bedeutet Einordnung in eine Arbeitsgemeinschaft unter Zurückstellung der rein persönlichen Belange » [17]).

In deze kameraadschap komt de Arbeitsmann tot de beleving van het gemeenschapsbewustzijn en den wil tot gemeenschap, en zoo groeit uit haar de eenheid van het volk.

Als sterkste gemeenschapsvormende kracht geldt de *arbeid*. In en door hun arbeid moeten de Arbeitsmänner zich verbonden weten met elkander en met de volksgemeenschap. Daarom moet de arbeid gemeenschapsarbeid zijn, d. w. z. de arbeid moet in gesloten groep gebeuren, zoodat op ieder afzonderlijk en op allen te samen de verantwoordelijkheid rust van het resultaat, en in onderlinge hulpvaardigheid de kameraadschap tot uiting kan komen.

Deze arbeid moet verder ten dienste staan van de volksgemeenschap, zoodat de Arbeitsmann in zijn prestatie « seinen Wert, den Wert seiner Kraft und seiner Person im Volksganzen erkennt. Er gewinnt die Erkenntnis, dasz er nicht ein überflüssiges Etwas im Volkskörper ist, sondern ein Mitarbeiter am Afbau eines neuen Staates » [18]). Door dezen gemeenschapsarbeid aan den Duitschen bodem, « wird mit und durch das seelische Erlebnis auch die Einheit des Volkes und Reiches zum tragenden Bewusztsein des Einzelnen erhoben » [19]).

---

[16]) P. SEIPP, a. w., blz. 140.
[17]) K. HIERL, **Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht**, blz. 10.
[18]) H. KRETZSCHMANN, **Bausteine zum dritten Reich**, Leipzig, 1934, blz. 50.
[19]) P. HUSZMANN, **Der deutsche Arbeitsdienst**, Berlijn, z. d., blz. 16.

Ten slotte moet de harde, eenvoudige handenarbeid, welke allen zonder onderscheid moeten verrichten, den Arbeitsmann leeren dat elke arbeid, wanneer deze slechts ten dienste gesteld wordt van het volk, waardeering verdient. Vooral moet hij tot het bewustzijn komen dat handenarbeid geen schande is, maar hem tot eer strekt, die door zijn arbeid het eigen volk wil dienen [20]). « Die allgemeine Arbeitsdienstpflicht ist dazu berufen, unsere Auffassungen vom Adel der Arbeit und von der Arbeitsehre der jungen Generation einzuprägen » [21]). De arbeidsdienst moet door deze opvatting van den arbeid het nationaalsocialistische arbeidsethos in de Duitsche jeugd en in het gansche Duitsche volk wakker roepen. « Es ist ja gerade vielleicht die höchste Aufgabe des Arbeitsdienstes im ganzen Volke einer vom nationalsozialistischen Geiste bestimmter Arbeitsauffassung Bahn zu brechen, ein Arbeitsethos zu entwicklen, das sich einfügt in die heroische Weltanschauung des Nationalsozialismus » [22]).

Zoo zal in den arbeidsdienst de door het materialisme ontstane kloof tusschen arbeider en arbeid overbrugd worden. De arbeidsdienst zal een machtig voorbeeld zijn, waardoor de arbeider leert dat zijn handenarbeid eervol is, dat deze ook een dienst is aan de gemeenschap. Het internationaal voelende proletariaat zal in den schoot van de gemeenschap teruggevoerd, en de gansche natie weer één worden.

Behalve de arbeid moeten ook alle *andere oefeningen* van den arbeidsdienst de jeugd tot volksgemeenschap opvoeden. Al staat de handenarbeid als opvoedingsmiddel in het middelpunt, toch mag hij niet het eenige opvoedingsmiddel zijn. Dat zou tot eenzijdigheid en verstomping leiden. Staatspolitisch onderricht, lichaamsoefeningen, het goede gebruik van den vrijen tijd (Freizeitgestaltung) moeten dit vervolledigen. Hoe elk dezer oefeningen tot den opbouw van de gemeenschap moet meewerken, wordt in het volgend hoofdstuk onderzocht [23]).

Gemeenschapsleven en gezamenlijke arbeid moeten in den Arbeitsmann de karaktertrekken, welke de Duitsche gemeenschap

[20]) Zie hooger, blz. 55 vlg.
[21]) K. HIERL, zie W. CONSILIUS, a. w., blz. 11 .
[22]) K. HIERL, Rede van 6 Sept. 1934, in « Der deutsche Arbeitsdienst », 4e jrg., 1934, blz. 1330.
[23]) Zie blz. 76 vlg.

eischt [24]), wakker roepen. « Der Arbeitsmann, wie wir ihn zu entwicklen und zu formen bemüht sind, ist treu, gehorsam und kameradschaftlich, er ist hart, echt und bescheiden, er ist ein Feind der hohle Phrasen und des trügerischen Flimmers und Scheines » [25]).

Deze door den Reichsarbeitsführer K. HIERL opgesomde karaktertrekken komen in wezen overeen met de trekken welke A. HITLER van den nationaalsocialistischen mensch eischt [26]). K. HIERL legt echter meer nadruk op de karaktertrekken, welke den soldaat, den arbeider en den boer kenmerken. Hij scheidt deze karaktertrekken niet van elkander af; zij moeten immers tot een innerlijke eenheid versmolten worden.

Om deze eenheid te bekomen moeten Bauerntum, Abeitertum en Soldatentum in de werkelijkheid van den arbeidsdienst voorhanden zijn. Daarom moeten de levensvormen van den arbeidsdienst overeenkomen met den kern van het *soldatenleven*. Een strenge tucht moet heerschen in het kamp en bij den arbeid. Gewetensvolle plichtsvervulling, ook dan als dit zwaar en lastig valt, wordt geëischt. Elk individueel streven moet verdwijnen voor het belang van de gemeenschap. Het trotsche eergevoel van den soldaat, zijn volk in gehoorzaamheid te dienen, moet al het andere doorweven [27]).

Behalve soldatenleven, moet de arbeidsdienst ook de gelegenheid geven om het *Arbeitertum* te beleven. Daarom moet de Arbeitsmann dagelijks eenvoudige maar zware arbeid, welke al zijn lichamelijke krachten opeischt, verrichten. De eenvoudige, spartaansche levenswijze van den Arbeitsmann leert hem de soberheid en den werkelijkheidszin van den arbeider.

De ontginning en de bewerking van den bodem, het voornaamste werkobject van den arbeidsdienst, verbindt den Arbeitsmann aan de natuur. Het leert hem den dagelijkschen strijd met de natuurelementen, en doet hem beseffen dat de mensch verbonden is met den grond, waarop hij leeft en werkt. Zoo verwerft de Arbeitsmann de gehechtheid aan den eigen grond van den *boer*.

De Arbeitsmann wordt gansch en geheel in dit leven, waar Bauerntum, Soldatentum en Arbeitertum tot een geheel geworden

---

24) Zie hooger blz. 53.
25) K. HIERL, zie W. CONSILIUS, a. w., blz. 15.
26) **Mein Kampf**, blz. 460-464; zie ook hooger, blz. 53.
27) Zie P. SEIPP, a. w., blz. 141, ook K. HIERL, bij W. CONSILIUS, a. w., blz. 15.

zijn, gedompeld. Alle andere bekommeringen en bezigheden moeten in de mate van het mogelijke uitgeschakeld worden. Zoodat de arbeidsdienst, volgens het woord van A. HITLER « eine neue Hochschule nationalsozialistischer Erziehung » is [28]).

ARTIKEL III.

ARBEID ALS DIENST AAN DE GEMEENSCHAP.

Niet elke arbeid bezit in dezelfde mate de opvoedende kracht, welke de arbeidsdienst verlangt. Wanneer de Arbeitsmann zijn arbeid als een eereplicht welke hij tegenover de volksgemeenschap vervult, moet beschouwen, dan beteekent dit dat de arbeid ook waardevol moet zijn voor de gemeenschap. « Die Arbeitsaufgaben sollen keine Verlegenheitsmasznahmen darstellen, sondern müssen eine höheren volkswirtschaftlichen, kulturellen onder sonstigen staatspolitischen Sinn haben, den wir unseren Arbeitsdienstlern begreiflich machen, für den wir ihre innere Teilnahme erwecken können » [29]).

Omdat opvoeding tot volksgemeenschap het voornaamste doel van den arbeidsdienst blijft, is het ook noodzakelijk dat het werk, door de Arbeitsmänner verricht, vereenigbaar is met deze opvoeding. « Vor jedem Arbeitseinsatz ist zu prüfen..., ob die Art des Einsatzes mit der Erziehungsaufgabe vereinbar ist, und für Erziehungszwecke dienstbar gemacht werden kann » [30]).

Daarom is het noodzakelijk dat de leiding en de controle over het werk door de verantwoordelijke Arbeitsdientführers kan gebeuren, en dat er na den arbeid nog voldoende tijd overblijft voor de verdere opvoeding in het gemeenschappelijk werkkamp.

Bovendien moeten die werken het eerst verkozen, welke in de hoogste mate het karakter van *gemeenschapsarbeid* vertoonen. Dit is het geval als de arbeid nieuwe waarden schept, een strijdend karakter heeft en het resultaat goed zichtbaar is. « Je schöpferischer und kämpferischer der Charakter einer Arbeit ist, und je sichtbarer

---

[28]) Rede op de partijdagen van 1936, zie W. CONSILIUS, a. w., blz. 124.

[29]) K. HIERL, **Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht**, blz. 4-5.

[30]) K. HIERL, Rede op de partijdagen van 1937, in « Der Arbeitsmann », 3e jrg., 1937, nº van 18 Sept. 1937, blz. 8.

der Erfolg der Arbeit in Erscheinung tritt, um so wirksamer für die Erziehung » [31]).

Hoe is nu deze arbeid een dienst aan de volksgemeenschap? Reeds hebben wij aangetoond hoe de waardeering, welke de handenarbeid in den arbeidsdienst moet vinden, tot de inschakeling van het proletariaat in de volksgemeenschap moet leiden [32]). Dit is reeds een zeer belangrijke dienst, welke de arbeidsdienst aan het Duitsche volk moet bewijzen. Hier is de arbeid echter slechts dienst in zoover de Arbeitsmann reeds tot een nieuwe waardeering van den handenarbeid gekomen is. In dezen zin is de arbeid dan onrechtstreeks een dienst aan de gemeenschap. De Arbeitsmann moet echter zijn arbeid als een rechtstreeksch dienstbewijs aan het volk aanvoelen. Dit dienende karakter moet zooveel mogelijk op den voorgrond treden : de arbeid moet waarden scheppen, welke duidelijk zichtbaar zijn, als het resultaat van den arbeid.

Aan deze voorwaarden voldoet *de arbeid aan den Duitschen bodem.* « Dasz es die Arbeit am Boden ist und damit die Arbeit am Lebensraum des deutschen Volkes, die dessen Erweiterung dient, ist dabei das Entscheidende, denn nur sie gibt der Arbeit eine so verpflichtende und intensiver Kraft, dasz sie einen gemeinschaftsbildenden Erlebniswert bildet » [33]).

De arbeidsdienst moet de levensruimte van het Duitsche volk verbreeden. Deze gedachte heeft zich ontwikkeld uit de overtuiging dat de voornaamste oorzaak van de nederlaag in 1918 gezocht moet worden in het tekort aan de meest noodzakelijke levensmiddelen. « Deutschland hat den Weltkrieg durch den Hunger verloren » [34]). Zoolang een volk in zijn voedselvoorziening van andere volkeren afhankelijk is, kan het geen ware vrijheid verwerven. « Die Unabhängigkeit auf dem Gebiete der Ernährung ist geradezu Voraussetzung für die Freiheit eines Volkes und seines Staates » [35]).

De eeretaak van den arbeidsdienst bestaat nu hierin « dem deutschen Volk die Brotfreiheit zu sichern » [36]). Dit beteekent in den volsten zin van het woord dienst aan de gemeenschap.

[31]) K. HIERL, id., blz. 8.
[32]) Zie blz. 56.
[33]) P. HUSZMANN, a. w., blz. 13.
[34]) MUELLER-BRANDENBURG, **Reichsarbeitsdienst,** in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes », 1936, blz. 109.
[35]) Id.
[36]) Id. Ik spatieer.

Het voornaamste werk van den arbeidsdienst bestaat in het vruchtbaar maken van braakliggende en moerasachtige gronden, in het verbeteren van reeds bewerkte landerijen en in het droog leggen van land aan de zeekusten. Hierdoor kan een oppervlakte van 2 millioen hectaren land verbeterd of veroverd worden.

Dit beteekent dat tegelijkertijd bestaansmogelijkheid voor duizenden volksgenooten geschapen wordt. Waar nu A. HITLER in zijn rede van 7 Maart 1936 voor den Rijksdag verklaarde dat de grond van het Duitsche vraagstuk gezocht moet worden in het feit dat « wir auf einem sehr begrenzten und nicht überall fruchtbaren Boden leben, 67 Millionen, das sind rund 136 auf einem Quadratkilometer », dat het vanzelfsprekend is « wie schwer allein dadurch der Lebenskampf um das tägliche Brot sein musz und es auch ist » [37]), wordt het duidelijk van hoe groot belang de verovering van nieuwe bestaansmogelijkheden wordt geacht.

Met deze eerste groote opgave van den arbeidsdienst staat een tweede opdracht in onmiddellijk verband, « die Herbeiführung einer *Umsiedlung* unseres Volkes innerhalb seines Lebensraumes » [38]). Door de industrialisatie van de vorige eeuw ontstond er een opeenhooping van de bevolking in de groote steden en industriegebieden. Deze opeenhooping had zeer schadelijke gevolgen onder volkshygiënisch, zedelijk en rassisch oogpunt. Terwijl aan den anderen kant de Duitsche boerenbevolking, levensbron van het volk, dreigde ten onder te gaan [39]). De werken door den arbeidsdienst uitgevoerd moeten een terugkeer naar het land mogelijk maken.

In den arbeidsdienst wordt niet alleen vruchtbaar kultuurland vrijgemaakt, nieuwe verkeerswegen aangelegd, en verdere noodzakelijke werken voor de binnenlandsche kolonisatie uitgevoerd, vóór alles « erzieht der Arbeitsdienst die für die Umsiedlung geeigneten Menschen, indem er die Stadtjugend wieder mit der Natur und dem deutschen Heimatboden in enge Verbindung bringt » [40]).

Het groote belang dat het nationaalsocialisme aan de ontwikkeling van de rassische hoedanigheden hecht en de overtuiging dat deze hoedanigheden het beste bewaard en ontwikkeld worden bij

[37]) « Westfälische Landeszeitung », van 8 Maart 1936.
[38]) K. HIERL, **Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht**, blz. 4.
[39]) Id.
[40]) Id.

de landelijke bevolking, doet onmiddellijk het dienend karakter van den arbeidsdienst in de voorbereiding van de binnenlandsche kolonisatie tot uiting komen.

Wanneer de Arbeitsmann aan de toekomst denkt en weet hoe zijn arbeid duizenden volksgenooten ten goede komt en hoe door zijn werk de levensbron van zijn volk vernieuwd wordt, dan « verliert die grobe Erdarbeit ihren Stumpfsinn, wird beseelt » [41]). De arbeid wordt hem een dienst aan de volksgemeenschap.

ARTIKEL IV.

HET FUEHRERTUM IN DEN ARBEIDSDIENST.

Op de partijdagen van September 1934 verklaarde K. HIERL aan de Arbeitsdienstführers dat de beslissende vraag voor het voortbestaan van den arbeidsdienst gelegen is in de Führerfrage : « Ich habe in der Führerfrage von Anfang an die entscheidende Frage des Arbeitsdienstes gesehen. Die erste organisatorische Masznahmen, lange vor der Machtübernahme, bezog sich auf Führerschulung » [42]). Door deze woorden wordt de belangrijke plaats, welke het Führertum, volgens het inzicht van de leiders, in den arbeidsdienst inneemt, voldoende aangeduid. Van het Führertum hangt de volledige verwezenlijking van de arbeidsdienstidee af.

In een volgend hoofdstuk zullen wij de organisatie van de Führerschaft onderzoeken. Hier moeten wij enkel de algemeene beginselen behandelen.

In den arbeidsdienst vindt het nationaalsocialistische führerbeginsel zijn v o l l e d i g e toepassing.

Alleen de beste elementen komen in aanmerking voor het leiderschap. Zooals wij in een volgend hoofdstuk zullen aantoonen, is de keuze en de bevordering van de Führers in den arbeidsdienst aan strenge regels onderworpen [43]). Hierbij geldt als algemeene regel, dat de gansche Führerschaft moet groeien uit de werkelijkheid van het leven in den arbeidsdienst en zoo moet geworteld zijn

---

41) Id., blz. 5.

42) K. HIERL, in « Der Deutsche Arbeitsdienst », 1934, speciaal nummer van September, blz. 20. Zie ook hooger, Hoofdstuk I, blz. 31.

43) Zie blz. 125 vlg.

in deze gemeenschap [44]). Dit volgt uit het nationaalsocialistische beginsel dat de Führer innig vereenigd moet zijn met zijn volk, met de gemeenschap tot welker leiding hij geroepen is. Aan dit beginsel wordt in den arbeidsdienst voldaan doordat de « Führerauslese sich ausschlieszlich vollzieht aus dem Arbeitsdienst selbst von unten herauf » [45]).

Voor de Führers van elken graad moet bovendien het beginsel *verantwoordelijkheid naar boven en autoriteit naar onder* gelden : « Der Grundsatz der unbedingten Führerverantwortlichkeit nach oben und Führerautorität nach unten musz bei allen Dienststellen des Arbeitsdienstes im dienstlichen Verhältnis zwischen Führer und Mitarbeiter und in der Regelung der Dienstgeschäfte uneingeschränkt zur Geltung gebracht werden » [46]).

Dit beteekent dat van af den leider van een afdeeling, langs de groep- en gouwleiders, allen voor den Reichsarbeitsführer *persoonlijk verantwoordelijk* zijn voor den lichamelijken en geestelijken toestand, voor de arbeidsprestatie en de opvoeding van de hun toevertrouwde groep [47]). Zij zijn hierbij niet verantwoordelijk voor een of ander onpersoonlijk bestuur, maar voor den onmiddellijk boven hen staanden Führer in persoon.

Daartegenover beschikken zij over *autoriteit naar onder*, d.w.z. hen alleen behoort, binnen den kring van hun bevoegdheid, de beslissing over elke belangrijke aangelegenheid. Zij beslissen zelfstandig, zonder dat zij voor elke handeling bevelen behoeven te vragen. Wanneer de omstandigheden het eischen mogen en moeten zij uit persoonlijk initiatief handelen. Zoo behoeft de leider van een afdeeling niet eerst de toelating te vragen om in geval van een ramp, b.v. boschbrand, zijn afdeeling hierbij te doen helpen [48]).

Achter den Führer staat *de gevolgschap*. In den arbeidsdienst is deze gevolgschap een door kameraadschap aaneengesloten groep, welke in den geest van de arbeidsdienstidee leeft en werkt. Tusschen gevolgschap en Führer moet er een innige band bestaan. De Führer

---

[44]) H. STELLRECHT, **Arbeitsdienst und Nationalsozialismus**, Berlijn, 1934, blz. 30.

[45]) K. HIERL, Rede in « Der Deutsche Arbeitsdienst », Sept. 1934, blz. 20.

[46]) K. HIERL, in een ambtelijk schrijven; zie **Arbeitsdienst ist Dienst am Volke. Aus Reden und Schriften des Reichsarbeitsführers Konstantin Hierl**, zusammengestellt von ERICH F. BERENDT, Leipzig, 1933, blz. 35.

[47]) W. CONSILIUS, a. w., blz. 41.

[48]) Zie verder, blz. 124.

moet l e i d e n, hij beveelt of dikteert zijn wilsbesluiten niet, maar gaat voorop, terwijl de gevolgschap innerlijk aaneengesloten den persoon van den leider moet v o l g e n. Deze verhouding sluit de gehoorzaamheid en de tucht niet uit. De Arbeitsmann mag zich echter niet aan de plicht tot gehoorzaamheid en aan de tucht onderwerpen, o m d a t hij nu eenmaal niet anders kan. Hij moet dit doen uit innerlijke overtuiging, omwille van het betrouwen dat hij stelt in zijn Führer [49]).

Uit dit alles blijkt reeds dat aan elken leider zeer hooge eischen gesteld worden. De groote zorg van de leiding van den arbeidsdienst gaat dan ook naar de vorming van den Arbeitsdienstführer. Omwille van de noodzakelijk geachte gelijkvormigheid in de leiding van den arbeidsdienst tracht men bij deze vorming het *eenheidstype* van den Arbeitsdienstführer te verwezenlijken. « Die Führerschaft des Arbeitsdienstes darf nicht in Spezialistengruppen auseinanderfallen. Sie darf nicht aus den verschiedenen Typen des Soldaten, des Technikers, Sportlehrers, Lehrers, Verwaltungsmannes bestehen. Wir brauchen den Einheitstyp des Arbeitsdienstführers. Der beste Spezialist ist für mich unbrauchbar, wenn er nicht den allgemeinen Grundanforderungen, die an einem Arbeitsdienstführer gestellt werden müssen genügt » [50]).

Evenals in de beschrijving van het Duitsche karaktertype, bestaat er in de schildering van het Führertype een groote verscheidenheid. Ook hier valt een ontwikkeling onder den invloed van de werkelijkheid waar te nemen.

De Arbeitsdienstführer moet natuurlijk de karaktertrekken hebben van den echten Duitscher. Hij moet een gemeenschapsmensch zijn, welke de elementen van Arbeiter-, Bauern- en Soldatentum in zich sluit [51]). Deze Führer moet innerlijk jong zijn, hij is immers leider van de jeugd. Omdat zijn taak eerst en vooral opvoeding beteekent moet zijn kunnen en zijn houding belangrijker geacht worden als zijn technische kennis. Al mag deze laatste, omwille van de uit te voeren werken, niet ontbreken [52]). Zoo moet hij een voorbeeld kunnen zijn voor de Arbeitsmänner. « Wer Lehren pre-

---

49) Zie P. HUSZMANN, a. w., blz. 47.
50) K. HIERL, Rede in « Der Deutsche Arbeitsdienst », Sept. 1934, blz. 20.
51) K. HIERL, **Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht**, blz. 12.
52) P. HUSZMANN, a. w., blz. 43.

digt, Forderungen stellt, zu denen sein eigenes persönliches Verhalten in schreiender Widerspruch steht, wird nicht ernst genommen » [53]).

Bovendien moet in hem « ein unerbittlicher, niemals wankend werdender Gerechtigkeitssinn inne wohnen, ein nie versagender Mut der Verantwortung und jener hohe Grad einer edleren Bescheidenheit, die niemals die eigene Person in der Vordergrund rücken läszt, sondern nur der hohen, heiligen Sache zu dienen bestrebt is » [54]). Ten slotte moet de Arbeitsdienstführer er diep van overtuigd zijn, dat hij de bewaarder is van het nationaalsocialistische gedachtengoed, met welk goed hij den Arbeitsmann moet verrijken [55]).

---

53) K. HIERL, Rede in « Der Deutsche Arbeitsdienst », Sept. 1934, blz. 20.
54) Freiherr LOEFFELHOLZ von COLBERG, Leiter des Personalamtes, **Vom Führertum im Arbeitsdienst**, in « Nationalsozialistische Monatshefte », 1934, blz. 994.
55) Id.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE TOEPASSING VAN DE ARBEIDSDIENSTIDEE.

Opvoeding tot gemeenschap, dienst aan het volk, Führertum zijn de groote beginselen, waarin de nationaalsocialistische arbeidsdienstidee samengevat is. In hun algemeenheid kunnen deze beginselen niet onmiddellijk omgezet worden in de praktijk. De omstandigheden van het werkelijke leven vragen een nadere bewerking en aanpassing van de idee. Bovendien moeten talrijke maatregelen getroffen worden om de toepassing van de idee mogelijk te maken. Het is inderdaad niet voldoende een nadere verklaring te geven van de beginselen, zelfs niet voldoende voor te schrijven op welke manier zij in de werkelijkheid tot uiting moeten komen. Bepaalde maatregelen moeten getroffen worden om de toepassing van de gegeven richtlijnen te verzekeren. Zoo kan het niet volstaan voor te houden, hoe de Führer zich moet gedragen tegenover zijn gevolgschap. Er moeten ook maatregelen getroffen worden om een juiste keuze van geschikte leiders mogelijk te maken.

De bewerking en aanpassing van de idee is niet aan het toeval overgelaten. De bevoegde overheden duiden door hun richtlijnen aan op welke wijze de idee in de werkelijkheid van het leven tot uiting moet komen. Zij geven ook de noodige voorschriften voor de toepassing van de idee.

Door toepassing van de arbeidsdienstidee wordt dan bedoeld het geheel van de richtlijnen en voorschriften, welke moeten leiden tot de verwezenlijking van de idee. Het gaat er dus niet om de realiteit met haar afwijkingen van de voorschriften aan te duiden. Een volgend hoofdstuk zal over de bereikte resultaten handelen.

Voor de studie van de toepassing komen op de eerste plaats de talrijke richtlijnen en voorschriften, welke door de Reichsleitung van den arbeidsdienst gegeven werden, in aanmerking. Al heb ik hiervoor niet altijd gebruik kunnen maken van de oorspronkelijke

documenten, toch meen ik dat het verwerkte materiaal als voldoende kan beschouwd worden, zooals uit het volgende zal blijken.

Dit hoofdstuk is evenals het vorige onderverdeeld volgens de groote grondbeginselen van den nationaalsocialistischen arbeidsdienst.

ARTIKEL I.

DE TOEPASSING IN DE OPVOEDING.

Zooals in het vorige hoofdstuk aangetoond werd, moet de opvoeding in den arbeidsdienst een gesloten geheel zijn, waardoor de Duitsche mensch als eenheid gevormd wordt. De opvoedende factoren van den arbeidsdienst moeten deze eenheid verwezenlijken. Hierdoor verkrijgen deze factoren een gansch eigen uitzicht (Gestalt), waardoor de opvoeding van den arbeidsdienst zich volkomen onderscheidt van alle andere opvoedingsmethoden. « Die Erziehungsarbeit in der Gemeinschaft des Reichsarbeitsdienstes musz sich Mittel bedienen und Wege gehen, die bisher von der zünftigen Pädagogik weder erkannt noch in ihre Systeme und Methoden eingegliedert werden konnten » [1].

Tot de opvoeding in den arbeidsdienst moeten een reeks opvoedingsfactoren « die mit einander in einem einheitlichen Sinnzusammenhang stehen und Teilerscheinungen einer Gesamterziehung sind » [2]) samen werken. Deze factoren : arbeid, staatspolitisch onderricht, lichamelijke opvoeding en vorming van den vrijen tijd, moeten elkander in hun uitwerking wederkeerig aanvullen.

§ 1. — De arbeid.

De arbeid moet in den arbeidsdienst als dienst aan de gemeenschap beleefd worden, dan alleen heeft de arbeid de opvoedende kracht, waardoor hij in het centrum van den arbeidsdienst staat.

Omdat nu de enkeling doorgaans deze gemeenschapswaarde van den arbeid niet kent, terwijl dit nochtans een noodzakelijke voorwaarde is om tot de beleving te komen en omdat bovendien de

1) Arbeitsführer F. BERENDT. **Erzieher und Erziehung im Reichsarbeitsdienst**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes », 1936, blz. 49.

2) P. HUSZMANN, a. w., blz. 89.

enkeling innerlijk moet openstaan voor de beleving, erkennen de leiders van den arbeidsdienst de noodzakelijkheid om den jongen mensch vooraf innerlijk te ontsluiten voor de arbeidsdienstgedachte. Daarom moet de behandeling van de beteekenis van den arbeidsdienst voor de gemeenschap het eerste punt van het staatspolitische onderricht uitmaken. Hoe dit in het stofplan van dit onderricht verwerkt is behandelen wij in de volgende paragraaf.

Als de Arbeitsmann door het onderricht tot het klare inzicht van de beteekenis van zijn arbeid gekomen is, moet hij tot de *beleving van den arbeid gevoerd worden*. Opdat deze beleving mogelijk zij is het noodzakelijk dat hij vreugdig en vrij, en niet met een gevoel van gedwongen-zijn, de aanspraak van de gemeenschap beantwoordt. « Es gilt den jungen Volksgenossen dahin zu führen, dasz er auf diese Forderung zur Hingabe freudig und willig antwortet » [3].

Om arbeidsvreugde te kunnen ondervinden is het eerst en vooral noodzakelijk dat de arbeid voor den Arbeitsmann geen ondragelijke last weze. De geëischte arbeid mag niet boven zijn lichamelijke krachten gaan. Bij het begin van zijn diensttijd ontvangt de Arbeitsmann daarom bij de arbeidsvoorbereiding (Arbeitsvorschülung) onderricht in het gebruik van de werktuigen, en worden hem de juiste werkbewegingen aangeleerd. Als juiste werkbeweging geldt dan deze « bei der mit geringsten Kraftaufwand die gröszte Leistung erzielt wird » [4]. Daardoor moet het mogelijk zijn « die Arbeit mit Hacke und Spaten — auch in ihrer täglichen oft eintöniger Wiederholung — zu einem immer wiederkehrende Körpererlebnis und zu einer Körperfreude zu gestalten » [5]. Zoo moet de zware arbeid tot een spel en een vreugde worden : « Alle Sinne des Arbeiters müssen das Spiel der Kräfte derart erleben, dasz stets von neuem eine stolze Freude über der sieghaften Kampf um Manneskraft, Mannesleistung und Mannesschönheit erwacht » [6]. Verder wijst K. HIERL met nadruk er op dat verhooging van arbeidsprestatie niet mag nagestreefd worden met middelen, die

---

[3]) P. SEIPP, a. w., blz. 16.
[4]) H. SUREN, **Die Leibeserziehung im nationalsozialistischen Arbeitsdienst**, in « Nationalsozialistische Monatshefte », 1934, blz. 991.
[5]) Id., blz. 992.
[6]) K. HIERL, art. **Arbeitsdienst**, in « Soziale Arbeit und Gemeinschaft », blz. 95.

schadelijk zijn voor den goeden geest en de arbeidsvreugde. « Ganz ausdrücklich musz ich betonen, dasz die Steigerung der Arbeitsleistung nicht erstrebt werden darf durch Mittel und Methoden, durch die der gute Geist, die Arbeits- und Dienstfreudigkeit geschädigt wird. Das werde ich unter keinen Umständen dulden; denn das würde dem Sinn des Arbeitsdienstes direkt widersprechen » [7]).

Van uit hetzelfde gezichtspunt worden de werktuigen, waarmee de Arbeitsmann zijn arbeid verricht, nauwkeurig onderzocht en aangepast. Als princiep geldt hier dat het beste werktuig nauwelijks goed genoeg is [8]).

Door zijn handenarbeid moet de Arbeitsmann tot het besef komen dat *handenarbeid geen schande is.* Ieder Arbeitsmann, van welken stand of afkomst hij ook is, moet daarom het gewone, harde handwerk verrichten. Hierop mag geen enkele uitzondering toegestaan worden. « Gerade in dem Umstand, dasz im Arbeitsdienst das neue Arbeitsethos auf dem gebiete primitiver Handarbeit und Gemeinschaftsarbeit zur Geltung gebracht wird liegt die ungeheure Arbeitssittliche Bedeutung des Arbeitsdienstes » [9]).

Deze houding tegenover den handenarbeid komt nog op andere wijze tot uiting. Principieel wijst de leiding van den arbeidsdienst het gebruik van machines af. Gewone handwerktuigen, zooals schop en houweel, moeten bij den arbeid gebruikt worden. Wanneer de Arbeitsmann op geschikte wijze met deze handwerktuigen heeft leeren omgaan, dan weet hij « was ein Berufserdarbeiter in ihr leisten musz... Hierbei wurde die kranke Auffassung der Arbeit, die zu überwinden die Aufgabe war, erst richtig offenbar » [10]).

Hierbij komt nog dat een regelmatige afwisseling in den aard van den arbeid plaats heeft. Zoodat elke Arbeitsmann in den loop van zijn diensttijd de verschillende werktuigen, die noodig zijn bij het graven van grachten, en het aanleggen van wegen en dijken,

---

[7]) K. HIERL, Rede aan de arbeidsdienstführers in « Der Deutsche Arbeitsdienst », Sept. 1934, blz. 23.

[8]) Op de tentoonstelling « Gebt mir vier Jahre Zeit », gehouden van den 30 April tot 20 Juni 1937 te Berlijn, in de afdeeling « Arbeitsdienst », werd dit aanschouwelijk voorgesteld door een gansche reeks schoppen, in verschillende modellen, welke als ongeschikt ter zijde gesteld werden. In het midden prijkte het gebruikte model, met de woorden : « Het beste is nauwelijks goed genoeg ».

[9]) K. HIERL, aangehaalde rede, in « Der Deutsche Arbeitsdienst, blz. 24.

[10]) Generalarbeitsführer THOLENS, in « Das Werk der Reichsarbeitsdienstes », Berlijn, 1937, blz. 14.

leert kennen en zoo zelf de waarde van de verschillende vormen van den arbeid aan den bodem beleeft.

Symbool en eereteeken van den arbeidsdienst is daarom « das Instrument, das ein Volk am meisten ehrt, der Spaten » [11]). Met de schop op de schouders marcheeren de Arbeitsmänner op de partijdagen te Nürnberg, met de schop brengen zij den eeregroet.

Door deze primitieve handenarbeid moet de Arbeitsmann *de gemeenschap beleven*. Eerst en vooral geldt dit voor de arbeidsdienstgemeenschap, waartoe elke Arbeitsmann behoort.

In het vorige hoofdstuk hebben wij reeds aangetoond hoe de keuze van de uit te voeren werken afhankelijk is van hun waarde voor de gemeenschap [12]). Het gemeenschapsleven moet echter nog op ander wijze bij den arbeid tot uiting gebracht worden.

De bezetting van elk kamp is daarom in werkgroepen van 15 man ingedeeld. Zulke groep krijgt een bepaald werk toegewezen. Bij de uitvoering hiervan moet de Truppführer er over waken dat het werk zonder de minste stoornis verloopt. Hierdoor moet « das Gefühl und das Verständnis für den hohen Wert reibungsloser Zusammenarbeit » [13]) gewekt worden. Daardoor kan tevens elke Arbeitsmann zien en beleven wat zijn troep gepresteerd heeft ten bate van het eigen volk. Drie troepen vormen een peloton (Zug) en vier pelotons een afdeeling, welke dan in een afzonderlijk kamp ondergebracht is. De pelotons en de afdeelingen moeten op hun beurt weer samenwerken en instaan voor een bepaalde taak; zoodat de Arbeitsmann ook hier de waarde van den gemeenschapsarbeid, welke zonder de minste stoornis verloopt, beleeft en tevens het resultaat kan nagaan.

Verder wordt speciale nadruk gelegd op werkzaamheden, die de gezamenlijke en gelijktijdige krachtsinspanning van meerdere Arbeitsmänner vereischen. Het gelijktijdig en bijna rythmisch verloop van dezen arbeid moet het gemeenschappelijke tot uiting brengen.

Om het gemeenschapsleven nog te bevorderen moeten de Arbeitsmänner in gesloten groep van en naar de werkplaatsen

---

[11]) A. HITLER, Rede op de Partijdagen van Nürnberg, 1935, zie W. CONSILIUS, a. w., blz. 121.

[12]) Zie hooger, blz. 68 vlg.

[13]) Generalarbeitsführer THOLENS, a. w., blz. 16.

marcheeren. Gewoonlijk zingen zij daarbij gepaste liederen. Het zou ons te ver voeren moesten wij alle andere middelen en middeltjes aangeven, die het gemeenschapsgevoel moeten wekken. Het gezegde kan volstaan.

Het gemeenschapsleven moet niet alleen op de arbeidsdienstgemeenschap maar ook op de volksgemeenschap gericht zijn. Volgens het inzicht van de leiders van den arbeidsdienst is dit reeds in de arbeidsbeleving van de beperkte groep aanwezig [14]). Dit kan verder nog aangewakkerd worden door het herhaaldelijk verwijzen naar het belang van het bereikte resultaat voor de volksgemeenschap.

§ 2. — Het staatspolitisch onderricht.

Uit de voorgaande paragraaf is reeds gebleken dat de beleving van den arbeid voor een groot deel afhankelijk is van het staatspolitische onderricht. Hetzelfde geldt voor de beleving van de andere elementen in den arbeidsdienst. Dit onderricht moet ook het uitgangspunt zijn voor de waardeering van den arbeidsdienst. Om deze redenen is het noodzakelijk het staatspolitische onderricht in den arbeidsdienst uitvoeriger te behandelen. Hierbij zullen wij eerst het nagestreefde doel onderzoeken, daarna de middelen, die aangewend worden om dit doel te bereiken en ten slotte de te behandelen stof.

Reeds werd aangetoond dat alle levensvormen van den arbeidsdienst in innerlijke verbondenheid ten dienste moeten staan van de totale nationaalsocialistische opvoeding. Dit geldt ook voor het onderricht. Hieruit volgt dat staatspolitisch onderricht geen « vorming » in den gewonen zin van het woord mag zijn [15]). Doel van het onderricht moet zijn de beleving van den arbeidsdienst tot bewustzijn te brengen en door dit bewustzijn de nationaalsocialistische wereldbeschouwing van de Arbeitsmänner te ontwikkelen. « Dem Unterricht ist niemals die Aufgabe zugewiesen gewesen « Bildungsarbeit » im üblichen Sinne des Wortes zu treiben oder gar in der alten liberalistischen Form « intellektuelle Aufklärung » zu vermitteln, sondern ihm ist unter anderem und vor allem auf-

---

[14]) Zie hooger, blz. 64.

[15]) Wat « vorming » hier beteekent blijkt misschien het beste door het aanduiden van verschillende graden van vorming, n.l. humanitaire vorming en universitaire vorming.

gegeben, das Erlebnis, das der Arbeitsdienst bedeutet, bewuszt zu machen und weiterzuführen zur neuen Gesamtschau unseres Volkes und seiner Aufgaben » [16]).

Voornaamste doel van het onderricht moet dus zijn : *opvoeding tot nationaalsocialistische wereldbeschouwing.* « Die Aufgabe des staatspolitischen Unterrichtes ist die weltanschauliche Erziehung der jungen Generation » [17]). Hierbij moet aan den Arbeitsmann niet alleen een zekere dosis kennis gegeven worden, maar vooral wordt de ontwikkeling van zijn nationaalsocialistische gezindheid nagestreefd. « Im staatspolitischen Unterricht musz der Arbeitsmann nicht nur ein gewisses Masz positiven geschichtlichen und staatspolitischen Wissens erhalten, sondern er musz vor allem seine Urteilsfähigkeit in den politischen Grundfragen, seine deutsche Gesinnung und nationalsozialistische Weltanschauung entwickelt werden » [18]).

Deze staatspolitische opvoeding mag zich niet beperken tot de uren, die voor het onderricht voorzien zijn. Feestavonden, het goed gebruik van den vrijen tijd, het zingen van liederen, het aangeven van spreuken, het lezen van geschikte boeken en andere middelen moeten het onderricht aanvullen. In het volgende deel van dit artikel zullen wij deze vormen van de arbeidsdienstopvoeding bespreken.

Wil het onderricht zijn doel bereiken, dan moet het in levendigen vorm voorgedragen worden. Dit is des te meer het geval daar de tijd voor het onderricht bestemd gewoonlijk valt na het vervullen van de arbeidstaak en de Arbeitsmänner dan vermoeid zijn [19]). De verwerkte stof moet verder verstaanbaar zijn, zoodat ook de minst ontwikkelde Arbeitsmann het kan begrijpen. Intellectueele spitsvondigheden moeten beslist achterwege blijven [20]).

De « **Richtlinien für den staatspolitischen Unterricht im Reichsarbeitsdienst** » geven zeer nauwkeurige aanwijzingen over de manier waarop het onderricht moet gebeuren.

---

[16]) P. SEIPP, a. w., blz. 81.

[17]) K. HIERL, art. **Arbeitsdienst,** in « Soziale Arbeit und Gemeinschaft », blz. 94.

[18]) K. HIERL, **Rede aan de Arbeidsdienstführers,** in « Der Deutsche Arbeitsdienst », Sept. 1934, blz. 24.

[19]) Zie H. KRETZSCHMANN, **Der staatspolitische Unterricht im Arbeitsdienst,** in « Nat. soz. Monatshefte », 1934, blz. 1008.

[20]) H. KRETSCHMANN, **Unterricht und Erziehung im Nationalsozialistischen Arbeitsdienst,** Leipzig, 1933, blz. 5.

De Führer, die het onderricht geeft, moet de stof zoodanig beheerschen, dat hij in staat is deze aanschouwelijk en overtuigend voor te stellen. De persoonlijkheid van den Führer is hier van groot gewicht. Hij moet al het overvloedige weglaten om de belangrijke punten duidelijk naar voren te brengen. De stof moet onmiddellijk in verband gebracht worden met de politieke kwesties en eischen van den dag. Elk behandeld punt moet tot politieke overtuiging voeren [21].

Om dit alles te bereiken is een nauwgezette voorbereiding van de stof noodzakelijk. Ook hiervoor geven de genoemde Richtlinien aanduidingen. Een groot deel van het onderricht moet een gesprek zijn tusschen den leider en de Arbeitsmänner. Hierbij moet de leider vragen stellen. Deze vragen moeten eenvoudig en klaar zijn. Zij moeten zóó zijn dat de Arbeitsmänner, ook zij die niet gewoon zijn na te denken, gedwongen worden om hun verstand te gebruiken [22]. Het antwoord, dat meer moet zijn als een eenvoudig ja of neen, moet dan als uitgangspunt dienen voor verdere verklaringen. Verder zullen wij enkele voorbeelden van zulke vragen geven.

Bij het onderricht worden ook de verschillende leermiddelen als bord, landkaarten, platen, lichtbeelden en smalfilm gebruikt.

De leider van het onderricht is niet gebonden aan de opgegeven stof, hij kan van de aangegeven volgorde afwijken. Hij moet zelfs nagaan of er geen interessante voordrachten door de radio uitgezonden worden. Deze moet hij dan in zijn onderricht weten in te schakelen. Bovendien moet hij regelmatig tijdschriften en dagbladen nalezen en bij zijn onderricht benuttigen. Elke week moet hij een overzicht geven van de belangrijkste gebeurtenissen op de verschillende gebieden. Vooral de gebeurtenissen van de binnenlandsche en buitenlandsche politiek komen hiervoor in aanmerking. Het spreekt van zelf dat dit alles in het teeken van het nationaalsocialisme moet staan.

Wat nu de behandelde stof betreft : na vier jaar ondervinding werd door het Erziehungs- und Ausbildungsamt van de Rijksleiding een stofplan opgesteld dat in de reeds genoemde Richtlinien weergegeven wordt. Dit buitengewoon interessante dokument geeft een duidelijk beeld van den geest, welke in den arbeidsdienst

21) **Richtlinien**, blz. 17-18.
22) Id., blz. 24 vlg.

heerscht. Alles wat wij tot nog toe over de arbeidsdienstidee, en over de verhouding arbeidsdienst-nationaalsocialisme gezegd hebben, wordt hier nogmaals bevestigd. Nergens kunnen wij ook beter de eenheid van idee en werkelijkheid nagaan [23]).

De stof, die gedurende de zes maanden van den diensttijd moet behandeld worden is in *vier stofgroepen* onderverdeeld : arbeidsdienst, kennis van de Heimat, kennis van het eigen volk, wereldbeschouwing. Deze vier groepen zijn in elkander vervlochten, zoodat, wanneer dit noodig mocht blijken, afgeweken kan worden van de aangegeven volgorde [24]). Het heden, d.w.z. de feiten die op het huidige leven in Duitschland invloed uitoefenen, en de omgeving waarin de kampgemeenschap leeft, moeten zooveel mogelijk als uitgangspunt van de behandelde stof dienen.

In het begin van den diensttijd, de « Anlaufzeit », gaat een *korte voorbereiding* de behandeling van de eigenlijke stof vooraf. Onder de eerste onderrichtsuren van den Anlaufzeit moet elke Arbeitsmann zijn levensloop schrijven. Hierin vindt de Abteilungsführer belangrijke aanduidingen voor de verdere opvoeding. Om het bevattingsvermogen en den gemiddelden graad van vorming van de pas aangekomen Arbeitsmänner te kennen moeten deze bovendien een aantal eenvoudige vragen beantwoorden. De meeste dezer vragen hebben betrekking op het nationaalsocialisme. Nadat op deze manier de leider van het onderricht ingelicht is over de ontwikkeling en de nationaalsocialistische gezindheid van de te vormen jongens kan het eigenlijke onderricht beginnen.

De stofgroep waarmee aangevangen wordt is *de arbeidsdienst* [25]). Hier moet de ontwikkeling, opdracht en doel van den arbeidsdienst verklaard worden in het licht van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing. Het politische, d.w.z. de betrekking tot het Duitsche volk moet telkens op den voorgrond treden. Verder wordt aangetoond hoe in den arbeidsdienst de levenswetten van het Duitsche volk verwezenlijkt zijn. Door bespreking van leven en werk van den Reichsarbeitsführer K. HIERL moet de beteekenis van het Führertum den dienstmannen klaar voor oogen komen. Ten slotte

---

23) Zie hooger blz. 59.
24) **Richtlinien**, blz. 9.
25) Id., blz. 44-55.

moet het nationaalsocialistische beginsel « Gemeinnutz geht vor Eigennutz » als de basis van de kracht eener gemeenschap en als de waarborg voor het voortbestaan van het nationaalsocialistische Duitschland uitgelegd worden en aangetoond hoe de kameraadschap van den arbeidsdienst de school is tot deze Duitsche volksgemeenschap.

Bij de verklaring van dit alles moet de leider van het onderricht steeds naar het leven in den arbeidsdienst teruggrijpen. Daarom moet hij er zorg voor dragen dat elke Arbeitsmann nauwkeurig weet welk werk de eigen afdeeling uitvoert en hoe dit werk samenhangt met het doel van den arbeidsdienst. De beleving van den dagelijkschen arbeid moet uitgangspunt zijn voor de verklaring van het beginsel « Gemeennut vóór eigennut » en van de waarde van den arbeid voor de gemeenschap.

Verder moet het leven en de redevoeringen van den Reichsarbeitsführer de bron zijn voor talrijke beschouwingen omtrent idee en doel van den arbeidsdienst en omtrent de führergedachte.

Als een belangrijk hulpmiddel bij dit deel van het onderricht worden lichtbeelden en modellen van het uit te voeren werk, en van de verschillende stadia, die het werk reeds doorloopen heeft, gebruikt. Schematische en grafische voorstellingen van de werken, door den arbeidsdienst reeds uitgevoerd of nog uit te voeren, moeten dit aanvullen.

De opgave van enkele vragen, die de leiders van het onderricht met betrekking tot de stof over den arbeidsdienst aan de Arbeitsmänner moeten stellen, en waarop deze laatsten een antwoord moeten kunnen geven, opdat het staatspolitische onderricht als geslaagd kan worden beschouwd, kan nog nader omlijnen wat eigenlijk door dit deel van het staatspolitische onderricht bedoeld wordt. Waarom moet de Duitsche jeugd behalve schoolplicht en militaire dienstplicht ook nog de arbeidsdienstplicht vervullen ? Wat verstaat men door strijd om de broodvrijheid ? Waarom ontvangt de arbeidsman geen loon ? Welke groote werken zijn door den arbeidsdienst reeds onder handen genomen ? Wat weet gij over het leven van den Reichsarbeitsführer ? Wat bedoelt de Führer A. HITLER wanneer hij den arbeidsdienst een school van de natie noemt ?

In de tweede groep van de te behandelen stof, *de Heimat-*

kunde [26]) moet de Arbeitsmann zijn land leeren kennen en beminnen. Het kamp waarin hij leeft moet hem « Heimat » zijn, en van uit dit middelpunt moet dan ook de behandeling van deze stof uitgaan. Zelf moet hij opmerkzaam de omgeving van het kamp waarnemen en van daaruit moeten hem de betrekkingen, waardoor deze Heimat met de gansche streek, met Duitschland en de wereld verbonden is, aangetoond worden.

De leider van het onderricht moet eerst de beteekenis van de Heimat voor elken mensch verklaren, n.l. hoe ontelbare onzichtbare draden, welke hem verbinden met de andere menschen, met den arbeid, de natuur, het leven en de geschiedenis van de streek, de Heimat tot het middelpunt van het leven van een mensch maken. Ieder van deze punten moet de leider later uitvoeriger behandelen. Zoo moet hij spreken over de groote gebeurtenissen, die in de streek plaats hadden; over de groote mannen, die daar geleefd en gewerkt hebben; over de eigenaardigheden van de natuur, de gewoonten en gebruiken van de inwoners, enz.

Rond de Lagerheimat als middelpunt moeten dan verder cirkels getrokken worden. De Heimat moet ingeschakeld worden in de streek, deze weer in Duitschland en ten slotte Duitschland in de wereld. Eindresultaat moet zijn dat de Arbeitsmann een goed beeld krijgt van het Duitschland van heden. De leider moet daarbij wijzen op de centrale plaats, welke Duitschland in Europa inneemt, op de gevaren die uit deze positie volgen, op de politieke betrekkingen, die Duitschland met de buurlanden onderhoudt, op de gevolgen van het verdrag van Versailles voor de buitenlandsche politiek, vooral moet hij wijzen op de dichte bevolking van Duitschland en de beperkte bestaansmogelijkheden. Hieraan kunnen weer opnieuw beschouwingen over de noodzakelijkheid van den arbeidsdienst vastgeknoopt worden.

Ook bij de Heimatkunde moet de leider geschikte hulpmiddelen als landkaarten, lichtbeelden en dergelijke weten te gebruiken.

Enkele vragen, welke de Arbeitsmänner moeten beantwoorden, kunnen deze stofgroep weer nader toelichten. Door welke bezigheden verdienen de menschen van deze streek hun brood ? Welke bijzondere gebeurtenissen hebben zich in deze streek voorge-

26) Id., blz. 56-92.

daan? Welk aandeel had deze streek in den vrijheidskamp van de nationaalsocialistische beweging? Welke Duitsche streken en plaatsen hebben in de geschiedenis van de beweging een gansch bijzondere beteekenis? Welke gebeurtenissen uit de geschiedenis toonen het gevaarlijke van de ligging van Duitschland in het midden van Europa? Waarom wordt Duitschland het volk zonder ruimte geheeten? Welke middelen worden gebruikt om den nood aan ruimte van het Duitsche volk te verminderen?

In de derde stofgroep *Volkskunde* [27]) moet de ontwikkeling en de beteekenis van het Duitsche volk duidelijk gemaakt worden. Hierbij moet de leider van het onderricht rekening houden met de richtlijnen, welke A. HITLER in **Mein Kampf** speciaal voor de geschiedenis aangeeft. Het onderricht van de geschiedenis moet alleen de groote lijnen van de ontwikkeling aangeven. De geschiedenis van het eigen volk moet immers niet gekend zijn « um nur zu wissen, was gewesen ist, sondern um in ihr eine Lehrmeisterin für die Zukunft und für den Fortbestand des eigenen Volkstums zu erhalten » [28]). Het onderricht van de geschiedenis moet dus in verband gebracht worden met het eigen volk. « Es darf ein Erfinder nicht nur grosz erscheinen als Erfinder, sondern musz gröszer noch erscheinen als Volksgenosse » [29]). Uit de bewondering die men heeft voor een groote daad moet fierheid groeien over den held, als behoorende tot het eigen volk. Zoo zal het onderricht een onwankelbaar nationaal gevoel doen ontstaan.

De geschiedenis, zoo opgevat, zal de levenswetten van het Duitsche volk klaar voor oogen moeten brengen. De Arbeitsmann moet zoo tot het inzicht komen dat de eeuwige krachten, waaruit het volk groeit, bloed en bodem zijn. Tegelijkertijd zal hij inzien dat het lot van het eigen volk beslist over het lot van elke volksgenoot en dus ook over zijn eigen lot. Hieraan kan zich niemand onttrekken en ieder moet dus bijdragen tot den opbouw van het eigen volk.

Wanneer dit alles den Arbeitsmann duidelijk gemaakt is, moet hem aangetoond worden hoe de nationaalsocialistische leiding van den Duitschen staat door zijn wetgeving, de krachtbronnen van het volk verzekert. De verschillende wetten, die betrekking hebben op

[27]) Id., blz. 73-92.
[28]) **Mein Kampf**, blz. 468.
[29]) Id., blz. 473.

de gezondheid en de raszuiverheid van het volk, op de bescherming en de uitbreiding van den bodem, moeten uitvoerig verklaard worden.

Bijzondere nadruk wordt daarbij gelegd op de raszuiverheid. De geschiedenis moet daarom van uit het oogpunt der rasidee gezien worden, zooals A. HITLER in **Mein Kampf** schrijft : « Es ist im übrigen die Aufgabe eines völkischen Staates, dafür zu sorgen, dasz endlich eine Weltgeschichte geschrieben wird, in der die Rassenfrage zur dominierenden Stellung erhoben wird » [30]).

Voor zoover ik kon nagaan wordt in het onderricht een meer dan bijzondere nadruk op de sterilisatiewetten gelegd. De speciale moeilijkheden, welke een belangrijk deel van de Arbeitsmänner tegen deze wetten heeft, schijnen de oorzaak te zijn dat de leiders dit deel van het onderricht sterk betonen. Voor zoover mij bekend is bestaan er nochtans geen verordeningen, die dit speciaal aanbevelen.

In de stofgroep Volkskunde moet de leider er ook nog op wijzen, aan de hand van voorbeelden uit de geschiedenis, dat de grootheid van het Duitsche volk gelegen is in het karakter van den Duitschen mensch, dat Duitschland altijd sterk geweest is wanneer het geleid werd door een sterke persoonlijkheid. Zoo moet de Arbeitsmann tot het bewustzijn komen dat het Duitschland van vandaag onder de leiding van de führerpersoonlijkheid A. HITLER, een groot en machtig volk kan zijn.

Uit dit alles blijkt reeds duidelijk dat dit gedeelte van het staatspolitische onderricht ook in verbinding moet staan met het heden. De jaren na de machtsovername (1933) moeten uitvoerig voorgedragen worden, zonder nochtans kontakt te verliezen met de ontwikkeling van het nationaalsocialisme vóór genoemden datum.

Een typisch voorbeeld van de manier, waarop een feit uit het verleden met het heden verbonden wordt, is de uiteenzetting van den wereldoorlog en zijn gevolgen. Herhaaldelijk moet de leider hierbij vragen naar de familieleden van de Arbeitsmänner, die den oorlog meegemaakt hebben, verwond of gevallen zijn. Wanneer de Arbeitsmann op deze manier persoonlijk in verbinding met dit gebeuren gesteld is, wordt de ongehoorde beleving van den wereldoorlog voor het gansche Duitsche volk en zijn vernietigende gevol-

[30]) Id., blz. 468.

gen klaar gemaakt. Daaruit moet dan aangetoond hoe A. HITLER de nationaalsocialistische wereldbeschouwing uit de beleving van den oorlog en zijn gevolgen opgebouwd heeft.

Het hoeft niet herhaald dat ook hierbij film, lichtbeelden en andere hulpmiddelen te pas komen.

Wanneer de stof doorgewerkt is moeten de Arbeitsmänner weer op verschillende vragen kunnen antwoorden o.a.: Zijn de Germanen slechts door het Christendom een kultuurvolk geworden? Waarom moesten de aanspraken van de Kerk op wereldheerschappij tot conflicten tusschen Keizer en Paus leiden? Waarom wordt Maarten Luther de groote hervormer genoemd en waarom vond zijn hervormingswerk zulken grooten bijval? Wie heeft de vernieuwing van Pruisen in het leger en in het bestuur voorbereid? Waarom is Bismarck de stichter van het tweede Rijk? Welke mannen en daden van beteekenis zijn u uit den wereldoorlog bekend? Wie draagt schuld aan de ineenstorting van 1918? Wie heeft de gevaren van het joodsche Marxisme tijdig erkend? Waarom noemen wij A. HITLER de redder van Duitschland?

De vierde stofgroep, *nationaalsocialistische wereldbeschouwing* [31]), is wel de belangrijkste. De andere stofgroepen zijn immers allen op de laatste groep gericht. Zoodat daar reeds verschillende vragen, die tot de wereldbeschouwing behooren, behandeld zijn. In deze vierde stofgroep wordt alles nog eens samengevat en verder uitgediept. Hier moet aan den Arbeitsmann uit de feiten de noodige kennis gegeven worden, om hem de nationaalsocialistische vernieuwing te doen begrijpen. Ook hier moet het onderricht van de gebeurtenissen en de feiten uitgaan.

Deze stofgroep wordt in drie deelen onderverdeeld : de geschiedenis en de idee van de nationaalsocialistische beweging, de machtsovername en den opbouw van den nieuwen staat.

De persoonlijkheid van den Führer A. HITLER, als de schepper van de nationaalsocialistische idee en van de beweging, moet in het middelpunt van de wereldbeschouwing geplaatst worden. Hierbij leert de Arbeitsmann reeds de grondbeginselen van het nationaalsocialisme kennen. Het leven van den Führer is het voorbeeld, waarin verschillende beginselen, zooals gemeennut gaat voor eigennut, het führerbeginsel en dergelijke kunnen aangetoond worden.

[31]) **Richtlinien**, blz. 93-105.

Bij de behandeling van het ontstaan en de ontwikkeling van de partij moet het programma van de NSDAP. uitvoerig besproken worden. Tegelijkertijd zal de leider van het onderricht de verwezenlijking van deze punten in het huidige Duitschland aantoonen. De redevoeringen van A. HITLER en brokken uit **Mein Kampf** moeten daarbij als illustratie dienst doen.

Uit den geweldigen strijd, welke het nationaalsocialisme moest voeren om tot de macht te geraken, moet de leider bewijzen dat de trouw van de gevolgschap en den vasten wil om te overwinnen tot de zegepraal leidt.

Verder moeten de medewerkers van A. HITLER en de taak, die zij in den nationaalsocialistischen staat vervullen, ook voorwerp van het onderricht zijn. Hieraan kunnen telkens beschouwingen over nationaalsocialistische beginselen vastgeknoopt worden.

De gebeurtenissen van de eerste dagen van het jaar 1933, de tijd van de machtsovername, kunnen aanleiding geven tot uitvoerige uiteenzettingen over het communisme (brand van de Rijksdaggebouwen), als de groote vijand van het nationaalsocialisme, verder over de taak van de partij in den volksstaat (Wet tot eenmaking van partij en staat).

De verklaring van den opbouw van het Derde Rijk moet dan volgen. Hierbij moeten vooral de groote nationaalsocialistische wetten ter verduidelijking van de wereldbeschouwing dienst doen. Het gaat er vooral om de beteekenis van deze wetten te verklaren. De Arbeitsmann moet weten welke nationaalsocialistische beginselen in iedere wet tot uiting komen.

Een voorbeeld hiervan kan het **Reichsbürgergesetz** zijn. De leider van het onderricht moet onderzoeken hoe de vroegere rechtsleer den staat als een boven het volk zwevende persoonlijkheid opvatte, terwijl de nationaalsocialistische staat groeit uit de volksgemeenschap. In zijn volk is de mensch een schakel in de ketting van de verdwenen en van de komende geslachten. Hij is dus een deel van het geheele volk. Als zoodanig moet hij, en juist omwille van het volk, beschermd worden. Elke burger heeft dus rechten, maar ook plichten tegenover de volksgemeenschap. Het Reichsbürgergesetz beschermt de rechten van elken volksgenoot en tegelijkertijd het volksgeheel. Hoe gebeurt dit ? Er bestaat een groot onderscheid tusschen de rassen en de volkeren. Kan nu alleen tot

het Duitsche volk behooren, en rechten uitoefenen, de mensch die de kenmerken van dit volk heeft. Inmenging van vreemde rassen moet noodzakelijk de volksziel bederven en zal zoo de rechten van de volksgenooten en van het volksgeheel schenden. Om dit te voorkomen maakt nu het Reichsbürgergesetz onderscheid tusschen staatsonderhoorigen en rijksburgers. Daarna volgen uitvoerige uiteenzettingen over dit onderscheid, wat weer aanleiding geeft tot het betonen van de eereplichten van elken burger en van de groote hoedanigheden van het Duitsche ras, enz.

Op dezelfde manier moeten de andere wetten als : das Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat; das Gesetz betreffend das Staatsoberhaupt; das Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit; das Reichserbhofgesetz; das Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre; das Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses, enz. behandeld worden. Nogmaals moet het Reichsarbeitsdienstgesetz op deze wijze besproken worden.

Bij de behandeling van de genoemde wetten moet vooral tot uiting komen hoe nu de eenheid van den Duitschen staat en de eenheid van de volksgemeenschap opgebouwd zijn; verder hoe onder nationaalsocialisische leiding Duitschland zijn vrijheid en zijn eer weer veroverd heeft en hoe het nu weer dezelfde rechten heeft als de andere naties.

Ook bij dit deel van het onderricht kunnen de verschillende leermiddelen als platen en lichtbeelden gebruikt worden.

Het eindresultaat moet dan zijn dat de Arbeitsmänner op een reeks vragen kunnen antwoorden, waarvan wij hier weer een keuze geven. Wat is uit het leven van A. HITLER bekend ? Waarom is hij zulk een groote persoonlijkheid ? Waarin ligt de groote waarde van het boek **Mein Kampf** ? Waarom is de 30 Januari een groote feestdag voor het Duitsche volk ? Welke zijn de bijzonderste wetten van het nationaalsocialistische Duitschland ? Waarom is het nationaalsocialisme de doodsvijand van het communisme ?

Uit het voorgaande blijkt meer dan voldoende dat het staatspolitische onderricht niet gericht is op theoretische beschouwingen, maar altijd en overal rechtstreeks de gevoelens van de Arbeitsmänner aanspreekt. Ook dit onderricht moet beleving zijn. Verder kunnen wij vaststellen dat dit onderricht tot de kern van de nationaalsocialistische gedachten beperkt is, al wordt het overvloedig met

geschiedenis en feiten geïllustreerd. Het hoeft geen betoog dat het onderricht, zooals het in feite gegeven wordt, niet altijd aan het geschilderde ideaal beantwoordt. Dit zullen wij in het VIe hoofdstuk bespreken.

§ 3. — De vrije tijd.

De leiders van den arbeidsdienst beschouwen de manier, waarop de Arbeitsmänner hun vrijen tijd doorbrengen, als het beste middel om den goeden of slechten geest, welke in een kamp heerscht, te erkennen. « Nichts kennzeichnet den in einem Arbeitslager herrschenden Geist besser als die Art, wie die Freizeit verbracht und der Feierabend verlebt wird » [32]). Als maatstaf van den heerschende geest in den arbeidsdienst heeft het gebruik van den vrijen tijd dus zijn beteekenis. Daarbuiten moet het goede gebruik van den vrijen tijd nog een andere uitwerking in het leven van den arbeidsdienst hebben : de juiste Gestaltung van den vrijen tijd moet het staatspolitische onderricht aanvullen; door de « Freizeitgestaltung soll auch der Boden gelockert werden für das Wiederaufleben einer arteigenen urwüchsigen Kultur »; verder is hij van groote beteekenis voor het tot stand komen van een waren gemeenschapsgeest, en van de echte kameraadschap [33]).

Na de dagtaak, den arbeid en de andere dienstoefeningen beschikt de Arbeitsmann over ongeveer anderhalf uur vrijen tijd per dag. Drie avonden per week moeten volledig vrij blijven. Dit omdat elke mensch zekeren vrijen tijd voor zich zelf noodig heeft [34]). De Abteilungsführer heeft er zorg voor te dragen dat deze vrije tijd niet ontnomen wordt. De ander avonden echter moeten « gestaltet » worden. Hier moet de Führer actief ingrijpen. Dit moet nochtans op zulke manier gebeuren dat de Arbeitsmänner in de gelegenheid zijn om hun eigen mogelijkheden volledig te ontplooien. « Bei der Freizeitgestaltung darf kein Zwang und kein Krampf herrschen. Hier müssen die in der Jugend steckenden Kräfte sich frei entfalten können ». De Führer moet die krachten naspeuren, ze wekken en

---

[32]) K. HIERL, **Arbeitsdienst**, in « Soziale Arbeit und Gemeinschaft », blz. 96.

[33]) K. HIERL, in « Der Deutsche Arbeitsdienst », Sept. 1934, blz. 28.

[34]) **Richtlinien**, blz. 109.

bevorderen, en verder er over waken dat Duitsche zeden en de goede smaak niet gekwetst worden [35]).

Elke week moet een van de drie genoemde avonden een feestelijk karakter dragen, het moet een gemeenschappelijke feestavond zijn. Eeñ tweede dag wordt er gemeenschappelijk gezongen, de derde avond komen de Arbeitsmänner in werkgemeenschappen bijeen, om zich bezig te houden met knutselwerk, het bouwen van modellen, leekenspel, muziek, gezang, enz.

Bij den *zangavond* moeten eerst en vooral de liederen, welke in den arbeidsdienst verplichtend zijn, geleerd worden. Andere liederen uit het liedjesboek « **Singend wollen wir marchieren** » [36]) moeten deze avonden verder aanvullen. Dit gebeurt meestal in kleinere groepen. Er wordt streng over gewaakt dat dit zingen geen dwang is; het moet een vrije uiting blijven van den Arbeitsmann. Vele liederen zijn in den arbeidsdienst zelf ontstaan.

De knutselavonden hebben vooral tot doel versieringen in het kamp aan te brengen. Hout snijden, figuurzagen en dergelijke, komen vooral in aanmerking. In vele kampen wordt deze gelegenheid benuttigd om speelgoed voor kinderen van armere families uit de omgeving te maken.

Bij dit alles moet de Arbeitsmann zijn gevoelen voor het schoone, vooral voor de echt Duitsche kultuurwaarden ontwikkelen. In het gemeenschappelijk zingen en in het gezamenlijke werk aan een of ander « kunstwerk » moet weer de gemeenschap beleefd worden. Het spreekt van zelf dat gebeurtenissen, en voormannen van het nationaalsocialisme, maar ook de geschiedenis van Duitschland een belangrijk aandeel hebben in deze verwezenlijkingen. Dat wil niet zeggen dat het vroolijke en opgewekte ontbreekt : voorvallen uit het leven van den arbeidsdienst, en uit de omgeving worden dikwijls in humoristischen vorm bewerkt [37]).

De eigenlijke *feestavond* moet in deze bedrijvigheid het hoogtepunt vormen.

---

[35]) K. HIERL, in « Der Deutsche Arbeitsdienst », 1934, blz. 288.

[36]) Uitgegeven door Oberstfeldmeister THILO SCHELLER, Leipzig, z. d. Dit boekje bevat de tekst van 243 verschillende liedjes.

[37]) Zie WILL DECKER, **Wille und Werk. Ein Tatsachenbericht von der Schöpferkraft des nationalsozialistischen Arbeitsdienstes,** München, 1935, blz. 123 vlg.

De feestavonden zijn onderscheiden in humoristische avonden, die bestemd zijn om de vroolijkheid op te wekken, en ernstige avonden, die ter gelegenheid van een of andere bijzondere gebeurtenis plaats hebben [38]).

Vooral bij de humoristische avonden moet de Führer er over waken dat deze niet ontaarden : smakelooze grappen en platheden moet hij weren. Zonder dàt kan zulke avond ook vroolijk zijn.

De ernstige feestavonden hebben tot doel bijzondere gebeurtenissen in het kamp en de groote dagen van het volk in den loop van het jaar te vieren.

Hierbij geldt de regel dat hoe zeldzamer de echt groote feesten zijn, hoe sterker hun weerklank is. Enkele feestavonden moeten dus in den loop van den diensttijd door hun feestelijk karakter uitblinken. Dit is des temeer waar omdat het zeer moeilijk is echte « Feiern zu gestalten ». Deze uitzonderlijke dagen moeten echter maandenlang de Arbeitsmänner met hun naklank vervullen. Voor deze uitzonderlijke feestdagen komen natuurlijk op de eerste plaats de groote datums van het nationaalsocialisme in aanmerking : zooals de viering van den arbeid op den 1 Mei, de Machtübernahme op den 30 Januari, in September de Partijdagen. De gebeurtenissen die dan herdacht of beleefd worden moeten in de feestviering, d.w.z. in de versiering, in woord en zang, tot uiting komen.

Alles moet een harmonisch geheel zijn, waarin de Arbeitsmänner in gemeenschap, de waarheid en de schoonheid van de nationaalsocialistische idee aanvoelen en beleven. Zoo moeten deze feesten een kostbare aanvulling zijn van hetgeen de Arbeitsmann in het staatspolitische onderricht geleerd heeft. Daaruit moet hij dan nieuwe kracht putten voor de volgende dagen van zijn diensttijd. Bij het voorbereiden, het beleven en de naklank van die feestelijkheden moet de Arbeitsmann verbonden zijn met de andere kameraden en zoo opnieuw komen tot de innerlijke erkenning van de gemeenschap. Dit zal des te gemakkelijker zijn daar de Arbeitsmänner in een gesloten L a g e r g e m e i n s c h a f t leven. Hun gansche leven is besloten in den kring van den arbeid en den dienst van het kamp. Vooral in de kampen, welke in afgelegen streken liggen, ondergaat de Arbeitsmann dezen invloed.

---

[38]) **Richtlinien,** blz. 107.

De feestavonden hebben evenals de andere bezigheden, waarmee de vrije tijd doorgebracht wordt, nog een andere beteekenis : zij moeten de *volksgebruiken*, en de *Duitsche kultuurwaarden* tot hun volle recht doen komen. Wat verloren gegaan is op deze gebieden moet de arbeidsdienst opsporen en weer opnieuw in het volksleven inschakelen. Nieuwe kultuurvormen moeten ontwikkeld worden [39]). Hierbij moet de arbeidsdienst aansluiting zoeken bij het leven van de plaats, waar het kamp gevestigd is. Zoo moet de arbeidsdienst deelnemen aan de feestelijke gebeurtenissen, welke de bevolking van de plaats viert. De arbeidsdienst moet, wanneer ten minste het feest den arbeidsdienst waardig is, zijn kenmerk op de feestelijkheden drukken. Zoo moet de arbeidsdienst met het volk zelf verbonden worden, het moet in het volksleven groeien, en er een onontbeerlijk bestanddeel van uitmaken [40]).

Uit dit alles blijkt de waarheid van hetgeen P. HUSZMANN schrijft : « Die Freizeitgestaltung ist eines der Gebiete neuen schöpferischen erzieherischen Wollens im Arbeitsdienst, der bei der richtigen Gestaltung eine immer gröszere Bedeutung zukommen wird » [41]).

§ 4. — Lichamelijke opvoeding.

In het Tweede Hoofdstuk van dit werk hebben wij reeds de plaats, welke de lichamelijke opvoeding in het nationaalsocialisme inneemt aangeduid. In **Mein Kampf** schrijft A. HITLER : « Der völkische Staat hat... seine gesamte Erziehungsarbeit in erster Linie... einzustellen auf das Heranzüchten kerngesunder Körper [42]). De Rijksarbeidsdienst ziet dan ook in de lichamelijke opvoeding van den Arbeitsmann een van zijn hoofdopgaven.

Dit is des te meer noodzakelijk daar de jeugd, welke in den arbeidsdienst treedt, veelal lichamelijk onvoldoende ontwikkeld is, en vele physische gebreken vertoont. Volgens de cijfers, door den arbeidsdienst opgemaakt waren in 1935 slechts 18,2 % van de

---

39) W. DECKER, **Feierabend und Freizeit**, in « Richtlinien », blz. 157.

40) E. BERENDT en H. KRETZSCHMANN, **Feierabendgestaltung im Reichsarbeitsdienst**, Leipzig, 3e ed., 1936, blz. 19-20.

41) A. w., blz. 96. Ik spatieer.

42) **Mein Kampf**, blz. 452.

dienstplichtigen « einwandfrei tauglich » [43]). Bij degenen die aan een onderzoek onderworpen werden, hadden 25 % een misvorming van den rug, 51 % een misvorming aan de voeten. Deze cijfers zijn meer dan voldoende om de noodzakelijkheid van de lichamelijke vorming aan te toonen. Het belang dat de leiders van den arbeidsdienst aan de lichamelijke ontwikkeling hechten heeft hen er toe genoopt ook de volksgenooten, die « körperlich nur beschränkt tauglich » zijn, in den arbeidsdienst op te nemen. Dit gebeurde voor het eerst in 1937. De bedoeling hiervan is, de lichamelijke geschiktheid van deze jongens, voor zoover dit mogelijk is, te verbeteren.

De lichamelijke opvoeding heeft in den arbeidsdienst een *eigen karakter* : zij moet beantwoorden aan den eigen aard van den arbeidsdienst, en moet in de haar gestelde doeleinden de opgaven van den arbeidsdienst dienen. De officieele dienstvoorschriften betreffende de lichamelijke opvoeding : « **Leibeserziehung im Reichsarbeitsdienst** » [44]) geven duidelijk het na te streven doel aan : de lichamelijke opvoeding moet de vorming van het lichaam, maar tevens de opvoeding van het karakter bevorderen. Beide staan in enge verhouding tot elkander. « Die Erziehung zu Verantwortungsfreudigkeit, zu festem Charakter und starkem Willen musz mit der Schulung eines einsatzfähigen, gesunden Körpers zusammenklingen » [45]). Dit doel van de lichamelijke opvoeding in den arbeidsdienst is « weit entfernt von dem Selbstzweck ehrgeiziger sportlicher Zielsetzungen » [46]).

De lichamelijke opvoeding moet ingeschakeld zijn in de totaliteit van het kampleven. zij moet in enge verbondenheid met den arbeid en het staatspolitische onderricht doorgevoerd worden. Zij heeft als taak het lichaam gezond en krachtig te maken, het uithoudingsvermogen en werkkracht te geven.

De lichamelijke opvoeding is eerst en vooral gericht op den arbeid : bij de *Arbeitsvorschulung* gaat het er om den Arbeitsmann te leeren met de minste krachtsinspanning, de hoogst mogelijke prestaties te leveren. De lichamelijke opvoeding streeft er naar den

[43]) H. HOSKE, **Die menschliche Leistung als Grundlage des totalen Staates**, Leipzig, 1936, blz. 11.

[44]) Leipzig, 1936, blz. 7 vlg.

[45]) Oberstfeldmeister STRAESSER, **Leibeserziehung im Reichsarbeitsdienst**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes 1936 », blz. 52.

[46]) Id.

Arbeitsmann rhythmisch en vloeiend te leeren werken. In plaats van slechts enkele spieren te belasten, moet de Arbeitsmann leeren bij zijn arbeid samenwerkende spiergroepen in beweging te brengen. Verder moet hij bij den arbeid de veerkracht en de zwaartekracht van het lichaam ten volle weten te benuttigen [47]). Daarnaast moeten de lichamelijke oefeningen de eenzijdige ontwikkeling van het lichaam vereffenen. « Die Leibesübungen müssen einen Ausgleich schaffen für die einseitige Körper- und Willensbeanspruchung durch die Erdarbeiten » [48]).

Door de lichamelijke opvoeding moet de Arbeitsmann nog leeren zijn lichaam in bedwang te houden, zoodat hij bij de exercitieoefeningen (Ordnungsübungen) de houding van den goed geschoolden en flinken soldaat kan aannemen. Zijn persoonlijkheid moet hij hierbij ontwikkelen doordat hij zich bij de lichamelijke oefeningen aan de noodzakelijke tucht weet te houden. De Arbeitsmann moet, zoowel bij de vrije sportoefeningen als bij het exerceeren, leeren zich zelf te beheerschen. Door een faire en ridderlijke houding bij de kampspelen, moet hij zijn karaktersterkte oefenen [49]).

Ten slotte moet er een innige samenwerking zijn tusschen lichamelijke opvoeding en staatspolitisch onderricht. De Arbeitsmann moet leeren een strijder te zijn voor het nationaalsocialisme : daarom moeten sport en exercitieoefeningen zijn strijdvaardigheid ontwikkelen. Het streven naar een schoon en gezond lichaam moet hem de beteekenis van lichamelijke verzorging en hygiëne voor de ontwikkeling van een volk duidelijk maken. Hierdoor wordt opnieuw nadruk gelegd op de rasidee [50]). Bij oefeningen welke gezamenlijk gebeuren en waarbij het gelukken van ieder en van allen afhangt, moet het gemeenschapsbewustzijn en de wil tot gemeenschap gewekt worden. Zoo bevat de lichamelijke opvoeding in den arbeidsdienst « in groszem Masze Integrationswerte für die Gemeinschaftsbildung » [51]).

Volledigheidshalve laten wij hier een kort overzicht van de verschillende vormen van lichamelijke opvoeding in den arbeidsdienst volgen.

---

47) **Leibeserziehung im Reichsarbeitsdienst**, blz. 8.
48) K. HIERL, in « Der Deutsche Arbeitsdienst », September 1934, blz. 27.
49) **Leibeserziehung im Reichsarbeitsdienst**, blz. 9.
50) Id., blz. 10.
51) P. HUSZMANN, a. w., blz. 96.

De turnoefeningen hebben vooral de harmonische ontwikkeling van het lichaam tot doel. Hierbij mag geen groote waarde gehecht worden aan ingewikkelde oefeningen. Slechts enkelen gelukken bij zulke oefeningen, terwijl de bedoeling moet zijn de gansche groep op een gemeenschappelijke hoogte te brengen [52]). De turnoefeningen, welke het officieele dienstvoorschrift « **Leibeserziehung im Reichsarbeitsdienst** » aanduidt, hebben dan ook, zonder uitzondering, een zeer eenvoudig karakter. Bij sportoefeningen, welke zooveel mogelijk in groep plaats hebben, gaat het niet, zooals reeds gezegd [53]), om het halen van records. De Arbeitsmänner moeten hierbij groepsgewijze optreden, zoodat de uitslag van ieder en van allen afhangt. Hierbij nemen de terreinoefeningen (Geländeübungen) een bijzondere plaats in.

Bij de terreinoefeningen komt het er op aan de moeilijkheden van het terrein, b.v. van een dichtbegroeid bosch, met diepe grachten doorsneden, te overwinnen. Dit vereischt een zekere kennis van de verschillende mogelijkheden welke een bepaald terrein kan bieden. Deze oefeningen bieden iets boeiends aan den Arbeitsmann en eischen tevens van hem moed, doorzicht en besluitkracht [54]).

De exercitieoefeningen (Ordnungsübungen) hebben tot doel, « die Truppe in eine Form zu bringen, in der sie sich in der Oeffentlichkeit sehen lassen kann » [55]). Het is tevens een middel om de manschappen op te voeden tot mannelijke tucht, ordelievendheid en opmerkzaamheid. De goede orde welke bij deze oefeningen doel is, hangt weer van allen en ieder af, en moet weer de gemeenschapsgeest in den Arbeitsmann ontwikkelen.

Ochtendsport en de oefeningen, die in de werkpauze gedaan worden (Arbeitsbegleitschulung), zijn ten slotte vormen van turnoefeningen. Zij moeten op den gepasten tijd de lichaamskrachten en den geest opwekken.

Verder krijgen de Arbeitsmänner nog aanduidingen voor het onderhoud van de lichamelijke gezondheid : b.v. wenken voor de verzorging van de huid, massage, lucht- en zonnebaden.

---

[52]) H. STELLRECHT, **Der Deutsche Arbeitsdienst**, Berlijn, 1933, 5e opl., blz. 109.

[53]) Zie hooger, blz. 95.

[54]) P. HUSZMANN, a. w., blz. 95 : zie ook H. SUREN, **Volkserziehung im Dritten Reich**, Stuttgart, 1934, 2e ed., blz. 139.

[55]) H. STELLRECHT, a. w., blz. 109.

§ 5. — Het kampleven.

Het gansche leven van den Arbeitsmann moet een gesloten geheel vormen. Arbeid en staatspolitisch onderricht, lichamelijke opvoeding en Freizeitgestaltung moeten in innige samenwerking het eene doel nastreven : de vorming van den nationaalsocialistischen mensch.

De levenseenheid, waarin deze activiteit uitgeoefend wordt, is de *afdeeling*. « Das Schluszglied in der Organisation des Reichsarbeitsdienstes bildet die Arbeitsdienstabteilung,* welche als die eigentliche Lebenszelle des Arbeitsdienstes bezeichnet werden kann » [56]). Gewoonlijk leven 214 manschappen, waaronder het dienstdoende personeel begrepen is, tesamen in een kamp, en vormen een afdeeling. Elke afdeeling is dan onderverdeeld in drie of vier pelotons, en elk peloton weer in drie troepen, van elk 15 man.

De troep is de kleinste levens- en arbeidsgemeenschap, en moet als dusdanig een groote persoonlijke inwerking uitoefenen op den Arbeitsmann. « Der Trupp, ist die beste Erziehungsgemeinschaft zur Kameradschaft, Treue und Leistung ». Met deze woorden brengt W. DECKER de beteekenis van het kampleven tot uiting [57]). Het staatspolitisch onderricht en de andere factoren van de opvoeding oefenen hun invloed uit op de gansche arbeidsdienstgemeenschap. Hun werking omvat alle Arbeitsmänner op gelijke wijze. Opvoeding beteekent echter ten laatste inwerking van een persoon op een persoon. Om deze persoonlijke inwerking mogelijk te maken moet de groote gemeenschap in kleinere gemeenschapsgroepen onderverdeeld zijn. Hier staat een mensch tegenover een ander mensch en kan de Führer, door voortdurend contact met de Arbeitsmänner, hen door persoonlijke inwerking tot het nationaalsocialistische ideaal opvoeden. « Hier wird wieder sichtbar, inwieweit das Organisatorische ein Teil des gesamten geistigen Lebensprozesses des Arbeitsdienstes ist, denn die Einheiten [58]) entsprechen nicht alten Vorbildern, sondern sie sind aus den durch das

---

[56]) W. DECKER, **Der Deutsche Arbeitsdienst**, Berlijn, 1937, blz. 23.

[57]) A. w., blz. 23.

[58]) Dit geldt ook voor de andere onderverdeelingen van den arbeidsdienst. Zie verder blz. 154 vlg.

Wesen und die Ziele des Arbeitsdienstes und seines Dienstein-satzes gegebenen Notwendigkeiten entstanden » [59]).

Het hoeft geen betoog dat het samenleven in een gemeenschap van een groote groep menschen een regelmatige *dagorde* vereischt. Dit is ook noodzakelijk, om de volledige inwerking van de hooger-genoemde oefeningen mogelijk te maken. Deze oefeningen moeten immers in een geordend leven hun eigen plaats vinden. Zij moeten ingeschakeld zijn in een zich regelmatig afwikkelende dagorde. In deze dagorde zijn verschillende gewoonten in gebruik gekomen, die de voornaamste bezigheden als het ware omlijsten, en ze onderling moeten verbinden. Bovendien eischt het te samen leven van een groep menschen dat sommige diensten, welke de gemeenschap ten goede komen, door enkele menschen uitgevoerd worden.

Het is niet mogelijk om de verschillende details zoo wel van de bijkomende gewoonten, als van de noodzakelijke diensten te behandelen. Er bestaat hierin ten andere een groote verscheidenheid volgens plaats en omstandigheden. Wij stellen ons tevreden met de punten, die het eigen karakter van den arbeidsdienst nog nader kunnen aantoonen, aan te duiden.

Wat de dagorde betreft : aan den Abteilungsführer is een zeer groote vrijheid gelaten. Hij heeft er alleen zorg voor te dragen dat de tijd, die voor elke oefening voorgeschreven is, ook inderdaad hieraan besteed wordt. Wanneer een of andere omstandigheid het eischt mag hij zelfs hierin verandering aanbrengen. Wanneer b.v. de weersomstandigheden den arbeid onmogelijk maken, mag hij den arbeid door onderricht of lichaamsoefeningen doen vervangen.

Volledigheidshalve laten wij hier een typische dagorde volgen :

6 u.	Wekken.
6.05 — 6.20 u.	Ochtendsport.
6.20 — 6.40 u.	Wasschen, bed opmaken, barakken in orde brengen.
6.40 — 6.50 u.	Eerste ontbijt.
7 u.	Aantreden. Groet aan de vlag. Waarna : marsch naar de werkplaatsen. 6 uur handenarbeid, onderbroken door een 1/2 uur tijd voor het tweede ontbijt, en enkele korte lichaamsoefeningen.
14 u.	Terugkeer naar het kamp.

[59]) P. HUSZMANN, a. w., blz. 75.

14.30 — 15 u.	Middageten.
15 — 16 u.	Verplichte bedrust.
16 — 17 u.	Lichaamsoefeningen.
17 — 18 u.	Staatspolitisch onderricht.
18 — 19 u.	Uitdeeling van de bevelen, verklaring van de dienstinstructies. Tijd voor het poetsen en dergelijke.
19 u.	Avondeten.
19.30 u.	Vrije tijd (Feierabendgestaltung).
21.45 u.	Groet aan de vlag.
22 u.	Taptoe.

Deze dagorde wordt gevolgd in den winter. In den zomer wordt er een uur vroeger gewekt. De verschillende ochtendoefeningen zijn een uur vroeger gesteld, zoodat de tijd voor den arbeid bestemd met één uur verlengd kan worden.

Een van de gewoonten, die in deze dagorde voorkomt is de vlaggenparade. Elke afdeeling heeft haar eigen vlag. Elken morgen wordt deze vlag, samen met de Rijksvlag geheschen, en 's avonds weer neergelaten. Dit heeft een plechtig karakter. Telkens moeten de manschappen in gesloten groep aantreden. Zij zingen een of twee liederen, brengen de groet aan de vlag, en de Abteilungsführer geeft een of andere spreuk op, b.v. « Immer strebe zum Ganzen. Und kannst du selber kein Ganzes werden, als dienendes Glied schliesz an ein Ganzes dich an. »

Gedurende den dag zal dezelfde spreuk, of een met gelijke beteekenis, voor en na de gemeenschappelijke maaltijden herhaald worden. Zoowel de spreuk als de liederen moeten het streven van den arbeidsdienst tot uiting brengen.

Wat de bijzondere diensten betreft : hier moeten wij alleen melding maken van de wachtdienst.

Paragraaf één van de **Verordnung über Wachdienst im Reichsarbeidsdienst** [60]), duidt het doel van de wacht aan.

1) « Der Wachdienst im Dienstbereich des Reichsarbeitsdienstes » dient :

a) der Aufrechterhaltung von Zucht und Ordnung;

b) dem Schutze von Personen und Sachen;

c) der Ehrung in besonderen Fällen.

---

[60]) Van 29 April 1936, RGBl., I, blz. 405.

2) Ueber den Dienstbereich des Reichsarbeitsdienstes hinaus kann der Wachdienst tätig werden :

a) auf Ersuchen von Wehrmacht und Polizei zu deren Unterstützung;

b) bei Notwehr und Notstand und zur Abwendung von Katastrophen.

De wacht moet een uitdrukking zijn van de zelfstandigheid en de eer, welke de afdeeling en de arbeidsdienst voor zich opeischen, en tevens een uitdrukking van de gesloten gemeenschap, welke elke afdeeling vormt.

Wat de andere « diensten » aangaat : hiervoor geldt de algemeene regel dat zij altijd en overal de gemeenschap moeten ten goede komen. Een Führer heeft dus niet het recht de diensten van een of meerdere Arbeitsmänner voor zijn persoonlijke behoeften op te eischen. Dat zou den geest van den arbeidsdienst tegenspreken : arbeidsdienst beteekent immers dienst aan de gemeenschap.

Uit dit alles blijkt dat het gansche leven van den arbeidsdienst tot in de kleinste gebruiken bewust in het teeken van de arbeidsdienstidee geplaatst is.

ARTIKEL II.

DE TOEPASSING OP DEN ARBEID.

Arbeidsdienst beteekent dienst aan de volksgemeenschap. In dit artikel moeten wij nagaan welke werken een dienst zijn aan het volk, en volgens welke beginselen hun waarde voor de gemeenschap vastgesteld wordt.

Hierom onderzoeken wij welke de werkobjecten zijn van den arbeidsdienst, welke mogelijkheden nog voorhanden zijn, aan welke voorwaarden de objecten die uitgevoerd worden moeten voldoen, om tenslotte een overzicht te geven van de verschillende gebieden waarop de arbeidsdienst werkzaam is.

§ 1. — Het werkobject van den arbeidsdienst in het algemeen.

Door eigen arbeid moet de Duitsche jeugd in den arbeidsdienst een grootere waardeering voor het handwerk verwerven. Hieruit

volgt dat alleen werkobjecten, die door eenvoudige handenarbeid kunnen uitgevoerd worden, voor den arbeidsdienst in aanmerking komen. Hier moet aan toegevoegd worden dat de jeugd, welke in den arbeidsdienst werkzaam is, uit de meest verscheidene beroepen komt, en het onmogelijk is een langere tijd voor het aanleeren van gespecialiseerde werkzaamheden te besteden. De arbeid moet nochtans zwaar genoeg zijn om als arbeid, en niet als spel, aangevoeld te worden. Bovendien moet het mogelijk zijn bij de werkzaamheden de arbeidsdiensteenheden in gesloten formaties aan het werk te stellen, zoodat de voorwaarden, die de gemeenschapsopvoeding stelt, vervuld zijn [61]). Tenslotte eischt het opvoedende karakter van den arbeidsdienst dat de arbeid van den Arbeitsmann ten goede komt aan het eigen volk.

Al deze voorwaarden worden het beste vervuld door den arbeid aan den bodem. Hier moet eenvoudig maar zwaar werk gedaan worden, hier is arbeid in aaneengesloten groepen mogelijk. Arbeid aan den bodem is tenslotte, gezien de omstandigheden, een dienst aan de volksgemeenschap.

Het opvoedende karakter van dezen arbeid werd in het vorige artikel voldoende behandeld, nu moet aangetoond worden, *hoe de arbeid aan den bodem een dienst aan de gemeenschap beteekent.*

In het derde hoofdstuk [62]) hebben wij reeds vastgesteld dat de arbeidsdienst de levensruimte van het Duitsche volk moet verbreeden en tegelijkertijd, door het voorbereiden van talrijke nederzettingen in het binnenland, de noodzakelijk geachte structuurveranderingen van de bevolking moet mogelijk maken. Verbreeding van de levensruimte beteekent hier uitbreiding van den landbouw, op andere gebieden kan de arbeidsdienst niet werkzaam zijn. Werkzaamheden in industrie en handel worden om paedagogische redenen afgewezen; bovendien heerschte bij den aanvang van den arbeidsdienst het pessimistische inzicht dat de industrieele ontwikkeling zijn hoogtepunt bereikt had en hier geen verruiming meer mogelijk was [63]). Uitbreiding van de levensruimte over de

---

[61]) Zie hooger, blz. 63; zie ook Das Werk des Reichsarbeitsdienstes, uitgegeven door Amt für Arbeitsleitung, Reichsleitung des Arbeitsdienstes, Heidelberg-Berlijn, 1937, blz. 30.

[62]) Zie blz. 68.

[63]) Zie o. a. H. STELLRECHT, a. w., blz. 24 vlg.

landsgrenzen heen kon eveneens, om zeer begrijpelijke redenen, geen werkobject van den arbeidsdienst zijn.

Daar tegenover stond de meening dat uitbreiding van den landbouw een volstrekte noodzakelijkheid voor het Duitsche volk geworden was. Zooals hooger gezegd is [64]), waren de nationaalsocialistische leiders van meening dat de vrijheid van het Duitsche volk gevaar loopt, zoolang het volk in zijn voedselvoorziening afhankelijk bleef van het buitenland. In een nadere verklaring van het programma van de NSDAP, punt 17, door de Rijksleiding van de partij heet het « Heute bezahlen wir unsere Lebensmitteleinfuhr in der Hauptsache mit geliehenem fremden Gelde. Dadurch wird das deutsche Volk immer tiefer in die Schuldknechtschaft der kreditgebenden internationalen Hochfinanz geführt... Befreiung von dieser Knechtschaft ist nur möglich, wenn das deutsche Volk sich im Wesentlichen vom eigenen Grund und Boden ernähren kann. Diese Steigerung der Leistung der heimischen Landwirtschaft ist deshalb eine Lebensfrage für das deutsche Volk geworden » [65]).

Ook in vredestijd beteekent, volgens de nationaalsocialisten, de afhankelijkheid inzake voedselvoorziening, tevens politieke afhankelijkheid van het buitenland. Een regeering kan nooit in volledige vrijheid politieke besluiten treffen, zoolang zij vreezen moet, dat hare beslissingen het afbreken van economische betrekkingen voor gevolg kunnen hebben. De broodvrijheid wordt aanzien als de grondslag van de politieke vrijheid van een volk [66]).

De nederlaag van 1918, welke geweten wordt aan de economische afhankelijkheid van het buitenland, doet de uitbreiding van den landbouw nog als meer noodzakelijk voorkomen.

De erkenning, dat een koopkrachtige landelijke bevolking bijdraagt tot de instandhouding en de ontwikkeling van de industrie, leidt eveneens tot het inzicht dat de landbouw uitgebreid moet worden. In de aangehaalde verklaring van programmapunt 17 [67]), luidt het hieromtrent : « Ein wirtschaftlich gesundes, kaufkräftiges

---

[64]) Zie blz. 68.

[65]) A. ROSENBERG, **Wesen, Grundsätze und Ziel der NSDAP, das Programm der Bewegung, erweitert durch das Agrarprogramm**, 225e opl., München, 1925, blz. 34.

[66]) Dr. A. EICH, **Die volkswirtschaftlichen Aufgaben des Reichsarbeitsdienstes**, Forchheim Ofr., 1936, blz. 55.

[67]) A. ROSENBERG, a. w., blz. 34.

Landvolk ist aber auch für den Absatz unserer in Zukunft immer mehr auf den Binnenmarkt verwiesenen Industrie von entscheidender Bedeutung ».

In zijn rede voor den Rijksdag van 23 Maart 1933 verklaarde A. HITLER : « Die Rettung des deutschen Bauern musz unter allen Umständen durchgeführt werden. Die Gesunderhaltung der Rentabilität der Landwirtschaft ist zugleich die erste Voraussetzung für das Blühen der deutschen Industrie, des deutschen Binnenhandels und des deutschen Exports » [68]).

Hierbij komt nog het inzicht dat aan de uitbreiding van de landelijke bevolking een hooge beteekenis wordt gegeven voor de raszuiverheid en de kultureele ontwikkeling van het volk. De beteekenis welke het nationaalsocialisme aan den boerenstand hecht vinden wij in de genoemde verklaring van punt 17. « Wir erkennen nicht nur die überragende Bedeutung des Nährstandes für unser Volk, sondern sehen im Landvolke auch den Hauptträger völklicher Erbgesundheit, den Jungbrunnnen des Volkes und das Rückgrat der Wehrkraft. Die Erhaltung eines leistungsfähigen, im Verhältnis zur wachsenden Gesamtvolkszahl auch zahlenmäszig entsprechend starken Bauernstandes bildet einen Grundpfeiler der nationalsozialistischen Politik, gerade deshalb weil diese auf das Wohl des Gesamtvolks auch in den kommenden Geschlechtern gerichtet ist » [69]).

Uit dit alles blijkt voldoende waarom de arbeidsdienst in den landbouw zijn werkobjecten zoekt. De politieke, economische en rassische beteekenis, welke de uitbreiding van den landbouw voor het eigen volk, volgens nationaalsocialistisch inzicht heeft, geeft ten volle het gewenschte dienend karakter aan dit werk.

§ 2. — De werkmogelijkheden.

De landbouw is het aangewezen werkobject van den arbeidsdienst. Terecht moet echter de vraag gesteld, in welke mate een uitbreiding van den landbouw in Duitschland nog mogelijk is. Hierbij mag niet vergeten worden dat de arbeidsdienst de gansche Duitsche jeugd moet omvatten, zoodat de getalsterkte van den

[68]) « Fränk. Kurier », Nürnberg, 100e jrg., nr. 71, 24 Maart 1933.

[69]) A. ROSENBERG, a. w., blz. 34.

arbeidsdienst volgens een verordening van den 26 Sept. 1936 [70]), van Oktober 1936 tot Oktober 1937, op 230.000 man; van dan af tot Oktober 1938 op 275.000 en van dezen datum af tot Oktober 1939 op 300.000 man verhoogd werd.

Reeds in 1930 had de medewerker van K. HIERL, de huidige leider van het Amt für Arbeitsleitung in de Reichsleitung, H. THOLENS aangetoond dat er een grootere voorraad aan werkgelegenheden voorhanden was, als algemeen aangenomen werd [71]).

Ook de Deutsche Landwirtschaftsrat had cijfers aangegeven omtrent de mogelijkheid van bodemcultiveering [72]). Deze cijfers werden sedertdien door het Amt für Arbeitsleitung zorgvuldig nagegaan en waar noodig aangevuld en verbeterd.

Hierbij volgen de cijfers door het Amt für Arbeitsleitung opgemaakt en gepubliceerd in **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes** [73]).

Om een goed inzicht in de mogelijkheden van den arbeidsdienst te bekomen volgen eerst de cijfers over den aard van de bodembenuttiging, in Duitschland.

De totale oppervlakte van het Duitsche rijk bedraagt 47 millioen Ha. Hiervan zijn :

21.000.000 Ha. akkerland.
5.000.000 Ha. gras- en hooiland (Wiesen).
2.800.000 Ha. weiden.
12.000.000 Ha. bosschen.
2.500.000 Ha. moerassen en onbebouwde grond.

Het overschot is verdeeld over huizen, wegen, spoorwegen, meren, rivieren en dergelijke. De reeds bebouwde gronden bevinden zich echter niet in zulken toestand, dat zij de hoogst mogelijke opbrengst verzekeren. Van de 29.400.000 Ha. zijn ongeveer 7 millioen Ha. te nat; het aanleggen van een voldoende afwatering kan de hoeveelheid en de kwaliteit van de gewonnen vruchten aanzienlijk verhoogen. Ongeveer 4.000.000 Ha. komen in aanmerking voor bevloeiing en bemergeling.

---

70) RGBl., I, 1936, blz. 747.
71) K. HIERL, **Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht**, blz. 4.
72) Zie Fr. EDEL, **Die Leistungen des Deutschen Arbeitsdienstes**, in « Zeitschrift für Politik », 1934, blz.1922.
73) Heidelberg-Berlijn, 1937, blz. 26-29.

6.000.000 Ha. zijn in kleinere perceelen onderverdeeld. Dit verhindert een economische uitbating. Door het aanleggen van landwegen en het graven van grachten, moet de arbeidsdienst de ruilverkaveling mogelijk maken.

Ongeveer 1.000.000 Ha. kultuurland moet beschermd worden tegen regelmatig terugkeerende overstroomingen, waardoor niet alleen de veldvruchten, maar ook het overige have en goed vernietigd worden. Verder bestaat de mogelijkheid om 1.900.000 Ha. moerasgronden en 600.000 Ha. woeste gronden geschikt te maken voor den landbouw of voor bebossching.

100.000 Ha. kunnen aan de Noordzeekust gewonnen worden [74].

Bij al de genoemde werken behoort ook het aanleggen van landbouwwegen. Het gebrek aan wegen bemoeilijkt het bebouwen van de gronden en het inhalen van den oogst.

Volgens het Ministerium für Ernährung und Landwirtschaft [75], komen 2.200.000 Ha. voor bebossching in aanmerking.

Bij de voorgaande gegevens moet de opmerking gemaakt dat een deel van de oppervlakte meermalen gerekend is. Het is immers mogelijk dat eenzelfde gebied zoowel voor drooglegging als voor bescherming tegen overstroomingen of andere bewerkingen in aanmerking komt. Dit heeft slechts weinig invloed op de schatting omtrent de werkmogelijkheden, daar ieder van de werkzaamheden moet gebeuren om aan den grond zijn volle vruchtbaarheid te geven.

Door het voorgaande is slechts een gedeelte van de voorhanden mogelijkheden genoemd. De arbeidsdienst beperkt zich immers niet alleen tot de aangegeven werkzaamheden, zooals uit een overzicht van de werkobjecten, waarmee de arbeidsdienst zich bezig houdt, zal blijken [76]. Uit het voorgaande blijkt reeds duidelijk dat er voorloopig geen gevaar is voor uitputting van den werkvoorraad. Om de mogelijkheden nog beter te kunnen nagaan, werden berekeningen gemaakt omtrent den tijd, welke noodig is om den arbeidsvoorraad uit te putten. Hierbij werd als maatstaf het « Lohntagewerk » genomen, d.w.z. het werk, dat een volwaardig arbeider op een werkdag van 8 uur verricht. Waar de Arbeitsmann slechts 6 uur werkt, en zijn prestatie gelijk moet zijn aan die van een goed aarde-

[74]) Anderen geven 1 millioen HA. op.

[75]) **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes,** blz. 29.

[76]) Zie blz. 112 vlg.

werker [77]), beteekent een Arbeitsdiensttagewerk slechts 75 % van een Lohntagewerk.

Het Amt für Arbeitsleitung berekende dat de werkvoorraad, welke de gouwleidingen, met 31 December 1934 als verrekeningsdag, opgaven, een totaal van 336.000.000 Lohntagewerke bedroeg [78]). Bij nader onderzoek bleek echter, dat alleen de omgeving van de standplaatsen der afdeelingen onderzocht werd. Door vakkundigen werd de voorraad op minstens 1 milliard Lohntagewerke geschat, andere schattingen geven 1,65 milliard [79]).

Waar nu een afdeeling met 214 leden elk jaar gemiddeld 25.000 Lohntagewerke moet presteeren, volgt dat met een totaalsterkte van 250.000 man, de arbeidsdienst 30 tot 53 jaar noodig heeft om deze werken uit te voeren. Wanneer wij nu rekening houden met het feit dat de arbeidsdienst nog vele werkzaamheden verricht, welke nog niet voor berekening vatbaar zijn, kunnen wij aannemen dat de voorraad aan arbeid voldoende is voor minstens 50 jaar. Het cijfer dat in het aangehaalde artikel « Arbeit für mindestens 100 Jahre » [80]) gegeven wordt lijkt te optimistisch.

Het Amt für Arbeitsleitung stelde een nieuw onderzoek in naar den arbeidsvoorraad. De Reichsleitung deelde, einde Oktober 1938, mede dat een arbeidsvoorraad voor 75 jaren als volstrekt zeker kan aangenomen worden. De werken van kleineren omvang, die zich in den loop van den tijd voordoen, evenals de vernieuwing en verbetering van vroeger uitgevoerde werken, werden niet in deze berekening opgenomen.

De genoemde arbeidsvoorraad is in elk geval voldoende om, rekening houdend met de verschillende voorwaarden, waaraan de werkobjecten moeten voldoen, een uitputting van de werkgelegenheden in de nabije toekomst niet te moeten vreezen. Wat in de verdere toekomst te doen staat moeten, volgens de leiders, de volgende geslachten uitmaken. De huidige generatie heeft zich bezig te houden met de problemen, die zich in het heden stellen en moet de oplossing van komende moeilijkheden aan het nageslacht overlaten.

---

[77]) K. HIERL, « Der Arbeitsmann », Sept. 1934, blz. 23.

[78]) **Arbeit für mindestens 100 Jahre**, in « Der Arbeitsmann », 1937, 14 Augustus, blz. 10-11.

[79]) **Beiträge zur Förderung der Landeskultur**, Heft 11, blz. 31.

[80]) « Der Arbeitsmann », 15 Aug. 1937.

§ 3. — Voorwaarden van tewerkstelling.

Volgens § 1 n° 1 van het **Reichsarbeitsdienstgesetz** is « der Reichsarbeitsdienst zur Durchführung gemeinnütziger Arbeiten bestimmt ». De wet geeft geen nadere bepalingen over den aard van de uit te voeren werken.

Hiertegenover staat dat de verordening voor den vrijwilligen arbeidsdienst van 16 Juli 1932 uitvoerig bepaalt : « Die Arbeiten des freiwilligen Arbeitsdienstes müssen gemeinnützig und zugleich zusätzlich sein. Der Arbeitsdienst darf nicht zu einer Verringerung der Arbeitsgelegenheit auf dem freien Arbeitsmarkte führen, er musz sich auf Arbeiten erstrecken, die weder jetzt noch auf absehbare Zeit ohne Einsatz des freiwilligen Arbeitsdienstes vorgenommen werden » [81]). Waar nu de wet van 1935 deze verordening moest vervangen, blijkt duidelijk dat de algemeenheid van § 1 n° 1 van het Reichsarbeitsdienstgesetz gewild is. De nationaalsocialistische wetgever wil den arbeidsdienst niet in al te strakke lijnen spannen, zoodat het tewerkstellen van den arbeidsdienst mogelijk is, waar dit noodig mocht blijken.

De bevoegdheid om te beslissen over de tewerkstelling van den arbeidsdienst is voorbehouden aan den Reichsarbeitsführer. « Der Reichsarbeitsführer... regelt den Arbeitseinsatz » [82]). Volgens nationaalsocialistisch beginsel wordt hem als Führer een groote bevoegdheid, maar tegelijkertijd een groote verantwoordelijkheid toegedacht. Hieruit volgt dat de Reichsarbeitsführer de « Gemeinnützigkeit » van de uit te voeren werken nader kan bepalen. Op het Partijcongres van 1935 heeft hij een nadere omschrijving gegeven van de voorwaarden waaraan de werkzaamheden moeten voldoen : « Das Arbeitsheer des Arbeitsdienstes ist ein bedeutsames Instrument der Staatsführung um gemeinnützige Arbeiten von volkswirtschaftlichem, kulturellem, bevölkerungspolitischem Werte durchzuführen, deren Bewältigung auf andere Weise unmöglich oder unzweckmäszig wäre » [83]).

---

[81]) § 2, n° 1. « Beilage zum Reichs-Arbeitsmarktanzeiger », n° 15 van 19 Aug. 1932.

[82]) RADG., § 2, n° 1.

[83]) Zie W. CONSILIUS, a. w., blz. 144.

De verschillende voorwaarden, die K. HIERL hier opsomt zullen wij nader toelichten.

Een wettelijke bepaling van het begrip *Gemeinnützigkeit* bestaat niet. In elk afzonderlijk geval moeten de bevoegde instanties nagaan of de uit te voeren werken nut opleveren voor de gemeenschap, of dus het resultaat van den arbeid aan de gemeenschap ten goede komt.

Het is mogelijk dat de voordeelen van de werken rechtstreeks aan een persoon of aan een kleinere groep toekomen, en de gansche gemeenschap slechts onrechtstreeks baat vindt in de bereikte resultaten. Ook in dit geval is de Gemeinnützigkeit aanwezig. Wanneer b.v. de arbeidsdienst gronden voor rekening van een poldergenootschap verbetert, komt dit op de eerste plaats ten goede aan de leden van het genootschap. Het werk kan nochtans nut opleveren voor het volk, wanneer hierdoor de opbrengst van den bodem vermeerdert en zoo bijdraagt tot de economische onafhankelijkheid van het land, of ook nog wanneer daardoor een versterking van den boerenstand mogelijk is. Bij dit alles doen de nationaalsocialistische inzichten zoowel op economisch, rassisch als sociaal gebied hun invloed gelden.

De uit te voeren werken moeten verder een *economische* (volkswirtschaftliche) waarde hebben. Dit moet weer in nationaalsocialistischen zin verstaan worden.

Het doel van het economische leven moet zijn, aan alle volksgenooten de gelegenheid geven om op voldoende wijze door eigen arbeid in hun behoeften te voorzien. Volgens de grondwet van Weimar had elke Duitscher, wanneer hem geen aangepaste werkgelegenheid gegeven kon worden, er recht op dat op andere wijze in zijn noodzakelijk levensonderhoud voorzien werd. « Soweit einem Deutschen angemessene Arbeitsgelegenheit nicht nachgewiesen werden kann, wird für seinen notwendigen Lebensunterhalt gesorgt » [84]). In tegenstelling hiermee stelt het nationaalsocialisme voorop dat elk burger recht heeft op arbeid, en dat wanneer het privaat initiatief hierbij te kort schiet, de staat te zorgen heeft dat elke burger een hem passende economische activiteit kan uitoefenen. Het is een redelijke plicht van den staat er voor te zorgen « dasz

---

[84]) Art. 163.

jedem deutschen Volksgenossen die Möglichkeit zur Arbeit, d. h. zu Werte schaffender Tätigheit an sich gegeben wird » [85]).

Uit deze opvatting volgt dat de werken van de arbeidsdienst alsdan een volkswirtschaftliche beteekenis hebben, wanneer en voor zoover zij aan volksgenooten de mogelijkheid openen om door eigen arbeid in hun behoeften te voorzien. Dit zal het geval zijn wanneer de werkzaamheid van den arbeidsdienst een bruto-meeropbrengst mogelijk maakt, d.w.z. de meeropbrengst berekend zonder den arbeid van de personen, die moeten leven van dezen bodem, in vermindering te brengen.

Om dit resultaat te bereiken moet de arbeidsdienst middelen aanwenden, welke hij aan het economische leven ontleent, n.l. de productiefactoren arbeid, kapitaal en bodem zijn ook hier het middel om het beoogde economische voordeel te verwezenlijken. Zoodat om een *schatting van de Volkswirtschaftlichkeit* der werken mogelijk te maken, de aangewende kosten moeten vergeleken worden met het eindresultaat, de bruto-meeropbrengst van den verbeterden bodem. In princiep zou de arbeid van de dienstplichtigen buiten beschouwing moeten vallen, omdat deze arbeid dienst aan het volk beteekent en de opvoeding van de Duitsche jeugd moet verzekeren. In feite echter is deze arbeid een economische factor, zoodat hij feitelijk wel in rekening gebracht kan worden.

De kosten worden geschat alsof een vrije onderneming het werk uitvoert. Daartegenover staat de bruto-meeropbrengst van den verbeterden bodem. De vergelijking van deze twee gegevens toont dan of de aangewende kosten opwegen tegen de vermeerdering van de nieuw geschapen bestaansmogelijkheden. Deze manier om de Volkswirtschaftlichkeit van den arbeidsdienst te berekenen voldoet aan de gestelde eischen. Aan den eenen kant worden de prestaties welke de gemeenschap zich zelf oplegt, volgens hun reëele beteekenis in het economische leven berekend; aan den anderen kant staat hiertegenover dat bij de berekening van het economische voordeel alleen de bruto-meeropbrengst in aanmerking komt. Deze vergelijking toont aan hoe groot de kosten zijn om aan zoo- en zooveel volksgenooten een bestaan te verzekeren.

---

[85]) J. LIMBERGER, **Recht auf Arbeit, Pflicht zur Arbeit,** Berlijn, 1935, blz. 6.

Verder wordt de bruto-meeropbrengst in per honderd van de geraamde onkosten uitgedrukt. Zoo is het mogelijk om de werken, die de grootste volkswirtschaftliche waarde hebben, aan te duiden. Deze werken komen het eerst voor uitvoering in aanmerking.

De uit te voeren werken kunnen verder een *kultureele* beteekenis hebben. Sommige werken zullen tegelijkertijd economisch en kultureel zijn. Zoo heeft het vermeerderen van het bebouwbare land ook een kultureele waarde. De Reichsarbeitsführer bedoelt echter werkzaamheden, die van zuiver kultureelen aard zijn, zooals het aanleggen van vergaderplaatsen (Thingplätzen), en bij gelegenheid het opgraven van voorhistorische vondsten. Hiervoor kunnen geen verdere aanduidingen gegeven worden. De tewerkstelling van den arbeidsdienst is hier geheel afhankelijk van plaatselijke en tijdelijke omstandigheden.

De werken van den arbeidsdienst moeten ook een *bevölkerungspolitische waarde* hebben. In het Derde Hoofdstuk [86]) werd reeds voldoende aangetoond hoe de arbeidsdienst werken tot stand moet brengen, welke een structuurverandering van de Duitsche bevolking mogelijk maken. De arbeidsdienst moet binnenlandsche nederzettingen voorbereiden. De voorwaarden die hiervoor gelden vallen, behoudens enkele meer technische bijzonderheden, samen met de Volkswirtschaftlichkeit van de uit te voeren werken. De mogelijke opbrengst beslist immers over de geschiktheid van het werk om de bestaansmogelijkheid van de kolonisatoren te verzekeren. Dit geldt nochtans in mindere mate voor de nederzettingen bij de groote steden. Hier treden meer hygiënische en sociale factoren op den voorgrond. De behandeling van deze factoren valt buiten het kader van deze studie, omdat zij niet rechtstreeks in verband staan met de beginselen, welke den arbeidsdienst beheerschen.

Als laatste voorwaarde, waaraan de uit te voeren werken moeten voldoen, noemt K. HIERL de eisch dat de uitvoering van de werken op ander wijze onmogelijk of ondoelmatig moet zijn. Dit is het beginsel dat de werken van *aanvullenden aard* moeten zijn (Zusätzlichkeit). Dit beteekent dat de arbeidsdienst uitsluitend te werk gesteld wordt, wanneer het werk niet door de vrije economie kan uitgevoerd worden, omdat de onderneming niet rendeerend is,

---

[86]) Zie blz. 69.

d.w.z. geen geldelijke winst oplevert. Door het uitvoeren van rendeerende werken zou de inmenging van den arbeidsdienst de arbeidsmarkt inkrimpen, wat de Volkswirtschaftlichkeit, zooals deze hooger verklaard is, gevoelig zou verminderen.

Daar dezelfde regel ook geldt voor de werkverschaffing aan de werkloozen, is nog nader vastgesteld, dat werkzaamheden welke voor deze laatsten in aanmerking komen, niet door den arbeidsdienst mogen uitgevoerd worden. Werkverschaffing gebeurt nu voornamelijk in de nabijheid van dichtbevolkte centra, groote steden of industriegebieden. Het is immers onmogelijk de werkloozen ver van hun woonplaats verwijderd te houden. De arbeidsdienst houdt zich dus uit deze streken verwijderd, behalve wanneer om andere redenen de werkverschaffing te hooge kosten of sociale moeilijkheden veroorzaakt.

Uit het voorgaande kunnen wij besluiten dat de rendabiliteit, in de gewone beteekenis van het woord, geen rol speelt in den arbeidsdienst. De uitgevoerde werken moeten nuttig zijn voor de gemeenschap, wil de arbeid een dienst aan het volk zijn. Dat beteekent echter niet dat dit werk een netto-winst moet opleveren, en dat de aangewende kosten dus rendabel moeten zijn. Van belang is alleen hoeveel volksgenooten door het werk van den arbeidsdienst een bestaansmogelijkheid kunnen vinden.

§ 4. — De verschillende werkobjecten.

Uit het voorgaande is reeds gebleken dat de werkzaamheid van den arbeidsdienst voornamelijk gericht is op de uitbreiding van de landbouwproductie. De redenen, welke van den landbouw het voornaamste werkobject van den arbeidsdienst maken, werden daar uiteengezet [87]). Een nadere aanduiding van de verschillende werkobjecten zal de centrale plaats, welke de landbouw in den arbeidsdienst inneemt, nog beter tot haar recht doen komen. Tegelijkertijd zal blijken hoe ook hier de algemeene beginselen van den arbeidsdienst gelden.

De werkobjecten zijn onderverdeeld in hoofdwerken en bijwerken [88]).

---

[87]) Zie blz. 101 vlg.

[88]) K. STAMM, **Der Reichsarbeitsdienst**, 2e ed., Berlijn, 1937, blz. 251-252.

De hoofdwerken zijn :
1. Werken tot kultiveering van den bodem.
2. Boschkultuur.
3. Werken tot voorbereiding van landelijke nederzettingen.
4. Werken tot voorbereiding van stadsnederzettingen.
5. Het aanleggen van wegen.

De bijwerken zijn :
1. Hulp bij den aanleg van autostraden.
2. Aanleg van vliegpleinen.
3. Aanleg van plaatsen voor volksvergaderingen.
4. Aanleg van vijvers, om voorkomende branden te blusschen, en aanleg van schuilplaatsen tot bescherming tegen luchtaanvallen.
5. Hulp tot het voorkomen van katastrophen.
6. Hulp bij het binnenhalen van den oogst.

Hieraan moet toegevoegd worden dat de arbeidsdienst ook meegewerkt heeft bij den aanleg van den Westwall en tijdens den oorlog ook zeer belangrijke hulp geboden heeft in de bezette gebieden bij het opruimen van puinen, herstelling van wegen en dergelijke.

Andere werkobjecten, als de voornoemde, worden principieel afgewezen, wanneer echter om een gewichtige reden niet-genoemde werken uitgevoerd worden, moet dit een uitzondering blijven en mag slechts een gering procent van de arbeidskrachten van een gouw hieraan te werk gesteld zijn [89]). De twee eerste bijwerken, hulp bij den aanleg van autostraden en aanleg van vliegpleinen moeten als uitzonderingen beschouwd worden. Slechts in enkele gevallen werd de arbeidsdienst hierbij te werk gesteld.

a) De kultiveering van den bodem.

De « Landeskulturarbeiten » omvatten : kultiveering van venen en woeste gronden, winning van land aan de zeekusten, regulariseering van rivieren en waterloopen, bescherming van het land tegen overstrooming bij hoog water, afwatering en bevloeiing van landerijen, aanleg van stuwbekkens en vischvijvers, onderzoek van den bodem en dergelijke. De arbeidsdienst wordt nochtans niet tewerkgesteld om het regelmatige onderhoud van reeds uitgevoerde werken te verzekeren, en evenmin aan werken, die door verwaarloozing te

[89]) Id., blz. 253.

niet zijn gegaan. De eigenaars hebben zelf de wettelijke plicht hiervoor zorg te dragen [90]).

Over ieder van de werkzaamheden, die onder de hoofding « kultiveering van den bodem » samengevat zijn, volgen hier enkele nadere gegevens. Vooraf moeten wij doen opmerken dat het niet mogelijk is cijfers op te geven omtrent de totale kosten van de voorziene mogelijkheden en evenmin omtrent de eventueele meeropbrengst. De cijfers, welke o.a. H. STELLRECHT [91]) aangeeft, zijn slechts ruwe schattingen, en kunnen in dit werk niet in aanmerking genomen worden. Een juiste schatting is zeer moeilijk, omdat de uit te voeren werken zeer verscheiden zijn volgens den aard, de ligging en de gesteltenis van den bodem. Daaruit volgt een zeer groot verschil in de aan te wenden kosten. Hetzelfde geldt omtrent de schatting van de meeropbrengst, welke eveneens van zeer uiteenloopende factoren afhankelijk is.

De reeds bereikte resultaten kunnen niet als algemeene maatstaf voor de nog uit te voeren werken dienen, daar de meest dringende werken, d.w.z. die volkswirtschaftlich gezien het grootste voordeel opleveren, eerst uitgevoerd worden. De meeropbrengst van de later uit te voeren werken is dus onbekend. Voor elk werk dat aangevat wordt moet afzonderlijk de noodige berekening naar de Volkswirtschaftlichkeit gemaakt worden. De gevolgde praktijk toont aan dat het Amt für Arbeitsleitung dezelfde meening toegedaan is. Om nochtans een inzicht in de werkelijke Volkswirtschaftlichkeit van den arbeidsdienst mogelijk te maken worden in het Zesde Hoofdstuk de bereikte resultaten van enkele typische, reeds uitgevoerde werken, aangegeven [92]).

Ontwatering van kultuurbodem.

Volgens H. STELLRECHT [93]) lijdt 29,1 % van den gekultiveerden bodem aan een te hoogen stand van het water. Op 29 millioen 331.602 HA. is 8.535.000 HA. te vochtig. Andere schattingen geven 7.500.000 HA. tot 8.000.000 HA. aan [94]). In de laatste cijfers

[90]) K. STAMM, a. w., blz. 252.
[91]) A. w., blz. 47 vlg.
[92]) Zie blz. 210 vlg.
[93]) A. w., blz. 43; zie ook H. v. BATOCKI, **Verbesserung und Neugewinnung von Kulturland**, in « Deutsche Agrarpolitik », 1932, blz. 372.
[94]) Zie o. a. **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes**, blz. 27; W. SCHEIBE, a. w., blz. 28.

werd echter rekening gehouden met de kwaliteit van den bodem.

Op deze gronden kunnen de verschillende graansoorten en hakvruchten niet gedijen. Minderwaardig, zuur gras verdringt het waardevolle kultuurgras. Door het doen zakken van den waterstand kan dit verholpen worden. Het voornaamste werk bestaat hier in het graven van een hoofdkanaal, dat het overtollige water afvoert. Verder moeten open grachten ofwel een drainagesysteem aangelegd worden. Wanneer het mogelijk is verkiest men het laatste, omdat daardoor het land niet in stukken gesneden wordt, wat de bewerking bemoeilijkt. Open grachten beteekenen bovendien verlies aan land en zij vervuilen gemakkelijk.

Wanneer het land voldoende afgewaterd is moeten nog bijkomende werken uitgevoerd worden. Vroeger grasland, dat nu geschikt is voor akkergrond, moet omgewerkt worden. Bij zure weiden moet het slechte gras door meerwaardige grassoorten vervangen worden. Dikwijls is een krachtige bemesting voldoende, in andere gevallen moet het land volledig omgeploegd, en opnieuw bezaaid worden. Deze bijkomende werkzaamheden zijn zeer verscheiden volgens de gesteltenis van den bodem, en dikwijls drukken de kosten hiervan zwaar op het geheel van de aangewende uitgaven.

Na deze bewerkingen levert het land niet alleen een grootere oogst op, de qualiteit van de vruchten verbetert bovendien in belangrijke mate. Met het noodige voorbehoud kan, volgens het Amt für Arbeitsleitung, de gemiddelde meeropbrengst van dezen bodem op 30 % geschat worden [95]). Het massale doorvoeren van deze werken biedt nog andere voordeelen. De gemiddelde temperatuur van den bodem stijgt met 5 tot 6° C., waardoor de nachtvorst vermindert. Bovendien kan de drooggelegde bodem bij overtollige regenval meer water opnemen, wat overstroomingen voorkomt.

Bevloeiingswerken.

De oppervlakte welke te droog is en voor bevloeiing in aanmerking komt, wordt op 4 millioen HA. geschat [96]). Ook hier kan de

95) **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes,** blz. 27.

96) Id., blz. 27. H. THOLENS, **Die Volkswirtschaftlichen Aufgaben des Arbeitsdienstes,** « Fränk. Kurier », 12 Sept. 1935, geeft 5 millioen Ha. aan.

opbrengst van den bodem in zeer hooge mate vermeerderd worden. Het Amt für Arbeitsleitung [97]), schat de meeropbrengst op 20 %. Wanneer voor de bevloeiing het afvalwater van de steden gebruikt wordt zijn de resultaten nog hooger, daar dit water meststoffen bevat.

Het aanleggen van een grachtensysteem moet de bevloeiing van deze gronden mogelijk maken. Hiervoor zijn ook vergaarbekkens noodig, waarin het water verzameld wordt. Bij andere methoden om den bodem te bevloeien, zooals het aanleggen van sproeileidingen, komt de arbeidsdienst niet in aanmerking, daar hiervoor te veel vakkennis vereischt is.

Droogleggen van venen.

In Duitschland zijn volgens het « Verein zur Förderung der Moorkultur » [98]) 2.243.000 HA. venen, waarvan 336.000 HA. bewerkt zijn, zoodat 1.907.000 HA. kunnen ontgonnen worden. Te hooge stand van het water verhindert in de venen den groei van kultuurplanten. Ook hier moet de waterstand door een net van grachten en afvoerkanalen, verlaagd worden. Evenals bij het drooggleggen van kultuurland kan dit ook gebeuren door het aanleggen van een drainagesysteem.

Deze werkzaamheden zijn vooral bij lage venen zeer moeilijk : grachten en afvoerkanalen zijn niet altijd voldoende om het water op een lager peil te brengen. Dikwijls is dit slechts mogelijk door een pompinstallatie, wanneer n.l. het veen lager ligt als het omringende land. Verder moeten oneffenheden gelijk gemaakt, boomstronken en steenen verwijderd worden. In vele gevallen moet een stuwbekken voorzien in de bevloeiing van het land voor tijden van droogte. Het bouwen van een wegennet moet de uitbating van het nieuw gewonnen land mogelijk maken. Dan pas kan met de bebouwing van het land begonnen worden. Daar de veenbodem arm is aan stoffen, die voor kultuurplanten noodig zijn, zooals kalk, kali, stikstof en phosphorzuur, moeten deze stoffen onder den vorm van belangrijke hoeveelheden meststoffen aan den bodem toegevoegd worden. Wanneer de veenbodem voor akkerland bestemd is,

[97]) **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes,** blz. 27.
[98]) **Bedeutung und Umfang der Meliorationen in Deutschland,** Berlijn, 1931, blz. 9.

wordt bovendien een laag zand van ongeveer 10 cm., op den bodem gebracht, om het verstuiven van den grond te voorkomen.

Het kultiveeren van woeste gronden.

Onder woeste grond, welke voor kultiveering in aanmerking komt, moet hier op de eerste plaats de zandheide gerekend worden [99]). Ongeveer 600.000 HA. zandheide kunnen ontgonnen en 800.000 HA. kunnen beboscht worden. De techniek van het werk is zeer verscheiden volgens de omstandigheden. Op sommige plaatsen gaat de ontginning samen met het droogleggen van kleinere venen, het aanleggen van een bevloeiingssysteem, het verwijderen van de laag harde zandsteen (Ortstein).

Bescherming tegen hoog water.

Ongeveer 1 millioen HA. kultuurland worden elk jaar, in de nabijheid van de zee en de grootere rivieren, door overstrooming bezocht. Sommige jaren is dit cijfer nog hooger en kan op 2,2 tot 2,6 millioen HA. geschat worden [100]).

Het Amt für Arbeitsleitung schat de gemiddelde jaarlijksche schade aan den oogst op 25 % van de totale opbrengst van den bodem. Hierbij is geen rekening gehouden met schade, toegebracht aan gebouwen, wegen en dergelijke.

Door het aanleggen van dijken moeten de bedreigde gronden beschermd worden. Niet overal kan de arbeidsdienst hierbij aan het werk gaan. Dit zal alleen het geval zijn wanneer dit werk niet rendeerend is in de vrije economie, of wanneer de ondernemers niet voldoende arbeidskrachten aan het werk kunnen stellen. Door deze voorwaarde is het werk van den arbeidsdienst op dit gebied beperkt tot de bergachtige streken, omdat machinale arbeid daar onmogelijk is. Met de regulariseering van kleinere rivieren gaat zoo mogelijk het aanleggen van stuwbekkens en krachtinstallaties samen. Hierbij is de arbeidsdienst slechts betrokken in zoover er geen vakkennis vereischt is.

---

99) **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes**, blz. 28.

100) P. IDEN, **Der Arbeitsdienst und seine Einfluszmöglichkeiten auf die Landwirtschaft**, Berlijn, 1936, blz. 41.

Drooglegging van land aan de zeekusten.

Aan de zeekust kunnen belangrijke stukken vruchtbaar land, die door vroegere overstroomingen verloren zijn gegaan, terug gewonnen worden.

H. THOLENS [101]) schat deze oppervlakte op 500.000 HA. Het Amt für Arbeitsleitung daarentegen op slechts 100.000 HA. [102]). Dit belangrijke verschil in de schattingen komt hieruit voort, dat het Amt für Arbeitsleitung alleen de oppervlakte berekent, die nu reeds voor indijking in aanmerking komt, en waar het tweede stadium van de werkzaamheden dus bereikt is. De drooglegging gebeurt inderdaad in twee stadia. Het aanleggen van kunstwerken moet in het eerste stadium de natuurlijke aanslibbing bevorderen. Wanneer de bodem een voldoende hoogte bereikt heeft, wordt het land ingedijkt en drooggelegd.

Om het aanslibben te bespoedigen moeten dammen en kribben te sterke strooming van het water verhinderen, zoodat het slib gemakkelijk bezinkt. Verder moet de aanleg van grachten een rustige afvoer van het water verzekeren. Wanneer de bodem een hoogte van 30 cm. onder het peil van het gewone hoogwater bereikt heeft, wordt een netwerk van greppels aangelegd. Hierdoor wordt de ontwatering en de ventilatie van den aangespoelden grond bevorderd. Het slib, dat zich nu in deze greppels neerzet, wordt op de tusschenruimte opgehoopt. Als het land zoo een hoogte van 30 tot 50 cm. boven het gewone hoogtepeil van de zee bereikt heeft, kan het ingedijkt worden. Het land moet deze hoogte bereiken, omdat de bodem anders kunstmatig moet vrij gehouden worden van het water, wat op den langen duur te hooge onderhoudskosten meebrengt. Na indijking moet het land verder gereed gemaakt worden voor bebouwing : wegen en grachten worden aangelegd, de nieuwe nederzettingen worden voorbereid.

Ruilverkaveling.

Het grondbezit is vooral in het Westen van Duitschland door erfdeeling, maar ook door wegen, kanalen enz. zoo versplinterd dat een economische uitbating van den bodem nauwelijks mogelijk

---

101) Aangehaald art. in « Fränk. Kurier » van 12 Sept. 1935.
102) **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes**, blz. 28.

is. In sommige gevallen bestaat een landbouwbedrijf met een oppervlakte van 12 HA. uit 40 tot 50 ver uit elkander liggende stukken land. Hierdoor is het niet mogelijk landbouwmachinen te gebruiken. De boer is ook nog gedwongen dezelfde vruchten als zijn buurman aan te kweeken, daar, bij gebrek aan toegangswegen, het bezaaien, oogsten en andere werkzaamheden tegelijk moeten gebeuren. Bij ruilverkaveling worden de verschillende stukken grond tot één gesloten geheel te samen gebracht, en wel zoo dat elk stuk land ten minste op een zijde langs een weg gelegen is. Het regelen van de ruilverkaveling, d.w.z. het afmeten, het berekenen en het verdeelen van de kosten enz., gebeurt door speciaal daarvoor ingestelde bureau's. De eigenaars kunnen volgens de huidige wetgeving daartoe gedwongen worden.

Om de kosten van de ruilverkaveling dragelijk te maken voor de betrokken eigenaars, zorgt de arbeidsdienst voor het aanleggen van de nieuwe wegen, het graven van de grachten, het verwijderen van de oude wegen, volgens het door de bevoegde instantie opgemaakte plan. Wanneer dit mogelijk is, wordt dit werk verbonden met werken tot verbetering van den bodem.

Ongeveer 6 millioen HA. kunnen door ruilverkaveling een hoogere opbrengst verwerven. Volgens het Amt für Arbeitsleitung [103]) kan de mogelijke meeropbrengst op 25 % van de vroegere opbrengst geschat worden. Hiermee gaat een sterke vermindering van de algemeene bedrijfskosten gepaard.

b) Boschkultuur.

De werkzaamheden, welke op het gebied van de boschkultuur door den arbeidsdienst kunnen uitgevoerd worden, zijn op de eerste plaats bebossching, en het aanleggen van afvoerwegen. Daarnaast worden in verschillende gebieden van het Duitsche Rijk nog andere belangrijke werken in de bosschen uitgevoerd.

Bebossching.

Volgens de opgaven van het Ministerium für Ernährung und Landwirtschaft [104]) kunnen nog 2,2 millioen HA. beboscht worden

---

[103]) Id., blz. 28.
[104]) Id., blz. 29.

n.l. 1 millioen HA. minderwaardig akkerland, 800.000 HA. woeste gronden, 200.000 HA. waarop de bestaande bosschen door brand, insekten of storm vernietigd werden, 100.000 HA. open plekken in bestaande bosschen, 100.000 HA. ontschorst eikenhout.

De voorbereidende werken zijn zeer verscheiden. Op sommige plaatsen zal omploegen van het land voldoende zijn, elders moet de harde zandsteen (Ortstein) eerst doorgebroken worden; in de duinen en bij stuifzand moet verstuiving van het zand eerst verhinderd worden.

De arbeidsdienst wordt bij bebossching alleen dan te werk gesteld, wanneer private ondernemers niet in aanmerking komen voor de uitvoering van de werken. Dit zal o. a. niet het geval zijn als een bosch gerooid werd, en nieuwe aanplanting moet gebeuren.

In de huidige omstandigheden hecht de Duitsche economie een groot belang aan de inheemsche houtwinning. Dit vooral in verband met de nieuwe gebruiksmogelijkheden van het hout. Zoo is het zeker niet van belang ontbloot te wijzen op de steeds sterkere uitbreiding van de kunstzijdeindustrie, de productie van de vistravezel, en verder het gebruik van houtafval ter vervanging van benzine.

Aanleg van afvoerwegen.

Om een volledige uitbating van de bestaande houtvoorraden mogelijk te maken, legt de arbeidsdienst afvoerwegen aan in de boschrijke, maar ontoegankelijke berggebieden. De groote kosten, welke het vervoer van dit hout veroorzaakte, maakten immers een economische uitbating onmogelijk. In vele gevallen was het voordeeliger het hout uit het buitenland te betrekken. Waar de Duitsche leiders aansturen op economische zelfverzorging spreekt het vanzelf, dat de arbeidsdienst ook hier moest ingrijpen.

Andere werkzaamheden.

Een ander werk, dat door den arbeidsdienst, vooral in de wintermaanden, als andere werkzaamheden onmogelijk zijn, uitgevoerd wordt, is het snoeien van de boomen, vooral het verwijderen van doode takken. Hierdoor wordt de kwaliteit van het hout aanzienlijk verbeterd, doordat het snoeien de vorming van kwasten in het hout voorkomt.

Door al deze werkzaamheden zal het mogelijk zijn om de invoer van buitenlandsch hout, behalve dan voor bepaalde soorten, die in Duitschland niet groeien, overbodig te maken. Een goede organisatie van de boschkultuur heeft bovendien nog het voordeel stoornissen in het klimaat te voorkomen, en de afvoer van het water te regulariseeren.

Bij de boschkultuur moet ook het winnen van hars, door inkerving van den grenenboom, vermeld worden. Hierdoor wordt op goedkoope wijze een produkt gewonnen, waardoor een heropbloei van de verf- en lakindustrie mogelijk was.

c) Werken tot voorbereiding van landelijke nederzettingen.

Het voorbereiden van nederzettingen op het land of in de nabijheid van de groote steden is ook een belangrijke opgave van den arbeidsdienst. Hooger werd reeds aangetoond welke beteekenis aan het behoud en de uitbreiding van de landelijke bevolking voor de gezondhouding van het ras gegeven wordt [105]).

Niet alleen moet de arbeidsdienst door het werk aan den bodem menschen voorbereiden, welke geschikt zijn om het boerenleven te aanvaarden, maar tevens moet, door het voorbereiden van nieuw land, de arbeidsdienst de noodige ruimte voor de nederzettingen scheppen.

Buiten het nieuw gewonnen land bestaat er in Duitschland weinig of geen gelegenheid om nieuwe nederzettingen te vestigen. Een verdeeling van het grootgrondbezit zou inderdaad slechts tot zeer geringe resultaten voeren. Hier bestaat alleen de mogelijkheid om de menschen, die reeds op deze bezittingen werkzaam zijn, een eigen onderneming te verschaffen. Volgens STELLRECHT [106]), zouden in het Oosten van Duitschland, nochtans het klassieke land van het grootgrondbezit, zelfs nog 25.000 HA. te weinig zijn, om aan de menschen, die daar reeds werkzaam zijn, een eigen onderneming te bezorgen.

De verbetering van reeds gecultiveerde gronden beteekent doorgaans het verschaffen van voldoende bestaansmogelijkheden aan landbouwondernemingen, die door minder gunstige omstandig-

---

105) Zie blz. 104.
106) A. w., blz. 63.

heden tot nog toe slechts een zeer spaarzaam onderhoud aan den landbouwer verzekerden.

Binnenlandsche kolonisatie is dus slechts mogelijk door het winnen van nieuwe gronden. Daar waar de arbeidsdienst nieuw land verovert bereidt hij dus ook de nederzettingen voor. Deze voorbereiding strekt zich uit over het aanleggen van wegen, en het graven van de bouwgroeven voor de nieuwe hoeven. Meer gespecialiseerde arbeid moet achterwege blijven, als niet geschikt voor den arbeidsdienst.

De arbeidsdienst helpt ook bij de tusschentijdsche bewerking van den nieuw gewonnen grond. De parastatale kolonisatiemaatschappijen (Siedlungsgesellschaften) stellen de nieuwe landbouwers aan als bedienden van de maatschappij, om hun op deze wijze de aanvangsperiode te verlichten. De nieuwe landbouwers moeten eerst den hun onbekenden grond leeren kennen. Wanneer zij van het begin op eigen risico het land bewerken, loopen zij gevaar zware verliezen te lijden en staan zij bloot aan de gevolgen hiervan. Daarom draagt de kolonisatiemaatschappij dit risico, en helpt de arbeidsdienst bij de z.g. tusschentijdsche bewerking (Zwischenbewirtschaftung) van het land.

Volledigheidshalve kunnen wij hier aan toevoegen, dat het niet de bedoeling is om het stadsproletariaat naar deze nederzettingen over te voeren. Van een stadsmensch kan men geen boer maken [107]). De nieuwe nederzettingen worden veeleer toegewezen aan de boerenzonen, die in het ouderlijk bedrijf geen bestaan meer kunnen vinden.

d) Werken tot voorbereiding van stadsnederzettingen.

De nederzettingen aan den rand van de groote steden bieden gansch andere mogelijkheden als de voorgaande. De bedoeling moet hier zijn de arbeiders en bedienden uit de huurkazernen van de grootstad naar een lichamelijk en geestelijk gezonde streek over te brengen. Door hun het bezit van een klein stuk land, van 10 tot 20 aren, te verzekeren, moeten zij uit den knellenden band van de proletarisatie gerukt worden. Door dit land kunnen zij in zekere mate in hun behoeften voorzien, en zijn daardoor niet meer totaal

[107]) H. STELLRECHT, a. w., blz. 62.

afhankelijk van het op en neergaan van de economische bedrijvigheid. Deze nederzettingen moeten doorgaans gebouwd worden op grond van mindere kwaliteit. Het werk van den arbeidsdienst bestaat dan ook vooral in het verbeteren van den bodem door bevloeiingswerken, bodemvermenging en bemesting; verder het aanleggen van wegen, en tenslotte het graven van de bouwgroeven voor de woonhuizen.

e) Het bouwen van wegen.

Om een economische uitbating mogelijk te maken moeten de nieuw gewonnen gronden door een voldoende wegennet ontsloten worden. Het bouwen van dit wegennet, voor zoover hierbij geen vakarbeid noodig is, behoort mede tot de taak van den arbeidsdienst. Elders mag de arbeidsdienst slechts dan werkzaam zijn bij wegenbouw, wanneer de uitvoering van deze werken door de vrije economie onmogelijk is. Dit is nu zeker niet het geval voor de groote verkeerswegen, zoodat de arbeidsdienst slechts te werk wordt gesteld bij het bouwen van land- en veldwegen.

In sommige gebieden van Duitschland, vooral in het Oosten, is de uitbating van het land zeer verzwaard door de afwezigheid van goede wegen. Gansche streken kunnen slechts onvoldoende bewerkt worden. Bovendien bederft bij slecht weer de oogst op het veld omdat hij niet tijdig kan binnengehaald worden. De gemeenten zijn, gezien de hooge kosten, niet in staat om nieuwe wegen aan te leggen, of om de bestaande te verbeteren. Hier kan de arbeidsdienst goede diensten bewijzen, vooral omdat dit werk zeer arbeidsintensief is. Ook in de woudrijke berggebieden is het bouwen van afvoerwegen aan den arbeidsdienst toegewezen.

f) Bijkomende werken.

De vier eerste bijwerken [108]) : hulp bij den aanleg van autostraden, vliegpleinen, vergaderplaatsen, bluschvijvers en schuilplaatsen, zijn aan eenigszins andere voorwaarden onderworpen als de hoofdwerken. Hier speelt de Volkswirtschaftlichkeit geen of slechts een geringe rol. Altijd geldt nochtans de regel, dat de arbeidsdienst slechts dan hulp verleent als de vrije economie deze

---

108) Zie hooger blz. 113.

werken niet kan uitvoeren. Zoo wordt de arbeidsdienst bij den bouw van de autostraden alleen te werk gesteld bij de voorbereidende werkzaamheden : meestal bestaat deze hulp in het gereedmaken van de kampen voor de arbeiders, wanneer deze in weinig bevolkte streken geen onderkomen kunnen vinden. Het sociale en politieke belang van enkele der genoemde werken, zooals aanleg van vergaderplaatsen en schuilplaatsen, springt onmiddellijk in het oog.

Hulp tot het voorkomen van katastrophen.

Wanneer een natuurramp : brand, overstrooming, storm, sneeuwval dreigt, moet de arbeidsdienst tusschen komen om naar vermogen de ramp of hare gevolgen te keeren. Speciale maatregelen zijn voorzien om een snel en vakkundig ingrijpen mogelijk te maken: elke Abteilungsführer kan het tewerkstellen van zijn afdeeling bevelen; ook wordt aan de Führers een speciale cursus gegeven over het voorkomen van dreigende rampen.

Hierbij geldt niet alleen het redden van menschenlevens, ook het vernietigen van economische goederen moet voorkomen worden. Hoeveel economische goederen hierbij gered kunnen worden is zelfs niet bij benadering te schatten.

Hulp bij den oogst.

Het laatste werkobject van den arbeidsdienst is hulp bij het binnenhalen van den oogst. Niet altijd en overal kan de arbeidsdienst hierbij optreden. Alleen wanneer zonder de hulp van den arbeidsdienst de oogst dreigt verloren te gaan, mag dit gebeuren. Dit geval zal zich voordoen als er niet voldoende landarbeiders voorhanden zijn om den oogst tijdig te bergen. De hulp van den arbeidsdienst moet hier een uitzonderingsmaatregel blijven, en de landbouw mag niet op een blijvende hulp van den arbeidsdienst rekenen. Veeleer moet er voor gezorgd worden dat voldoende landarbeiders voorhanden zijn.

Om misbruiken te voorkomen moeten de landbouwers, die gebruik maken van de hulp van den arbeidsdienst, het in de streek gebruikelijke loon aan den arbeidsdienst uitbetalen.

ARTIKEL III.

DE TOEPASSING VAN HET FUEHRERBEGINSEL.

De leiders van den arbeidsdienst, en op de eerste plaats K. HIERL, de Reichsarbeitsführer, beschouwen het Führerprobleem als het zwaarste vraagstuk, dat zich bij den opbouw van den arbeidsdienst, voordoet [109]). De moeilijkheid ligt niet zoo zeer in het aangeven van het ideaal, waaraan de leiders moeten beantwoorden, als wel in het overeenbrengen van de werkelijkheid met het ideaal. De uitbouw van het ideaal kan, behoudens de noodzakelijke aanpassing aan de werkelijkheid, als afgesloten beschouwd worden. De werkelijkheid beantwoordt echter niet altijd aan het geschilderde beeld.

In dit hoofdstuk behandelen wij niet de bereikte resultaten, d.w.z. de concrete werkelijkheid, dit zullen wij in het Zesde Hoofdstuk doen. Wat hier behandeld moet worden [110]) behoort nog tot de ideëele orde, in dezen zin dat wij de richtlijnen aangeven, die volgens de meening van de leiders, tot de verwezenlijking van de arbeidsdienstidee moeten voeren. Wat het Führertum betreft gaat het hier dus om de algemeene richtlijnen, waardoor het leiderskorps geleidelijk moet uitgroeien tot het gewenschte ideaal. De organisatorische middelen waardoor deze richtlijnen hun praktische uitwerking bekomen, worden in het volgend hoofdstuk besproken.

§ 1. — Keuze en bevordering der Führers.

In een rede, gehouden op het Partijcongres van 1934, heeft de Reichsarbeitsführer K. HIERL de richtlijnen aangegeven voor de keuze en de bevordering van de Führers [111]).

In princiep moeten de leiders *uit den arbeidsdienst groeien* van onder naar boven. Bij de overname van den vrijwilligen arbeidsdienst door het nationaalsocialisme en in het eerste jaar van den opbouw, was het onmogelijk om in den arbeidsdienst voldoende

[109]) Zie hooger blz. 70.
[110]) Zie blz. 59.
[111]) Rede aan de Arbeitsdienstführer, in « Deutsche Arbeitsdienst », speciaal nummer September, 1934, blz. 20-21.

menschen te vinden, die geschikt waren voor de zware leiderstaak. In den loop van het jaar 1934 was de uitbouw van den arbeidsdienst echter voldoende voltrokken om de verdere recruteering van de leiders uit den arbeidsdienst zelf mogelijk te maken.

Het leiderschap in den arbeidsdienst kan niet beschouwd worden als een belooning voor verdiensten, die in het verleden liggen : « Es kann nicht eine Versorgungsstelle sein für alte Kämpfer für Vaterland und Bewegung » [112]). Het ambt van Führer in den arbeidsdienst moet een ambt zijn, waarin inderdaad iets gepresteerd wordt. De prestatie in het verleden moet opgevat worden als een waarborg dat ook de toekomst vruchtbaar zal zijn. De maatstaf die dus aangelegd wordt is niet « wat heeft deze mensch in het verleden gepresteerd », maar « wat zal hij in de toekomst waard zijn voor de nationaalsocialistische opvoeding en de leiding van de Duitsche jeugd ».

Welke karaktertrekken en hoedanigheden hiervoor vereischt zijn hebben wij reeds in een vorig hoofdstuk uiteengezet [113]).

Een nauwgezet inlichtingssysteem moet de aspiranten aanduiden, die aan deze eischen beantwoorden. Geen enkele aspirant mag, wanneer hij de vereischte hoedanigheden bezit, wegens te jeugdige leeftijd geweerd worden. Naar boven bestaat nochtans een ouderdomsgrens, dit om te voorkomen dat het leiderskorps in zijn geheel genomen te oud zou zijn. Een van de eerste vereischten, n.l. dat de Führer innerlijk jong moet zijn, zou hierdoor ernstig gevaar loopen. Door de verwijdering van de oudere elementen krijgen de jongeren bovendien de rechtmatige gelegenheid tot bevordering [114]).

Elke aspirant-führer moet zijn verplichte arbeidsdiensttijd onberispelijk volbracht hebben. Het getuigenis van de voor hem verantwoordelijke leiders, een persoonlijk geschreven levensloop, nadere inlichtingen welke bij geschikte personen omtrent zijn vroeger gedrag ingewonnen worden zijn de gegevens, waarop de beslissing omtrent de intrede van den betrokkene in de Arbeitsdienstführerloopbaan getroffen wordt.

---

[112]) CONSILIUS a. w., blz. 29.

[113]) Zie blz. 72.

[114]) Dit volgens een beschikking van 28 Nov. 1933. Personalamt 4498/33, aangehaald bij Fr. EDEL. **Der Führer im Arbeitsdienst,** Leipzig, z. d., blz. 17-18.

Een *verdere opleiding* ontvangen de aspiranten in de verschillende scholen, die speciaal hiervoor ingericht zijn. In princiep is de opleiding van de Führers voor allen dezelfde. Doel is immers het scheppen van het ééne Führertype. In zoover voor afzonderlijke gebieden specialisten noodig zijn moeten deze nochtans, evenals de anderen, de verschillende scholen van den arbeidsdienst doormaken. Nu is het een feit dat voor de hoogere plaatsen een bijzondere bekwaamheid vereischt is, zoodat alleen personen met een humanitaire of zelfs universitaire vorming in aanmerking kunnen komen. Deze noodzakelijkheid moet nochtans niet zoo verstaan worden dat zij alleen, die een diploma bezitten, voor deze hoogere posten uitgekozen worden. Aan lagere Führers, met bijzondere eigenschappen en begaafdheden, wordt de gelegenheid geboden om zich op een speciaal exaam voor te bereiden. Het met goed gevolg doorstaan van dit exaam is gelijk gesteld met het bezit van de genoemde diploma's. Bij de bevordering geldt de algemeene regel dat eerst en vooral de bekwaamheid in acht genomen wordt. De bevordering gebeurt niet automatisch na zoo of zooveel jaren dienst, maar is afhankelijk gemaakt van de geschiktheid. Degenen die in aanmerking komen voor bevordering worden op een ranglijst geplaatst, en bekomen volgens de vastgestelde rangorde een hoogere plaats, nochtans met dien verstande, dat speciaal geschikte en talentvolle leiders, volgens nauwkeurig vastgelegde bepalingen, sneller vorderingen kunnen maken in de Führerhiërarchie.

K. HIERL wijst er met nadruk op dat inzake benoemingen, protectionisme en systematische denuntiatie moeten geweerd worden [115]). Naast het belang van den arbeidsdienst moet het leidende beginsel hier de rechtvaardigheid zijn.

Om *ongeschikte leiders* uit het Führerskorps te verwijderen beschikt de Reichsarbeitsführer over de meest absolute bevoegdheid. Niet alleen ontvangt een Führer zijn ontslag wanneer hij de ouderdomsgrens bereikt heeft, of als straf bij een zwaar misdrijf, maar ook wanneer vastgesteld is dat de betreffende niet meer in staat is om de hem opgelegde taak naar behooren te vervullen [116]).

---

115) Aangehaalde rede, blz. 21.
116) K. HIERL, aangehaalde rede, blz. 21.

§ 2. — Taak en plaats der Führers.

Na deze korte schets van de richtlijnen, volgens dewelke geleidelijk den opbouw van het ideale Führerkorps moet verwezenlijkt worden volgen hier enkele aanmerkingen, die de plaats en de taak van de Führers in den arbeidsdienst nader aanduiden.

De *Abteilungsführer* bekleedt een centrale plaats in de Führerhiërarchie. De hem ondergeschikte leiders zijn medehelpers. De hoogergeplaatste Führers hebben een toeziende taak, en moeten de activiteit van den arbeidsdienst op een meer algemeen plan leiden; zij moeten de Führereigenschappen bezitten, niet zoo zeer omdat zij een Gefolgschaft moeten leiden, als wel omdat zij voldoende inzicht in de werkzaamheid en de bekwaamheid van de Abteilungsführers en zijn helpers moeten hebben; ook nog, omdat hun algemeenere leiding zou beantwoorden aan de noodwendigheden en de eischen van de idee. Dat de Abteilungsführer een centrale plaats inneemt kan misschien wel het duidelijkst aangetoond worden door het feit dat verschillende hooger geplaatste leiders in het onderhoud dat schrijver dezes met hen had, den wensch uitdrukten de leiding van een afdeeling op zich te mogen nemen. Hiervoor is de typische uitdrukking « an der Front zu stehen ! » algemeen gebruikelijk. Hierdoor komt tot uiting dat daar, aan het front, de volle Führerpersoonlijkheid zich kan ontplooien. Aan het front staan beteekent voor hen de Duitsche jeugd mogen leiden, in woord en voorbeeld voorgaan, rechtstreeks de dienst aan het eigen volk meemaken, beleven.

De *Abteilungsführer* is rechtstreeks betrokken in de verwezenlijking van de arbeidsdienstidee. Hij heeft de Duitsche jeugd in handen, en moet de jonge menschen vormen tot echte nationaalsocialisten. Hij leidt rechtstreeks de werkzaamheden, waardoor het Duitsche volk zijn broodvrijheid moet veroveren. Het spreekt van zelf dat de Abteilungsführer niet persoonlijk de zeer uiteenloopende werkzaamheden in de leiding van een kamp kan verrichten. Zijn werkkracht mag hierbij niet door werken van ondergeschikt belang in beslag genomen worden. Daarom heeft hij medewerkers, die hem in zijn werk door vakkundige adviezen en andere hulpzaamheden ter zijde staan. De Abteilungsführer wijst echter hun onderscheidelijke taak aan en treft de noodige beslissingen. Hij alleen is verantwoor-

delijk. De Abteilungsführer mag daarbij geen heerscher zijn, die zich door zijn onderdanen laat dienen. Hij moet kameraad zijn met zijn ondergeschikten, allen te samen staan zij ten dienste van de gemeenschap [117]).

De *hoogere leiders* moeten de verschillende onderafdeelingen bewaken. Zij geven richtlijnen voor de verschillende gebieden, waarop de activiteit van den arbeidsdienst zich ontplooit. Hierbij moeten zij leiders zijn, die begrip hebben voor de concrete werkelijkheid van het dagelijksche leven, en de noodwendigheden in de kampen. « Frontverbundenheit » is het woord waarmee deze noodzakelijkheid zeer praegnant uitgedrukt wordt. Wat dit woord beteekent zal in de volgende paragraaf klaarder tot uiting komen.

§ 3. — Führung en administratie.

Volgens K. HIERL moet de administratie van den arbeidsdienst beschouwd worden als een onderdeel van de Führung. Tusschen beiden mag geen strenge scheidingslijn bestaan [118]). Zonder goede leiding kan er geen zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsgevoel zijn. De administratie moet daarom zorg dragen dat zij de haar ondergeschikte instanties leidt, en dit in den waren zin van het woord. Dan alleen zal het dezen laatsten mogelijk zijn de noodige zelfstandigheid en verantwoordelijkheid te behouden.

Voor alles moet de administratie het beruchte bureaukratisme vermijden. « Bürokratismus bedeutet Miszbrauch amtlicher Befugnisse und Vollmachten, nicht aus materiellen Eigennutz (das wäre Korruption), sondern aus einer eigenartigen Geistesrichtung, die sich durch Beschränktheit, Kurzsichtigkeit, Engherzigkeit, verbunden mit Wichtigtuerei und Machtkitzel, kennzeichnet » [119]). De bureaukraat staat niet meer in verbinding met het ware leven, voor hem geldt alleen nog de letter van de paragrafen en de rubrieken. Om aan dit gevaar te ontkomen heeft de Reichsarbeitsführer de volgende *richtlijnen* gegeven.

Alle beambten in de leiding van den arbeidsdienst zijn Führers. Zij dragen de voorgeschreven dienstkleeding, hebben dezelfde rangteekens als de andere Führers.

117) CONSILIUS, a. w., blz. 47.
118) CONSILIUS, a. w., blz. 108 vlg.
119) K. HIERL, bij CONSILIUS, a. w., blz. 109.

Het Führerbeginsel geldt voor alle instanties. Daarom moeten de bevoegdheden op één persoon overgedragen worden, die dan de volle verantwoordelijkheid draagt, maar tevens de noodige speelruimte voor persoonlijk initiatief moet hebben.

Wetten en principieele verordeningen moeten matig gegeven en ruim opgevat worden. Niet de uitvoerigheid van de voorschriften is beslissend voor den goeden gang van zaken, maar de keuze van den juisten man op de juiste plaats.

In het contact dat de administratie en leiding, door het onderhouden van de voorgaande regels, met de werkelijkheid hebben, ligt haar zoogenaamde frontverbondenheid.

Om de gewenschte verbondenheid met het « front » in de leiders aan te kweeken, is het principieel voorgeschreven dat, zooals reeds hooger gezegd werd, de administrateurs eerst de leiding van een troep, of van een afdeeling waargenomen hebben. Hierdoor zullen zij begrip verwerven voor de noodwendigheden van de Führung.

VIJFDE HOOFDSTUK.

DE ORGANISATIE VAN DEN ARBEIDSDIENST.

EERSTE AFDEELING.

HET JURIDISCH STATUUT VAN DEN ARBEIDSDIENST.

Bij zijn ontstaan was de arbeidsdienst een instelling met zuiver privaat karakter. De staat moedigde deze initiatieven aan, en legde een wettelijke regeling op aan de vereenigingen, die zich bezig hielden met den vrijwilligen arbeidsdienst. Het princiep van vrijwilligheid bleef gelden tot aan de machtsovername in 1933. Van dan af echter streeft de leiding van den arbeidsdienst naar de invoering van de algemeene arbeidsdienstplicht. Om dit te verwezenlijken moesten de vrije vereenigingen, die als dragers van den dienst fungeerden [1]), plaats maken voor een instelling met zuiver publiekrechtelijk karakter.

Vooraleer de arbeidsdienst een staatsinstelling kon worden, moest eerst een gansche organisatie opgebouwd worden. Om dit mogelijk te maken werden de betrouwbaar geachte vereenigingen, welke zich bezighielden met den vrijwilligen arbeidsdienst, in de NSAD (Nationalsozialistischer Arbeitsdienst) opgenomen. Deze laatste fungeerde dus als eenige drager van den dienst voor gansch het land. De arbeidsdienst, als organisatie, bestond nu in zijn geheel uit twee deelen : een staats- en een partijformatie. De Rijksleiding, gouwleiding en de bureau's voor de rekruteering waren staatsinstellingen, terwijl de verzorging van de arbeidsdienstplichtigen behoorde tot het terrein van de NSAD, welke een afdeeling was van de NSDAP.

Door de wet op de algemeene arbeidsdienstplicht van 26 Juni 1935 worden deze twee formaties in één organisatie samengevat. Van dezen datum af wordt de arbeidsdienst in zijn geheel een *staatsinstelling*, en beschikt als zoodanig over een zuiver publiekrechtelijk statuut.

---

[1]) Zie blz. 29, nota 45.

Een eigen rechtspersoonlijkheid, waarover, in verband met de genoemde tweeledigheid van de organisatie, onzekerheid bestond, kan nu in geen geval aan den arbeidsdienst toegekend worden. Hij vormt van nu af een deel van den staat : zijn administratie maakt deel uit van het staatsapparaat; de rechtsbedeeling heeft er een publiekrechtelijk karakter.

Ondanks zijn zuiver publiekrechtelijk statuut, behoudt de arbeidsdienst zekere betrekkingen met de NSDAP. Volgens nationaalsocialistische opvattingen schaadt dit niet aan het publiekrechtelijk karakter van den arbeidsdienst. Dit volgt uit de bijzondere verhouding van de partij tegenover den staat, zooals wij in het Tweede Hoofdstuk aangetoond hebben [2]). Ook in den arbeidsdienst waakt de partij over het nationaalsocialistische gedachtengoed. De « Personalunionen » zijn ook hier in de hoogere leiding doorgevoerd. Het is duidelijk dat deze verhouding tusschen partij en arbeidsdienst zeer innig is, daar de arbeidsdienst vóór 26 Juni 1935 een afdeeling was van de partij. Deze verhouding werd door K. HIERL in een rede duidelijk uitgedrukt : « Der RAD bildet in bezug auf Charakter und Geist mit der Partei eine vollkommene Einheit, er ist ein Kind der NSDAP » [3]).

Het statuut van den arbeidsdienst is vastgelegd in de reeds meermaals genoemde wet van 26 Juni 1935, het **Reichsarbeitsdienstgesetz** [4]). De plechtige aanhef van deze wet « Der Reichsarbeitsdienst ist Ehrendienst am Deutschen Volke » [5]) duidt, evenals bij andere typisch nationaalsocialistische wetten, de gansch bijzondere beteekenis van deze wet aan. De wet op den arbeidsdienst behoort tot de *nationaalsocialistische grondwetten*. Volgens nationaalsocialistische opvatting moeten alle wetten, die een uitdrukking zijn van het eigen volkswezen, als grondwettelijk beschouwd worden. Niet alle bepalingen van zulke wet zijn echter grondwettelijk. Dit geldt alleen voor de bepalingen, die de algemeene beginselen van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing bevatten. Een uitdrukkelijke erkenning van het grondwettelijk karakter van een wet is niet vereischt. De inhoud van de wet zelf, en enkele uiterlijke kenmerken

[2]) Zie hooger blz. 48-49.
[3]) M. SATTELMAIR, **Die Rechtsstellung des deutschen Arbeitsdienstes in entwicklungsgeschichtlicher Darstelllung**, Augsburg, 1937, blz. 36.
[4]) Zie aanhangsel I, blz. 249 vlg.
[5]) § 1, n° 1.

duiden de wetten aan, die grondwettelijke bestanddeelen bevatten. Dergelijke uiterlijke kenmerken zijn o. a. de plechtige aanhef en het inwerking treden van de wet op den dag van de afkondiging. De wet op den arbeidsdienst is niet alleen door haar inhoud grondwettelijk, ook de genoemde uiterlijke kenmerken zijn aanwezig. Nochtans kunnen alleen de bepalingen, die de algemeene grondslagen van den arbeidsdienst als nationaalsocialistische instelling aanduiden, als grondwettelijk beschouwd worden.

Uit het voorgaande moeten de volgende besluiten getrokken : het publiekrechtelijk karakter van den arbeidsdienst heeft voor gevolg, dat de plichten en de rechten van de leden van den arbeidsdienst uitsluitend van publiekrechtelijk standpunt uit beoordeeld moeten worden; de administratie is een staatsinstelling; het tewerkstellen van den arbeidsdienst is een publiekrechtelijke, souvereine handeling van den Staat.

Met nadruk wijst de leiding van den arbeidsdienst er op dat alle persoonlijke opvattingen moeten verdwijnen. « Wir sehen, dasz wir den besonderen Aufgaben und der Stellung des Reichsarbeitsdienstes nur dann gerecht werden können, wenn wir grundsätzlich von vornherein jeden « privatrechtlichen » Gedanken als verfehlt ablehnen » [6]).

TWEEDE AFDEELING.

DE LEDEN VAN DEN ARBEIDSDIENST.

De leden van den arbeidsdienst kunnen in drie groepen ingedeeld worden : de opgeroepen arbeidsdienstplichtigen, de arbeidsdienstwilligen, en het personeel [7]). De personen die door een gewoon dienstkontrakt aan den arbeidsdienst verbonden zijn, worden niet als echte leden beschouwd. Dit volgt uit de afzonderlijke vermelding, welk in het RADG van deze personen gedaan wordt [8]). De wetgeving van den arbeidsdienst is dan ook niet op hen van toepassing; zij zijn ook niet gerechtigd tot het dragen van de

---

6) Oberstabsamtswalter Dr. EHRLICH, **Verwaltungsrechtliche Fragen im Reichsarbeitsdienst**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes », 1936, blz. 80.

7) § 10 van het **Reichsarbeitsdienstgesetz (RADG.)**; zie aanhangsel, blz. 251.

8) Zie § 10, n° 2.

arbeidsdienstkleeding. Daar de arbeidsdienstplichtigen en de vrijwilligers onder dezelfde regels vallen, behandelen wij deze twee groepen tesamen. Beiden worden aangeduid door de benaming « Arbeitsmann ».

ARTIKEL I.

DE ARBEITSMANN.

Na de vaststelling van de personen, die in aanmerking komen voor het vervullen van den arbeidsdienst, onderzoeken wij de bijzondere verhouding waarin de Arbeitsmann staat tegenover den arbeidsdienst, en duiden wij de verplichtingen en rechten aan, welke uit deze verhouding voor hem volgen.

§ 1. — De arbeidsdienstplicht.

Volgens de wet op den arbeidsdienst § 1 n° 2 [9]), zijn alle jonge Duitschers van beide geslachten verplicht hun volk in den Rijksarbeidsdienst te dienen. In afwachting dat het organisatorische kader voor de vrouwelijke jeugd opgebouwd wordt, bestaat deze verplichting voorloopig alleen voor de mannelijke jeugd.

Duitscher in den zin van het RADG. is elke Rijksonderhoorige, ook dan als deze in het bezit is van een buitenlandsche staatsonderhoorigheid [10]). Personen die de Duitsche staatsonderhoorigheid niet bezitten kunnen echter, met toelating van den Führer en Rijkskanselier in den arbeidsdienst treden [11]).

De arbeidsdienstplicht moet als een *eereplicht* beschouwd worden [12]). De arbeidsdienst is niet opgevat als een middel tegen de werkeloosheid of als een maatregel om onbemiddelde volksgroepen te ondersteunen. De arbeidsdienst krijgt zijn beteekenis eerst hierdoor, dat hij zonder onderscheid, de gansche jeugd van de natie omvat [13]). Voor iedere jonge Duitscher moet dezelfde wet gelden,

---

[9]) Zie aanhangsel, blz. 249.

[10]) **Zweite Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Reichsarbeitsdienstgesetzes,** van 1 Oktober 1935, RGBl., blz. 1215, art. 1, n° 1. Zie aanhangsel, blz. 254.

[11]) Idem, art. 1, n° 2.

[12]) RADG., § 1, n° 1. Zie aanhangsel, blz. 249.

[13]) K. HIERL, **Arbeitsdienst,** in « Soziale Arbeit und Gemeinschaft », blz. 90.

zoo niet wordt het grondbeginsel « arbeiden is een eer » vernietigd. Elke andere uitzondering, behalve om redenen van ongeschiktheid tot den arbeid of van onwaardigheid, vernietigt de gedachte dat dienst aan het volk een eereplicht is, en daarmee de zedelijke waardeschatting van den arbeid. Het recht zich van deze plicht vrij te koopen, of het stellen van een plaatsvervanger is niet toegelaten. De wet voorziet slechts algemeene uitzonderingen voor onwaardigen (§ 5), ongeschikten (§ 6), dienstplichtigen die in het buitenland wonen (§ 6 n° 2), en voor Joden (§ 7).

Deze uitzonderingen toonen aan hoe bekommerd de leiding er om is, onwaardige elementen uit den arbeidsdienst te weren, om daardoor het eerekarakter van de arbeidsdienstplicht te bewaren. Zelfs het uitvoeren van werken, welke als eereopdracht van den arbeidsdienst beschouwd worden, mogen niet aan onwaardigen toegewezen worden. « Wir wollen ein ehrliebendes Volk, und deshalb wollen wir das Ehrgefühl in jedem Volksgenossen pflegen. Deshalb müssen wir darüber wachen, dasz der Arbeitsdienst als Ehrendienst am deutschen Volke als solcher auch geachtet wird. Ich habe deshalb dagegen Einspruch erheben müssen, dasz grosze Bodenkulturarbeiten, die dem Arbeitsdienst als Ehrenaufgabe zufallen, auch Sträflingen zugewiesen werden. Ich habe dagegen Einspruch erheben müssen, dasz von einzelnen Gerichten der Eintritt in den Arbeitsdienst als Strafe ausgesprochen wurde. Unsere Arbeitslager sind keine Strafanstalten » [14]).

Als onwaardig zijn de volgende personen uit den arbeidsdienst gesloten [15]) :

a) die met tuchthuis gestraft is;

b) die niet in het bezit is van de burgerlijke eererechten;

c) die onderworpen is aan maatregelen omwille van de algemeene veiligheid of omwille van zijn verbetering volgens § 42a van het strafwetboek [16]);

d) die uit de NSDAP. gesloten is wegens met de eer strijdige handelingen;

---

[14]) K. HIERL, **Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht**, blz. 9-10.

[15]) RADG., § 5, n° 1.

[16]) Zulke maatregelen zijn : « Die Unterbringung in einer Trinkerheilanstalt oder einer Erziehungsanstalt; die Unterbringung in einem Arbeitshaus, die Sicherungsverwahrung, die Entmannung gefährlicher Sittlichkeitsverbrecher, die Untersagung der Berufsausübung ».

e) die wegens staatsvijandige handelingen rechterlijk gestraft werd.

Op aanvraag van de betreffende personen kan de minister voor binnenlandsche zaken uitzonderingen op de letters c) en e) toelaten [17]).

De geschiktheid voor den arbeidsdienst wordt bij de jaarlijksche keuring, die tegelijkertijd doorgaat voor den militairen dienst, vastgesteld. Volgens de **Verordnung über die Musterung und Aushebung** van 17 April 1937 [18]), worden de recruten in 6 groepen onderverdeeld [19]) : a) Tauglich, b) Bedingt tauglich, c) Zeitlich untauglich, d) Beschränkt tauglich, e) Untauglich für Waffendienst, f) Völlig untauglich. De jongens, die onder een van de vier eerste groepen gerangschikt worden, komen mits bepaalde voorwaarden zoowel voor den arbeidsdienst als voor den militairen dienst in aanmerking. De groep e) Untauglich für Waffendienst daarentegen alleen voor den arbeidsdienst. Vermits de arbeidsdienst op de eerste plaats bestemd is om de g a n s c h e natie in den geest van het nationaalsocialisme op te voeden, moet elke jonge man, ook dan als hij niet volledig geschikt is, tot het vervullen van de arbeidsdienstplicht opgeroepen worden. Deze jongens krijgen dan minder zwaar werk toegewezen. Zoo kunnen zij in de mate van het mogelijke hun eereplicht tegenover het eigen volk volbrengen. Zij vormen een afzonderlijke groep in de afdeelingen. Door voortdurende training, en speciaal medisch toezicht tracht men hun lichamelijke fouten te verbeteren.

Arbeidsdienstplichtigen die naar het buitenland wenschen te gaan, kunnen tot twee jaar uitstel bekomen, in uitzonderlijke gevallen zelfs blijvend. Nochtans geldt in dit laatste geval de regel, dat deze personen enkel voor den tijd van hun verblijf in het buitenland ontslagen zijn van de vervulling van de arbeidsdienstplicht. Zoodat, wanneer zij onvoorziens voor de voleinding van hun 25e levensjaar naar Duitschland terugkeeren, zij nog tot de vervulling van de arbeidsdienstplicht opgeroepen worden [20]).

Joden zijn uit den arbeidsdienst gesloten. In den oorspronke-

17) RADG., § 5, n° 2; en **Zweite Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Reichsarbeitsdienstgesetzes**, art. 8; zie aanhangsel, blz. 249 en 254.
18) RGBl., 1937, I, blz. 469-516.
19) § 47, n° 4, RGBl., I, blz. 485.
20) RADG., § 6, n° 2 en § 2, n° 2.

lijken tekst van 26 Juni 1935 werden deze personen aangeduid door den term personen met niet-arische afstamming [21]). Deze terminologie bleek in de toepassing weinig duidelijk te zijn. Deze tekst werd den 19 Maart 1937 als volgt gewijzigd : « Juden werden zum RAD. nicht zugelassen » [22]).

De *leeftijd* waarop de arbeidsdienstplichtigen kunnen *opgeroepen* worden is vastgesteld op 18 jaar. Uitzondering wordt gemaakt voor arbeidsdienstvrijwilligers, kandidaten voor de führercarrière, gymnasiasten die hun eindexamen afgelegd hebben en nu naar de hoogeschool willen gaan, en voor personen, die zonder deze vroegtijdige oproeping zware nadeelen zouden ondervinden in de uitoefening van of de voorbereiding op hun beroep. Deze personen kunnen op 17-jarigen leeftijd reeds hun dienstplicht vervullen. In uitzonderlijke gevallen zelfs op 16-jarigen leeftijd [23]). Gewoonlijk gebeurt de oproeping in het kalenderjaar, waarin de dienstplichtige zijn 19e levensjaar voleindigd heeft. De arbeidsdienstplicht vervalt met de voleinding van het 25e levensjaar [24]). Dit laat voldoende ruimte om het vastgestelde contingent op te roepen. Dit contingent wordt door een verordening van den Führer en Rijkskanselier vastgesteld [25]). Het bedraagt gemiddeld 300.000 man, personeel inbegrepen. De diensttijd duurt een half jaar. De datums van oproeping zijn 1 Oktober en 1 April. Het getal van de dienstplichtigen, die jaarlijksch opgeroepen worden, ongeveer 550.000 man is niet in twee gelijke helften verdeeld. In den winter dienen slechts twee vijfden en in den zomer drie vijfden [26]). Dit gebeurt om een grootere hulp bij het inhalen van den oogst mogelijk te maken, en omdat sommige werken in den winter stilgelegd worden.

Voor vrijwilligers gelden de volgende bepalingen : vrijwillig dienen kan elke Duitscher, wanneer hij zich tot minstens één jaar dienst verplicht. Deze langerdienenden staan op gelijken voet met de arbeidsdienstplichtigen. Zij kunnen ook tot Vormann, Obervormann of auszerplanmäsziger Truppführer bevorderd worden.

---

[21]) RADG., § 7, n° 1.
[22]) Zie aanhangsel, blz. 249.
[23]) **Erste Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des RAD. Gesetzes,** § 2.
[24]) RADG., § 3, n° 2 en 3; zie aanhangsel, blz. 249.
[25]) 26 Sept. 1936, RGBl., I, blz. 747.
[26]) Verordening van den Führer en **Rijkskanselier van 1 December 1937.** RGBl., I, 1937, blz. 1298.

§ 2. — Het juridisch statuut van den Arbeitsmann.

De grondslag van het juridisch statuut van den Arbeitsmann ligt in de door het Reichsarbeitsdienstgesetz vastgelegde plicht, van elken jongen Duitscher « seinem Volk im Reichsarbeitsdienst zu dienen » [27]). De arbeidsdienstplicht behoort hiermee tot de burgerplichten, die elke Duitscher te vervullen heeft. Deze verplichting wordt eenzijdig, door een souvereine akt van den staat, opgelegd. Juridisch gezien ontstaat uit deze wet voor elken Duitscher alleen de verplichting zich aan te bieden voor de keuring, en zich te houden aan de beslissingen die door het betreffende Meldeamt getroffen worden. Wie deze verplichting niet nakomt wordt met straffen bedreigd, en kan door politiedwang ter beschikking van den keurraad gesteld worden [28]).

Wanneer nu de dienstplichtige opgeroepen is, en zich zelf ter beschikking heeft gesteld voor de vervulling van zijn arbeidsdienstplicht, ontstaat een *publiekrechtelijke verhouding*, die blijft bestaan zoolang de arbeidsdienstplichtige zijn dienstplicht vervult [29]). Volgens § 14 van het RADG. « begründet die Zugehörigkeit zum Reichsarbeitsdienst kein Arbeits- oder Dienstverhältnis im Sinnen des Arbeitsrechts und des § 11 der Fürsorgepflichtverordnung [30]).

Volgens de tweede **Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Reichsarbeitsdienstgesetzes** [31]) biedt de genoemde verhouding zelfs geen grond voor een « Beschäftigungsverhältnis im Sinnen des sozialen Versicherungsrechts ».

Door deze wetgeving is allen twijfel weggenomen omtrent de rechtsnatuur van de arbeidsdienstverhouding. Deze verhouding valt

---

[27]) § 1, n° 2.

[28]) **Zweite Verordnung zur Durchführung...**, § 7. en **Verordnung über Musterung und Aushebung**, van 29 Mei 1935, § 4, RGBl., 1935, I, blz 697.

[29]) Zie A. LANE, **Bulgariens Arbeitsdienstpflicht und der Reichsarbeitsdienst**, Berlijn, 1936, blz. 56.

[30]) § 11 der **Fürsorgepflichtverordnung** bepaalt : « Erkrankt eine Person, die an einem Orte mindestes eine Woche hindurch gegen Lohn oder Gehalt in einem und demselben Dienst- oder Arbeitsverhältnis gestanden hat, während der Fortdauer dieses Dienst- oder Arbeitsverhältnisses oder innerhalb einer Woche nach seiner Beendigung, so hat der Bezirksfürsorgeverband des Dienst- oder Arbeitsorts die Kosten der erforderlichen Kur und Verpflegung für die ersten 26 Wochen nach dem Beginne der Krankenpflege endgültig zu tragen oder, wenn die Krankenpflege von einem anderen Fürsorgeverbande gewährt worden ist, diesem zu erstatten.

[31]) Art. 17; zie aanhangsel, blz. 256.

niet onder het gewone arbeidsrecht. De arbeidsdienst beteekent de vervulling van een plicht tegenover de volksgemeenschap en valt als zoodanig, in alle opzichten, onder het publieke recht. De arbeidsdienstverhouding is dus van publiekrechtelijken aard.

De vervulling van den arbeidsdienstplicht is een *publieke plichtdienst*. Als publieke dienst moet hier verstaan worden « eine öffentlichrechtliche Pflicht eines Einzelnen dem Staat oder gewissen sonstigen öffentlichen Verbanden als Dienstherren gegenüber zur Besorgung einer bestimmter Art von Tätigkeit, Treue und zum Gehorsam » [32]). De publiekrechtelijke dienst kan in twee groepen onderverdeeld worden : de dienst, die door vrije beslissing gebeurt, zooals deze van beambten, en de dienst, die eenzijdig door den staat wordt opgelegd, « öffentlicher Pflichtdienst », zooals de arbeidsplicht [33]). Hieruit kan de volgende bepaling van de arbeidsdienstverhouding geput worden : « Das Reichsarbeitsverhältnis ist ein auf hoheitlicher Satzung beruhendes öffentliches Rechtsverhältnis, kraft dessen der Pflichtige einem Hoheitsträger (dem Staat) persönliche Dienste zu leisten hat, die in der Erbringung gemeinnütziger körperlicher Arbeit bestehen und bei denen der Dienende zum Dienstherren in besonderer Treuverhältnis steht » [34]). Deze verhouding is medebepaald door de Führeridee, d.w.z. de dienstplichtige staat niet als gelijkberechtigde partner tegenover de leiding van den arbeidsdienst, maar hij staat in een dienstverhouding die geankerd ligt in de Führer-Gefolgschaftsidee. Hij staat dus in een bijzondere verhouding die trouw en gehoorzaamheid van hem verlangt.

§ 3. — Rechten en plichten van den Arbeitsmann.

De eerste verplichting van den Arbeitsmann is de *arbeid*. Hij kan echter niet verplicht worden tot gelijk welken arbeid. De wet bepaalt immers dat de arbeid nuttig moet zijn voor de gemeen-

[32]) W. JELLINEK, **Verwaltungsrecht**, 3e opl., Berlijn, 1931, blz. 355.
[33]) Zie LANE, a. w., blz. 4.
[34]) LANE., a. w., blz. 61.

schap [35]). Hier moet nog bijgevoegd worden dat volgens de wet alleen verplichting bestaat tot handenarbeid. Intellectueele arbeid valt buiten de bedoeling van den wetgever. De wet vraagt immers, dat de dienstplichtigen opgevoed worden tot een passende achting voor den handenarbeid [36]). Dit kan, volgens nationaalsocialistische opvatting, alleen gebeuren door de beoefening van den handenarbeid zelf, zoodat ook alleen verplichting kan bestaan tot handenarbeid [37]).

Een tweede verplichting van den arbeidsdienstplichtige ligt in de *bijzondere trouw* en *gehoorzaamheid*, die hij den staat en zijn vertegenwoordigers moet bewijzen. De eedformule, welke elke Arbeitsmann moet afleggen bij het begin van zijn diensttijd bewijst dit : « Ich schwöre : Ich will dem Führer des Deutschen Reiches und Volkes, Adolf Hitler, unverbrüchliche Treue wahren, ihm und den von ihm bestellten Führern unbedingten Gehorsam leisten, meine Dienstpflichten gewissenhaft erfüllen und allen Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes ein guter Kamerad sein » [38]). Deze verplichting wordt bovendien door een bijzondere dienststrafverordening [39]) gesanctionneerd. Wanneer iemand de trouw of de gehoorzaamheid breekt kan hij gestraft worden : « Alle Handlungen und Unterlassungen, die

1. Die Ehre der Gemeinschaft und das öffentliche Ansehen des Arbeitsdienstes oder die Kameradschaft im Arbeitsdienst verletzen oder gefährden oder

2. gegen Zucht und Ordnung im Arbeitsdienst verstoszen, sind nach dieser Dienststrafordnung zu verfolgen » [40]).

Behalve deze hoofdplichten zijn in het RADG. nog enkele andere verplichtingen aangegeven. De leden van den arbeidsdienst, die lid zijn van de NSDAP. mogen zich niet bezig houden met werkzaamheden ten dienste van de partij [41]). Zij moeten bovendien de toelating vragen om het lidmaatschap van gelijk welke vereeniging te verwerven, behalve voor het lidmaatschap van de NSDAP.

---

[35]) RADG., § 1, n° 4.
[36]) RADG., § 1, n° 3.
[37]) Zie A. LANE, a. w., blz. 57.
[38]) **Zweite Durchführungsverordnung**, art. 13, n° 2.
[39]) Zie verder, blz. 164 vlg.
[40]) **Dienststrafordnung für die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes**, van 25 Febr. 1936, § 2, RGBl., I, blz. 123.
[41]) § 17, n° 1.

Bovendien mogen zij, zonder toelating, zich niet bezighouden met de uitoefening van het lidmaatschap van een vereeniging, of met het stichten van een vereeniging, en dit zoowel binnen als buiten den arbeidsdienst [42]). Zij zijn verplicht de toelating te vragen om te huwen [43]); om een zaak voor zichzelf, of voor een familielid over te nemen, zoo ook voor het aanvaarden van een bijkomende gesalarieerde bezigheid [44]). Toelating moet tenslotte nog gevraagd worden tot het overnemen van het ambt van voogd, toeziende voogd, beheerder, adviseur of van een honoraire bezigheid in Rijks-, lands-, gemeente- of partijdienst [45]).

Deze voorschriften moeten de eenheid van den arbeidsdienst verzekeren, en hebben tevens tot doel de leden van den arbeidsdienst volledig voor den dienst beschikbaar te houden [46]).

Wat de *rechten* van de arbeidsdienstplichtigen betreft. Op de eerste plaats komt hier het recht op verzorging van staatswege. De wetgever heeft dit, evenals de plichten, s o u v e r e i n vastgesteld. Paragraaf 21 van het RADG. bepaalt « Angehörige des Reichsarbeitsdienstes haben bei Krankheiten und Unfällen Anspruch auf freie ärztliche Behandlung und Krankenpflege nach Maszgabe besonderer Bestimmungen ». De tekst luidt « Angehörige » en niet « d i e Angehörige »; zoodat het mogelijk is, door nadere uitvoerende bepalingen, vast te stellen, w e l k e leden recht hebben op verzorging.

De vijfde **Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Reichsarbeitsdienstgesetzes** [47]), art. 3 n° 1 bepaalt : « Die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes bis zum Range eines Oberstarbeitsführers einschlieszlich aufwärts haben, soweit sie planmäszig im Auszendienst tätig sind, Anspruch auf freie ärztliche und zahnärztliche Behandlung sowie Anspruch auf freie Krankenhauspflege in der niedrigsten Klasse und auf gebrauch von Heil- und Kurmitteln ».

Deze bepaling geldt ook voor den Arbeitsmann. De genoemde verzorging wordt in de gewone omstandigheden door den genees-

---

42) RADG., § 17, n° 2.
43) RADG., § 18.
44) Id., § 19.
45) Id., § 20, n° 2.
46) Zie A. LANE, a. w., blz 59,
47) 23 Maart 1936, RGBl., 1936, I, blz. 198.

kundigen dienst van den arbeidsdienst verzekerd. Alle arbeidsdienstplichtigen zijn bovendien verzekerd tegen de gevolgen van ongevallen. Ook hun familieleden, voor zoover deze door den getroffen arbeidsdienstplichtige onderhouden worden, kunnen hiervan genieten [48]). Wat het onderhoud van de familieleden der opgeroepen dienstplichtigen betreft : het noodzakelijke levensonderhoud is hun voor den duur van den diensttijd verzekerd door het **Familienunterstützungsgesetz** van 30 Maart 1936 [49]).

Tenslotte hebben de leden van den arbeidsdienst nog recht op een geldelijke vergoeding [50]). Dit geldt op de eerste plaats voor de Führers [51]), de arbeidsdienstplichtige ontvangt maar een gering zakgeld van 0,25 RM. per dag.

ARTIKEL II.

HET PERSONEEL VAN DEN ARBEIDSDIENST.

§ 1. — De Führerhiërarchie.

Volgens § 11 n° 1 van het RADG. bestaat het personeel van den arbeidsdienst « aus den planmäszigen Führern und Amtswaltern sowie den Anwärtern auf diese Stellen ». De wet maakt hier onderscheid tusschen Führer en Amtswalter (ambtenaar). De ambtenaar verricht uitsluitend bureelwerk (Innendienst). De ambtenaar heeft nochtans principieel dezelfde rechten en plichten als de Führers, en draagt hetzelfde uniform. Zoodat de Führerhiërarchie als een gesloten eenheid kan beschouwd worden. De dienstgraden zijn in drie groepen onderverdeeld [52]) : untere Laufbahn, mittlere Laufbahn en höhere Laufbahn.

Deze groepen omvatten de volgende dienstgraden :

1. *Untere Laufbahn :* Truppführer.
Obertruppführer.
Unterfeldmeister.

[48]) Dit werd geregeld door een kontrakt met de Nordstern Allgemeine Versicherungs-Akt. Ges. Zie STAMM, a. w., blz. 229

[49]) RGBl., 1936, I, blz 327.

[50]) RADG., § 22.

[51]) Zie blz. 144.

[52]) Zie K. STAMM, a. w., blz. 92.

2. *Mittlere Laufbahn.*
Feldmeister; voor de ambtenaars : Amtswalter.
Oberfeldmeister; voor de ambtenaars : Oberamtswalter.
Oberstfeldmeister; voor de ambtenaars : Hauptamtswalter.

3. *Höhere Laufbahn.*
Arbeitsführer; voor de ambtenaars : Stabsamtswalter.
Oberarbeitsführer; voor de ambtenaars : Oberstabsamtswalter.
Oberstarbeitsführer.
Generalarbeitsführer.
Obergeneralarbeitsführer.
Reichsarbeitsführer.

§ 2. — Het juridische statuut van het personeel.

Evenals voor den arbeidsdienstplichtige is het juridische statuut van den Arbeitsdienstführer van *publiekrechtelijken aard.* Om een juiste beoordeeling mogelijk te maken, kan de toestand van den Arbeitsdienstführer vergeleken worden met den toestand van den officier en van den ambtenaar. De volgende beschouwingen gelden evenzeer voor de Führers als voor den Amtswalter, daar beiden principieel gelijk gesteld zijn. Officier en beambten staan in een publiekrechtelijke verhouding tegenover den staat. Beiden zijn, op grond van een vrije wilsbeslissing, in een dienstverhouding tot den staat getreden, krachtens dewelke zij tegenover den staat verplicht zijn tot het bewijzen van bepaalde diensten, tot trouw en gehoorzaamheid. Een ander gemeenschappelijk kenmerk is, dat hun de bevoegdheid gegeven wordt om, in naam van den staat, diens souvereine functies uit te oefenen [53]).

De verhouding waarin de Arbeitsdienstführer zich tegenover den staat bevindt is van denzelfden aard. Hij heeft door vrije wilsbeslissing zich in den dienst van den staat gesteld, is verplicht tot het bewijzen van diensten, tot trouw en gehoorzaamheid. Verder oefent hij een souvereine functie uit in naam van den staat. Hij is echter hierdoor van den officier en van den ambtenaar onderscheiden, dat hij een eigen, hem alleen toekomende, opdracht heeft, met de daarmee overeenkomende bevoegdheden. Hierdoor worden de Arbeitsdienstführer tot een afzonderlijke klasse van staats-

[53]) Zie A. LANE, a. w., blz. 53,

dienaars. Evenals de officier, heeft hij een bijzondere plicht tot gehoorzaamheid tegenover zijn overheden, maar eveneens het recht bevelen te geven aan zijn ondergeschikten. Evenals de ambtenaar kan hij met souvereine macht bestuurlijke maatregelen treffen. Hiernaast treden nochtans *nieuwe elementen* op, die voortvloeien uit de nationaalsocialistische wereldbeschouwing en de arbeidsdienstidee. De Arbeitsdienstführer moet een voorbeeld zijn voor de hem toevertrouwde Gefolgschaft, hij moet een sterke opvoedende invloed uitoefenen, en de hem toevertrouwde groep tot een ware gemeenschap vormen. Hieruit volgen bepaalde rechten en plichten, welke niet gelden voor officier of beambte. Zoo geeft de Führeridee een eigen karakter aan het juridische statuut van den Arbeitsdienstführer.

Hieruit volgt dat de wetgeving, welke geldt voor officieren en beambten, niet kan gelden voor den Arbeitsdienstführer. Een eigen wetgeving moet zijn statuut nader omschrijven en bepalen.

§ 3. — Plichten en rechten.

De gezagsuitoefening van den Arbeitsdienstführer is sterk *dynamisch*. Dit ligt in het wezen zelf van het « Führen ». Hij leidt een gemeenschap, gaat door zijn voorbeeld voorop en moet door zijn persoonlijkheid de gevolgschap dwingen hem te volgen. Hieruit volgt de noodzakelijkheid tot groote beweeglijkheid in het treffen van maatregelen. Leiden vraagt een voortdurende aanpassing aan de concrete omstandigheden. Dit dynamische karakter van het leiderschap vraagt een groote zelfstandigheid van den leider, zoodat hem uitgebreide rechten tegenover de gevolgschap toegekend zijn. Aan deze rechten beantwoorden echter hooge plichten tegenover de hem toevertrouwde gemeenschap.

Uit dit dynamisch karakter volgt verder dat het onmogelijk is de rechten en de plichten van den leider in een nauw omschreven wetgeving vast te leggen. Deze worden veeleer telkens opnieuw door bevelen, die elke Führer van hoogerhand ontvangt, aangegeven [54]).

Wel werden in de wetgeving de algemeene bepalingen aangeduid die het *persoonlijk statuut* van den Führer regelen. Zoo gelden

[54]) Zie verder, blz. 153.

voor hem, wat betreft zijn activiteit buiten den arbeidsdienst, dezelfde bepalingen als voor de arbeidsdienstplichtigen [55]). De Arbeitsdienstführers ontvangen, daar zij « berufsmäszig » [56]), in den arbeidsdienst werkzaam zijn, een bezoldiging, welke door de wet bepaald wordt [57]).

Verder hebben zij bepaalde rechten in geval van ziekte, of ongeval [58]). Ook de familieleden van het personeel, tot Unterfeldmeister inbegrepen, hebben in bepaalde gevallen, recht op vrije verzorging [59]). Ouderdomspensioenen worden aan de Arbeitsdienstführer, die de leeftijdsgrens bereikt hebben, uitbetaald. In geval van sterven of blijvende onbekwaamheid tot arbeid, wordt aan de familieleden of aan den getroffene zelf een vergoeding toegekend [60]).

§ 4. — Benoeming en ontslag.

In het vorig hoofdstuk hebben wij onderzocht welke richtlijnen geldig zijn voor de benoeming en het ontslag van de Arbeitsdienstführer. Volgens den geest van deze richtlijnen werd vastgesteld, dat de *benoeming* en het *ontslag* van de Führers, vanaf den rang van Arbeitsführer en hooger, door den Führer en Rijkskanselier gebeurt [61]). De overige leden van het personeel worden door den minister van binnenlandsche zaken benoemd en ontslagen op voordracht van den Rijksarbeidsführer. De minister kan deze bevoegdheid op den Rijksarbeidsführer overdragen [62]).

Wat het *ontslag* aangaat, dit is geregeld door § 12 van het RADG. De Arbeitsdienstführer kan op elk oogenblik uit zijn ambt ontslagen worden : hetzij op eigen aanvraag, hetzij wanneer hij de lichamelijke of geestelijke krachten niet meer heeft om zijn ambt uit te oefenen, en er geen gegronde hoop bestaat dat hij deze binnen een jaar zal terugwinnen; ten slotte, wanneer hij volgens het oordeel van zijn overheden, niet meer de noodige geschiktheid heeft voor het

---

55) Zie hooger, blz. 139 vlg.
56) RADG, § 11, n° 1.
57) Wet van 13 Dec. 1935, RGBl., I, 1935, blz. 1485.
58) **Fünfte Verordnung zur Durchführung,** art. 3.
59) Id., art. 4.
60) **Gesetz über die vorläufige Reichsarbeitsdienstversorgung,** van 23 April 1936, RGBl., 1936, I, blz. 385. **Reichsarbeitsdienstversorgungsgesetz,** van 29 Sept. 1938, RGBl., I, blz. 1253 vlg.
61) RADG., § 11, n° 5.
62) RADG., § 11, n° 5. Deze overdracht gebeurde door de vijfde Verordening tot doorvoering van het RADG., art. 8 n° 3.

uitoefenen van zijn bediening. Door deze regels is een uitgebreide macht gegeven aan de leiders van den arbeidsdienst. Dit verrechtvaardigt ten volle de strenge maatregelen die door den Reichsarbeitsführer getroffen werden [63]) om, bij de behandeling van personeelaangelegenheden, een strenge rechtvaardigheid te doen heerschen.

Ontslag moet nog volgen wanneer na de benoeming vastgesteld wordt, dat de kandidaat geen lid van den arbeidsdienst kan zijn, omwille van een der redenen die door § 5 of § 7 van het RADG. aangeduid worden. Deze zijn dezelfde als die voor den arbeidsdienstplichtige. Alleen is de « arische paragraaf » hier strenger; in dezen zin dat de Arbeitsdienstführer ook geen Joodsche halfbloed mag zijn. Bepaalde opzeggingstermijnen zijn in de verschillende gevallen voorzien [64]).

§ 5. — De opleiding van het personeel.

Aan de opleiding van de Führers heeft de leiding van den arbeidsdienst van af het begin een bijzondere aandacht besteed. De grootste verdienste van K. HIERL is misschien wel dat hij alles in het werk heeft gesteld tot het vormen van bekwame en geschikte leiders. Hiervoor werden *speciale scholen* ingericht. Het spreekt vanzelf dat het niet de bedoeling kon zijn om de volledige opleiding van de Führers ter hand te nemen. Alleen de bijzondere kundiheden, noodig voor hun beroep, moeten aangeleerd worden. De algemeene ontwikkeling, noodig voor het met vrucht volgen van de verschillende scholen, moet elders verworven zijn. Een uitzondering is gemaakt voor niet gestudeerden met buitengewone hoedanigheden, die men de gelegenheid wil geven om hooger op te klimmen. Een bijzondere cursus is ingericht voor Truppführer, die geen gymnasiale studies gedaan hebben, om hen de gelegenheid te geven in de middelste en hoogere carrière te treden [65]).

In een bijzonder rondschrijven heeft de Reichsarbeitsführer de beteekenis van de scholen aangeduid. « Die für die gleichmäszige Ausrichtung des Führertums errichteten Reichs- und Bezirksschulen des Arbeitsdienstes sollen der Front die Hilfe sein, deren sie bedarf.

[63]) Zie hooger, blz. 125 vlg.
[64]) RADG., § 12, n° 3.
[65]) Zie verder, blz. 150.

um den heranwachsenden Führer eine allseitige im ganzen Reichsgebiet einheitliche Ausbildung zu geben. Nicht Spezialausbildung ist das Wesentliche der Arbeitsdienstschulung, sondern die universale Ausbildung des Führers, der im Arbeitsdienst sowohl ein staatspolitischer Jugenderzieher als auch ein sportliches Vorbild ebenso ein einwandfreier wirtschaftlicher Verwalter des ihm anvertrauten Gutes an Menschen und Werten als auch ein technischer Könner, zuletzt, aber nicht zum wenigsten, ein menschliches Vorbild an Haltung, Zucht und Disziplin sein soll » [66]).

Het einddoel van deze opleiding is dus : het vormen van het Führertype, dat in zijn innerlijke en in zijn uiterlijke houding een voorbeeld moet zijn van nationaalsocialisme, en welke in staat is op elk gebied van de opvoeding in den arbeidsdienst de hem gegeven opdracht te vervullen [67]).

De voornoemde opleiding van de Führer gebeurt door het bezoek van de verschillende scholen van den Rijksarbeidsdienst. Door de voorziene afwisseling van praktischen arbeid aan het Front [68]), met de verstandelijke uitdieping van de opgedane ondervinding in de scholen, is een aangepaste opleiding, en tevens een keuze van de geschikte Führers, mogelijk.

De verschillende scholen van den arbeidsdienst zijn :

Truppführerschule, voor de vorming van den Truppführer;

Feldmeisterschule, voor de vorming van den Zugführer;

Bezirksschule, voor den Abteilungsführer;

Reichsschule, voor de vorming van de Gruppenführeraanwärter, de hoogere Führers voor de leiding van den arbeid, voor administratieve en speciale opdrachten.

Omwille van het groote belang dat gehecht wordt aan de vorming van het leiderskorps, volgen hier enkele bijzonderheden over de scholen. Daar dezelfde geest en dezelfde opvatting in de verschillende scholen heerscht, zullen wij een van de scholen n.l. de Truppführerschule eenigszins uitvoeriger behandelen, terwijl wij voor de andere scholen alleen de voor hen geldende bijzonderheden opgeven.

---

66) **Rundschreiben des Reichsarbeitsführers**, aangehaald bij A. LANE, a. w., blz. 51.

67) Oberarbeitsführer KRETZSCHMANN, **Die Schulen im Arbeitsdienst**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes », 1936, blz. 78.

68) Zie hooger, blz. 130.

Voor de vorming van den Truppführer bestaan er 19 *Truppführerschulen* over het gansche land verspreid. Deze scholen zijn ingericht op dezelfde manier als de gewone kampen. Dit met de bedoeling om de deelnemers van den leergang in contact te houden met de werkelijkheid van het kampleven. In een driemaandelijksche cursus ontvangen zij hier de noodige opleiding. Practische en theoretische lessen, studie en lichamelijke oefeningen wisselen elkander af. Het gansche leven in de school moet een aanhoudende les zijn voor hun later leven.

Het doel van de Truppführerschule wordt door Oberstarbeitsführer SCHARF [69]), als volgt beschreven. « Das Ziel der Truppführerschulen ist :

1. Den jungen Führeranwärtern die Kenntnisse zu vermitteln, die sie als « Truppführer » im Auszendienst haben müszen. Hierzu gehört die genaueste Kenntnis der Vorschriften und Verordnungen, die sein Arbeitsgebiet betreffen, und deren Anwendung dem Worte und Sinne nach.

2. Die Erziehung zur persönlichen Sicherheit im Auftreten vor der Front, die Erlernung der richtigen Kommandoabgabe, das Fehler-Erkennen und Fehler-Abstellen mit kurzen, jeden Zweifel ausschlieszenden Worten und eine klare Befehlserteilung ».

Wij laten hier een kort overzicht van het werkplan in de Truppführerschule volgen.

1. *Binnendienst.* Hier wordt aangeduid waarop de Führer voor de opvoeding van de arbeidsdienstplichtigen in zake orde en tucht in het kamp en in de barakken moet letten. Ook aan de omgangsvormen en de strakke soldatenhouding wordt aandacht besteed.

2. *Dienstonderricht.* De dienstvoorschriften, waarover de Truppführer zelf onderricht aan de Arbeitsmänner moet geven, behooren tot deze stof. Hierbij moet de toekomstige Truppführer ook de juiste wijze, waarop het onderricht moet gegeven worden, aanleeren. De aandacht valt hier vooral op de houding, de manier van uitdrukken, de taal en de persoonlijke geschiktheid van den Truppführer voor het onderricht.

3. *Exercitieoefeningen.* De Truppführer moet de verschillende oefeningen, vooral die met de schop, zelf grondig aanleeren, en ook

---

[69]) **Die Aufgaben der Truppführerschulen**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes » 1937-38, blz. 26.

in woorden de beteekenis en de juiste manier van doen kunnen verklaren.

4. *Lichaamsoefeningen*. Degenen die den cursus volgen moeten de verschillende oefeningen tot in de puntjes en met volkomen zelfbeheersching kunnen uitvoeren. Bijzondere aandacht wordt er aan besteed dat de Truppführer de lichamelijke fouten bij de arbeidsdienstplichtigen kan waarnemen en zoo noodig het hun kan voordoen, om de fouten te verbeteren. Dit is vooral van belang voor het vermijden en verbeteren van de fouten, die door het eenzijdige van den lichamelijken arbeid zouden ontstaan.

5. *Leiding van het werk*. De Truppführer moet in staat zijn de arbeidsdienstplichtigen hun juiste plaats op het werk aan te duiden. Vooral moet hij echter nagaan of de werktuigen op de juiste manier gehanteerd worden. Practische aanduidingen omtrent het voorkomen van ongevallen, en het voorloopig herstellen van beschadigde werktuigen, vullen dit onderricht aan.

6. *Administratie en huishoudkunde*. In groote trekken worden de toekomstige Truppführer vertrouwd gemaakt met het bevoorradings- en huisvestingswezen. Hierbij wordt vooral de nadruk gelegd op het onderhouden en de juiste behandeling van de werktuigen en kleedingstukken. Dit is niet alleen van belang voor een zuinig beheer, dit is nog van grooter gewicht voor de opvoeding en het keurige voorkomen van den Arbeitsmann.

7. *Staatspolitisch onderricht*. De Truppführer mag in de kampen nog geen staatspolitisch onderricht geven. Hij moet nochtans voldoende kennis bezitten over de geschiedenis en de beteekenis van het Duitsche volk en over het nationaalsocialisme, om op gebeurlijke vragen van de arbeidsdienstplichtigen te kunnen antwoorden.

8. *Vrije tijd*. De Truppführer moet leeren zijn eigen vrije tijd nuttig en aangenaam door te brengen. Dan kan hij in alles het goede voorbeeld geven aan de hem toevertrouwde troep. Wanneer de toekomstige Truppführer na een onberispelijke vervulling van eigen arbeidsdienstplicht, en van den militairen dienst, de genoemde leergang met voldoening gevolgd heeft wordt hij tot planmäszige Truppführer benoemd.

Verschillende mogelijkheden staan nu voor hem open : hij kan in den buitendienst, in de administratieve- of de gezondheidsdien-

sten treden, of ook nog verder opgeleid worden tot chauffeur of muzikant. In den loop van de 12 jaren dienst, waartoe hij zich verplicht heeft, moet hij dan weer een aangepaste leergang van verschillende maanden volgen. Volgens rangorde en bekwaamheid gebeurt de benoeming tot Obertruppführer en Unterfeldmeister.

Om te kunnen opklimmen in de *mittlere Laufbahn* is behalve een groote persoonlijke waarde van den Führer, nog een aangepaste verstandelijke ontwikkeling en vorming noodzakelijk. Komen daarom in aanmerking voor de mittlere Laufbahn :

1. De bezitters van een diploma van een hoogere instelling;
2. De bezitters van een einddiploma van een hoogere technische vakschool;
3. Begaafde lagere Führers, die de genoemde diploma's niet bezitten, maar die omwille van hun groote persoonlijke waarde geschikt zijn voor de mittlere Laufbahn. Hiertoe moeten zij een bijzonder exaam ondergaan, waarvoor hun de gelegenheid wordt gegeven zich voor te bereiden.

De **Ordnung der Prüfung zum Nachweis der Befähigung zum Eintritt in die Feldmeisterlaufbahn des Reichsarbeitsdienstes** (Ergänzungsprüfung) [70]) § 1 luidt : « Unterführer des Reichsarbeitsdienstes, die ohne im Besitz des Reifezeugnisses einer höheren Lehranstalt zu sein, in die Feldmeisterlaufbahn eintreten wollen, haben vor ihrer Einberufung zur Feldmeisterschule in einer besonderen Prüfung nachzuweisen, dasz sie die Vorbedingungen für den Eintritt in die mittlere und höhere Laufbahn erfüllen ».

De Reichsarbeitsführer treft de noodige beslissingen omtrent de voorbereidende leergangen en het exaam [71]). Dit exaam omvat de volgende stof :

a) Levensruimte en geschiedenis van het Duitsche volk.
b) Nationaalsocialistische wereldbeschouwing en staatsleiding.
c) Grondbeginselen van de arbeidstechniek [72]).

Daar het tweede punt van groot belang is voor de kennis van den eigen geest van den arbeidsdienst [73]) volgt hiervan de nadere omschrijving. Als grondslagen bij het onderzoek naar de kennis

---

[70]) 4 Mei 1936, RMinBl., 1935, 114.
[71]) Id., § 6.
[72]) Id., § 10.
[73]) Zie hooger, blz. 35 vlg.

van de wereldbeschouwing dienen : **Mein Kampf**, het programma van de NSDAP., de voornaamste wetten van het Derde Rijk.

Een positieve kennis moet hiervan geëischt worden. Leven en werk van A. HITLER evenals van den Reichsarbeitsführer K. HIERL moeten grondig gekend zijn. De examinandus moet vanzelfsprekend de leiders van de nationaalsocialistische beweging en van den staat, de beteekenis van de partij en van haar onderafdeelingen, evenals van de groote nationaalsocialistische feestdagen kennen. Daarnaast moeten, aan de hand van de voornaamste wetten, de opdracht en de doeleinden van de nationaalsocialistische staatsleiding gekend zijn. De examinandus moet verder duidelijk de ontwikkeling en organisatie, opdracht en doeleinden, staatspolitische en economische beteekenis van den arbeidsdienst, evenals de grondtrekken van het Reichsarbeitsdienstgesetz kunnen uiteenzetten. Hij moet het onderscheid tusschen schoolplicht, arbeidsdienstplicht en militaire dienstplicht, en de manier waarop deze elkander aanvullen, grondig inzien. De totaliteit van het nationaalsocialisme moet hij grondig begrijpen. Vooral moet de examinandus inzien dat de politische mensch een volstrekte noodzakelijkheid is voor het leven der natie.

Degenen die met goed gevolg dit exaam afleggen, kunnen evenals de hoogergenoemde bezitters van een diploma, in de mittlere Laufbahn treden. Vanaf dezen graad ontvangen de candidaten een verschillende opleiding volgens de speciale taak, waartoe zij geroepen zijn. Het is niet mogelijk en tevens onnoodig, om in dit werk de verschillende opleidingscursussen aan te geven. Het volgende kan volstaan om het beeld van de opleiding der Führers te vervolledigen. Hierbij mag niet vergeten worden dat de algemeene karaktertrekken van de opleiding, zooals we deze gevonden hebben in de Truppführerschule, ook hier nog gelden. Aan de volgende scholen is telkens een z.g. leerafdeeling verbonden, d.w.z. een kamp waar de deelnemers aan den cursus de werkzaamheden kunnen nagaan en waar zij de opgedane theoretische kennis in practijk kunnen omzetten.

De *Feldmeisterschule* is wel de belangrijkste voor de opleiding in de mittlere Laufbahn. Behalve een verder uitdiepen van de verschillende vakken, welke reeds genoemd werden bij de behandeling van de Truppführerschule, begint hier de eerste voorbereiding op

het eigen vakgebied, waarvoor de kandidaten bestemd zijn. Deze leergang duurt acht maanden. Tot op heden bestaan er 5 zulke scholen.

Na langeren praktischen dienst worden de geschikte kandidaten die met goed gevolg de Feldmeisterschule gevolgd hebben. in de *Bezirkschule* gevormd voor de taak van Abteilungsführer. Deze leergang duurt drie maanden. Er zijn 5 dergelijke scholen.

Degenen die blijk gegeven hebben van buitengewone bekwaamheid, zoowel in de leergangen als in den praktischen dienst, die telkens tusschen het bezoek van de scholen ingelascht is, kunnen geroepen worden tot het bezoeken van de Rijksschool te Potsdam. Hier worden de hoogere leiders van den arbeidsdienst, zoowel in speciale als in algemeene leergangen, gevormd. Aan de Rijksschool is eveneens een leerafdeeling verbonden.

DERDE AFDEELING.

DE ORGANISATIE VAN DEN ARBEIDSDIENST.

ARTIKEL I.

DE BEGINSELEN VAN DE ORGANISATIE.

De organisatie van den arbeidsdienst is opgebouwd volgens het Führerbeginsel. Als zoodanig staat de organisatie van den arbeidsdienst in scherpe tegenstelling met een bureaucratische administratie. De arbeidsdienst is « kein Verwaltungs- und Funktionskörper mit Apparatcharakter im bürokratisch-verwaltungsmäszigen Sinnen » [74]).

Een organisatie, die met een bureaucratisch-administratief apparaat uitgerust is, is samengesteld uit verschillende instanties, die telkens voor een bepaald gebied bevoegd zijn. Deze bevoegdheid moet op een nauwkeurig omschreven manier uitgeoefend worden, zoodat dergelijke organisatie een mechanisch karakter krijgt. In bepaalde gevallen treedt het raderwerk van de administratie vol-

[74]) P. HUSZMANN, a. w., blz. 50.

gens de voorgeschreven regels in werking. De verschillende bewerkingen worden automatisch uitgevoerd, volgens de eigen regels, die gelden voor elk geval, totdat de zaak geregeld is.

Het Führerbeginsel laat een dergelijke opbouw van den arbeidsdienst niet toe. De organisatie moet immers, om getrouw te blijven aan dit beginsel, steunen op de persoonlijkheid van de leiders. Wel is aan de verschillende leiders een hen eigen taak toegekend, en beschikken zij daarom over bepaalde bevoegdheden. De uitoefening van deze bevoegdheid is echter niet gebonden aan nauwkeurig omschreven regels. De Führer oefent integendeel de hem toevertrouwde taak uit volgens zijn persoonlijk inzicht. Daartoe geeft hij de noodige bevelen aan de personen, die voor de doorvoering van het getroffen besluit in aanmerking komen. FORTSHOFF noemt deze wijze van organiseeren : « Befehlsförmigkeit der Gliederung » [75].

De organisatie berust dus in zijn geheel op de persoonlijke verantwoordelijkheid en het zelfstandige beschikkingsrecht van de leiders. Door het bevel oefent de leider zijn bevoegdheid uit. Daarom is het noodzakelijk dat er strenge en klare verhoudingen bestaan, d.w.z. dat de gebieden, waarover de leiders bevoegd zijn, nauwkeurig omschreven zijn, en dat de onderhoorigen deze bevoegdheid kennen, en streng gehouden zijn aan het bevel gehoor te geven.

Om deze organisatievorm mogelijk te maken is het noodzakelijk dat alleen de leider beslissingen kan treffen. Hij alleen geeft bevelen. De medewerkers, die hem toegewezen zijn, moeten als helpers beschouwd worden. Zij onderzoeken de verschillende zaken, brengen advies uit, maar hebben geen zelfstandige beschikkingsmacht. Zoo is de gansche Rijksleiding van den arbeidsdienst, met zijn talrijke onderverdeelingen [76], een apparaat, dat ten dienste staat van den Reichsarbeitsführer. Deze alleen treft de beslissingen.

Uit dit alles volgt als een wezenlijk kenmerk de eenheid van de arbeidsdienstorganisatie. Deze organisatie is niet verdeeld in naast elkander liggende, min of meer zelfstandige eenheden. Zij berust integendeel op de persoonlijkheid van de Führers, die in één hiërarchisch verband verbonden zijn, zoodat ten slotte één enkele persoon de gansche leiding in handen heeft.

---

75) **Der totale Staat**, Hamburg, 1933, blz. 34.
76) Zie verder, blz. 157 vlg.

Om deze eenheid mogelijk te maken was het noodzakelijk ook de eigenlijke administratie van den arbeidsdienst volgens het Führerbeginsel op te bouwen. Elke administratieve dienst berust op de verantwoordelijkheid van een Führer. De personen die werkzaam zijn in de administratieve diensten zijn de helpers van den leider : « Auch die Verwaltung in den Arbeitsdienst ist keine in gesetzlichen Normierungen und Regeln verlaufende Apparatur, die völlig auf ihr eigenes Verwaltungsgebiet beschränkt wäre » [77]). De administratie in den arbeidsdienst maakt deel uit van de activiteit van de Führerhiërarchie. Wel werd een scherpe scheidingslijn getrokken tusschen leiding en administratie, in dezen zin dat afzonderlijke diensten met de administratie belast zijn. Maar de verantwoordelijke leiders van deze diensten zijn tegelijkertijd actief werkzaam als Führers.

Hierdoor is een harmonische samenwerking tusschen Führung en administratie verzekerd. Conflicten tusschen beide zijn beslist uitgesloten, daar dezelfde persoon beide in handen heeft. Ook is een vlugge aanpassing van het door zich zelf inerte administratief apparaat verzekerd.

ARTIKEL II.

DE ORGANISATORISCHE INRICHTINGEN.

§ 1. — De hoogere leiding.

a) De Reichsarbeitsführer.

Volgens het Reichsarbeitsdienstgesetz berust de algemeene leiding van den arbeidsdienst bij den Reichsarbeitsführer [78]). De Rijksarbeidsdienst in zijn geheel is ondergeschikt aan den minister voor binnenlandsche zaken. De Reichsarbeitsführer oefent dan ook zijn bevoegdheid uit onder toezicht van den genoemden minister [79]). Door een verordening van den Führer en Rijkskanselier, uitgevaar-

[77]) P. HUSZMANN, a. w., blz. 51.

[78]) RADG., § 2, n° 2; KONSTANTIN HIERL, wien de verdienste toekomt den arbeidsdienst opgebouwd te hebben, is de huidige Reichsarbeitsführer.

[79]) RADG., § 2, n° 1.

digd op den 30 Januari 1937, werd aan den Reichsarbeitsführer de leiding en de voorbereiding opgedragen van alle aangelegenheden, welke betrekking hebben op den arbeidsdienst, en welke binnen de bevoegdheid vielen van het ministerie voor binnenlandsche zaken. « Dem Reichsarbeitsführer wird neben seinen Aufgaben als Führer des Reichsarbeitsdienstes zugleich die Leitung und Bearbeitung aller Angelegenheiten des Reichsarbeitsdienstes im Geschäftsbereich des Reichs- und Preuszischen Ministeriums des Innern übertragen » [80]). De Reichsarbeitsführer is hierdoor niet meer afhankelijk van de administratieve diensten van het ministerie, maar is onmiddellijk ondergeschikt aan den minister [81]). Als zoodanig draagt hij den officieelen titel van « Reichsarbeitsführer im Reichsministerium des Innern » [82]). Voor de zaken, die den arbeidsdienst aangaan, heeft de Reichsarbeitsführer zitting in het Rijkskabinet [83]).

De Reichsarbeitsführer beschikt voor zijn taak in het ministerie van binnenlandsche zaken over een speciale dienst : het *Ministerialamt*. Dit ambt moet de wetten en rechtsverordeningen, die betrekking hebben op den arbeidsdienst, voorbereiden, en de verbindingen met de andere hoogere besturen onderhouden [84]).

ADOLF HITLER benoemde op den 10 September 1936 de Reichsarbeitsführer K. HIERL, omwille van zijn groote verdiensten voor den opbouw van den arbeidsdienst, tot Rijksleider van de NSDAP [85]). Deze benoeming wordt beschouwd als een teeken van de verbondenheid van den arbeidsdienst met de NSDAP., en tegelijkertijd als de uitdrukking van de eenheid tusschen partij en staat.

De Reichsarbeitsführer voert het bevel over den arbeidsdienst. In zijn persoon is alle beslissingsmacht in zaken die den arbeidsdienst aangaan gecentraliseerd. Hij geeft het doel aan en bewaakt de uitvoering hiervan. « Der Reichsarbeitsführer steht an der Spitze der Reichsleitung des Arbeitsdienstes; er bestimmt die Organisation, regelt den Arbeitseinsatz und leitet Ausbildung und Erziehung » [86]). Voor de uitvoering van deze taak beschikt de Reichsarbeitsführer

---

[80]) **Erlasz des Führers und Reichskanzlers über den Reichsarbeitsführer im Reichsministerium des Innern**, art. 1; 30 Jan. 1937, RGBl., I, blz. 95.
[81]) Id., art. 2, n° 1.
[82]) Id., art. 2, n° 3.
[83]) Id., art. 3.
[84]) W. DECKERS, **Der deutsche Arbeitsdienst**, Berlijn, 1937, blz. 21.
[85]) **Verordnungsblatt der Reichsleitung der NSDAP.**, 1936, blz. 435.
[86]) RADG., § 2, n° 2.

over een uitgebreide staf medewerkers : de Reichsleitung van den arbeidsdienst.

Verder oefent de Reichsarbeitsführer rechtstreeks het gezag uit over de Gauleitung van de 34 gouwen. Hetzelfde geldt voor de scholen van den arbeidsdienst. Vijf inspecteurs staan vanaf 1 April 1937 ter beschikking van den Reichsarbeitsführer voor de rechtstreeksche controle van de scholen en de Gauleitungen.

b) De Reichsleitung.

De Reichsleitung is « eine einheitliche monokratisch nach dem Führerprinzip aufgebaute Spitze des Arbeitsdienstes, die unter dem Reichsarbeitsführer für den Arbeitsdienst als oberste Behörde des Arbeitsdienstes arbeitet » [87]. Dit beteekent dat de Reichsleitung het middel is, waarvan de Reichsarbeitsführer zich bedient om het bestuur en de leiding van den arbeidsdienst waar te nemen; zij is dus in toepassing van het Führerbeginsel de helpende hand van den Reichsarbeitsführer.

De *taak van de Reichsleitung bestaat* in de Führung en administratie van den ganschen arbeidsdienst. Hiertoe behoort het voorbereiden van verordeningen, reglementen en richtlijnen en het bewaken van hun uitvoering, het beheer en controle van de financieele middelen, het onderhouden van de verbindingen met andere staatsdiensten. Elk van de acht afdeelingen, waarin de Reichsleitung onderverdeeld is, moet de genoemde opdrachten vervullen binnen het kader van het haar toegewezen gebied [88].

De officieele benaming van deze acht afdeelingen is de volgende :

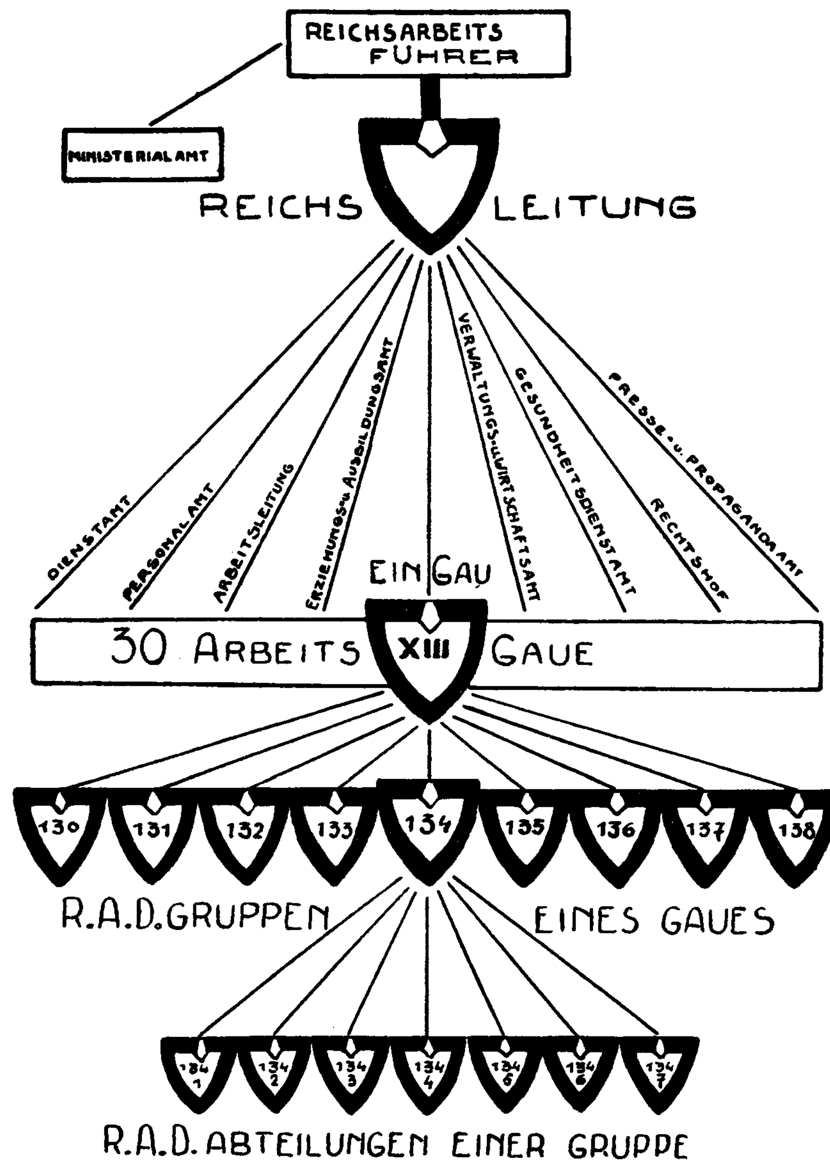
1. Dienstamt.
2. Personalamt.
3. Erziehungs- und Ausbildungsamt.
4. Amt für Arbeitsleitung (vroeger : Planungsamt).
5. Verwaltungs- und Wirtschaftsamt.

---

87) P. HUSZMANN, a. w., blz. 67.

88) Sedert 1 April 1936 is de leiding van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd, ingeschakeld in de Reichsleitung. Hiermede houden wij hier geen rekening, daar wij den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd in een afzonderlijk hoofdstuk behandelen.

DE ORGANISATIE VAN DEN ARBEIDSDIENST *

* Deze plaat werd met toestemming van den uitgever overgenomen uit het werk van W. DECKER, **Der deutsche Arbeitsdienst**, Junker und Dünnhaupt Verlag, Berlijn, 1937, b!z. 20. Enkele kleine veranderingen werden aangebracht.

6. Gesundheitsdienstamt.
7. Rechtshof.
8. Presse- und Propagandaamt.

Het *Dienstamt* moet de organisatorische aangelegenheden van den arbeidsdienst bewerken. Hieronder vallen de innerlijke opbouw van den arbeidsdienst, recruteering van de Arbeitsmänner en hun verdeeling over de verschillende kampen. Voor alle aangelegenheden, welke de eigenlijke organisatie van de administratie aangaan moet het Dienstamt eveneens tusschenkomen. Hierdoor heeft het Dienstamt talrijke betrekkingen met de andere afdeelingen van de Reichsleitung. Het vormt in groote mate, alhoewel niet uitsluitend, de verbinding tusschen den Reichsarbeitsführer en de zeven andere afdeelingen van de Reichsleitung

Het *Personalamt* is van zeer groot belang. Hier worden alle beslissingen, welke het middelste en hoogere Führerpersoneel aangaan voorbereid. Het Personalamt brengt advies uit over bevordering en ontslag van de Führers, bewerkt de toelatingen welke het personeel volgens §§ 17, 18, 19 en 20 van het RADG. noodig heeft in geval van huwelijk, en andere. Pensioenen en andere verzorgingsaangelegenheden worden hier eveneens behandeld.

Het *Erziehungs- und Ausbildungsamt* behandelt alle vraagstukken, die samenhangen met het staatspolitisch onderricht, het gebruik van den vrijen tijd, lichamelijke opvoeding en exercitieoefeningen.

De taak van het *Amt für Arbeitsleitung* zullen wij verder, in een ander verband, uitvoeriger bespreken [89]), zoodat het volstaat hier de verschillende gebieden van deze afdeeling aan te duiden. Onder leiding van den arbeid vallen het goedkeuren van de plannen voor de uit te voeren werken, tewerkstelling van den arbeidsdienst, voorbereiding van den arbeidsdienstplichtige op den arbeid, verhoeding van ongevallen, financeering en afrekening van de uitgevoerde werken.

Voor het *Verwaltungs- und Wirtschaftsamt* kan een opsomming van de verschillende gebieden eveneens volstaan, daar verder uitvoeriger gesproken wordt over het beheer en de huishouding van den arbeidsdienst. Deze afdeeling behandelt alle budgetaire

---

[89]) Zie blz. 183-184.

en financieele aangelegenheden, alles wat de uitrusting van den arbeidsdienst aan gebouwen, werktuigen, kleeding, enz. aangaat. Het Beschaffungsamt en de Bekleidungsämter zijn van deze instantie afhankelijk.

Het *Gesundheitsdienstamt* behandelt alle aangelegenheden, welke de hygiëne en de verzorging van de zieken aangaan.

Het *Rechtshof* heeft tot taak alle gevallen van dienststraffen, klachten en eerezaken welke den Reichsarbeitsführer, als laatste instantie voorgelegd worden, gewetensvol te onderzoeken. Zoodat de Reichsarbeitsführer een rechtvaardige en met de belangen van den arbeidsdienst overeenkomende beslissing kan treffen.

Het *Presse- und Propagandaamt* behandelt zaken welke pers, radio en film, en in 't algemeen alles wat propaganda aangaat. Deze afdeeling bezorgt de uitgave van het wekelijksche tijdschrift « Der Arbeitsmann », het eenige officieele orgaan van den arbeidsdienst [90]).

§ 2. — De Arbeitsgau.

De arbeidsdienst is, het grondgebied van Oostenrijk inbegrepen, onderverdeeld in 34 Arbeitsgaue. Elke gouw omvat een aaneengesloten gebied met een gemiddelde oppervlakte van 15.000 KM^2. Bij deze verdeeling werd er naar gestreefd aan elke gouw een grondgebied toe te wijzen, dat gezien zijn geographische ligging, economischen toestand en de noodzakelijkheden van den arbeidsdienst een aaneengesloten geheel vormt [91]).

Aan het hoofd van elke gouw staat de *Arbeitsgauführer*. Deze heeft de graad van Generalarbeitsführer of Oberstarbeitsführer. Hij is rechtstreeks afhankelijk van den Reichsarbeitsführer, en is alléén verantwoordelijk voor de activiteit van de gansche gouw. De Arbeitsgauführer moet persoonlijk nagaan of zijn verordeningen opgevolgd worden. Hij moet zich nauwkeurig op de hoogte houden van de ontwikkeling en de vorming van de arbeidsdienstplichtigen.

---

[90]) Dit tijdschrift heeft tot doel het publiek in te lichten over het streven en de resultaten van den arbeidsdienst en verder de Führers en de arbeidsdienstplichtigen een onderhoudende en tevens leerrijke lezing te verschaffen. In verband met dit laatste doel neemt « Der Arbeitsmann » artikels op over actueele en beteekenisvolle politieke gebeurtenissen, evenals meer principieele beschouwingen omtrent arbeidsdienst en nationaalsocialisme.

[91]) In aanhangsel, blz. 258, geven wij de namen van de gouwen.

Hij is verder verantwoordelijk voor de opvoeding en de vorming van de Führers, welke aan de gouw gehecht zijn. Voor de uitvoering van deze taak staat een Oberst- of Oberarbeitsführer zur besonderen Verwendung hem ter zijde.

Voor het bestuur van de gouw beschikt de Arbeitsgauführer over een speciale dienst : de *Gauleitung*. Deze omvat de volgende afdeelingen :

1. Dienstangelegenheiten.
2. Personalangelegenheiten.
3. Erziehung und Ausbildung.
4. Arbeitsleitung.
5. Verwaltung und Wirtschaft.
6. Gesundheitsdienst.

In deze afdeelingen worden de betreffende richtlijnen, verordeningen en beslissingen van den Reichsarbeitsführer uitgewerkt. De Arbeitsgauführer geeft dan aan de Gruppenführer de noodige bevelen tot doorvoering van de verordeningen van den Reichsarbeitsführer [92]).

Elke afdeeling van de gouwleiding behandelt verder de haar betreffende administratieve aangelegenheden van de gansche gouw. De afdeeling Arbeitsleitung heeft bijzondere bevoegdheden in zake voorbereiding van de uit te voeren werken. In zoover de uit te voeren werken, omwille van hun grootere uitgebreidheid, niet door de Reichsleitung voorbereid worden, ligt deze voorbereiding evenals de leiding van de uitvoering in de handen van de gouwleiding. De gouwleiding geeft ook de noodige goedkeuring voor de uit te voeren werken en gaat de betreffende overeenkomsten aan met den Träger der Arbeit [93]).

§ 3. — De Arbeitsdienstgruppe.

De Arbeitsgau is onderverdeeld in Arbeitsdienstgruppen, welke dan telkens 6 tot 8 Abteilungen omvatten. De arbeidsdienstgroep is een noodzakelijke schakel tusschen de afdeelingen en de Arbeitsgau. Door deze verdere onderverdeeling moet niet alleen de taak van de gouwleiding verlicht worden, maar een rechtstreeksch contact met het front is daardoor mogelijk.

---

[92]) W. DECKER, **Der deutsche Arbeitsdienst**, blz. 22.
[93]) Zie verder blz. 180 vlg.

Aan het hoofd van de groep staat de *Gruppenführer*, zijn dienstrang is Oberarbeitsführer of Arbeitsführer. Bij zijn werkzaamheden wordt hij ter zijde gestaan door een Gruppenstab, waarvan de leiding toevertrouwd is aan een stafleider. De stafleider behandelt vooral de vragen die verband houden met de eigenlijke organisatie, en de aangelegenheden van het personeel. De Gruppenstab bestaat verder uit een administrateur van de groep (Gruppenverwalter) en uit vier « Sachbearbeiter » voor onderricht, lichamelijke opvoeding, leiding van den arbeid en gezondheidsdienst. Zij moeten in samenwerking met de leiding van de Abteilungen hun taak uitvoeren. De speciale opdracht van den groepstaf is juist de practische arbeid in de Abteilungen zelf voor alle zaken, welke het onderricht, opvoeding en administratie aangaan.

De Gruppenführer is niet alleen verantwoordelijk voor de werkzaamheden van de groep, hij heeft nog een bijzondere taak te vervullen in de keuze van de geschikte kandidaten voor de Führerlaufbahn [94]). Hij staat immers dicht bij de werkelijkheid van het kampleven, en kan daar het best de geschiktheid van de toekomstige leiders nagaan.

Bij den zetel van de groepsleiding bevinden zich de voorraadkamers met kleeding en verdere uitrusting, werkplaatsen voor reparatieën, en dikwijls een wasscherij voor de gansche groep.

§ 4. — De Abteilung.

De Abteilung is de laatste zelfstandige eenheid, waaruit de organisatie van den arbeidsdienst opgebouwd is. Elke afdeeling is in een afzonderlijk kamp ondergebracht.

De leiding van een afdeeling is toevertrouwd aan den *Abteilungsführer*, met den dienstgraad van Oberstfeldmeister. Reeds vroeger is de bijzonder zware en verantwoordelijke taak van den Abteilungsführer behandeld [95]). Niet alleen moet hij instaan voor de nationaalsocialistische opvoeding van de aan hem toevertrouwde arbeidsdienstplichtigen, hij moet ook de techniek van de uit te voeren werken, evenals de administratie van de afdeeling bewaken. Hij regelt en bepaalt de gansche bedrijvigheid in het kamp. Het

[94]) W. DECKER, a. w., blz. 23.
[95]) Zie hooger, blz. 128-129.

personeel waarover hij beschikt voor de uitvoering van zijn taak bestaat uit drie of vier Zugführers, welke behalve het bevel over een peloton, ook nog de leiding van den arbeid, van het staatspolitisch onderricht en de lichamelijke opvoeding op zich nemen. Verder is dit personeel samengesteld uit een administrateur (Verwalter), wien een hulpkracht ter beschikking staat, verder een Quartiermeister, en een Zeugmeister. Door deze verdeeling van de werkzaamheden is de Abteilungsführer niet ontslagen van zijn verantwoordelijkheid. Hij blijft verantwoordelijk voor de bedrijvigheid van het gansche kamp.

De afdeeling bestaat in zijn geheel uit 214 manschappen. Zij is onderverdeeld in vier pelotons (Züge) [96], met elk drie troepen. Een troep is 15 man sterk. Het peloton wordt geleid door een Zugführer, elke troep door een Truppführer. De troep wordt beschouwd als de kleinste levensgemeenschap van den arbeidsdienst [97]).

Behalve het reeds genoemde personeel is er in elk kamp een verpleger werkzaam. Verder zijn er nog 6 Obervormänner en 6 Vormänner, plus twee muzikanten. Tenslotte zijn door een bijzonder contract een kok en een monteur aan elk kamp verbonden. Deze laatsten zijn echter geen onderhoorigen van den arbeidsdienst.

Het volgend schema zal de organisatie van een afdeeling duidelijk maken.

Abteilungsführer	1 Oberstfeldmeister.
Zugführer (4)	1 Oberfeldmeister.
	1 Feldmeister.
	2 Unterfeldmeister.
Verwalter	1 Amtswalter.
Hilfskraft des Verwalters	1 Obertruppführer.
Quartiermeister	1 Unterfeldmeister oder Obertruppführer.
Zeugmeister	1 Unterfeldmeister oder Obertruppführer.
Truppführer	4 Obertruppführer.
	6 Truppführer.
	2 Auszerplanmäsziger Truppführer.

96) Sommige afdeelingen hebben slechts drie pelotons.
97) Zie hooger, blz. 98.

Gesundheitsdienst		1 Obertruppführer oder Truppführer.
Vormänner		6 Obervormänner.
		6 Vormänner.
Arbeitsmänner einschlieszlich Spielmänner	180	
Te samen	214	

Hier en daar zijn nog afdeelingen, welke, zooals dit vroeger algemeen het geval was, slechts uit drie pelotons samengesteld zijn. Het leidende personeel van deze afdeelingen is minder talrijk. De totaalsterkte bedraagt 156 man.

ARTIKEL III.

DE INRICHTINGEN MET EEN BIJZONDER DOEL.

§ 1. — Het recruteeringswezen.

Volgens § 4 van het **Reichsarbeitsdienstgesetz** [98]) beschikt de arbeidsdienst over eigen inrichtingen voor de recruteering van de Arbeitsmänner. « Die Arbeitsdienstpflichtigen werden durch die Ersatzdienststellen des Reichsarbeitsdienstes ausgehoben ».

Voor het gansche rijk zijn er 37 Hauptmeldeämter, wier grondgebied met dat van de Wehrersatz-Inspectionen van het leger overeenkomt; hieraan zijn 304 Meldeämter ondergeschikt, hun grondgebied komt overeen met de *Wehrbezirkskommandos*. Door deze overeenkomst is het mogelijk dat de recruteering voor den arbeidsdienst tegelijkertijd met deze voor de weermacht doorgevoerd wordt. De Hauptmeldeämter en Meldeämter zijn afhankelijk van de gouwleiding.

De gansche *proceduur van de recruteering* is in drie bewerkingen onderverdeeld. De eerste bewerking, de Zivilerfassung moet, door vergelijking van de gemeenteregisters, de personen aanduiden, welke tot de lichting van het volgend jaar behooren. De gemeentebesturen moeten de noodige bescheiden hieromtrent aan de lichtingsbureelen overmaken.

[98]) Zie aanhangsel, blz. 249.

Bij oproeping, moeten de dienstplichtigen zich ter beschikking stellen voor de keuring. Niet alleen wordt hierbij rekening gehouden met de lichamelijke gezondheid, ook de afstamming en de zedelijke geschiktheid voor den dienst volgens § 5 en § 7 van het RADG. [99]) worden in aanmerking genomen. Ook de beslissingen omtrent uitstel van dienst worden bij de keuring getroffen.

De eigenlijke lichting van de dienstplichtigen, de derde bewerking van de recruteeringsproceduur, bestaat in het bewerken van de resultaten van de keuring, en de verdeeling van de dienstplichtigen over de afdeelingen van het gansche rijk. De dienstplichtigen ontvangen daarna het oproepingsbevel, waarop datum en plaats van hun beschikbaarstelling aangegeven is.

De oproepingsdagen voor den arbeidsdienst zijn 1 April, voor het zomerhalfjaar, en 1 Oktober voor het winterhalfjaar. Bij de verdeeling van de dienstplichtigen over de twee semesters wordt er rekening gehouden met hun beroep, in den winter worden zooveel mogelijk beroepen gekozen, die in den zomer hun hoogste activiteit kennen, zooals landbouwbedrijf, binnenscheepvaart, bouwbedrijf, enz. Bij de verdeeling over het gansche land streeft men er naar om de dienstplichtigen zooveel mogelijk te brengen in een landstreek, welke een gansch ander karakter vertoont als hun woonplaats : dit geldt zoowel voor het landschap, als de godsdienstige opvattingen en het karakter van de bevolking. Beieren worden in Oost-Pruisen, en Pruisen in Beieren geplaatst; katholieken in protestantsche streken en omgekeerd.

De Meldeämter moeten ten slotte de dienstloopbaan van elke arbeidsdienstonderhoorige bewaken. Van elk hunner moeten zij de noodige documentatie omtrent hun diensttijd opstellen en bewaren [100]).

§ 2. — Dienststrafrecht.

Voor den 1 Maart 1935 beschikten de Führers van den arbeidsdienst niet over de bevoegdheid om hun onderhoorigen dienststraffen op te leggen. Zij konden in voorkomende gevallen alleen die strafmaatregelen treffen, welke hun taak van verantwoor-

[99]) Zie blz. 135 en 249.

[100]) C. REGNAULT, Oberarbeitsführer, **Die Aufgaben der Ersatzdienststellen des Reichsarbeitsdienstes,** Leipzig, 1938, blz. 20.

delijke opvoeder toeliet. Uit den aard der zaak was, gezien de vrijwilligheid van den arbeidsdienst, hun bevoegdheid zeer beperkt. Den 13 December 1934 werd dan ook aan den Rijksminister voor binnenlandsche zaken de volmacht gegeven om op voorstel van den rijkscommissaris voor den vrijwilligen arbeidsdienst, een dienststrafrecht voor den arbeidsdienst uit te vaardigen [101]). Op grond hiervan werd den 8 Januari 1935 de **Dienststrafordnung für die Angehörigen des freiwilligen Arbeitsdienstes** uitgevaardigd [102]). Deze Dienststrafordnung trad den 1 Maart 1935 in werking.

Na de invoering van de arbeidsdienstplicht door het Reichsarbeitsdienstgesetz, drong de noodzakelijkheid zich op om de Dienststrafordnung aan te passen bij de nieuwe omstandigheden. Voorloopig werd door de 2^e^ verordening tot doorvoering van het RADG. van 1 Oktober 1935 [103]) de verordening van den 8 Januari 1935 overgenomen. Den 25 Februari 1936 werd een nieuwe **Dienststrafordnung für die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes** [104]) uitgevaardigd. Krachtens § 29 van deze verordening heeft de Reichsarbeitsführer de bevoegdheid om de maatregelen en verordeningen tot doorvoering van de Dienststrafordnung uit te vaardigen. Den 1 Maart 1936 maakte hij van deze macht gebruik door de uitvaardiging van de « **Verordnung für das Verfahren in Dienststrafsachen** » [105]).

Over den *geest* waarin de genoemde Dienststrafordnung moet toegepast worden schrijft K. HIERL het volgende : « Die Führer des Arbeitsdienstes sind berufen, die Ehre, Manneszucht und Kameradschaft in unserer Gemeinschaft zu hüten.

Die Verleihung der Dienststrafgewalt gibt ihnen ein gewichtiges Mittel, sich in der Erfüllung ihrer Aufgaben durchzusetzen, legt aber zugleich eine grosze Verantwortung auf ihre Schultern.

Bewuste Auflehnung gegen die sittlichen Grundsätze unserer Gemeinschaft musz zum S c h u t z e d e r G e m e i n s c h a f t hart und schonunglos unterdrückt werden.

---

[101]) RGBl., I, 1934, blz. 1235.

[102]) RGBl., I, 1935, blz. 5.

[103]) RGBl., I, blz. 1315.

[104]) RGBl., I, 1936, blz. 123.

[105]) **Verordnungsblatt der Reichsleitung des Arbeitsdienstes.** 24/36; zie K. STAMM., a. w., blz. 138 vlg.

Die Anwendung der Strafe als Erziehungsmittel bei Fehlern und Schwächen musz maszvoll und verständnisvoll erfolgen.

Nicht Zwang und Furcht vor Strafe, sondern Ehrgefühl, Pflichtgefühl und kameradschaftlicher Gemeinschaftsgeist sollen den inneren Zusammenhalt im Arbeitsdienst sichern » [106]).

Het is onnoodig aan deze woorden iets toe te voegen. Alleen moet er met nadruk op gewezen worden dat het dienststrafrecht, welk aan de Führers gegeven wordt ten dienste moet staan van de arbeidsdienstidee, n.l. de opvoeding van de Duitsche jeugd tot ware gemeenschapsgeest.

Volgens § 2 van de Dienststrafordnung zijn alle handelingen en nalatigheden, welke

1. Der Ehre der Gemeinschaft und das öffentliche Ansehen des Arbeitsdienstes oder die Kameradschaft im Arbeitsdienst verletzen oder gefährden oder

2. Gegen Zucht und Ordnung im Arbeitsdienst verstoszen, nach dieser Dienststrafordnung zu verfolgen.

In *lichte gevallen* kan in plaats van straf een terechtwijzing, een vermaning of een berisping gegeven worden [107]). Deze zijn geen dienststraffen in den eigenlijken zin [108]).

De *straffen*, die bij de genoemde overtredingen toegepast worden zijn de volgende [109]).

a) *Kleine Dienststraffen :*

1. Dienstverrichtungen im Innendienst auszer der Reihe oder auszer der Zeit, jedoch nur zur Wiedergutmachung nachlässiger Dienstverrichtungen gleicher Art.
2. Einfacher Verweis.

Hierbij moet opgemerkt dat arbeid niet als straf kan opgelegd worden. De eer van den arbeid maakt zulks onmogelijk [110]). Daarom is de dubbele beperking toegevoegd dat alleen Dienstverrichtungen im Innendienst kunnen opgelegd

[106]) K. STAMM, a. w., blz. 126.
[107]) § 2, n° 2.
[108]) § 3, n° 2.
[109]) § 3.
[110]) Zie K. STAMM, a. w., blz. 128, nota 4.

worden en dan nog alleen om een nalatigheid bij een gelijkaardige dienstverrichting goed te maken.

b) *Förmliche Dienststrafen :*
3. Strenger Verweis.
4. Lagerarrest bis zu 4 Wochen.
5. Stubenarrest bis zu 4 Wochen.
6. Verschärfter Arrest bis zu 10 Tagen, zulässig nur bis zum Obervormann einschlieszlich.
7. Zellenarrest von einem Tag bis zu 240 Tagen (kann in Gefängniszelle verbüszt werden).
8. Aberkennung des Dienstgrades gegen Vormänner und Obervormänner.
9. Zurücksetzung in der Beförderung.
10. Entfernung aus dem Reichsarbeitsdienst.
11. Ausstoszung aus dem Reichsarbeitsdienst.

Alle leden van den arbeidsdienst in den zin van § 10 van het RADG. [111]) zijn hieraan onderworpen.

De *bevoegdheid* om de genoemde straffen toe te passen komt toe aan de Führers van de arbeitsdiensteenheden vanaf Abteilungsführer en hooger, voor de aan hen onderworpen onderhoorigen van den arbeidsdienst [112]). De Reichsarbeitsführer bepaalt verder wie Dienststrafvorgesetzte in den zin van de Dienstrafordnung is, en regelt den omvang van de bevoegdheid der verschillende Führers [113]).

Voor het toepassen van dienststraffen is de onmiddellijke Dienststrafvorgesetzte van den dader bevoegd, voor bepaalde gevallen een hoogere superieur [114]). Een raad beslist over de s c h u l d i g h e i d s v r a a g, wanneer het gaat over vergrijpen tegen de eer van de gemeenschap, het aanzien van den arbeidsdienst of de kameraadschap. Deze raad is samengesteld uit den bevoegden Führer en twee bijzitters, welke zoo mogelijk denzelfden graad hebben als den beschuldigde. De Dienststrafvorgesetzte beslist echter alleen over den aard en de maat van de toe te dienen straf.

---

[111]) Zie hooger, blz. 133 vlg.
[112]) **Dienststrafordnung**, § 6.
[113]) Id., § 6, n° 1 en 2, zie hierover § 2 van de **Verordnung für das Verfahren in Dienststrafsachen**, zie K. STAMM, a. w., blz. 139-140.
[114]) **Dienststrafordnung** § 7.

Aan elken beschuldigde moet de mogelijkheid gegeven worden zich te verrechtvaardigen [115]. Elke bestrafte heeft het recht beroep aan te teekenen [116].

De bevoegde Dienststrafvorgesetzten zijn verantwoordelijk voor de *handhaving* van de Dienststrafordnung. De Arbeitsgauführer beschikt hiervoor over een jurist, en de Reichsarbeitsführer over het Rechtshof. Deze moeten de loopende gevallen onderzoeken, en vakkundig advies uitbrengen bij Arbeitsgauführer of Reichsarbeitsführer, welke dan persoonlijk de noodige beslissingen treffen.

Voor gevallen welke onder het gemeene recht vallen, moet de beschuldigde naar de gewone rechtbanken verwezen worden [117]. Om een ontijdige onderbreking van den diensttijd te voorkomen, rusten de straffen, welke voor gewone politiezaken opgeloopen zijn, tot na den diensttijd [118]. Het ligt in de bedoeling om een eigen strafrecht voor den arbeidsdienst op te bouwen.

§ 3. — Het klachtenstelsel.

Wil men den Arbeitsmann niet berooven van de hooge achting voor eigen persoonlijkheid, dan moet hem de gelegenheid gegeven worden om zich te verweren tegen hem aangedaan onrecht. « Der in jeder soldatischen Gemeinschaft notwendige straffe Dienst mit dem bekannten rauhen aber herzlichen Ton bringt auch kleines Unrecht des Alltags mit sich. Wollte man den Gefolgsmann diesem auf menschliche Schwächen zurückzuführenden Unrecht, den bewuszten oder unbewuszten Schikanen seiner Vorgesetzten schutzlos preisgeben, dan würde man ihn jedes Persönlichkeitswertes berauben und ihn so zu einem Objekt menschlicher Willkür machen » [119]. In verbinding met het dienststrafrecht moet de **Beschwerdeordnung** de *bescherming van de eer* der onderhoorigen van den arbeidsdienst onderling mogelijk maken.

---

[115] Id., § 11.
[116] Id., § 22.
[117] **Anordnung des Reichsministers der Justiz über Strafverfolgung und Strafvollstreckung bei Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes**, 6 Mei 1936, in « Deutsche Justiz », blz. 709.
[118] **Vollzug von Strafen und Dienststrafen**, 17 Juli 1936, in « Deutsche Justiz », blz. 1109, zie K. STAMM, a. w., blz. 151.
[119] GRIMM, Sachbearbeiter für Strafrecht, **Aufgabe, Geltungsbereich und Inhalt der Beschwerdeordnung für den Reichsarbeitsdienst**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes 1937/1938 », blz. 93.

Het huidige klachtenstelsel werd den 1 Mei 1936 ingevoerd [120]). Volgens § 1 van de Beschwerdeordnung heeft elke onderhoorige van den arbeidsdienst, die meent dat hem door een andere onderhoorige onrecht aangedaan is, het recht om een klacht in te dienen. Onrecht moet hier in strikten zin verstaan worden. Niet elke moeilijkheid tusschen leden van den arbeidsdienst mag aanleiding zijn tot het indienen van een klacht. Vele moeilijkheden kunnen op andere wijze opgelost worden. De Reichsarbeitsführer wijst daarom in de inleiding tot de Beschwerdeordnung er op dat elke onderhoorige van den arbeidsdienst, die zich verongelijkt weet, zonder nochtans reden of inzicht te hebben een klacht neer te leggen, zich met vertrouwen tot zijn Abteilungsführer of tot zijn onmiddellijke leider kan wenden. Een dergelijke behandeling van de voorkomende gevallen vraagt van den eenen kant een groot vertrouwen en van den anderen kant takt, en tegelijkertijd zakelijkheid. Dit beantwoordt ten volle aan de verhouding Führer-Gefolgsmann.

Naast de twee genoemde wegen, het indienen van een klacht en de vertrouwvolle uitspraak bij den Führer, staat nog een derde weg open om in voorkomende gevallen het recht en de billijkheid in eere te herstellen, n.l. de aanklacht. Aanklacht kan ingediend worden als het persoonlijke onrecht terugtreedt voor het belang van den arbeidsdienst zelf. Dit zal telkens het geval zijn als het aangedane onrecht tegelijkertijd een strafbare handeling of een tekortkoming in den dienst daarstelt. Voor het indienen van een aanklacht is geen enkele bijzondere formaliteit voorgeschreven [121]). De vertrouwelijke uitspraak bij den Führer mist eveneens elk vormelijk karakter. Dit is niet het geval bij het indienen van een klacht. De Beschwerdeordnung schrijft uitdrukkelijk voor in welke vorm een klacht moet ingediend worden.

Twee oogpunten hebben aan dezen vorm een eigen karakter gegeven : misbruik moet verhinderd en het vertrouwen moet behouden worden.

Eerst en vooral moet *misbruik van het klachtenstelsel* onmogelijk gemaakt worden : al te lichtvaardige klachten moeten verhinderd worden. Daarom zijn termijnen voorzien, waar binnen de klacht

---

[120]) In « Verordnungsblatt für den Reichsarbeitsdienst 36/24/171 », zie K. STAMM, a. w., blz. 118 vlg.

[121]) GRIMM, aangehaald artikel, blz. 93-94.

moet neergelegd worden [122]); straffen bedreigen degenen, die tegen beter weten in een klacht indienen [123]); gemeenschappelijk indienen van klachten door meerdere personen, evenals onderlinge afspraak tot het indienen van afzonderlijke klachten is verboden [124]).

Het tweede oogpunt, dat de Beschwerdeordnung beheerscht, is de zorg de klagers het *volste vertrouwen* in hun Führers te doen behouden [125]). In verband hiermee is het voornaamste punt van de Beschwerdeordnung dat, behoudens enkele uitzonderingen, de indiener van een klacht, gebruik moet maken van een tusschenpersoon [126]), elke onderhoorige van den arbeidsdienst kan als bemiddelaar optreden. Hij zal echter naar mogelijkheid denzelfden dienstrang bekleeden als de klager, en mag geen hoogere rang bekleeden als de overheidspersoon, die de beslissing moet treffen omtrent de ingediende klacht. Zoo mogelijk moet hij tot dezelfde diensteenheid behooren als de klager [127]). De bemiddelaar moet het vertrouwen van den klager genieten. Dit toont het vertrouwenskarakter van de Beschwerdeordnung. De tusschenpersoon is verplicht de gevraagde bemiddeling op zich te nemen. Hij moet hierover het geheim bewaren.

De bemiddelaar moet de twee partijen hooren, en zoo mogelijk een vredelievende overeenkomst bewerken [128]). Gelukt deze poging niet, dan staat het den klager vrij een verdere doorvoering van de klacht te vragen. In dit geval wordt de klacht voor de Dienststrafvorgesetzten gebracht, die dan een beslissing treffen [129]). De twee partijen kunnen beroep aanteekenen tegen het getroffen besluit, tot voor den Reichsarbeitsführer [130]).

De Führers moeten er over waken dat het klachtenstelsel in de praktijk doorgevoerd kan worden. Van den eenen kant moeten zij zorgen dat het ondoelmatig gebruik van het klachtenstelsel het gezag van de leiders niet ondermijnt, terwijl van den anderen kant de

---

122) **Beschwerdeordnung**, § 5.
123) Id., § 2, n° 1.
124) Id., § 2, n° 2.
125) GRIMM, aangehaald artikel, blz. 94.
126) **Beschwerdeordnung**, § 7.
127) Id., § 9.
128) Id., §§ 11, 12, 13, 14.
129) Id., §§ 17-24.
130) Id., § 25.

hinderpalen moeten weggenomen, die de betrokken personen verhinderen hun recht door te zetten [131]).

§ 4. — Sociale voorzorg.

In enkele woorden werd hooger reeds aangeduid welke rechten op verzorging de onderhoorigen van den arbeidsdienst, of hun familieleden in bepaalde omstandigheden kunnen doen gelden [132]). Het is onmogelijk binnen het raam van dit werk de gansche wetgeving hieromtrent te behandelen.

De uitbouw van de sociale voorzorg in den arbeidsdienst werd voorbereid door de inrichting van de « **Arbeitsdank** ». Dit was een organisatie, welke vroegere leden van den vrijwilligen arbeidsdienst groepeerde, en waarvan het doel was de hulpbehoevende leden of oud-leden van den arbeidsdienst bij te staan. Den 14 Januari 1937 werd de Arbeitsdank vervangen door een speciale **Fürsorgeabteilung** in de Reichsleitung. Deze dienst is ondergebracht bij het Personalamt.

De sociale voorzorg moet *aangepast* zijn aan den eigen aard van den arbeidsdienst. De arbeidsdienst stelt de hoogste eischen aan den Führer. Alleen wanneer de Führer zich gansch en geheel kan geven aan de hem opgelegde taak, is hij in staat te volbrengen wat van hem verwacht wordt. De korte diensttijd, waarin de arbeidsdienstplichtige in den geest van de arbeidsdienstidee moet gevormd worden, maakt de taak van den Führer nog zwaarder : de beschikbare tijd moet tot de laatste minuut benuttigd worden. Het opvoedingswerk moet bovendien tweemaal in het jaar opnieuw begonnen worden, zoodat ook tweemaal in het jaar een nieuwe krachtsinspanning van den Arbeitsdienstführer geëischt wordt.

De sociale voorzorg moet met deze feiten rekening houden. Zij moet de middelen opsporen om alle persoonlijke zorgen, welke op den Arbeitsdienstführer wegen zooveel mogelijk weg te nemen of ten minste te verzachten [133]).

Deze voorzorg strekt zich dan ook uit over de meest verscheiden gebieden. Omdat de kampen in afgelegen streken liggen, moet

---

131) GRIMM, aangehaald artikel, blz. 95.
132) Zie blz. 141 en 145.
133) Generalarbeitsführer LOEFFELHOLZ von COLBERG, **Die Fürsorgetätigkeit im Reichsarbeitsdienst**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes », 1937/38, blz. 18.

een behoorlijke woongelegenheid voor de familieleden van den gehuwden Führer verschaft worden. De zorg voor de opvoeding van de kinderen is eveneens een punt dat de aandacht moet trekken. Bij ziekten en kraambed moet aan de vrouw van den Führer de noodige hulp gegeven worden. De verzorging van andere familieleden is eveneens voorzien [134]).

Zieke en herstellende Führers moeten de gelegenheid hebben om hun gezondheid terug te winnen. Reeds drie herstellingsoorden zijn hiervoor beschikbaar. Deze zullen vergroot worden en nieuwe gesticht. Ook moeten de Führers gelegenheid hebben om hun verlofdagen aangenaam en tevens zonder al te hooge kosten door te brengen. Hiertoe werden vacantiehuizen ingericht. De Führers, die niet door eigen schuld in financieele nood geraakt zijn ontvangen een aangepaste hulp [135]). Te groote zorgen maken den Führer ongeschikt voor zijn zware taak.

Uitgaande van de gedachte dat de dienstplichtigen zich volledig moeten wijden aan den dienst, is een ondersteuning van de behoeftige familieleden van de dienstplichtigen of dienstwilligen voorzien [136]).

Het voorgaande is van toepassing op de personen, welke actueel lid zijn van den arbeidsdienst. Den 29 September 1938 werd het Reichsversorgungsgesetz uitgevaardigd [137]). Deze wet regelt de verzorging van de personen, *welke tot den arbeidsdienst behoord hebben*, en van hun familieleden. Hierdoor worden de zorgen voor de toekomst, welke een nauwgezette vervulling van de dienstplichten zouden kunnen verhinderen, weggenomen.

Twee punten komen volgens § 1 en § 2 van deze wet in aanmerking voor de bepaling van den aard en den omvang van de voorziene vergoeding, n.l. de duur van den diensttijd en de omvang van de lichamelijke letsels, welke de betrokken personen gedurende den diensttijd opliepen. De omvang van de geboden hulp wordt

---

[134]) Zie 5e **Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Reichsarbeitsdienstgesetzes**, art. 4. RGBl., 1936, I, blz. 198.

[135]) LOEFFELHOLZ, aangehaald artikel, blz. 24.

[136]) **Familieunterstützungsgesetz** van 30 Maart 1936, RGBl., I, blz. 327, en **Vorschriften zur Durchführung und Ergänzung des Familieunterstützungsgesetzes**, 30 Maart 1936, RGBl., I, blz. 329.

[137]) RGBl., I, blz. 1253 vlg.

mede bepaald door den graad, welke de betrokken persoon in den arbeidsdienst bekleedde.

Behalve de gewone bepalingen, welke in alle wetten omtrent de verzorging van staatsbedienden gevonden worden, bevat het Reichsarbeitsdienstversorgungsgesetz volgende bepalingen, welke samenhangen met het eigen karakter van den arbeidsdienst. Volgens § 30 moeten de lagere Führers gedurende hun diensttijd voorbereid worden op de uitoefening van een beroep in het burgerlijke leven. Vermits deze personen gewoonlijk reeds op betrekkelijk jongeren leeftijd, wanneer zij nog geschikt zijn om over te gaan in een ander beroep, ontslagen worden, is het noodzakelijk in deze mogelijkheid te voorzien. Bij het verlaten van den arbeidsdienst zorgt de arbeidsdienst zoo noodig voor een behoorlijke betrekking (§ 31). De paragrafen 15, 32 en 33 laten de mogelijkheid open voor lagere Führers, met meer dan 12 jaren diensttijd om, na hun ontslagname een zelfstandige onderneming aan te vatten. In dit geval wordt hun een som van 8.000 RM. uitbetaald. Wanneer de Führer zich als landbouwer vestigt, kan deze som zelfs 10.000 RM. bedragen. Gaat het om een nieuwe nederzetting dan worden hem 12.000 RM. en in uitzonderlijke gevallen zelfs 15.000 RM. uitbetaald. Door deze betaling is de arbeidsdienst van alle verdere verplichtingen tegenover den vroegere Führer ontslagen. Alleen moeten de kindertoeslagen nog gedurende drie jaar uitbetaald worden. Uit deze maatregel blijkt duidelijk de bedoeling er voor zorg te dragen dat de ontslagnemende Führers inderdaad er toe zouden kunnen komen een beroep uit te oefenen, dat overeenkomt met hun aard en bekwaamheden.

Het Reichsarbeitsdienstversorgungsgesetz voorziet verder o. a. samenwerking met andere staatsinrichtingen om ontslagnemende Führers een werkkring als staatsbediende of als ambtenaar te verzekeren (§§ 35 tot 43); verder zijn voorzien een tijdelijke ondersteuning (§ 44), een overgangsgeld (§ 45), een premie volgens den duur van den diensttijd (§ 46), een wachtgeld voor de rechthebbenden op een staatsbediening volgens §§ 35 tot 41 (§ 47). In geval van lichamelijk letsel, gedurende den diensttijd opgeloopen, hebben de personen welke uit den arbeidsdienst treden recht op verzorging (§§ 68 tot 80). Komt het lichamelijk letsel voort uit den dienst, dan hebben zij recht op schadevergoeding (§§ 81, 82, 86 tot

89). Verder is in geval van overlijden door den dienst veroorzaakt, een vergoeding voorzien ten behoeve van de nagelaten familieleden (§§ 98 tot 119).

§ 5. — Gezondheidsdienst.

De gezondheidsdienst in den arbeidsdienst omvat de drie volgende gebieden : de hygiëne, het voorkomen van ziekten en het genezen van zieken.

Omtrent de *hygiëne* ontvangen de onderhoorigen van den arbeidsdienst in korte voordrachten onderricht over lichamelijke verzorging, voeding en woning. Hierbij sluiten beschouwingen aan omtrent de noodzakelijkheid van de lichamelijke gezondheid voor het ras en het eigen volk. Bijzondere nadruk wordt gelegd op de verantwoordelijkheid welke ieder individu bij de verzorging van het eigen lichaam draagt tegenover de volksgemeenschap [138]).

Om ziekten te *voorkomen* moeten de arbeidsdienstplichtigen eenigszins op de hoogte gesteld worden omtrent ziekten in het algemeen en bijzonder omtrent besmettelijke ziekten, vooral de geslachtsziekten, verhoeding en bestrijding hiervan, moeten hun bekend zijn. Ook de gevolgen en de bestrijding van de bedwelmende middelen moeten hun verklaard worden. De noodige maatregelen om ongelukken te voorkomen moeten zij eveneens in groote lijnen nagaan.

Bij ziekte moet ten slotte gezorgd worden dat de zieke zoo spoedig mogelijk hersteld is, om zijn dienst weer te kunnen waarnemen. Zooals reeds gezegd [139]), heeft elke onderhoorige van den arbeidsdienst tot en met den rang van Oberarbeitsführer, recht op vrije geneeskundige behandeling. Hiertoe bevinden zich in elk kamp meerdere ziekenkamers. Een geneesheer moet elken dag de kampen bezoeken, en de voorkomende gevallen onderzoeken. Lichtere gevallen worden in het kamp zelf verzorgd, zwaardere in een ziekenhuis. Een ziekenverpleger is aan elk kamp verbonden.

---

[138]) Dr. SCHROEDER, Oberstarbeitsarzt, **Der Gesundheitsdienst im Reichsarbeitsdienst**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes », 1936, blz. 42.

[139]) Zie blz. 141.

§ 6. — Het huishoudelijk beheer.

De « huishouding » omvat in werkelijkheid het gansche groeien en leven van een organisatie [140]). De ontwikkeling van den arbeidsdienst houdt dan ook gelijken tred met de ontwikkeling van het huishoudelijk beheer. Vóór 1933 werden aan de dragers van den dienst [141]) toelagen verstrekt volgens het aantal arbeidsdienstwilligen dat zij te werk stelden. Deze gelden liepen over de Reichsleitung der Reichsanstalt für Arbeitsvermittlung und Arbeitslosenversicherung en de Landsarbeitsämtern. In het Rijksbudget voor het jaar 1934 werd daarentegen een globale toelage van 250 millioen Mark voorzien für die Kosten der SA und des Freiwilligen Arbeitsdienstes [142]). Hierin komt al een grootere zelfstandigheid van den arbeidsdienst tot uiting. De arbeidsdienst beschikte hiermee nog niet over een eigen budget in den juridischen zin van het woord, daar de goedkeuring hiervan door de regeering nog niet voorzien was [143]).

Einde 1934 werd een *eigen budget* aan den arbeidsdienst toegekend. Het werd in het Reichshaushaltsgesetz voor het jaar 1935 als Einzelplan XIX uitgevaardigd. Dit budget moet volgens de beginselen die gelden voor het Rijksbudget opgesteld worden. Daar de uitgaven van de lagere instanties echter relatief constant zijn, gebeurt de opstelling niet van onder naar boven, maar van boven naar onder [144]).

Hierdoor werd de financieele toestand van den arbeidsdienst grondig gewijzigd. Vóór 1935 ontving de arbeidsdienst een bepaalde toelage, zonder dat rekening gehouden was met de reëele kosten van den arbeidsdienst. De uitgaven moesten dus aangepast worden aan de toegekende staatstoelage. Van af 1935 zijn de financieele middelen berekend volgens de noodzakelijke uitgaven. Dit gebeurt overeenkomstig de algemeene beginselen van het budget.

---

140) H. SCHMEIDLER, **Aufbau, Verwaltung und Wirtschaftsführung im Reichsarbeitsdienst,** Leipzig, 4e opl. 1937, blz. 34.

141) Zie blz. 29, nota 45.

142) **Kapitel 13 des Einzelplanes XVII des Reichshaushaltsgesetzes für das Rechnungsjahr 1934,** RGBl., 1934, II, blz. 121.

143) P. HUSZMANN, a. w., blz. 83.

144) Id., blz. 83.

De voortdurende besnoeiingen in de uitgaven behooren hiermee tot het verleden. Dat wil niet zeggen dat de arbeidsdienst naar willekeur uitgaven kan doen; een zuinig beheer behoort op heden nog tot de grondbeginselen van de huishouding, zooals uit het volgende duidelijk zal zijn.

Om een goed funktioneeren van de huishouding mogelijk te maken is een aaneengesloten organisatie van het financiewezen, dat aangepast is aan de eigen organisatie van den arbeidsdienst, noodzakelijk. Dit geldt zoowel voor de berekeningen, het boekhouden, de kashouding, als voor de controle. Reeds voor de toekenning van een eigen budget was deze organisatie van de huishouding aanwezig. Zij is uitgebouwd volgens de algemeene beginselen, die ook gelden voor de andere staatsinrichtingen.

Het *budget* is opgemaakt volgens een Normalplan, dat ingedeeld is in kapittels en titels. In groote lijnen is het budget in twee groepen verdeeld : fortdauernde Ausgaben en einmalige Ausgaben [145]). Het opmaken van het budget gebeurt uitsluitend door de Reichsleitung. De boekhouding en de kashouding is over verschillende instanties verdeeld. Terwijl de controle weer in hoofdzaak berust bij de Reichsleitung. Daarenboven oefent het Rechnungshof für das Deutsche Reich het noodige toezicht uit over het gansche huishoudelijk beheer van den arbeidsdienst, in zoover de huishouding uit staatsmiddelen bekostigd wordt.

Voor het huishoudelijk beheer is in de Reichsleitung een afzonderlijke afdeeling voorzien. Deze is in vier onderafdeelingen als volgt verdeeld :

1. Haushalt; Kassen, Rechnungs- und Prüfwesen; Besoldung.
2. Bekleiding, Ausrüstung, Unterkunftstextilien, Verpflegung.
3. Technische Angelegenheiten einschlieszlich Beschaffung; Kraftfahrwesen..
4. Verwaltungsrecht, Unterkunftsverwaltung; Verträge; Versicherungen, Steuern. Beschaffungsamt und die Bekleidungsämter für den RAD. [146]).

Bij de arbeidsgouwen is een hiermee overeenkomende indeeling voorzien. Zij moet zich ook bezig houden met het kaswezen van de gansche gouw.

---

[145]) H. SCHMEIDLER, a. w., blz. 47.
[146]) K. STAMM, a. w., blz. 85.

Om een goed inzicht in de organisatie van het huishoudelijk beheer mogelijk te maken volgen hier nog enkele bijzonderheden omtrent het *aanschaffen* en *beheer* van kleeding, werktuigen, en andere.

Bij de aanschaffing van de bekleeding, werktuigen, enz. gelden de volgende *algemeene regels*. De bestellingen worden aan de vrije economie opgedragen. Zij gebeuren geleidelijk, zoodat de leveranciers blijvend aan het werk kunnen blijven. De aankoopen moeten zoo voordeelig mogelijk gebeuren, met dien verstande nochtans dat de leveranciers een behoorlijke winst kunnen maken. Profiteurs worden echter zonder genade uitgesloten. De bestellingen worden zooveel mogelijk over een groot aantal fabrikanten verdeeld. Zoo ontvingen zelfs de in Lieferungsgenossenschaften aaneengesloten leden van het Schneiderhandwerk in ruime mate opdracht voor het vervaardigen van uniformen [147]).

Voor de *dagelijksche verzorging* van de Arbeitsmänner is een som van 0,92 tot 0,99 RM., volgens de streek voorzien. Het is verboden deze som voor andere doeleinden aan te wenden. Zij moet niet dag voor dag volledig besteed worden, maar de Verwalter van elk kamp moet volgens plaats en tijd besparingen weten te doen, om in andere omstandigheden over voldoende middelen te beschikken. In elk geval moet aan de Arbeitsmänner een goede en voldoende voeding verzekerd zijn. De benoodigdheden voor het dagelijksch onderhoud worden zooveel mogelijk ter plaatse door de afdeelingen zelf aangeschaft.

De Reichsleitung *controleert* niet alleen de dagelijksche verzorging in de kampen, maar zendt ook vaklui om de personen, die met de verzorging belast zijn, te onderrichten. Bovendien zijn in de gouwen leergangen voor de koks voorzien.

Het aanschaffen van *kleedingstukken* is bij het « Beschaffungsamt für den Reichsarbeitsdienst », dat afhankelijk is van het Verwaltungs- und Wirtschaftsamt, gecentraliseerd. Deze dienst bezorgt het aangeschafte materiaal aan de drie Bekleidungsämter, welke gevestigd zijn te Berlijn, Fürth in Beieren en Brunswijk. Deze laatste zorgen dan voor de verdere bereiding van de aangeschafte artikelen en bezorgen deze aan de gouwen. Voor de reparatie en

[147]) H. SCHMEIDLER, a. w., blz. 48 vlg.

het wasschen van de kleedingstukken is een werkplaats voorzien bij de groepleiding.

De zorg voor de *woning* van de Arbeitsmänner stelde moeilijk op te lossen vraagstukken. De woonplaats mocht niet te ver verwijderd zijn van de werkplaats. Twee tot drie kilometer is het hoogste wat toelaatbaar is, behalve wanneer de Träger der Arbeit geschikte transportmiddelen ter beschikking stelt. Omdat de woning, na afloop van een of ander werk gemakkelijk zou kunnen verplaatst worden, was het noodig deze verplaatsbaar te maken. Daarvoor zijn houten barakken het meest geschikt. De Reichsleitung zorgde dan, in samenwerking met de vakindustrie voor de normaliseering van een baraktype, dat beantwoordde aan de eigenaardigheden van den arbeidsdienst en tegelijkertijd voordeelig was. Onverplaatsbare woningen zijn niet verboden. Zij zijn toegelaten wanneer de werkplaats in de nabijheid ligt en het werk van langeren duur zal zijn. Bovendien moet de woning aan de hygiënische voorwaarden voldoen, en moet een gemoedelijke inrichting mogelijk zijn. Van belang is ook aan welke geldelijke voorwaarden deze woning ter beschikking gesteld is: wordt zij kosteloos ter beschikking gesteld of moet een huurgeld betaald?

De aan te schaffen *gereedschappen* moeten beantwoorden aan het normale type, zooals dit door de Reichsleitung, na grondig onderzoek en proefnemingen in verschillende kampen, vastgesteld is. De aanschaffing gebeurt veelal door de arbeidsgouwen, volgens bepaalde voorschriften.

Zoowel de leiding van de gouwen als van de groepen moet verschillende *auto's* ter beschikking hebben, om hun taak naar behooren te kunnen vervullen. De kampen liggen inderdaad ver uit elkander verspreid, en zijn dikwijls moeilijk bereikbaar met andere vervoermiddelen. In bepaalde gevallen zullen zelfs de kampen de beschikking moeten hebben over een vrachtauto, vooral wanneer zij ver van een bewoonde plaats liggen, en alles moet aangevoerd worden.

De aanschaffing van dergelijke voertuigen is bij de Reichsleitung gecentraliseerd, en is aan alle andere instanties verboden. Hierdoor kan de hoogste spaarzaamheid bereikt worden, en is de zekerheid gegeven dat alleen voertuigen aangeschaft worden, welke inderdaad geschikt zijn voor het beoogde doel. Deze controle is

vooral noodzakelijk waar de voertuigen aangepast moeten zijn aan bepaalde omstandigheden van het terrein.

§ 7. — De leiding van den arbeid.

De arbeidsdienst voert doorgaans werken uit voor rekening van derden. Hierom is het noodzakelijk dat de belanghebbende deel heeft in de leiding van de werkzaamheden. Vandaar het bestaan van twee inrichtingen, welke elk voor zich hun eigen taak hebben bij de leiding van den arbeid : het *Amt für Arbeitsleitung* en de *Träger der Arbeit*.

a) Het Amt für Arbeitsleitung.

Het Amt für Arbeitsleitung vormt een afzonderlijke afdeeling zoowel bij de Reichsleitung als bij de gouwleiding [148]). Bij den Gruppenführer is een zaakbewerker met de Arbeitsleitung belast.

De activiteit van het Amt für Arbeitsleitung strekt zich uit over de volgende gebieden : voorbereiding van de uit te voeren werken en tewerkstelling van de Arbeitsdienstabteilungen, toezicht over het werk en afrekening met den Träger der Arbeit.

Het Amt für Arbeitsleitung is niet bevoegd tot het opmaken van de b o u w p l a n n e n voor de uit te voeren werken. Dit moet principieel aan den Träger der Arbeit overgelaten blijven. Deze laatste is inderdaad de bouwheer van het werk, en moet dus het recht hebben om de onderneming volgens eigen inzichten te laten uitvoeren. Alleen wanneer een snelle voorbereiding noodzakelijk is kan de arbeidsdienst zelf het bouwplan ontwerpen [149]).

De *voornaamste taak* van het Amt für Arbeitsleitung is gelegen in de zorg de krachten van den arbeidsdienst op zulke wijze aan het werk te stellen als dit vereischt is door het economische leven, de verspreiding van de bevolking, de stand van de werkloosheid, en andere voorwaarden. Het Amt moet dus nagaan in hoever het geplande werk beantwoordt aan de eischen van den arbeidsdienst. Vooral moet het Amt onderzoeken in hoever de voorgenomen werken economisch te verantwoorden zijn. Als algemeene regel geldt,

---

148) Zie hooger, blz. 158 en 160.

149) FREYMANN, **Die Arbeitsplanung im R. A. D.**, in « Staat und Technik », 1935, blz. 27.

dat de werken die met de minste krachtsinspanning het vlugst de hoogste resultaten opleveren, eerst moeten uitgevoerd worden. Om dit onderzoek mogelijk te maken werd een overzicht opgemaakt van de werken, die voor uitvoering door den arbeidsdienst in aanmerking komen. Hiertoe werden alle Arbeitsvorhaben op landkaarten aangeteekend. Het Amt für Arbeitsleitung bij de Reichsleitung beschikt hiervoor over een kaart van het gansche Duitsche Rijk waarop de werkmogelijkheden aangegeven zijn. De gouwen en de groepen beschikken over kaarten voor hun eigen gebied. Hierbij behooren de noodige gegevens omtrent de uitgebreidheid van de werken, de aan te wenden kosten en andere omstandigheden. Dit overzicht laat toe de activiteit van den ganschen arbeidsdienst volgens een algemeen plan te leiden. Bij het opmaken van dit plan werkt de Reichsleitung samen met de « Reichsstelle für Raumordnung ». Deze laatste moet volgens een Verordening van den Rijkskanselier [150]), art. 4, den Reichsarbeitsführer de noodige hulp bieden om een doelmatige tewerkstelling van den arbeidsdienst te verwezenlijken « im Sinne der Sicherung der Ernährungsfreiheit und der Rohstoffgewinnung ».

Nadat bepaald is welke werken ondernomen kunnen worden, moet de plaats van de kampen aangeduid worden. Dit behoort evenals de indeeling van de groepen en de gouwen eveneens tot de taak van het Amt für Arbeitsleitung. Hetzelfde Amt moet het toezicht uitoefenen bij de uitvoering van de werken. Hierbij vallen geen bijzondere opmerkingen te maken. Het Amt für Arbeitsleitung moet tenslotte de noodige berekeningen maken omtrent de prestatie van den arbeidsdienst en moet afrekenen met den Träger der Arbeit.

b) De Träger der Arbeit.

« Träger der Arbeit sind diejenigen Stellen, die die Funktion des Bauherrn im Arbeitsdienst übernehmen », met deze woorden duidt P. HUSZMANN [151]) de eigen functie van genoemde inrichting aan. De Träger der Arbeit is geïnteresseerd in de economische resultaten van de onderneming. De werken worden voor zijn rekening uitgevoerd. Hij ontwerpt het bouwplan, en maakt een begroo-

[150]) 26 Oktober 1936, RGBl., I, blz. 747.
[151]) A. w., blz. 101.

ting op van de kosten, hij heeft de technische leiding in handen en moet de zakelijke onkosten dragen, zooals kosten van grootere werktuigen, woonst, licht en vuur, in bepaalde gevallen toeslagen per arbeidsdienstplichtige, en per dagwerk, soms moet hij ook vervoermiddelen ter beschikking stellen.

Alleen publiekrechtelijke lichamen kunnen Träger der Arbeit zijn [152]), omdat deze alleen voldoende waarborgen bieden voor het onderhoud van de uitgevoerde werken. Tusschen den Träger der Arbeit en den arbeidsdienst werd vroeger een kontrakt afgesloten omtrent de uitvoering van het werk. Dit is op heden vervangen door een eenzijdige bewilliging door de arbeidsdienstleiding. De private overeenkomst is op deze wijze een souvereine beslissing van staatswege geworden, dit volgens het publiekrechtelijk karakter van den arbeidsdienst. De Gauführer treft gewoonlijk deze beslissing. Hierdoor neemt de arbeidsdienst de uitvoering van de werken op zich, d.w.z. neemt op zich voldoende arbeidsdienstplichtigen ter beschikking te stellen. De Träger der Arbeit wordt hierdoor verplicht tot bepaalde prestaties. Als grondslag van deze overeenkomst dienen de **Allgemeine Bedingungen für die Ausführung von Arbeiten durch den Reichsarbeitsdienst** [153]). Bijzondere bepalingen kunnen daaraan toegevoegd worden volgens de omstandigheden. Deze mogen echter de algemeene bepalingen niet vernietigen. De « Allgemeine Bedingungen » bevatten bepalingen omtrent de voorwaarden, waarin de Arbeitsdienst manschappen ter beschikking stelt : de Träger der Arbeit moet zorg dragen voor de noodige bouwontwerpen, en moet de financiering van het werk verzekeren. Hij moet zorgen dat de uitvoering van het werk door den arbeidsdienst ongehinderd kan gebeuren. Hij moet toezicht houden over de technische uitvoering van het werk. Andere hooger reeds genoemde bepalingen zijn hier opgenomen omtrent het verschaffen van grondstoffen, en andere materialia. In geval van betwistingen zijn de hoogere instanties zoowel van den Träger der Arbeit, als van den Arbeitsdienst daartoe bevoegd. Wanneer de Träger der Arbeit geen publiek bestuur is, dan zijn de organen, die van staatswege toezicht over hem uitoefenen, daartoe bevoegd.

---

[152]) Verordening van de Reichsleitung 27 Juni 1934.
[153]) K. STAMM, a. w., blz. 263.

De Träger der Arbeit kan voor de hem toekomende verplichtingen een ondernemer engageeren. In dit geval moet hij aan den arbeidsdienst kennis geven van de getroffen overeenkomst. De Träger der Arbeit kan op drie verschillende manieren de ondernemingen financieren. In bepaalde gevallen ontvangt hij een toelage van het Rijk, de landen, de provincie of anderen, zonder dat hij verplicht is eenige terugbetaling te verrichten. Hij kan ook een leening aangaan bij de Rentenbankkreditanstalt bij dewelke met uitsluiting van andere inrichtingen, leeningen voor het financieren van ondernemingen, welke de arbeidsdienst uitvoert, moeten aangegaan worden. Ten slotte kan de Träger der Arbeit de onderneming met eigen middelen financieren.

ZESDE HOOFDSTUK.

DE RESULTATEN VAN DEN ARBEIDSDIENST.

In de voorgaande hoofdstukken werden de algemeene beginselen van den arbeidsdienst, en de wijze waarop zij verwezenlijkt worden uiteengezet. Hieruit is duidelijk gebleken welke de doelstellingen van den arbeidsdienst zijn n.l. het veroveren van de economische onafhankelijkheid van het Duitsche volk en de nationaalsocialistische opvoeding van de Duitsche jeugd. In dit hoofdstuk willen wij, in de mate van het mogelijke nagaan, wat op de twee genoemde gebieden reeds bereikt werd. Het groote belang dat de vorming van een degelijk Führerkorps heeft voor den arbeidsdienst, maakt het noodzakelijk ook in enkele woorden aan te duiden in hoever het Führerideaal reeds verwezenlijkt is.

De betrekkelijk korte tijd, welke ons van den definitieven opbouw van den Reichsarbeitsdienst scheidt, laat echter niet toe een algemeen overzicht van de bereikte resultaten te geven. Wij moeten ons vergenoegen met enkele losse gegevens. Dit geldt vooral voor de resultaten op economisch gebied. Het grootste gedeelte van de ondernemingen verkeert nog in het beginstadium van hun uitvoering, zoodat dikwijls nog geen reëele resultaten zichtbaar zijn.

In zake opvoeding doen wij opmerken dat alleen een uitgebreide enquête, welke zich zou uitstrekken over een groot aantal Arbeitsmänner, gekozen uit de meest verscheidene volkslagen en gezindheden, tot een definitief antwoord kan leiden. Dergelijk onderzoek werd nog niet ingesteld, behalve voor de abituriënten [1]. Het instellen van een uitgebreide enquête viel buiten het kader van mijn onderzoek. Hetgeen hier volgt berust op mijn persoonlijke ervaring en op de gesprekken, die ik voerde niet alleen met de leiders van den arbeidsdienst, maar ook met talrijke Arbeitsmänner. Wat deze laatsten betreft beschik ik over nota's uit 58 verschillende kampen. De gegevens, welke mij door de leiders verstrekt werden, omvatten vanzelfsprekend een grooter aantal kampen, maar zijn dan ook minder nauwkeurig.

[1]) P. SEIPP, **Formung und Auslese im Reichsarbeitsdienst**, Berlijn, 1935.

ARTIKEL I.

RESULTATEN VAN DE OPVOEDING.

Het resultaat van de opvoeding is voor het grootste gedeelte afhankelijk van den *graad van ontwikkeling* en de *gesteltenis* waarmee de Arbeitsmann in den arbeidsdienst treedt. De arbeidsdienst zal een heel andere invloed uitoefenen op een werkjongen, die in het werkelijke leven reeds kennis gemaakt heeft met den harden dagelijkschen handenarbeid, als op een student, die tot op den dag van zijn intrede in den arbeidsdienst zorgvuldig verwijderd bleef van elken vorm van handenarbeid. Een groot onderscheid dient ook gemaakt tusschen een jongen, die tot aan het begin van zijn diensttijd buiten de nationaalsocialistische jeugdorganisaties heeft gestaan, en die eerder wantrouwig, zoo niet vijandig staat tegenover alles wat nationaalsocialistisch is, en een jongen, die stamt uit een nationaalsocialistisch midden. Deze algemeene opmerkingen gelden voor elk van de hier behandelde punten.

Opvoeding tot nationaalsocialisme beteekent het vormen van menschen die doordrongen zijn van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing, en in hun denken en doen de incarnatie zijn van « den nationaalsocialistischen mensch ». Het gansche leven in den arbeidsdienst is gericht op deze vorming. De waarheden, welke in het dagelijksche leven van den arbeidsdienst beleefd worden, moeten door het staatspolitisch onderricht in het *klare* bewustzijn van den Arbeitsmann doordringen. Door de resultaten van het staatspolitisch onderricht kunnen wij dus het beste nagaan in hoever het nationaalsocialisme in den arbeidsdienst invloed uitoefent op de Duitsche jeugd. De invloed van de andere levensvormen zooals handenarbeid, kameraadschappelijke omgang en Freizeitgestaltung zullen wij daarna onderzoeken.

§ 1. — Staatspolitisch onderricht.

In de jaren 1935-1936 werd in Arbeitsgau VII en in de arbeidsdienstgroep 71 een beperkte rondvraag ingesteld om de houding van de Arbeitsmänner tegenover den Arbeidsdienst en het

nationaalsocialisme te bepalen [2]). Deze rondvraag gaf het volgende resultaat. De antwoorden op de vraag : « Wat bevalt u het beste in den arbeidsdienst? » [3]), waren in per honderd uitgedrukt, als volgt over de verschillende elementen van den arbeidsdienst verdeeld.

	Oktober 1935	April 1936
Kameraadschap	56 %	39 %
Lichaamsoefeningen	19 %	15 %
Staatspolitisch onderricht	11 %	6 %
Arbeid	7 %	14 %
Exercitieoefeningen	5 %	11 %
Verlof	2 %	6 %
Verschillende of alles	—	9 %
	100 %	100 %

Hieruit kan niet het besluit getrokken worden dat slechts 11 % of 6 % van de Arbeitsmänner belang stellen in het staatspolitisch onderricht, daar de gestelde vraag relatief is. Het vrij geringe procent der Arbeitsmänner dat het onderricht boven alles verkiest, laat ons nochtans toe te besluiten dat het onderricht *betrekkelijk* weinig de belangstelling wekt. De invloed van dit onderricht is dan ook zeer uiteenloopend. De voorgedragen stof moet aangepast zijn bij

[2]) Deze enquête omvatte de twee halve jaargangen, welke beginnen in Oktober 1935 en in April 1936. Voor het eerste halfjaar strekte de rondvraag zich uit over de gansche gouw, in het tweede slechts over groep 71. Volgende cijfers toonen aan dat in het zomerhalfjaar de meer ontwikkelde jongens talrijker waren als in het winterhalfjaar. Wij doen hierbij opmerken dat het middelbaar onderwijs, de z. g. höhere Schulen, in Duitschland als volgt in 9 klassen verdeeld is : Sexta, Quinta, Quarta, Untertertia, Obertertia, Untersekunda, Obersekunda, Unterprima, Oberprima. De Reifeprüfung veronderstelt dat deze klassen met voldoening gevolgd werden.

Ontwikkelingsgraad der Arbeitsmänner	Oktober 1935 in %	April 1936 in %
Totaal onvoldoende	6	1
Zonder volledig lager onderwijs	14,5	10
Met volledig lager onderwijs	67	43
Met onvolledig middelbaar onderwijs (Sexta tot Obertertia)	5,3	14
Tot en met Obersekunda	5,7	15
Reifeprüfung	1,5	17
	100,0 %	100,0 %

H. PETERSEN, Oberstfeldmeister, **Die Erziehung der deutschen Jungmannschaft im Reichsarbeitsdienst**, Berlijn, 1938, blz. 22.

[3]) H. PETERSEN, a. w., blz. 28.

den geringen ontwikkelingsgraad van een groot deel der Arbeitsmänner. Het staatspolitisch onderricht is daarom tot het uiterste vereenvoudigd. Dit blijkt duidelijk uit de **Richtlinien für den staatspolitischen Unterricht** [4]). Deze ver doorgedreven vereenvoudiging heeft voor noodzakelijk gevolg dat arbeidsdienstplichtigen die zich reeds een eigen meening omtrent bepaalde vraagstukken gevormd hebben, weinig of niet den invloed van het onderricht ondergaan. Uitzondering moet dan gemaakt worden voor die punten in het staatspolitische onderricht, welke behooren tot, wat wij kunnen noemen het gemeenschappelijk goed van alle menschen, die tot een bepaalde volksgroep behooren. Wanneer b.v. in de lessen gewezen wordt op de grootheid van het Duitsche volk, op de schoonheid van het eigen land, dan kan het niet anders of de reeds aanwezige gevoelens van liefde tot land en volk, worden aangewakkerd.

In de punten echter, waarover de Arbeitsmann reeds een eigen meening heeft, moet het onderricht mislukken. Wanneer de Arbeitsmann *negatief* ingesteld is, d.w.z. wanneer hij een tegenstander van het nationaalsocialisme is wijst hij niet alleen het specifiek nationaalsocialistische af, maar bestaat het gevaar dat ook de rest van het onderricht aan hem voorbijgaat.

Een typisch voorbeeld van den tegenstand tegenover het staatspolitische onderricht is wel de houding van talrijke Arbeitsmänner ten opzichte van de uiteenzetting der sterilisatiewetten. Het geldt hier een punt dat voor velen een gewetenszaak beteekent. Herhaaldelijk hebben leiders van het onderricht mij verklaard dat zij hier op *een niet te overwinnen* tegenstand stooten. Tegenover de Arbeitsmänner voelen zij zich gedwongen dit punt van het onderricht meer dan voorgeschreven is te behandelen.

Tenslotte moeten wij hieraan toevoegen dat de *anti-intellectualistische* geest van het nationaalsocialisme niet geschikt is om ontwikkelde personen met een eigen meening, van opinie te doen veranderen. Wanneer theorieën voorgedragen worden, welke in zichzelf niet heel klaar zijn, en dat zonder verrechtvaardiging, kan het niet anders of de invloed van het onderricht zal uiterst gering zijn op meer ontwikkelde Arbeitsmänner. Dikwijls zijn de Führers zelf, welke deze lessen geven, personen, zonder hoogere ontwikkeling.

---

[4]) Zie hooger blz. 81 vlg.

In dit geval wordt de invloed van het staatspolitisch onderricht op Arbeitsmänner met een hoogere ontwikkeling tot een minimum herleid. Wat dit laatste betreft is de Reichsleitung dezelfde meening toegedaan, daar zij er naar streeft om het onderricht alleen aan Führers, welke gymnasiale studies gedaan hebben, toe te vertrouwen.

Een vrij goede maatstaf voor het afmeten van de resultaten van de nationaalsocialistische opvoeding in het algemeen en van het staatspolitisch onderricht in het bijzonder wordt gevonden in het getal van de Arbeitsmänner, die na het volbrengen van hun arbeidsdiensttijd zich aanmelden voor het lidmaatschap van S. A. en S. S. Dit verraadt inderdaad hun nationaalsocialistische gezindheid. Cijfers hieromtrent werden niet gepubliceerd. Maar een van de leiders verklaarde mij dat in het winterhalfjaar, wanneer vooral de jongens uit den boerenstand hun dienstplicht vervullen, het getal van de aanmeldingen merkelijk geringer is als in het zomerhalfjaar. Dit bewijst dat de invloed van het staatspolitisch onderricht en van de gansche opvoeding afhankelijk is van de gezindheid der Arbeitsmänner.

Het zou natuurlijk verkeerd zijn uit het voorgaande te besluiten dat het staatspolitisch onderricht over heel de lijn mislukt. Het onderricht heeft inderdaad een zeer groote invloed op arbeidsdienstplichtigen, die nationaalsocialistisch gezind zijn, en op jongens, die weinig zelfstandig zijn in hun denken.

Nationaalsocialistisch gezinde jongeren vinden in het staatspolitisch onderricht de meer bewuste uiting van hetgeen zij reeds aanvoelen. Voor hen is het waar dat zij zich in den arbeidsdienst meer bewust worden van de nationaalsocialistische ideologie. Dit is de reden, waarom de leiders van den arbeidsdienst wenschen dat reeds in de vroegere jeugd met de nationaalsocialistische opvoeding een aanvang gemaakt wordt. Dit moet gebeuren in de Hitler Jugend. Het is een feit dat, wanneer men een enthousiaste Arbeitsmann ontmoet, deze in de meeste gevallen lid was van de Hitler Jugend. Voor deze jongeren is het zonder eenigen twijfel waar dat de arbeidsdienst, en speciaal het staatspolitische onderricht, als het ware de sluitsteen van hun nationaalsocialistische opvoeding is.

Onzelfstandige karakters zijn geheel niet opgewassen tegen den bestendigen druk, die op hen uitgeoefend wordt. Zonder op-

houden, worden dezelfde gedachten, steeds onder verschillenden vorm ingehamerd, altijd opnieuw wijst de leider van het onderricht op de voortreffelijkheid van het nationaalsocialisme, op de algemeene beginselen van de beweging. Na eenigen tijd worden deze jongens met den stroom meegesleurd, en worden overtuigd van hetgeen hun onder zoo verscheiden vorm geboden wordt.

Wanneer het echter niet lukt hun verstandelijke belangstelling voor het nationaalsocialisme gaande te maken, dan geldt voor hen wat een Arbeitsmann mij verklaarde : « Die weltanschauliche Vorträge sind bald vergessen ».

Na het voorgaande kunnen wij ons afvragen hoe ver de inwerking van het staatspolitisch onderricht *op het geheel van de Arbeitsmänner* reikt. Om hierop een bevredigend antwoord te kunnen geven zouden wij in cijfers moeten vastleggen hoeveel arbeidsdienstplichtigen tot elk van de genoemde categorieën behooren. Dit is echter totaal onmogelijk. De uitlatingen van verschillende Arbeitsdienstführers laten mij echter toe te bevestigen dat de massa van de onzelfstandige karakters veruit het talrijkst is. Met de groeiende vervolmaking van het staatspolitisch onderricht en vooral met het steeds toenemend getal beschikbare Führers, welke werkelijk Führer zijn, zal de invloed op de onzelfstandigen steeds grooter worden.

Van den anderen kant groeit het getal van degenen, die voor hun intrede in den arbeidsdienst reeds nationaalsocialistisch gezind zijn, alhoewel hun getal tot nog toe geringer is als dat van de onbeslisten. Het getal van degenen, die zich reeds een meening vormden, is betrekkelijk gering, en vermindert snel met de steeds toenemende nationaalsocialiseering van het gansche leven, en vooral van de jeugdorganisaties en de scholen.

Als besluit van dit deel kan bevestigd worden dat het staatspolitisch onderricht in zijn geheel genomen een sterken invloed uitoefent op de Arbeitsmänner, zonder dat nochtans bevestigd kan worden dat alle Arbeitsmänner werkelijk dien invloed ondergaan. Deze invloed zal met de jaren steeds grooter worden.

§ 2. — De opvoeding tot handenarbeid.

In het algemeen kunnen wij bevestigen dat de Arbeitsmänner een hoogere achting verwerven voor den handenarbeid. De zin van deze waardeering moet echter nader bepaald worden. Zij leeren

inzien dat zware handenarbeid alle lichamelijke krachten van den mensch opeischt, en daardoor begrijpen zij dat de handenarbeider inderdaad iets tot stand brengt. In vele gevallen echter wordt het werk, dat zij moeten verrichten als zwaar ondervonden, zoodat een afkeer voor den *arbeid zelf* ontstaat. De beschrijving welke Arbeitsmänner van hun arbeidsuren gaven, toont dat zij den arbeid ondervonden als iets waaraan zij zoo spoedig mogelijk een einde wenschten. Nochtans waren allen beheerscht door den wil evenveel te kunnen als de anderen, om vooral niet minderwaardig te schijnen tegenover de werkkameraden. De getuigenissen van abituriënten welke P. SEIPP [5]) aanhaalt wijzen ook eerder in deze richting, dan wel naar een vreugdig beleven van den arbeid zelf. Het is duidelijk dat het voorgaande op de eerste plaats, zoo niet uitsluitend geldt voor Arbeitsmänner, welke vóór hun diensttijd nooit zware handenarbeid verricht hadden.

De algemeene indruk, welke ik omtrent *Arbeitsmänner uit den boeren- en arbeidersstand* opgedaan heb, kan ik als volgt beschrijven. Deze jongens zijn gewoon handenarbeid te verrichten, zoodat zij geen nieuwe waardeering voor den arbeid op zich zelf verwerven. Hun oordeel over den arbeid wordt echter beïnvloed door de waardeering, welke de anderen aan den dag leggen tegenover den arbeider. Arbeidsvreugde om den arbeid zelf heb ik slechts in geringe mate gevonden. Ik ben van meening dat in de meeste gevallen de arbeid te zwaar is om er werkelijk vreugde aan te beleven. Het aanleeren van de juiste arbeidsbewegingen, en andere middelen verhelpen slechts in geringe mate in dit euvel.

De arbeid biedt echter andere waarden, en hiervan kan bevestigd worden dat de arbeidsdienst verheugende resultaten boekt. Op de eerste plaats moet gewezen worden op de *hoogere achting*, welke vooral de Arbeitsmänner die niet tot den arbeidersstand behooren, verwerven *voor den arbeider*. Zelf ondervinden zij nu hoe de arbeider bij zijn werk alle krachten moet inspannen. « Ich konnte mir jetzt vorstellen, wieviel Arbeit es kostet, einen Eisenbahnwaggon voll Sand zu schippen oder den ganzen Tag Holz zu sägen » [6]). Een gevoel van hooge achting ontstaat voor den arbeider, en den ganschen arbeidenden stand. Deze worden nu beschouwd als wer-

[5]) P. SEIPP, a. w., blz. 47 vlg.
[6]) Aangehaald door P. SEIPP, a. w., blz. 51.

kelijk nuttige en onmisbare leden van de volksgemeenschap. De niet-arbeider leert beseffen dat de arbeidende stand een belangrijke taak vervult in het volkslichaam. Tegenover deze houding van de niet-arbeiders ontwikkelt zich een hoogere *zelfwaardeering bij de arbeidende klassen.* Zij voelen zich gesterkt in hun zelfrespect, doordat zij nu zichzelf en hun arbeid geëerbiedigd weten door de anderen. Hieruit vloeit dan weer een verhooging van hun hoogachting voor de intellectueelen. Het minderwaardigheidscomplex, waaruit een verachting voor den niet-arbeider gegroeid was, wordt vernietigd.

Op mijn herhaalde vragen naar hun standpunt tegenover de kameraden, die uit andere standen stammen, luidde het antwoord van de Arbeitsmänner onveranderlijk in gunstigen zin. Nu begrepen zij iets van de nooden en gevoelens der anderen. Nu waren zij gekomen tot een nieuwe beleving, waarvan zij de mogelijkheid zelfs nooit vermoed hadden. « De kameraad, die met hen arbeidde, was een dappere en flinke kerel, die ondanks zijn lagere stand, het bewijs gaf iets tot stand te kunnen brengen ».

Een ander gunstig gevolg van den handenarbeid vooral bij de abituriënten, is de *grootere zakelijkheid,* waarmee zij tegenover het leven staan. Door hun studie worden zij voor een groot deel vervreemd van de werkelijkheid van het leven. In en door den arbeid, den dagelijkschen strijd voor het verwezenlijken van een stuk werkelijkheid, worden zij zakelijk en nuchter. Zij leeren de dingen zien in hun werkelijke gedaante, en niet meer doorheen het prisma van een of andere theorie. « Aber etwas anderes haben wir herausgebildet durch Arbeit und Fuszdienst. Wir wurden nüchterner, wir lernten heller sehen, wir packten eine Sache bewuszter an als früher » [7]). Daaruit volgt dat zij leeren een zaak van zijn practische zijde te bekijken en aan te vatten. « Im Arbeitsdienst aber lernte ich auch vor allen Dingen eine gestellte Aufgabe praktisch lösen. Nicht um theoretisch sie nach allen Seiten zu erwägen und schlieszlich nicht zur Tat zu kommen. Ueberwindung von Hindernissen allein durch die Tat und durch den Willen! Stärkung der Tatkraft! (Gräbenziehen durch schwieriges Gelände mit unzureichendem Werkzeug » [8]).

---

[7]) Id., blz. 48.
[8]) Id.

Ten slotte ontwaakt door den gemeenschappelijken arbeid de *gemeenschapsgeest* bij de Arbeitsmänner. Niet alleen zien zij dat « ein groszes Werk nur wachsen kann wenn jeder sein Teil dazu beiträgt » [9]) maar zij leeren ook elkander bijstaan in moeilijke omstandigheden. Altijd zal de Arbeitsmann zijn kameraad, welke met de opgelegde taak niet klaar komt, ter zijde staan. « Wenn man sieht, dasz kurz vor Feierabend noch einer im Schlick steht und trotz besten Willens sein Stück nicht schaffen kann, so ist es selbstverständlich, dasz alle reinspringen und zupacken » [10]). Herhaaldelijk hebben Arbeitsmänner mij bekend, dat deze gemeenschappelijke behulpzaamheid bij den arbeid hen de hooge waarde van de kameraadschappelijke gemeenschap had leeren begrijpen.

In en door den arbeid aan den Duitschen bodem komen de Arbeitsmänner ook tot het besef dat zij ten dienste van de volksgemeenschap moeten staan. Dit besef wordt echter niet zoozeer gewekt door den arbeid zelf, als wel door de resultaten van den arbeid. De Arbeitsmänner zien wat zij door hun gemeenschappelijke arbeid tot stand gebracht hebben, en trekken daaruit het besluit voor hun verdere werkzaamheden. Vooral wanneer het werk een heroïsch karakter heeft, d.w.z. wanneer het een strijd is met de natuurelementen, komt dit tot uiting.

§ 3. — De opvoeding tot kameraadschap.

Volgens de getuigenis van de meeste Arbeitsmänner, welke ik gesproken heb, is de kameraadschap het schoonste en het beste wat zij in den arbeidsdienst beleven. Dit blijkt ook uit de gegevens welke in Arbeitsgau VII [11]) verzameld werden. In Oktober 1935 verklaarden 56 % en in April 1936 39 % van de Arbeitsmänner dat hen de kameraadschap in den arbeidsdienst het beste van alles beviel.

Bij den aanvang van den diensttijd doen zich van zelfsprekend allerlei tegenstellingen voor. De meesten staan totaal vreemd tegenover de kameraden uit andere standen. Geleidelijk echter verdwijnen deze tegenstellingen. Dag na dag leiden de Arbeitsmänner hetzelfde leven, allen ondervinden dezelfde moeilijkheden, dezelfde vreugden. Zonder ophouden zijn zij op elkander aangewezen. Hieruit groeit

---

9) Id., blz. 51.
10) Aangehaald door P. SEIPP, a. w., blz 51.
11) Zie blz. 185.

voortdurende bereidwilligheid om elkander in alles, ook in de kleinigheden, te helpen. Geleidelijk ontwikkelt zich uit deze bereidwilligheid een gevoel van wederkeerig vertrouwen en samenhoorigheid.

Het moet toegegeven worden dat voor *abituriënten* grootere scheidingsmuren te overwinnen zijn als voor jongens uit den arbeidenden stand. In het begin van den diensttijd staan zij eenigszins hulpeloos tegenover het leven van den arbeidsdienst. Van den eenen kant « ondergaat » de abituriënt met toenemende verwondering de voortdurende hulp van de kameraden. Hij voelt nochtans dat de anderen eenigszins vreemd tegenover hem staan, dikwijls wordt zijn doen en laten zelfs met eenig wantrouwen en wanneer hij bepaald onhandig is, zelfs met eenige afkeuring beschouwd. Hij bemerkt echter vrij vlug dat de kameraadschap kan verdiend worden doordat hij gelijk de anderen zijn taak naar best vermogen volbrengt [12]). Wanneer de abituriënt met moed zijn werk aanvat, altijd en overal zijn man tracht te staan, dan vallen de scheidingsmuren weg en « es entwickelt sich eine echte Kameradschaftlichkeit, und daraus ausgesprochenes Vertrauen und Freundschaft », zooals een Abituriënt-Arbeitsmann mij verklaarde.

De Arbeitsmänner uit den *arbeidenden stand* ondervinden genoemde hinderpalen niet. Zij kunnen zich zelf dan ook veel sneller bij het gemeenschapsleven aanpassen. Het sterkere gemeenschapsgevoel van de arbeidende klasse draagt zonder eenigen twijfel het zijne daartoe bij. Wel staan zij bij het begin vreemd tegenover meer ontwikkelde kameraden, een zeker wantrouwen beheerscht hunne houding tegenover den student. Hun minderwaardigheidsgevoel doet zich nog gelden. Maar zoodra zij inzien dat de abituriënt bereid is om zijn dienst naar best vermogen te volbrengen, valt geleidelijk dit wantrouwen weg, om plaats te maken voor een niet uitgesproken vertrouwen. Dit wordt nog versterkt door het feit dat hun minderwaardigheidsgevoel door de gunstige omstandigheden in den arbeidsdienst, — de jongens uit den arbeidende stand zijn immers meer gewend aan de zware handenarbeid, — zeer snel verdwijnt om plaats te maken voor een gevoel van superioriteit. Wanneer deze ontwikkeling, zoowel bij den abituriënt als bij den arbeider zich voltrokken heeft, kan de kameraadschap, die zich van af het begin

[12]) P. SEIPP, a. w., blz. 54.

door daden getoond heeft, ook dieper in het gemoed doordringen.

Het is bijna overbodig er op te wijzen wat dit beteekent voor de overbrugging van de tegenstellingen tusschen de sociale klassen. De jongen uit den betere stand zag doorgaans in den arbeider een mensch met ruwe manieren, zonder eenig begrip voor verhevene gevoelens en gedachten. De arbeider daarentegen beschouwde de intellectueel als een zich zelf genoegzaam onnuttig wezen. De student komt nu tot het besef dat er onder de ruwe schors een gouden hart kan schuilen, en dat de arbeider, door zijn dagelijkschen arbeid alle achting verdient. De arbeider daarentegen leert den intellectueel hoogschatten als een goed kameraad, die bereid is om ook voor den geringste het zijne te doen. « Jungarbeiter und Abiturient sind keine Gegensätze. Es gibt nur Geistes- und Handarbeiter, die beide ihre Aufgaben haben. Wir als geistige Jungarbeiter sollen den anderen von unserer Aufgabe überzeugen, müssen aber vorerst auch dessen Arbeit würdigen lernen » [13]). Arbeitsmänner, wier diensttijd bijna verstreken was, drukten mij hun groote vreugde uit over het feit dat zij nu wat meer begrepen van de « anderen ». Hun vroegere meening over arbeider of intellectueel hadden zij grondig herzien : « gansch hun leven zouden zij zich als begrijpende menschen tot de anderen kunnen wenden ».

Wij kunnen ten volle instemmen met de leiders wanneer zij dit resultaat een van de beste vruchten van den arbeidsdienst noemen.

§ 4. — Lichamelijke gezondheid en Freizeitgestaltung.

Het groot belang dat het nationaalsocialisme hecht aan de lichamelijke gezondheid van het Duitsche volk, is bekend. De arbeidsdienst moet het zijne bijdragen om de Duitsche jeugd sterk en gezond te maken [14]).

De arbeid in de vrije natuur, de aangepaste lichaamsoefeningen, het eenvoudige maar krachtige voedsel hebben een *gunstigen invloed op de lichamelijke ontwikkeling* van de Arbeitsmänner. Ondanks de zware arbeid valt overal gewichtstoename en verruiming van de borst waar te nemen. Bij elk bezoek aan een kamp is mij tijdens de lichaamsoefeningen het gezonde en krachtige voorkomen van de

[13]) Aangehaald door P. SEIPP, a. w., blz. 64.
[14]) Zie hooger, blz. 94.

meeste Arbeitsmänner opgevallen. De getuigenissen, vooral van abituriënten, welke dergelijk leven nochtans niet gewoon zijn, zijn eensluidend hieromtrent : « Aeuszerlich hat der Arbeitsdienst gute Wirkungen auf mich ausgeübt. Ich fühle mich viel frischer und arbeitsfreudiger. Das ständige Arbeiten an der freien Luft und fern der Groszstadt hat meinen Körper und meine Gesundheit gestärkt. Ich habe an Gewicht viel zugenommen » [15]).

Een ander bewijs voor de lichamelijke gezondheid van de Arbeitsmänner vinden wij in de buitengewone uitslagen welke bij sportwedstrijden door den arbeidsdienst behaald worden. Zooals bekend is hebben in Duitschland talrijke wedstrijden tusschen de verschillende organisaties plaats. In deze wedstrijden neemt de arbeidsdienst een schitterende plaats in. Dit geldt op de eerste plaats voor de z.g. *Mannschaftsmehrkämpfe*, waar alleen gesloten groepen aan deel nemen. De gemeenschapsgeest, welke de Arbeitsmänner dwingt tot het uiterste vol te houden, en hun lichamelijke conditie, zijn oorzaak van de buitengewone prestatie van den arbeidsdienst bij deze wedstrijden.

* * *

Het resultaat van de Freizeitgestaltung is zeer verscheiden. Alles hangt hier af van de goede leiding.

In het algemeen kan bevestigd worden dat een kultuur, welke innig verband houdt met het volk, zijn nooden en zijn streven, zich baan breekt in den arbeidsdienst. Dit komt tot uiting zoowel in de versiering van de kampen, als in feest en spel van de Arbeitsmänner. Het werk van Dr. WILL DECKER, **Wille und Werk, Ein Tatsachenbericht von der Schöpferkraft des nationalsozialistischen Arbeitsdienstes** [16]), geeft een goed beeld van hetgeen op dit gebied reeds bereikt werd.

Het kan niet ontkend worden dat, zooals de ondertitel van het genoemde werk aanduidt, de arbeidsdienst een scheppende kracht beteekent voor de volkskultuur. De vraag moet echter gesteld worden of deze kultureele uitingen, ook gemeengoed zijn van de massa der Arbeitsmänner, dan wel of slechts enkele, fijner besnaarde persoonlijkheden, dit kultuurgoed scheppen, terwijl de anderen er

---

[15]) Aangehaald door P. SEIPP, a. w., blz. 39.
[16]) München, 1935.

vreemd aan blijven. Het spreekt van zelf dat slechts enkelingen waarlijk kultuur scheppen. De massa echter neemt deze kultuurwaarden in zich op, juist doordat de verwezenlijkingen gericht zijn op de gemeenschap, op het volk.

In de meeste kampen kan men de resultaten van den *gemeenschappelijken arbeid gedurende den vrijen tijd* bewonderen, onder den vorm van de meest uiteenloopende smukartikelen. Lampenkappen in hout gesneden of zelfs in gesmeed ijzer, wegwijzers, muurschilderingen, stoelen, tafels en ontelbare andere dingen worden door de Arbeitsmänner zelf vervaardigd. Veelal zijn deze artikelen het werk van Arbeitsmänner, die geen vakkundige opleiding genoten hebben.

Door gemeenschappelijk overleg en arbeid slagen de Arbeitsmänner er in om de op zich zelf ongezellige barakken te veraangenamen. Dit moet bijdragen tot de ontwikkeling van het gevoel voor het schoone.

Van de *zangavond* kan niet altijd bevestigd worden dat hij een opvoedende waarde heeft. Menigmaal wordt dit als een karwei beschouwd, dit is vooral het geval als, door al te groote inmenging van de leiders, het eigen initiatief van de jongens besnoeid wordt. Ook hier hangt veel af van een taktvol ingrijpen der Führers. In de meeste gevallen echter spreken de Arbeitsmänner over « die schönen Singabende », waaraan zij met hun gansche ziel deelnemen.

De *Feierabende* hebben doorgaans een diepen weerslag op de Arbeitsmänner. Vooral de feestelijkheden, die een hoogtepunt vormen in het leven van den arbeidsdienst. De feestavonden, welke ik zelf meemaakte, hebben op mij een diepen indruk gemaakt. De religieuze wijding, waarmee dergelijke feesten omweven zijn, laat zonder eenigen twijfel sporen na in het gemoed van die jonge menschen. Hun getuigenis hieromtrent is beslist eensluidend. Een dubbel voorbehoud wordt echter steeds gemaakt : n.l. de geschiktheid van de leiders, en de tijd waarop de feestelijkheden gehouden worden. Wat dit laatste betreft, de kampgemeenschap moet reeds tot volledige eenheid uitgegroeid zijn, d.w.z. in het begin van den diensttijd is de gemeenschap nog niet zoo sterk dat werkelijk diep ingrijpende feestavonden gehouden kunnen worden.

Ten slotte wijzen wij terloops op den invloed van de feest-

avonden op de omgeving van de kampen. Menigmaal worden de bewoners van het nabijzijnde dorp uigenoodigd om deel te nemen aan de feestelijkheden. Dit is wel een van de voornaamste factoren voor de opname van de arbeidsdienstidee in het gemoed van het volk.

§ 5. — Zedelijkheid en godsdienst.

De arbeidsdienst wordt, vooral in het buitenland, soms afgeschilderd als een inrichting waar de grootste zedeloosheid heerscht. Hier en daar heeft zelfs de meening dat de leiders van den arbeidsdienst een welwillende houding aannemen tegenover de ergerlijkste uitspattingen, ingang gevonden. Hierom zijn wij gedwongen dit punt afzonderlijk te behandelen.

De zedelijkheid in den arbeidsdienst is niet slechter en niet beter als in andere organisaties waar zooals b.v. in het leger, een groot aantal jonge mannen bij elkander leven.

De leden van den arbeidsdienst worden gerecruteerd onder alle standen en klassen. De arbeidsdienst is geen instelling, welke het bestrijden van de zedeloosheid tot doel heeft. Het moet dus geen verwondering wekken dat bij een groep jonge mannen, welke uit de meest verscheidene middens voortkomen, de toestand op zedelijk gebied niet altijd en overal onberispelijk is. De feiten laten echter het besluit, dat het zedelijk peil van den arbeidsdienst bedenkelijk laag staat, niet toe. Deze bevestiging beteekent dat de zedelijkheid in den arbeidsdienst niet lager staat dan wij bij een groep jonge menschen moeten verwachten. Dit moet als algemeene regel beschouwd worden. In enkele gevallen bestaan er uitzonderingen. Wanneer een afdeeling overwegend gevormd wordt door mannen uit de grootstad, dan kan het zedelijk peil eenigszins lager zijn. Hierdoor wordt nogmaals bevestigd dat de toestand op zedelijk gebied afhankelijk is van het voorhanden menschenmateriaal.

De vraag naar de zedelijkheid in den arbeidsdienst moet, naar mijn meening, anders gesteld worden : n.l. welk is de *houding van de leiders* tegenover de zedelijkheid ?

Het antwoord op deze vraag kan kort zijn. De hoogere leiding bestrijdt de zedeloosheid. Het doorslaggevende motief hiervoor is echter niet het moreele inzicht, maar de zuiverheid en het behoud van het ras. Zoo wordt in de lessen, welke gewijd zijn aan de

hygiëne gewezen op het gevaar van de venerische ziekten. Voorbehoedmiddelen zijn in de meeste kampen verkrijgbaar. In sommige gevallen worden de Arbeitsmänner zelfs verplicht om zich deze middelen aan te schaffen, voor zij op verlof gaan. De zuiverheid van het ras treedt hier op den voorgrond, moreele bekommernissen zijn nochtans niet uitgesloten. Het behoud van het ras is ook het motief, waarom de homosexueele uitspattingen hardnekkig bestreden worden. Volgens de wet van 28 Juni 1935 [17]) worden dergelijke handelingen als een misdrijf beschouwd en als zoodanig bestraft. Overheden welke zich met ondergeschikten aan dergelijke feiten schuldig maken worden onherroepelijk uit den arbeidsdienst geweerd. Van de Führers wordt ten andere een onberispelijk gedrag op zedelijk gebied geëischt. Duidelijkheidshalve bepalen wij hier nader wat door dit « onberispelijk gedrag » verstaan wordt. Gehuwde Führers, welke zich schuldig maken aan buitenechtelijk verkeer en ongehuwde Führers, welke zich schuldig maken aan verkeer met gehuwde vrouwen, met prostitué's of verkeer met verschillende ongehuwde vrouwen worden gestraft met het uitblijven van bevordering, en in meer ergerlijke gevallen zelfs met uitsluiting uit den arbeidsdienst. Een geregeld huwelijksleven, gezegend met talrijke kinderen, geldt daarentegen als een aanbeveling bij bevorderingen.

Uit dit alles blijkt dat de leiders van den arbeidsdienst de zedeloosheid, en speciaal de homosexualiteit, niet aanmoedigen, en dat integendeel maatregelen genomen worden tegen dergelijke uitspattingen. Dit wil niet zeggen dat deze maatregelen voldoende zijn om de zedeloosheid volledig uit den arbeidsdienst te weren.

Tot nog toe kunnen wij niet oordeelen over den invloed, welke de arbeidsdienst uitoefent op het godsdienstig leven van den Arbeitsmann. Als we hier spreken van godsdienstig leven bedoelen wij niet enkel en alleen het bijwonen van kerkelijke diensten. Alhoewel niet kan ontkend worden dat het vervullen van deze plichten een maatstaf is om het godsdienstig leven van een mensch te herkennen. Door godsdienstig leven bedoelen wij de houding, welke de mensch aanneemt tegenover het Opperwezen. De godsdienstige mensch neemt niet alleen het bestaan van God aan, maar als hij handelt houdt hij ook rekening met dit bestaan.

[17]) RGBl., I, blz. 841.

Inzake *het bijwonen van kerkelijke diensten* oefenen vooral de Führers grooten invloed uit. Alles schijnt hier af te hangen van de houding welke de Führers tegenover het kerkbezoek aannemen. Wanneer de Führers geen moeilijkheden in den weg leggen, of wat in enkele gevallen gebeurt, het kerkbezoek aanmoedigen dan vermenigvuldigt het getal van de kerkgangers zich vrij snel. Als de Führer echter het bijwonen van de kerkelijke diensten belachelijk maakt, of door alle middelen welke ter beschikking staan, drukking uitoefent op de Arbeitsmänner, dan is het getal van degenen, die hun kerkelijke plichten vervullen uiterst gering. Het arbeidsdienstleven zelf schijnt daarentegen weinig invloed te hebben op het kerkbezoek.

Volledigheidshalve deelen wij hier de briefwisseling mee, welke tusschen het Duitsche Episcopaat en de Reichsleitung omtrent de zielzorg in den arbeidsdienst gevoerd werd. Hierdoor is het mogelijk een juist inzicht te verwerven omtrent de houding welke de arbeidsdienst officieel tegenover den godsdienst inneemt.

Den 30 Januari 1934 richtte zijn Excellentie Staatsrat Mgr. BERNING, namens het Episcopaat een schrijven aan Reichsarbeitsführer K. HIERL, waarin de volgende wenschen van het Episcopaat meegedeeld werden :

1. Es wird gebeten, die Anordnung der Reichsleitung deutscher Arbeitsdienstvereine vom 3. Oktober 1933 mit Rücksicht auf den Art. 31 Abs. 4 des Reichskonkordates (vergl. das Schluszprotokoll zu Art. 31) dahin abzuändern dasz die Verordnung lautet : « Im Arbeitsdienst musz jedem Gelegenheit gegeben werden, seine kirchlichen Verpflichtungen an Sonn- und Feiertagen regelmäszig auszuüben. Niemand darf zu etwas veranlaszt werden, was mit seinen religiösen und sittlichen Ueberzeugungen und Pflichten nicht vereinigbar wäre. »

2. Die Arbeitsdienstwilligen besuchen in der Regel ihren Sonntagsgottesdienst in der nächst gelegenen Pfarrkirche oder einem anderen geeigneten gottesdienstlichen Raum auszerhalb des Lagers. Falls das wegen weiter Entfernung oder aus anderen Gründen nicht möglich ist, wird ein Raum des Lagers zur Abhaltung des Gottesdienstes zur Verfügung gestellt.

3. Soweit katholische Arbeitsdienstwillige das Bedürfnis nach einer Aussprache mit dem Seelsorger oder nach einem religiösen Vortrag haben, wird ihnen dazu Zeit und Gelegenheit gegeben.

4. Damit Gottesdienst und Seelsorge leichter ermöglicht wird, sollen die Katholiken nach Möglichkeit in solche Lager gebracht werden, in deren Nähe eine Kirche liegt, die ohne zu grosse Opfer an Zeit und Kraft erreichbar ist. Auch wird darauf geachtet werden, dasz trotz der Mischung der Konfessionen im Lager doch immer eine erhebliche Zahl von konfessionsgleichen Arbeitsdienstwilligen einem Lager zugeführt wird.

5. Zu lebenskundlichem Unterricht in Lagern und Führerschulen können auch geeignete Geistliche herangezogen werden.

6. Als Verbindungsmann zwischen der Reichsleitung des Freiwilligen Arbeitsdienstes und dem deutschen Episkopat wird Generalsekretär Schmitt in Berlin, Motzstr. 71a, auf Vorschlag der Bischöfe von der Reichsleitung bestätigt. Er wird dabei betont, dasz er nicht mit den Gauleitern des Arbeitsdienstes, sondern nur mit der Reichsleitung die notwendigen Verhandlungen führen darf.

Het antwoord daarop luidde :

Die Reichsleitung des Arbeitsdienstes.
Nr. 1885/34.

Berlin-NW 40, den 30 März 1934.

Sehr verehrter Herr Staatsrat!

Zu Ihrem Schreiben betreffend Seelsorge im freiwilligen Arbeitsdienst erlaube ich mir, zu den Punkten der beigefügten Anlage ergebenst folgende Stellung zu nehmen :

Zu Punkt 1 : Im Arbeitsdienst wird jedem nach Möglichkeit Gelegenheit gegeben werden, seinen kirchlichen Verpflichtungen an Sonn- und Feiertagen nachzukommen.

Zu Punkt 2 : Die Forderung, zum Abhalten des Gottesdienstes im Lager einen Raum zur Verfügung zu halten, kann schon aus örtlichen Gründen nicht erfüllt werden. Ich bin aber gerne bereit, dann, wenn die Kirche vom Lager weit entfern ist, nach Möglichkeit Transportmittel zur Verfügung zu stellen.

Zu Punkt 3 : Soweit katholische Arbeitsdienstwillige das Bedürfnis nach einer Aussprache mit dem Seelsorger oder nach einem religiösen Vortrage haben, wird ihnen die dienstfreie Zeit bis zum Zapfenstreich hierzu zur Verfügung gestellt.

Zu Punkt 4 : Aus technischen Gründen nicht durchfürbar.

Zu Punkt 5 : Wie ich schon bei der Unterredung, die mit Ihnen

zu haben ich die Ehre hatte, ausführte, genügt das Lehrpersonal im Arbeitsdienst für den Unterricht vollkommen. Für die Einwirkung durch die Geistlichen erscheint mir die Kirche als der hierzu geeignete und würdige Platz.

Zu Punkt 6 : Als Verbindungsmann zwischen der Reichsleitung des Arbeitsdienstes und dem deutschen Episkopat wird Generalsekretär Schmitt in Berlin, Motzstr. 71a, auf Vorschlag der Bischöfe von der Reichsleitung bestätigt. Es wird dabei aber betont, dasz er nicht mit den Gauleitern des Arbeitsdienstes, sondern nur mit der Reichsleitung unmittelbar Verhandlungen führen darf.

Mit deutschem Grusz und Heil Hitler.

Ihr ergebenster,
(gez.) HIERL,
Staatssekretär.

De volgende verordening van de Reichsleitung omtrent godsdienstige geschriften teekent eveneens de houding van de Reichsleitung.

Der Reichsarbeitsführer.
D. Nr. 1672/36.

Berlin-Grunewald, den 30 März 1936.

Beh. Kirchenblatt und Katholisches Sonntagsblatt
in Arbeitsdienstlagern.

Meine Dienststellen sind angewiesen worden, wie folgt zu verfahren :

1. Sofern kirchliche Zeitungen und Zeitschriften von den Angehörigen des Arbeitsdienstes bestellt worden sind und der Inhalt lediglich auf die religiöse Vertiefung und die sittliche Festigung der Leser abzieht, ist die Aushändigung nicht zu unterbinden.

2. Sofern kirchliche Zeitungen und Zeitschriften kostenlos und auszer Abonnement zugestellt werden, sind sie nicht auszuhändigen.

Sofern der Inhalt kirchlicher Zeitungen und Zeitschriften — gleichgültig ob diese in — oder auszer Abonnement zugestellt werden — zu irgend welchen Beanstandungen Anlasz gibt, sind sie zu beschlagnahmen und der Reichsleitung vorzulegen.

Die Reichleitung wird darum das weitere veranlassen,

Im Auftrag,
(gez.) Gönner.

Uit het voorgaande blijkt dat de Reichsleitung geen rechtstreeksche middelen aanwendt om de zielzorg en het kerkbezoek onmogelijk te maken. De belangen van den arbeidsdienst worden nochtans van grooter gewicht geacht als de zielzorg, d.w.z. de gewone dienstverrichtingen van den arbeidsdienst mogen in geen geval ten voordeele van kerkbezoek nagelaten worden. Overigens staat het elken Arbeitsmann vrij gedurende den tijd, waarover hij vrijelijk kan beschikken, zijn godsdienstige plichten te vervullen.

Het is duidelijk dat een groote vrijheid gelaten wordt aan de plaatselijke Führers, welke dan ook in zeer verscheidene richtingen hiervan gebruik maken [18]).

Omtrent de *innerlijke godsdienstige beleving* kan volgend getuigenis aangehaald worden. Ik was in de gelegenheid om sommige ouders van Arbeitsmänner, die hun diensttijd reeds volbracht hadden, hieromtrent te ondervragen. Het waren menschen die het op prijs gesteld hadden hun kinderen een diep godsdienstige opvoeding te geven. Na hun diensttijd bleek het godsdienstig inzicht van hun jongens zich verdiept te hebben. Hun getuigenis kan in enkele woorden als volgt samengevat worden. In aanraking met de werkelijkheid van het leven in den arbeidsdienst, vooral wanneer zij stonden tegenover gevaren op zedelijk gebied, begrepen zij beter

[18]) In een schrijven van den 29 November 1938 werd mij naar aanleiding van hetgeen ik omtrent het godsdienstig vraagstuk schreef, door de Rijksleiding het volgende meegedeeld : « Die Schwierigkeit, die wir als Deutsche bei dieser Frage zu überwinden haben, liegt ja in erster Linie in der Tatsache begründet, dasz wir nicht mit einer Kirche, sondern darüber hinaus mit einer Vielzahl von kirchlichen Organisationen zu tun haben. Wenn sie alle Erlaubnis zum Werben in den Reihen der Arbeitsmänner hätten, würde das zu unerträglichen Zuständen führen und jegliche Gemeinschaftserziehung zerstören. Der nationalsozialistische Staat steht auf dem grundsätzlichen Standpunkt, dasz die Gemeinschaft des Volkes, die schicksals- und rassebedingt ist, nicht durch unfruchtbare, die Gemüter erhitzende und gegeneinanderstellende Erörterungen kirchlicher Dinge gefährdet werden darf. Sie müssen dabei immer bedenken, dasz diese Stellungnahme des Nationalsozialismus geschichtlich begründet ist. Die furchtbaren Religionskriege und hetzerischen Streitereien sind ja nicht zuletzt ein Kennzeichen der deutschen Geschichte der letzten Jahrhunderte. Die Erkenntnis, dasz sie geeignet sind, einen Staat an den Rand des Abgrundes zu bringen, ist ja nicht neu. Sie ist bereits vom Groszen Kurfürsten und auch von Friedrich dem Groszen gefunden worden. Ich glaube, man kann sogar sagen, sie ist nicht nur auf das deutsche Volk beschränkt, sondern auch allen groszen Staatsmännern der Weltgeschichte eigen. Das bedeutet nun alles nicht eine Vernichtung jeglicher Religiosität. Der Arbeitsmännern ist während der Urlaubstage genügend Möglichkeit gegeben, am gottesdienstlichen Leben teilzunehmen. In Gegenden, wo z. B. ein katholischer Feiertag nicht allgemeiner Feiertag ist, erhalten die Arbeitsmänner ohne weiteres Urlaub zur Teilnahme am Gottesdienst. »

dan ooit de noodzakelijkheid om steun te zoeken bij God. Zij waren hier uit hun eigen omgeving weggerukt, aan zich zelf overgelaten, en voelden zich nu vanzelf gedreven om hulp te zoeken in en door het gebed. « Ich habe den Wert des Betens erkannt », « Was richig beten ist habe ich erst da erkannt », luidt de getuigenis van deze jongens. Hun godsdienstige kennis verdiepte zich hier tot het beseffen, het begrijpen van een godsdienstige waarheid.

Het spreekt van zelf dat het bovenstaande niet mag veralgemeend worden. Het gezegde geldt alleen voor jongens met een diep godsdienstige overtuiging. Zwakkelingen, en jongens, welke niet voldoende voorbereid zijn op het leven in den arbeidsdienst, loopen groot gevaar totaal onverschillig te worden tegenover den godsdienst. Dit is vooral het geval met die Arbeitsmänner, welke op zedelijk gebied schipbreuk lijden. Het is duidelijk dat hier veel afhangt van de plaatselijke omstandigheden. Terwijl de regelmatigheid van het kerkbezoek bijna uitsluitend afhankelijk is van de gezindheid der Führers, kan daarentegen vastgesteld worden dat de omgeving, de plaatselijke omstandigheden, meer invloed uitoefenen op de innerlijke godsdienstige houding van de Arbeitsmänner.

Ten slotte doen wij opmerken dat hier en daar pogingen aangewend worden om een vaag mysticisme ingang te doen vinden. Deze pogingen hebben echter geen officieel karakter. Dit mysticisme omvat de vereering van bloed en bodem als bronnen, waaruit het Duitsche leven vloeit, en de waardeering van den arbeid, dienst aan het volk, als een dienst aan God bewezen. Het was mij niet mogelijk na te gaan in hoever dit streven inderdaad invloed uitoefent op de Arbeitsmänner.

§ 6. — De invloed van den arbeidsdienst op de volksgemeenschap.

Het omvangrijk feitenmateriaal dat noodig is om een gegrond oordeel te kunnen vellen over den invloed, welke van den arbeidsdienst uitgaat op de volksgemeenschap is nog niet voorhanden. Deze invloed begint zich ten anderen nu pas in het volksleven af te teekenen.

De arbeidsdienst wordt stilaan in het denken van het volk opgenomen als iets wat vanzelfsprekend is, zooals ook het leger en de school als iets vanzelfsprekend beschouwd worden. In de meeste

plaatsen waar kampen gevestigd zijn, heerscht een uitgesproken sympathie voor den arbeidsdienst. Deze sympathie komt vooral tot uiting bij gelegenheid van Feierabende, waarop het gansche dorp aanwezig is. De bewoners van dorp en kamp verbroederen met elkander. Dit resultaat is vooral merkbaar in meer afgelegen streken, waar nog oude gebruiken en zeden heerschen. De arbeidsdienst tracht deze kultuurwaarden weer levendig te maken, en neemt vooral daardoor een eigen plaats in het dorpsleven in. In dichter bevolkte streken, vooral in de industrieele gebieden is deze invloed niet zoo groot.

ARTIKEL II.

DE ECONOMISCHE RESULTATEN.

Wanneer wij over economische resultaten van den arbeidsdienst spreken, dan is het noodzakelijk nogmaals te wijzen op het feit dat de arbeidsdienst op de eerste plaats bedoeld is als een school voor de gansche natie. Voor de nationaalsocialisten heeft het daarom geen zin te redetwisten over de rendabiliteit van den arbeidsdienst. In hoever de nationaalsocialistische opvatting omtrent de rendabiliteit van den arbeidsdienst te verrechtvaardigen is valt hier buiten beschouwing. Dit neemt niet weg dat het, vooral voor buitenstaanders, interessant kan zijn na te gaan, wat de arbeidsdienst op economisch gebied reeds gepresteerd heeft.

Het is onmogelijk nauwkeurig en volledig aan te geven wat de arbeidsdienst op economisch gebied reeds bereikt heeft. Eerst vanaf 1935 was het mogelijk nauwkeurige en betrouwbare statistieken op te maken. Vanaf 1938 werkt een groot deel van den arbeidsdienst ten behoeve van de landsverdediging, hetzij bij den aanleg van de verdedigingswerken, hetzij, sedert den oorlog, in de veroverde gebieden. Alleen de gegevens omtrent de huishoudelijke jaren April 1935 tot einde Maart 1938 kunnen dus een eenigszins zuiver beeld geven van de economische resultaten van den ganschen arbeidsdienst. Hier staan wij dan nog voor een groote verscheidenheid van de gegevens : cijfers over de oppervlakte van het bewerkte land, over de lengte van de nieuw aangelegde wegen, grachten en dergelijke, cijfers over het aantal werkdagen dat aan een of ander werk-

object besteed werd, zooals aan hulp bij den oogst en aan bescherming tegen natuurrampen. Het is onmogelijk te berekenen welke economische waarde deze cijfers vertegenwoordigen. Om deze redenen moeten wij ons tevreden stellen met de beschikbare gegevens, zooals zij voor ons liggen. Door een meer uitvoerige beschrijving van enkele der voornaamste ondernemingen zullen wij nochtans trachten de beteekenis van het werk door den arbeidsdienst gepresteerd, nader toe te lichten.

§ 1. — De resultaten in de huishoudelijke jaren April 1935 tot Maart 1938.

Zooals reeds gezegd beschikken wij slechts voor de huishoudelijke jaren 1935 tot Maart 1938 over betrouwbare gegevens. Voor de jaren 1935 tot 1937 werden deze gegevens geput uit **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes** [19]) en voor 1938 uit de redevoering van K. HIERL op het partijcongres van Nürnberg [20]).

Kultiveering van den bodem.

Door den aanleg van hoofdkanalen en door het graven van open grachten of door draineering werd de volgende oppervlakte te vochtig kultuurland of onbebouwde moerasgronden verbeterd.

1935-1936	155.000 HA.
1936-1937	106.000 HA.
1937-1938	118.000 HA.
Totaal	379.000 HA.

Bescherming tegen overstrooming door het bouwen van dijken rond lager liggend land aan de zeekusten en elders. Bewerkte oppervlakte :

1935-1936	46.000 HA.
1936-1937	37.000 HA.
1937-1938	29.000 HA.
Totaal	112.000 HA.

[19]) Uitgegeven door de Reichsleitung, blz. 66 vlg.

[20]) « Der Arbeitsmann », 1937, nummer 38, blz. 7 en 1938, nummer 38, blz. 3

Bijkomstige werken aan den bodem, zooals het rooien van boomstronken, het vlak maken van den bodem, omploegen en andere. Bewerkte oppervlakte :

1935-1936	12.000 HA.
1936-1937	18.000 HA.
1937-1938	9.000 HA.
Totaal	39.000 HA.

Werken tot voorbereiding van de ruilverkaveling, zooals het bouwen van wegen, graven van grachten. Bewerkte oppervlakte :

1935-1936	28.000 HA.
1936-1937	23.000 HA.
1937-1938	31.000 HA.
Totaal	82.000 HA.

Nieuwe of verbeterde landwegen. Lengte :

1935-1936	1.530 KM.
1936-1937	570 KM.
1937-1938	380 KM.
Totaal	2.480 KM.

Oppervalkte welke door den aanleg van deze wegen economischer kan uitgebaat worden :

1935-1936	91.000 HA.
1936-1937	46.000 HA.
1937-1938	40.000 HA.
Totaal	177.000 HA.

Volgens deze gegevens werd in het geheel de volgende oppervlakte verbeterd :

1935-1936	332.000 HA.
1936-1937	230.000 HA.
1937-1938	227.000 HA.
Totaal	789.000 HA.

Dit cijfer beteekent niet dat een oppervlakte van 789.000 HA. voordeel heeft bij de uitgevoerde werken. Verschillende werken

oversnijden elkander, d.w.z. dat twee of meer van de genoemde werken aan hetzelfde land uitgevoerd werden. Dit was het geval met 247.000 HA. In de genoemde jaren werd dus eén totale oppervlakte van 542.000 HA. bewerkt. Dit beteekent een oppervlakte welke grooter is als de provincies Limburg en Antwerpen te samen.

Boschkultuur.

Gronden, welke door verwijdering van kreupelhout en heide, gereed gemaakt werden voor bebossching :

Oppervlakte :

1935-1936	10.000 HA.
1936-1937	9.000 HA.
1937-1938	5.700 HA.
Totaal	24.700 HA.

Werden beplant :

1935-1936	8.000 HA.
1936-1937	6.000 HA.
1937-1938	2.500 HA.
Totaal	16.5000 HA.

Werken tot het onderhouden en verbeteren van de bosschen, zooals uitdunnnen, verwijderen van dorre takken en dergelijke. Bewerkte oppervlakte :

1935-1936	13.000 HA.
1936-1937	15.000 HA.
1937-1938	5.800 HA.
Totaal	33.800 HA.

Nieuw aangelegde of verbeterde wegen voor het afvoeren van het hout. Lengte :

1935-1936	1.230 KM.
1936-1937	770 KM.
1937-1938	340 KM.
Totaal	2.340 KM.

Oppervlakte, welke door den aanleg van afvoerwegen voor een meer economische uitbating ontsloten werden .

1935-1936	29.000 HA.
1936-1937	34.000 HA.
1937-1938	19.000 HA.
Totaal	82.000 HA.

Bosschen welke door het aanleggen of verbeteren van de waterloopen ontwaterd werden. Bewerkte oppervlakte :

1935-1936	16.500 HA.
1936-1937	11.500 HA.
1937-1938	6.700 HA.
Totaal	34.700 HA.

In het geheel werden bewerkt :

1935-1936	76.500 HA.
1936-1937	75.500 HA.
1937-1938	39.700 HA.
Totaal	191.700 HA.

Ook hier oversnijden de uitgevoerde werken elkander, en wel met 56.800 HA. In het geheel werd 134.900 HA. bosch bewerkt.

Voorbereiding van nederzettingen.

Gedurende de genoemde periode werden de voorbereidende werken uitgevoerd voor het bouwen van nederzettingen, zooals het aanleggen van wegen, het gelijk maken van den bodem, en het graven van de bouwgroeven. Aantal nederzettingen :

1935-1936	7.400
1936-1937	4.600
1937-1938	3.000
Totaal	15.000

Hulp bij natuurrampen.

Op vele plaatsen in Duitschland heeft de arbeidsdienst zeer belangrijke diensten bewezen bij het bestrijden van natuurrampen, zooals dijkbreuken, boschbranden en overstroomingen.

Voor het jaar 1935-1936 zijn geen globale cijfers beschikbaar. In het voorjaar 1936 ruimde de arbeidsdienst in West- en Zuid-Duitschland 36.000 HA. bosch op, die door sneeuwlast, storm en onweer neergekomen waren, en met verdere vernietiging door den schorskever bedreigd werden. Hieraan is gedurende 486.000 Lohntagewerke gearbeid. Bij andere rampen hielp de arbeidsdienst gedurende 140.000 Lohntagewerke. Gedurende het huishoudelijke jaar 1937-1938 werd gedurende 59.000 Lohntagewerke bij rampen geholpen.

Hulp bij den oogst.

Reeds in het jaar 1935-1936 werd gedurende den oogsttijd de arbeidsdienst in geringe mate te werk gesteld bij het inhalen van den bedreigden oogst. In het jaar 1936 was het tekort aan landarbeiders echter zoo groot dat de arbeidsdienst in versterkte mate moest inspringen voor het tijdig bergen van de veldvruchten. Ongeveer 920.000 Lohntagewerke werden hieraan besteed [21]). In het huishoudelijk jaar 1937-1938, werd gedurende 4,5 millioen Lohntagewerke gearbeid aan den oogst.

Andere werken.

Behalve bij genoemde werken was de arbeidsdienst nog werkzaam bij het bouwen van vergaderplaatsen, den aanleg van autowegen, bij praehistorische opgravingen en andere werken. Hierover worden echter geen cijfers aangegeven.

* * *

De ervaringen gedurende de voorgaande jaren bij het kultiveeren van den bodem opgedaan, laten een vrij nauwkeurige schatting toe van de meeropbrengst, welke door bodemkultuur verzekerd wordt. Volgens officieele berekeningen wordt de jaarlijksche meer-

[21]) K. HIERL, rede op het partijcongres van 1937, in « Der Arbeitsmann », 1937, nummer 38, blz. 7.

opbrengst van den bodem, welke door de werkzaamheid van den arbeidsdienst gedurende de huishoudelijke jaren 1935-1936, en 1936-1937 verzekerd is, geschat op 29,6 millioen RM. [22]). De genoemde som is als volgt verdeeld :

16,3	millioen	RM.	door	ontwatering.
3,8	»	»	»	bescherming tegen hoogwater.
6,0	»	»	»	bijkomstige werkzaamheden aan den bodem.
0,8	»	»	»	door ruilverkaveling.
2,0	»	»	»	aanleg van landwegen.
0,7	»	»	»	andere werken aan den bodem.
Tot. 29,6	millioen	RM.		

Deze cijfers geven alleen de jaarlijksche meeropbrengst aan, welke door arbeid op kultuurbodem bereikt werd. Bij bebossching is er natuurlijk geen spraak van een jaarlijksche meeropbrengst, daar eerst na tientallen jaren de boomen volgroeid zijn. De jaarlijksche toename aan waarde van een HA. bosch wordt in Duitschland op 50 RM. geschat. Voor de 16.500 HA. welke beboscht werden beteekent dat een jaarlijksche meeropbrengst van 825.000 RM. De ontsluiting van moeilijk toegankelijke wouden, door den aanleg van afvoerwegen, heeft een onmiddellijk resultaat. Dit kan echter niet in cijfers vastgesteld worden.

Ten slotte wordt eveneens een waarde van millioenen gered door het bergen van den oogst. Hier moet inderdaad rekening gehouden worden met het feit dat slechts dan door den arbeidsdienst hulp geboden wordt, wanneer door het tekort aan werkkrachten, de oogst dreigt verloren te gaan.

De onzekerheid, welke omtrent de waarde van nochtans zeer belangrijke werken heerscht, maakt het onmogelijk een schatting te geven omtrent de totale waarde van hetgeen door den arbeidsdienst gepresteerd werd. Een diepergaande bespreking van de resultaten van den arbeidsdienst, in hun geheel genomen is daarom onmogelijk. Verder zullen wij de resultaten van enkele reeds uitgevoerde werken, waarover voldoende gegevens beschikbaar zijn, onderzoeken.

---

[22]) « Das Werk des Reichsarbeitsdienstes », blz. 69.

§ 2. — De groote ondernemingen.

Zooals reeds bekend is wordt de arbeidsdienst zooveel mogelijk te werk gesteld bij het uitvoeren van grootere ondernemingen. Het is niet noodig elk van de 79 groote ondernemingen, waaraan de arbeidsdienst werkt, uitvoerig te bespreken. Dit zou tot nuttelooze herhalingen voeren. Een goed inzicht in de activiteit en het resultaat van den arbeidsdienst vergt nochtans dat enkele van de meest kenmerkende ondernemingen nader onderzocht worden.

a) *Het Bartschgebied.*

De Bartsch, een kleine rivier, ontspringt in de provincie Posen, in het vroegere Polen, komt ten Oosten van Militsch in Silezië en stroomt van het Oosten naar het Westen door het breede dal van een oerstroom, om kort bij Glogau in den Oder uit te monden. Sedert langen tijd was de bedding van de Bartsch verwilderd, bovendien was zij smal en maakte de rivier in haar loop talrijke bochten. Daardoor kon het water niet in voldoende mate afvloeien, en werden de oevers regelmatig overstroomd. Alleen in het jaar 1926 veroorzaakten deze overstroomingen een schade van 3 millioen RM. [23]). De benedenloop van de Bartsch werd reeds rond 1900 verbreed, maar op onvoldoende wijze. Dit kwam vooral hierdoor omdat ondertusschen de rivier op Poolsch grondgebied geregulariseerd werd, en het water op deze wijze nog vlugger afgevoerd werd op het Duitsche grondgebied. Elk jaar hadden nu overstroomingen plaats. De weiden werden bedorven, de hooioogst vernietigd, en zelfs werden de naburige dorpen als Hernnstadt en Ostrawe, bedreigd. Het land kon onmogelijk als akkergrond benuttigd worden.

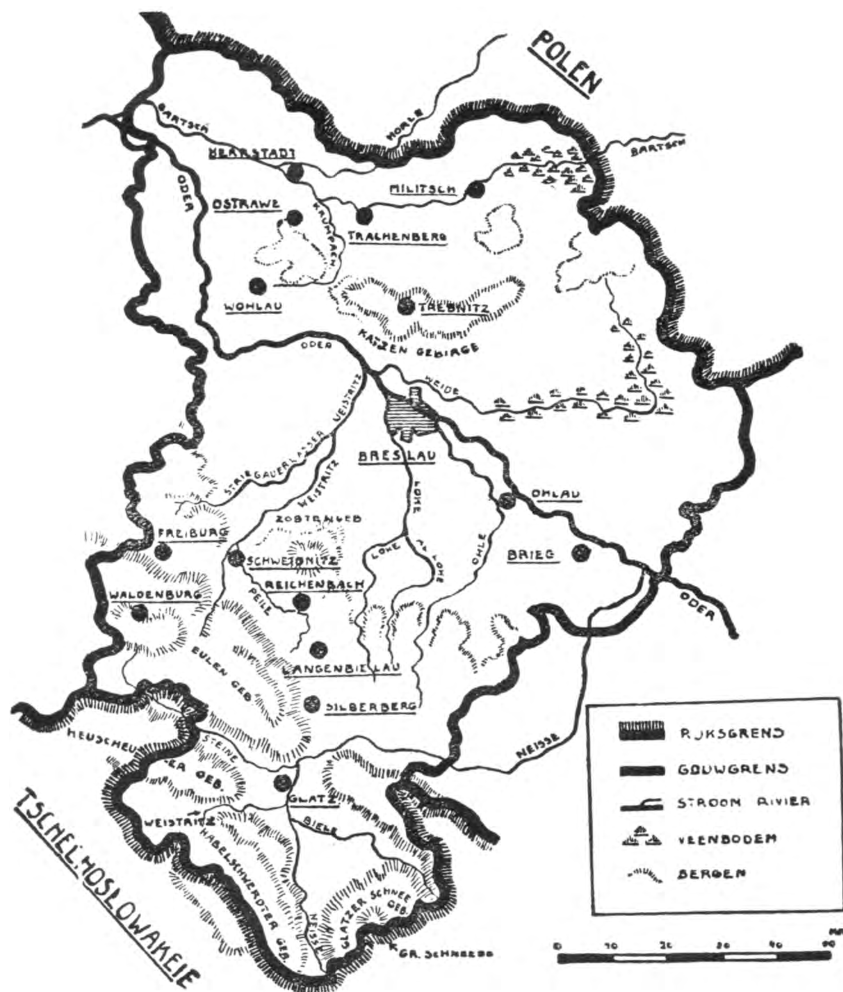
De afdeelingen Wilhelmsbruch, Ostrawe, Hernnstadt I en Hernnstadt II werden in 1934 aan het werk gesteld om de Bartsch van af de plaats waar de Krumpach in de Bartsch uitmondt, tot aan de uitmonding van de Horle, d.w.z. over een lengte van 12 KM., te regulariseeren [24]). De bedding werd verbreed en de dijken ver-

---

[23]) Ing. LAMBRECHT, Oberfeldmeister, **Einblick in das Werk des Arbeitsgaues Mittelschlesien**, in « Das Werk des Reichsarbeitsdienstes », blz. 108.

[24]) Zie bijgaande kaart. Deze kaart werd met toestemming van den uitgever overgenomen uit : **Das Werk des Reichsarbeitsdienstes**, Kurt Vowinckel Verlag, Heidelberg-Berlijn, 1937, blz. 116. (In linnenband 2,70 RM.) Enkele kleinere veranderingen werden aangebracht.

ARBEIDSGOUW XI, MIDDEL-SILEZIE, MET HET BARTSCHGEBIED.
(in 1934)

sterkt. Kleinere beken en zijgrachten werden door een rioleering afgesloten, zoodat bij hooge waterstand van de rivier het water niet meer in het binnenland kon stroomen. Stuwdammen werden aangelegd om bij langdurig droog weder, het grondwater tegen te houden en een voldoende bewatering van het land te verzekeren.

Door ringdijken werden de dorpen Ostrawe en Hernnstadt beschermd, en door ophooging van de toegangswegen, de verbinding met de buitenwereld in alle omstandigheden verzekerd. Het gevaar voor overstroomingen in de gebieden welke stroomopwaarts gelegen zijn, werd door de genoemde maatregelen in belangrijke mate verminderd. De lagere waterstand laat nu een sneller afvloeien van het water toe. Behalve bescherming tegen overstrooming, bieden de genomen maatregelen nog andere voordeelen. Een oppervlakte van 2.600 HA., n.l. 1.800 HA. akkerland en 800 HA. weiden, werd ontwaterd. Dit had een grootere opbrengst van het land voor gevolg.

Vóór de regulariseering van de Bartsch bracht 1 HA. akkerland 1.200 kg. rogge, met gemiddelde waarde van 17 RM. per 100 Kg. De 1.800 HA. akkerland brachten dus jaarlijks een oogst voort met een waarde van 367.000 RM. De 800 HA. weiden brachten per HA. 2000 Kg. slecht hooi op, met een waarde van 3 RM. per 100 Kg., in totaal 48.000 RM. Voor het gansche gebied beteekende dit een opbrengst van 415.000 RM.

Na de regulariseering kan met zekerheid het volgende resultaat verwacht worden : 1.800 Kg. rogge per HA. De waarde hiervan voor de 1.800 HA. akkerland bedraagt 550.000 RM. De weiden kunnen 5.000 Kg. goed hooi, met een waarde van 5 RM., per 100 Kg. voortbrengen. Voor de 800 HA. beteekent dit een opbrengst van 200.000 RM. voor het gansche gebied is dit een opbrengst van 750.000 RM. Hierdoor is dus een meeropbrengst van 335.000 RM. verzekerd. De gezamenlijke kosten van deze onderneming bedroegen 1.115.000 RM. Deze kosten zijn als volgt verdeeld : 150.000 Lohntagewerke, met een waarde van ongeveer 630.000 RM. Bovendien werden 530.000 RM. besteed aan bijkomstige kosten voor metselwerk, materiaal en dergelijke. De meeropbrengst van den bodem bedraagt dus 30 % van de aangewende kosten [25]). Het is duidelijk dat de rendabiliteit van de kapitalen, welke voor de uitvoering van dit werk noodzakelijk waren, hiermee voldoende verzekerd is.

[25]) Ing. LAMBRECHT, a. w., blz. 110.

Volkswirtschaftlich gezien hebben de aangehaalde cijfers nog een andere, voor het nationaalsocialisme veel belangrijker, beteekenis. Volgens LAMBRECHT [26]), kunnen 1.700 menschen van de meeropbrengst leven. Dit beteekent dat de Duitsche bodem aan 1700 menschen meer het levensbestaan verzekert. De boer, die het verbeterde land bewerkt, ontvangt in de toekomst gemiddeld 130 RM. meer, voor elke HA. land. Hij zal verplicht zijn het bedrijf hierbij aan te passen en mogelijk zelfs te vergrooten. Hierdoor zullen de bedrijven, welke tot nog toe slechts een uiterst karig bestaan verzekerden, in de toekomst voldoende levensmogelijkheden bieden. De boer, of zijn kinderen, zullen niet zoo gemakkelijk meer, een beter bestaan zoeken in fabrieksarbeid, wat tot nog toe veelal het geval was. De bodemvaste en gezonde boerenbevolking, met alle voordeelen, welke deze laatste onder rasoogpunt biedt, zal op het land gevestigd blijven. Uit hetgeen hooger gezegd werd [27]) weten wij wat dit voor het nationaalsocialisme beteekent.

b) *Het Sprottebruch.*

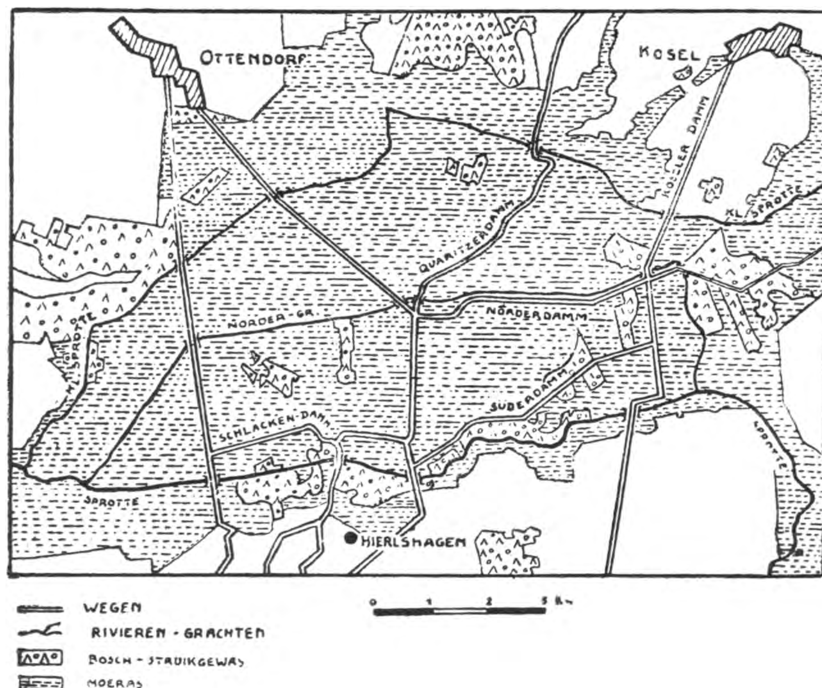
Ten noorden van het stadje Primkenau in Silezië strekt zich het Sprottebruch uit met een totale oppervlakte van ongeveer 6.000 HA. Het Sprottebruch is een laagveen, waarvan de veenlaag 0,80 M. dik is. Dwars door het veen loopt de Sprotte. Het geringe verval van deze beek, en de groote hoeveelheid slib, welk meegevoerd wordt waren de oorzaak dat dit gebied, waar vroeger uitgestrekte bosschen groeiden in een moeras herschapen werd. De talrijke bochten van de Sprottau en de enge benedenloop hebben eveneens schuld aan het verloren gaan van dit gebied.

Een eerste poging om het Sprottebruch te kultiveeren werd reeds in het jaar 1764 door Frederik de Groote begonnen. Na den dood van Frederik werd geen gevolg meer gegeven aan deze poging. In het jaar 1876 vatte het Sprottebruchgenossenschaft het werk weer aan. Maar moest door gebrek aan geldmiddelen deze onderneming opgegeven. In de jaren 1919-1924 werden enkele hoofdkanalen in het noordelijke deel uitgegraven. Hierdoor was het mogelijk ongeveer 1.000 HA. goede weidegronden droog te leggen. Zoodat nog 5.000 HA. onbebouwd land kon ontgonnen worden.

[26]) A. w., blz.110.
[27]) Zie blz. 45.

In Maart 1934 werd de arbeidsdienst hieraan te werk gesteld, met 11 afdeelingen, in het geheel 2.300 manschappen. De volgende beschrijving geeft een overzicht van de uitgevoerde werken.

Door de verbreeding van de Sprotte, en het uitgraven van grachten werd een regelmatige afvoer van het water verzekerd. Aan den benedenloop wordt een stuwbekken, met een vermogen van 7 millioen M^3 aangelegd, dit om bij hooge waterstand al te overvloedig water te kunnen bergen, en om in geval van droogte het veenland te kunnen bewateren. Door den aanleg van vier hoofdwegen en zijwegen [28]) moet het veengebied toegankelijk gemaakt

worden. Hiertoe werd de veengrond uitgegraven tot op den mineraal bodem, en met zand aangevuld. Wanneer deze zandlaag zich vastgezet heeft wordt het wegdek aangebracht.

Ongeveer 4.000 HA. land moeten bebouwbaar gemaakt worden. De overblijvende 1.000 HA. vervallen aan het stuwbekken, de

[28]) Zie bijgaande schets.

wegen, de grachten en vijvers. In het veen liggen tot op een diepte van 50 cm. talrijke boomstammen en stronken, overblijfsels van het vroegere woud. Deze stammen worden uitgegraven en verwijderd. Daarna wordt de bodem met stoomploegen tot op een diepte van 45 cm. omgeploegd. Na de bemesting wordt door den arbeidsdienst zelf voor het eerst hennep op het nieuw gewonnen land gezaaid. De arbeidsdienst werkt dan nog mee aan de oprichting van nieuwe boerenhoven. Reeds werd het dorp Hierlshagen, 2 KM. ten noorden van Primkenau opgericht, met 50 boerenhoven. Elders zullen nog 20 hofsteden met 20 HA. land elk, opgericht worden. Het overblijvende deel van het land wordt toegewezen aan de kleine boeren, welke reeds op den rand van het veen wonen. Ongeveer 1500 boeren zullen hierdoor hun bestaansmogelijkheden verbeteren.

De totale kosten zullen 5,5 millioen RM. bedragen. Deze zijn als volgt verdeeld : Kosten van de in de jaren 1919 tot 1929 uitgevoerde werken 1,1 millioen RM. Kosten van de sedert 1934 uitgevoerde en nog uit te voeren werken, wanneer deze in de vrije economie zouden gebeuren 4,4 millioen RM.

In de voorgaande jaren werd de volgende oppervlakte drooggelegd en bebouwd :

In 1935	275 HA.
In 1936	600 HA.
In 1937	825 HA.
In 1938	500 HA.
	2.200 HA.

Hierbij werden in 1936 de volgende resultaten bereikt : 5.000 Kg. hennepstroo per HA.; 16.000 Kg. aardappelen, en 1.600 tot 2.000 Kg. haver per HA. In het jaar 1937 werden op 750 HA. 4.800 ton hennepstroo geoogst, per HA. 6.400 Kg. Steunend op deze gegevens wordt de jaarlijksche bruto meeropbrengst, na uitvoering van het gansche plan, geschat op 1,15 millioen RM. of 21 % van de aangewende kosten [29]). Dit cijfer kan als ruim voldoende beschouwd worden. De Volkswirtschaftlichkeit is eveneens in voldoende mate verzekerd. Ongeveer 70 nieuwe boerenhoven worden

[29]) Deze gegevens werden mij ter plaatse verstrekt.

opgericht en 1.500 reeds bestaande hoeven worden economisch versterkt. Talrijke Duitsche menschen vinden hier een nieuwe levensmogelijkheid.

c) *De Pfinz-Saalbach Korrektion.*

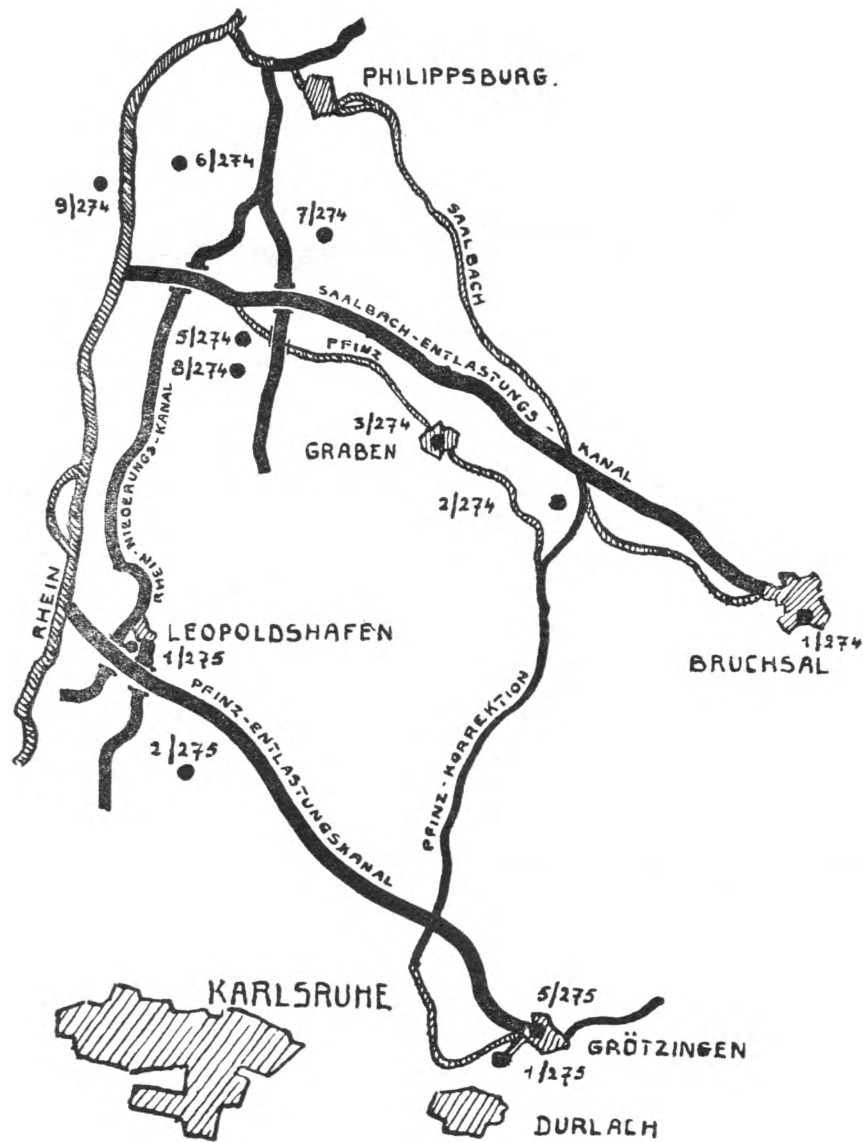
In het Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes 1937-1938 [30]) geeft Arbeitsführer GLOCKNER een uitvoerig bericht over de groote onderneming, waarmee Arbeitsgau XXVII Baden, belast werd, n.l. de Pfinz-Saalbach Korrektion. In het volgende geven wij de korte inhoud van dit bericht. Bijgevoegde kaart zal het inzicht vergemakkelijken.

De streek rechts van den Rijn tusschen Karlsruhe en Philipsburg wordt ontwaterd door de Pfinz en de Saalbach. In de Rijnvlakte gekomen volgen zij eerst den loop van vroegere zijarmen van den Rijn, om daarna in den stroom uit te monden. Hun ligging is te hoog om hun stroomgebied over een lengte van 30 tot 35 KM. op voldoende wijze te ontwateren. Bovendien is hun verval zeer gering, zoodat zij steeds meer verzanden. Zoodat bij het minste hoogwater de oevers overstroomen. Om in deze mistoestanden te voorzien worden de volgende werken uitgevoerd :

1. Het graven van twee ontlastingskanalen één voor de Pfinz met een lengte van 15 KM. en één voor de Saalbach met een lengte van 14 KM. om het overtollige water langs den kortsten weg naar den Rijn af te voeren.
2. Regulariseering van de Pfinz vanaf Durlach tot Neuthard.
3. Bouw van een 4 KM. lang ontlastingskanaal voor den beneloop van de Pfinz, dat uitmondt in het ontlastingskanaal van de Saalbach.
4. Langs den Rijn wordt een kanaal gegraven om de laagvlakte te ontwateren.
5. In het projekt zijn 8 KM. dijken langs den Rijn voorzien, ter bescherming tegen hoogwater.
6. Ten slotte moeten nog talrijke bijkomende werken uitgevoerd worden, zooals het draineeren van den bodem, regulariseering van kleine waterloopen.

In het geheel moeten 96 KM. kanalen gebouwd, 225 KM.

[30]) Blz. 80 en vlg.

PHILIPPSBURG.
6/274
9/274
7/274
SAALBACH
SAALBACH-ENTLASTUNGS-KANAL
5/274
8/274
PFINZ
NIEDERUNGS-KANAL
3/274
GRABEN
2/274
RHEIN
RHEIN
LEOPOLDSHAFEN
1/275
1/274
BRUCHSAL
PFINZ-ENTLASTUNGSKANAL
PFINZ-KORREKTION
2/275
KARLSRUHE
5/275
GRÖTZINGEN
1/275
DURLACH

waterloopen geregulariseerd, en 57 KM. diepe grachten gegraven worden [31]). Heel deze onderneming omvat een gebied van 15.700 HA. waarvan 8.800 HA. te nat waren, en 1.800 HA. tot nog toe niet benuttigd werden. Deze oppervlakte is verdeeld over 33 verschillende gemeenten. Wanneer het werk uitgevoerd is zal het mogelijk zijn 250 nieuwe erfhoeven op te richten, en ongeveer 3000 kleine boeren zullen door verbetering of zelfs vermeerdering van hun land, een beter bestaan vinden.

De meeropbrengst van het bewerkte gebied kan tot nog toe, gezien de groote verdeeldheid van den bodem, niet nauwkeurig in geldwaarde geschat worden. Het feit echter dat ongeveer 3250 landbouwers het voordeel van de onderneming zullen genieten volstaat om de onderneming, ondanks de hooge kosten, welke 13,3 millioen RM. beloopen, te verrechtvaardigen.

* * *

De behandelde ondernemingen geven een beeld van hetgeen de arbeidsdienst op economisch en volkswirtschaftlich gebied presteert. Hieraan kunnen wij toevoegen dat de bruto meeropbrengst van de andere mij bekende ondernemingen, schommelt tusschen 10 % en 30 % van de totale kosten. De kosten worden, zooals hooger reeds gezegd is, berekend alsof het werk in de vrije economie uitgevoerd wordt. Zelfs wanneer deze cijfers eenigszins overdreven werden, wat niet het geval is, kan het werk van den arbeidsdienst economisch verrechtvaardigd worden. De rendabiliteit is inderdaad op voldoende wijze verzekerd. Dit geldt voor de ondernemingen welke ons bekend zijn. Het is natuurlijk niet uitgesloten dat er vergissingen begaan worden, met het gevolg dat de resultaten ongunstig zijn. Ik heb daarvoor nochtans geen enkele positieve aanduiding kunnen ontdekken. In de verre toekomst zal de arbeidsdienst zich misschien met werken moeten bezig houden, welke slechts weinig voordeel opleveren, n.l. wanneer de voorraad aan geschikte ondernemingen uitgeput zal zijn. Voorloopig is dit stadium nog lang niet bereikt. Zooals hooger gezegd is, wordt de zorg hiervoor aan de komende generaties overgelaten.

Hieraan kunnen wij toevoegen dat de rendabiliteit niet het-

---

[31]) SCHULZ, Oberfeldmeister, **Einblick in das Werk des Arbeitsgaues Baden**, in « Das Werk des Reichsarbeitsdienstes », blz. 152. Zie bijgaande kaart.

zelfde is als Volkswirtschaftlichkeit. Zoodat wanneer de rendabiliteit onvoldoende zou zijn, de Volkswirtschaftlichkeit volgens nationaalsocialistisch inzicht volstaat om de tewerkstelling van den arbeidsdienst volledig te verrechtvaardigen.

ARTIKEL III.

HET HUIDIG UITZICHT VAN DE FUEHRERSCHAFT.

De arbeidsdienst moet over een bekwaam Führerkorps beschikken, wil hij zijn voornaamste doel, de opvoeding van de Duitsche jeugd, ten volle bereiken. Dit blijkt duidelijk uit hetgeen gezegd werd omtrent de nationaalsocialistische opvoeding. De leiders van den arbeidsdienst, en op de eerste plaats de Reichsarbeitsführer K. HIERL, zijn van deze waarheid ten volle overtuigd, en stellen dan ook alles in het werk om een Führerhiërarchie te vormen, welke aan de hoogste eischen beantwoordt. De vraag moet echter gesteld in hoever dit opzet geslaagd kan heeten.

Het antwoord op deze vraag berust op hetgeen ik bij mijn talrijke bezoeken aan de verschillende inrichtingen van den arbeidsdienst heb waargenomen. Het lijdt geen twijfel dat vooral in den opbouwtijd talrijke ongeschikte personen deel uitmaakten van de Führerhiërarchie. Op betrekkelijk korten tijd moest een talrijk Führerkorps beschikbaar gesteld worden, zoodat de opleiding evenals de nauwgezetheid bij de keuze van de geschikte personen, noodzakelijk te wenschen overlieten. Na de machtsovername begin 1933 werd vooral aandacht besteed aan de geschiktheid van de hoogere Führers tot en met den Abteilungsführer. Onbekwame personen werden onverbiddelijk geweerd. Volgens P. SEIPP [32]) kan bevestigd worden dat reeds in de lente van het jaar 1934 het hoogere Führerkorps op voldoende wijze verzekerd was. Hetzelfde kon echter niet gezegd worden van de lagere Führers. Begin 1934 werd een aanvang gemaakt met den systematischen opbouw van het lagere Führerkorps. Allerlei maatregelen werden getroffen om minder geschikte Führers uit den arbeidsdienst te verwijderen en om deze door anderen, welke meer aan het ideaal van den arbeidsdienst beantwoordden, te vervangen. De strengheid waarmee opgetreden

[32]) A. w., blz. 66.

werd wordt aangetoond door het feit dat in sommige gouwen, gedurende het jaar 1934 niet minder dan 80 % van het personeel omgewisseld werd.

Deze pogingen kunnen in het algemeen als geslaagd beschouwd worden. Zoodat op heden het Führerkorps in zijn geheel genomen het voorgestelde ideaal benadert. De talrijke getuigenissen van Arbeitsmänner en het persoonlijke contact dat ik met vele uitstekende Führers had, kunnen als bewijs gelden.

Afwijkingen doen zich nochtans vooral in twee richtingen voor : de Führer is te veel overste, en te weinig leider van de Gefolgschaft, in andere gevallen is hij te weinig persoonlijk en daardoor te veel beambte.

In het eerste geval hebben wij het type van den leider, die op onvoldoende wijze meeleeft met zijn Gefolgschaft, zoodat de Arbeitsmänner op hunne beurt tegenover hem een gedwongen houding aannemen, en zij de gegeven bevelen slechts uitvoeren, omdat het nu eenmaal niet anders kan. Zulke leider treedt noodgedwongen op als bevelhebber, d.w.z. hij is niet meer de Führer van zijn Gefolgschaft, maar de overste, die zijn bevelen uitdeelt. Vooral onder de lagere Führers wordt dit type gevonden.

In het tweede geval is de leider een beambte, wiens hoogste ideaal bestaat in het nauwgezet nakomen en doen nakomen van de voorschriften. Hij mist alle elasticiteit zoowel bij de behandeling van zijn onderhoorigen, als in zijn verhouding tegenover zijn superieuren. De letter van de voorschriften, en niet hun geest, geldt voor hem als de hoogste waarde. Van deze menschen gaat geen invloed uit op de Gefolgschaft. Het zijn de leiders waarvan gezegd wordt dat zij « nur Schreiber in Uniform sind ». Dit type wordt meer gevonden bij de Führers, uit de mittlere Laufbahn [33]). Het hoeft geen betoog dat deze beschouwingen slechts een beperkte beteekenis hebben, d.w.z. dat in geen geval de genoemde uitzonderingen mogen veralgemeend worden. Hoe groot echter het getal is van de Führers, welke tot een van de twee genoemde typen behooren, kan onmogelijk, ook maar bij benadering geschat worden. In elk geval kan als vaststaand beschouwd worden dat de Führerschaft in zijn algemeenheid aan het vroeger geschilderde ideaal beantwoordt.

---

[33]) Zie hooger blz. 143.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD.

De arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd is tot op heden nog in zijn opbouwperiode. De groote lijnen van de beginselen, welke eigen zijn aan deze instelling, en de organisatie zelf, zijn echter reeds voldoende uitgewerkt om een beeld te geven van hetgeen de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd in de toekomst zijn zal. De ontwikkeling van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd loopt niet volledig paralleel met de ontwikkeling van den arbeidsdienst voor de mannelijke jeugd. In het eerste artikel zal daarom in korte trekken deze ontwikkeling aangegeven worden. Het tweede artikel behandelt de algemeene beginselen van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd, terwijl in het derde de organisatie besproken wordt. Ten slotte volgen enkele algemeene beschouwingen over de resultaten van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd.

ARTIKEL I.

DE ONTWIKKELING VAN DEN ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD.

Vóór den wereldoorlog werden allerlei voorstellen gedaan om een algemeene dienstplicht voor de vrouwen in het leven te roepen. Zooals uit het eerste hoofdstuk van dit werk blijkt hadden deze voorstellen geen werkelijken weerslag op de ontwikkeling van den arbeidsdienst. Hetzelfde kan gezegd worden van de voorstellen welke tijdens en onmiddellijk na den wereldoorlog het licht zagen [1]. Eerst onder den druk van de massale werkloosheid ontstonden in de jaren 1930 en volgende de eerste kampen van den vrijwilligen arbeidsdienst. In deze jaren werden ook kampen voor de vrouwe-

[1]) Zie blz. 12 vlg.

lijke jeugd ingericht. Voor het grootste deel werden de meisjes echter in de z.g. open kampen ondergebracht. Alleen overdag kwamen de dienstwilligen samen in een of ander lokaal om er zeer uiteenloopende arbeid te verrichten, zooals het repareeren en het naaien van kleeren voor de Winterhilfe, hulp in de gaarkeukens, het onderhouden van jongenskampen, en dergelijke. In sommige gevallen ontvingen de meisjes een praktische opleiding als dienstbode. De vereenigingen, welke zich met deze kampen bezig hielden, waren zeer verscheiden, zoowel godsdienstige als politieke en caritatieve vereenigingen figureerden als dragers van den dienst. Meer nog als voor den mannelijken arbeidsdienst liepen de doeleinden van deze organisaties uiteen.

Na de machtsovername begin 1933 werden de bestaande vereenigingen, welke daartoe geschikt bleken, ingeschakeld in den Nationaalsocialistischen Arbeidsdienst. Hierdoor werd gansch de arbeidsdienst, zoowel de mannelijke als de vrouwelijke, in een organisatie onder de leiding van K. HIERL vereenigd. In Januari 1934 werd de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd gescheiden van den mannelijken tak, en in een eigen organisatie, de « Deutsche Frauenarbeitsdienst », ondergebracht. Tot leidster hiervan werd Frau SCHOLZ-KLINK benoemd. De redenen, waarom deze scheiding doorgevoerd werd, zijn niet klaar. Volgens Frau Hanna WOHNSDORF-ROEBKE [2]) was de voornaamste reden wel het schijnbaar tekort aan werkgelegenheid voor de meisjes. Het beginsel « Arbeitsdienst ist Dienst am Volke » kon niet in volle werkelijkheid beleefd worden, omdat er niet voldoende arbeid, waardoor de gemeenschap gediend werd, voorhanden scheen. Omdat men echter niet aan een nationaalsocialistische opvoeding van de vrouwelijke jeugd wilde verzaken, werd de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd behouden. De financieele middelen, welke het Rijk beschikbaar stelde, waren echter slechts voldoende om ongeveer 10.000 Arbeitsmaiden [3]) te onderhouden. Door nauwkeurig onderzoek, aan de hand van de bereikte resultaten ingesteld, bleek echter dat in feite voldoende arbeid voor een gansche jaargang dienstplichtige

---

[2]) **Die Erziehung im Arbeitsdienst für die weibliche Jugend**, in « Internationale Zeitschrift für Erziehung », VIe jaargang, 1937, n^r 4/5, blz. 285.

[3]) Arbeitsmaid is de officieele benaming voor het meisje, dat zijn arbeidsdienstplicht vervult.

meisjes voorhanden was. Deze arbeid beantwoordde bovendien tenvolle aan de arbeidsdienstidee en was aangepast aan de eigen psychologie van de vrouwelijke jeugd, n.l. hulp verleenen aan de huismoeders, welke door verschillende bezigheden overlast waren [4]).

Onmiddellijk werd met den verderen uitbouw van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd een aanvang gemaakt. Scholen voor de opleiding van Führerinnen werden opgericht, het getal van de kampen breidde zich voortdurend uit. Tegelijk met de arbeidsdienstplicht voor de mannelijke jeugd, werd den 26 Juni 1935 de algemeene arbeidsdienstplicht voor de vrouwelijke jeugd afgekondigd, zonder daarom onmiddellijk in werking te treden. Op 1 April 1936 werd de « Deutsche Frauenarbeitsdienst » ontbonden en als « Arbeitsdienst für die weibliche Jugend » in den Reichsarbeitsdienst opgenomen. Voorloopig bleef het getal van de Arbeitsmaiden beperkt tot 10.000. Gedurende de jaren 1936 en 1937 werden de grondslagen gelegd voor den verderen uitbouw van de algemeene arbeidsdienstplicht voor de vrouwelijke jeugd. Einde 1937 waren reeds 25.000 Arbeitsmaiden aan het werk. Begin 1938 werd dit getal tot 30.000 verhoogd. Volgens een verordening van den Führer A. HITLER is dit cijfer in den loop van het jaar 1939 en begin 1940 tot 50.000 opgevoerd [5]). Zoo nadert ook de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd stilaan zijn voltooiing.

ARTIKEL II.

ALGEMEENE BEGINSELEN.

De algemeene beginselen van den arbeidsdienst zooals wij deze in het tweede en derde hoofdstuk uiteengezet hebben, liggen ook ten grondslag aan de arbeidsdienstplicht voor de vrouwelijke jeugd. Ook de vrouw moet, evenals de man, aan het leven van het eigen volk deelnemen, zij ook moet een hooge waardeering voor den handenarbeid aan den dag leggen, en in trouwe volgzaamheid achter haar leiders staan. De arbeidsdienst moet de organisatie zijn, waarin het jonge meisje, volgens den haar eigen aard, de drie genoemde

[4]) Zie meer hieromtrent in het volgende artikel, blz. 225.

[5]) **Erlasz über die Stärke des Arbeitsdienstes für die weibliche Jugend,** 7 Sept. 1938. RGBl., I, blz. 1157.

elementen van de nationaalsocialistische wereldbeschouwing door eigen beleving tot bestanddeelen van haar leven maakt.

Door het gemeenschappelijk leven in het kamp moet de *geest van kameraadschap* en daardoor een dieper beseffen van de gemeenschap aangekweekt worden. Dit gemeenschappelijk leven moet echter in meer innigen, meer huiselijken vorm als bij de mannelijke jeugd, beleefd worden. Daarom zijn de leden van een kamp minder talrijk, een maximum van 40 Arbeitsmaiden in den winter en 52 in den zomer is slechts toegelaten. Het kamp zelf heeft een meer huiselijk uitzicht. Gewoonlijk is het een villa of een grootere boerderij. Wanneer een geschikte woning ontbreekt, wordt een huis gebouwd, volgens den bouwtrant van de streek.

De onderlinge *verhouding tusschen Führerin en Gefolgschaft* heeft ook een ander karakter als in den arbeidsdienst voor de mannelijke jeugd. Het disciplinaire karakter moet achterwege blijven. De Führerin moet eerder een moeder zijn voor de aan haar toevertrouwde Arbeitsmaiden. De omgangsvormen moeten overeenkomen met de vormen, welke in het gezin in acht genomen worden.

Op het oogenblik kan niet bevestigd worden dat de eigen levensvormen voor de vrouwelijke jeugd in den arbeidsdienst reeds volledig uitgewerkt zijn. Het type van de Arbeitsmaid werd tot nog toe niet volledig vastgelegd. K. HIERL schrijft hieromtrent « Die Treue gegenüber der Idee, der Gehorsam gegenüber dem Führer und seinen Beauftragten und die Kameradschaft innerhalb der Gefolgschaft musz auch der weiblichen Jugend anerzogen und zur Selbstverständlichkeit werden. Der Weg zu diesem Ziel musz freilich ein anderer sein er musz sich nach der weiblichen Eigenart richten. Darum hat der Arbeitsdienst für die weibliche Jugend seine eigene Erziehungsformen und wird sich eine Eigenart wahren müssen, ja er wird sogar in noch immer stärkerem Masze zu eigenen Formen finden, die sich aus dem Leben heraus entwicklen müssen » [6]).

Vooral in zake gemeenschapsleven en Führertum zoekt men nog altijd naar eigen levensvormen voor de vrouwelijke jeugd. Dit geldt in mindere mate voor den *arbeid*. In contact met de werkelijkheid werd hier een taak aan de Arbeitsmaiden toegewezen, welke

[6]) **Ihr Dienst ist Mütterdienst,** Reichsarbeitsführer KONSTANTIN HIERL **über die Aufgaben des « Arbeitsdienstes für die weibliche Jugend »,** in « Die Arbeitsmaid », Berlijn, 1938, blz. 14.

tenvolle aan haar vrouwelijken aard beantwoordt. In den titel welke K. HIERL boven het zooeven aangehaalde artikel plaatste, ligt gansch het eigen karakter van den arbeid der Arbeitsmaiden samengevat n.l. « *Ihr Dienst ist Mütterdienst* ».

De sterkste opvoedende kracht moet de arbeid zijn. Deze arbeid moet echter, wil hij werkelijk opvoedende waarde hebben, een dienst zijn aan de volksgemeenschap. Daarom moet de Arbeitsmaid daar aan het werk gesteld worden, waar haar hulp noodzakelijk is en nieuwe waarden voor het volksgeheel tot stand brengt. Zulke arbeid wordt verricht door hulp te verleenen aan de overlaste vrouwen en moeders in de nieuwe nederzettingen, in de noodlijdende landbouwgebieden, en in de arbeiderswijken van de industriesteden [7]). De werkplaats van de Arbeitsmaid is overal waar een moeder alleen staat voor een dagtaak, welke te zwaar is, of waar de huisvrouw tot herstelling van haar gezondheid rust moet nemen, of waar de vrouw wegens ziekte moet vervangen worden. Vooral bij boerenfamilies moet de arbeidsdienst hulp bieden. In de meeste gevallen rust het zwaarste deel van den arbeidslast op de vrouw; naast haar werk in huis en in den stal, moet zij ook nog op het veld meewerken. De gemiddelde arbeidsdag van de boerenvrouw bedraagt 16 tot 18 uur arbeid [8]). Dit beteekent niet alleen een overlasting, maar bovendien een groot gevaar voor de gezondheid van de vrouw zelf, en van haar kinderen. Wanneer de arbeidsdienst in deze gevallen hulp verleent dan is dit van zeer groote beteekenis voor de volksgemeenschap. Hierdoor worden talrijke vrouwen inderdaad in staat gesteld zich te wijden aan hun taak als moeder. Dit komt ten goede aan het nageslacht, en zoo ook aan het gansche Duitsche volk.

De geboden hulp neemt natuurlijk verschillende vormen aan, dit zullen wij in het volgende artikel bespreken. Het volstaat hier de opvoedende waarde van den arbeid der Arbeitsmaiden na te gaan. Het is duidelijk dat de genoemde arbeid het gewenschte dienstkarakter heeft. Hij heeft een groote waarde voor de volksgemeenschap. Bovendien moet ook *handen*arbeid verricht worden en door

---

[7]) H. ROEBKE, **Die Erziehungsaufgaben des Arbeitsdienstes für die weibliche Jugend,** in « Das Gesicht des Arbeitsdienstes für die weibliche Jugend », uitgegeven in opdracht van K. HIERL, Berlijn, 1937, blz. 2.

[8]) H. WOHNSDORF-ROEBKE, **Auf dem Wege zur Arbeitsdienstpflicht für die weibliche Jugend,** in « Heimat und Arbeit », 10e jaargang, nummer 9, blz. 309.

het verrichten ervan zal ook een grootere waardeering voor den handenarbeid, en vooral voor de draagsters van dezen arbeid ontstaan. Tenslotte beantwoordt deze arbeid ten volle aan de psychologie van de vrouw : « Mütterdienst » is een vrouwelijke taak.

Behalve door den arbeid moet de Arbeitsmaid ook nog door andere middelen tot echte nationaalsocialistische vrouw opgevoed worden. Staatspolitisch onderricht. Freizeitgestaltung en lichaamsoefeningen moeten de beleving van den arbeid aanvullen. Dit alles moet gebeuren in vormen, welke aan de vrouwelijke psyche aangepast zijn.

ARTIKEL III.

DE VERWEZENLIJKING EN DE ORGANISATIE VAN DEN ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD.

Zooals wij reeds deden opmerken is de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd nog in wording. Dit is natuurlijk vooral merkbaar in de meer periphere gebieden van deze instelling. Terwijl de meer algemeene grondbeginselen definitief vaststaan, is dit niet het geval met de voorschriften, welke aansturen op de verwezenlijking van de idee, evenmin als met den opbouw van de gansche organisatie.

Meestal worden *de kampen* in de nabijheid van een dorp, waar talrijke hulpbehoevende vrouwen wonen, opgericht. Op de eerste plaats echter worden de nieuwe nederzettingen verkozen, vooral omdat het opvoedend karakter van den arbeid hier het sterkst tot uiting komt. De kolonisten veroveren immers nieuw land voor het Duitsche volk, en vormen versche stammen, waaruit het nieuwe Duitsche leven moet groeien.

Omdat de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd hulpbetoon aan de landbouwersfamilie op het oog heeft, is een innige samenwerking met den Reichsnährstand [9]) voorzien. Deze organisatie duidt de plaatsen aan welke in aanmerking komen voor het oprichten van een kamp.

Zooals reeds gezegd werd is elk kamp samengesteld uit 40

[9]) Deze organisatie heeft vooral tot taak de belangen van den boerenstand te behartigen,

Arbeitsmaiden in den winter en 52 in den zomer, waaronder de Lagerführerin met haar drie helpsters (Gehilfinnen). Aan elke hulpbehoevende vrouw wordt een Arbeitsmaid toegewezen. Deze laatste moet dan het werk van de huismoeder overnemen. De Lagerführerin moet er over waken dat de meisjes geen mannenwerk verrichten. Elke dag verlaten de Arbeitsmaiden het kamp om op hun werkplaatsen ongeveer 7 uur te arbeiden. Daarna keeren zij weer in het kamp terug. Hierdoor is het gemeenschapsleven verzekerd. Voor dat zij uitgezonden worden ontvangen zij echter in het begin van haar diensttijd, gedurende vier tot zes weken, de noodige aanwijzingen omtrent haar houding tegenover de familie, waarin zij arbeiden, en vooral omtrent het te verrichten werk. Om de beurt moet een deel van de meisjes in het kamp achterblijven om daar het noodige werk te verrichten.

Op vele plaatsen is een kindertuin aan het kamp verbonden, waar nog niet schoolplichtige kinderen aan de zorg van de Arbeitsmaiden toevertrouwd worden. Hierdoor wordt de taak van de huismoeder eveneens in belangrijke mate verlicht.

Zooals hooger reeds gezegd, zijn de *levensvormen* van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd inniger en huiselijker als in den mannelijken arbeidsdienst. Frau Hanna WOHNSDORF-ROEBKE, schrijft hieromtrent : « Ein besonders wichtiges Gebiet der Erziehung im Arbeitsdienst ist die Gestaltung der Lebensformen des Lagers, unter die auch die Ausgestaltung der Feierabende und Freistunden zählt. Besonders wichtig wird dieses Gebiet gerade im weiblichen Arbeitsdienst weil hier die Ansatzpunkte für eine neue organische Lebensformung der Familien und damit des Volkes liegen. Dies ist nicht so gedacht, dasz die Lagerformen einfach mitgenommen und in die Familie hineingetragen werden sollen, vielmehr so, dasz die Maiden aus dem Erlebnis eines harmonisch und sinnvoll gelebten Tageslaufs den Willen und die Freude zu solcher Formung ausnehmen sollen. Sie sollen lernen, dasz es nicht gleichgültig ist, wie man seinen Tag beginnt, wie man ihn durchlebt und wie man ihn beschlieszt » [10]).

In den arbeidsdienst moet het jonge meisje leeren hoe het in zich zelf krachten kan vinden en ontwikkelen, « mit denen sie ihr

---

[10]) **Die Erziehung im Arbeitsdienst für die weibliche Jugend**, in « Internationale Zeitschrift für Erziehung », 1937, blz. 287.

Leben auch ohne äuszere Mittel schön und freudig gestalten lernen, und durch die sie zur Kraftquelle für sich und ihre Mitmenschen werden » [11]).

Lied, sport en feestavond moeten krachtig tot deze vorming van de Arbeitsmaid bijdragen. Vooral de feestavond oefent een groote invloed uit op de gedachten van de Arbeitsmaiden. Het staatspolitisch onderricht moet het beleefde tot bewustzijn brengen.

Vanzelfsprekend wordt in den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd groote waarde gehecht aan de huishoudelijke opvoeding van de meisjes. Het zwaartepunt van deze opvoeding ligt in den praktischen arbeid in keuken, huis, tuin en waschplaats van het kamp. Hier moeten alle Arbeitsmaiden gewerkt hebben, voordat zij naar de families gezonden worden. Bovendien hebben de Arbeitsmaiden regelmatig de gelegenheid om bij de gemeenschappelijke bespreking over huishoudelijke aangelegenheden allerlei ophelderingen te vragen, of om hun ervaringen mede te deelen.

Voor de *dagorde* werden vanwege de Reichsleitung slechts algemeene richtlijnen gegeven. Het moet aan de Lagerführerin overgelaten worden, volgens plaats en omstandigheden, een passende dagorde op te maken, welke vooral rekening houdt met het wel en wee van de Arbeitsmaiden. Opdat de Lagerführerin inderdaad deze vrijheid van handelen zou behouden, verbood de Reichsarbeitsführer aan alle hoogere diensten iets toe te voegen aan de algemeene richtlijnen omtrent de dagorde. Deze richtlijnen duiden aan hoeveel uur aan de verschillende oefeningen per week moet besteed worden. Het volgende geeft hiervan een voorbeeld [12]).

Arbeid (buiten het kamp, heen- en terugweg, evenals pauze inbegrepen), 7 uur, Zaterdags, 6 uur.	Per	week	41 uur.
Ochtendsport (6 maal per week één kwartier)	»	»	1 1/2 uur.
Lichaamsoefeningen	»	»	3 uur.
Staatspolitisch onderricht	»	»	4 uur.
Middagslaap, elke dag één uur, behalve Zaterdags.	»	»	5 uur.

[11]) Id.

[12]) TH. IFFLAND, **Der Dienstbetrieb im Arbeitsdienst für die weibliche Jugend**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes 1939 », Berlijn, 1938, blz. 81.

Hierna volgt een normale dagorde van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd. Deze dagorde kan dus volgens de omstandigheden gewijzigd worden.

5 u. 30	Opstaan.
5 u. 35 - 6 u.	Ochtendgymnastiek.
6 u. - 6 u. 45	Wasschen, aankleeden, bed opmaken.
6 u. 45	Groet aan de vlag.
6 u. 50 - 7 u. 30	Ontbijt, zang.
7 u. 30 - 3 u.	Arbeid bij de boeren of in het kamp. Tusschenin een halfuur, voor het middageten.
3 u. - 4 u. 30	Rusttijd (in het bed).
4 u. 30 - 5 u.	Koffietijd.
5 u. - 6 u. 30	Staatspolitisch onderricht, sport.
6 u. 30 - 7 u.	Avondeten.
7 u. 30 - 9 u.	Vrije tijd (Feierabend).
9 u.	Groet aan de vlag.
9 u. 30	Taptoe.

* * *

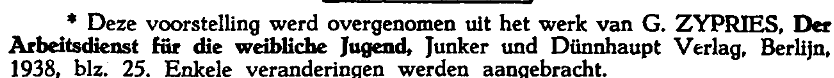
De *organisatie van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd* is ook opgebouwd volgens het Führerbeginsel. De gansche organisatie is ingeschakeld in den Reichsarbeitsdienst. K. HIERL, Reichsarbeitsführer heeft ook de leiding van de vrouwelijke jeugd in handen. Hij alleen kan beslissingen treffen, die van belang zijn voor de ontwikkeling en den opbouw van den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd. De Reichsleitung staat den Reichsarbeitsführer ter zijde bij het vervullen van deze taak. In verschillende afdeelingen van de Reichsleitung werd daarom een afzonderlijke dienst voor de vrouwelijke jeugd ingericht. Dit is het geval met het Dienstamt, Personalamt, Erziehungs- und Ausbildungsamt. Rechtshof, Gesundheitsdienstamt, Presse- und Propagandaamt. In elk van deze diensten zijn Führerinnen als zelfstandige leidsters van de haar toevertrouwde afdeelingen werkzaam. Het Verwaltungs- en Wirtschaftsamt van den mannelijken arbeidsdienst behandelt de betreffende kwesties voor den arbeidsdienst van de vrouwelijke jeugd.

Het vroeger Duitsche gebied is onderverdeeld in 13 Bezirke [13]).

[13]) Het vroegere Oostenrijk zal in drie Bezirken onderverdeeld worden. Zie aanhangsel blz. 259.

De Bezirksleitung is rechtstreeks afhankelijk van de Reichsleitung, en staat niet in verbinding met de Gauleitung van de gouwen voor de mannelijke jeugd. Aan het hoofd van elk Bezirk staat een Bezirksführerin. Elk Bezirk is verder onderverdeeld in ongeveer 3 tot 4 Lagergruppen met een Lagergruppenführerin aan het hoofd.

ORGANISATIE VAN DEN ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD *

* Deze voorstelling werd overgenomen uit het werk van G. ZYPRIES, **Der Arbeitsdienst für die weibliche Jugend,** Junker und Dünnhaupt Verlag, Berlijn, 1938, blz. 25. Enkele veranderingen werden aangebracht.

De Lagergruppenführerin draagt de volle verantwoordelijkheid voor het dienstbedrijf in de gansche Lagergruppe. Als bijzondere opdracht heeft zij de zorg voor de keuze van geschikte kandidaten voor het Führerinberoep. Zij moet ook in bijzonderheden nagaan welke plaatsen in aanmerking komen voor het oprichten van een kamp [14]). Op het oogenblik zijn er ongeveer 1200 kampen voor meisjes.

De leiding van elk kamp is in handen van een Lagerführerin. Evenals de Abteilungsführer bij de mannelijke jeugd is de Lagerführerin verantwoordelijk voor de activiteit van het kamp. Gansch in het bijzonder moet zij toezicht uitoefenen over den arbeid van de Arbeitsmaiden. Vooral moet zij nagaan of geen mannenwerk van de meisjes gevraagd wordt. Om deze reden is het noodzakelijk dat de Lagerfüherin nauwe relaties onderhoudt met de families waar de Arbeitsmaiden arbeiden. Met raad en daad moet zij deze families bijstaan. Dit is vooral noodzakelijk in de gebieden waar nieuwe kolonisten gevestigd zijn. Zij moet bovendien de verantwoordelijkheid dragen voor de opvoeding van de aan haar toevertrouwde Gefolgschaft. « Die Lagerführerin ist zugleich Führerin und Beraterin ihrer Gefolgschaft und Unterführerinnen, Verantwortliche für den Haushalt der 40 Maiden des Lagers und Beratende für Siedler-Bauern und Arbeiterfamilien, in denen die Maiden zur Hilfsarbeit eingesetzt werden » [15]).

De Lagerführerin wordt bijgestaan door drie Gehilfinnen. Een Lagergehilfin zorgt samen met de Führerin voor de lichaamsoefeningen, het staatspolitisch onderricht en oefent eveneens toezicht uit over de werkplaatsen in het dorp. De Wirtschaftsgehilfin draagt zorg voor de huishoudelijke bedrijvigheid, aan haar is tevens de taak opgedragen de Arbeitsmaiden een goede huishoudelijke opvoeding te verzekeren. De Verwalterin tenslotte moet de administratie van het kamp bijhouden.

Elk kamp bestaat verder uit drie of vier Kameradschaftsältesten en 32 of 43 Arbeitsmaiden. De Arbeitsmaiden zijn onderverdeeld in Kameradschaften, met telkens een Kameradschafts-

[14]) G. ZYPRIES, **Der Arbeitsdienst für die weibliche Jugend**, Berlijn, 1938, blz. 20.

[15]) H. WOHNSDORF-ROEBKE, **Führerinnenschule des Arbeitsdienstes für die weibliche Jugend**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes, 1937/1938 », blz. 40.

älteste aan de leiding. Deze laatsten hebben tot taak te zorgen dat de bevelen van de Lagerführerin inzake orde en tucht onderhouden worden. De Kameradschaftsältesten zijn geen Führerinnen. Gewoonlijk echter zijn zij kandidaat-Führerin.

Het is duidelijk dat de Führerin, gezien de zware taak welke op haar rust, een speciale opleiding moet ontvangen. De groote verscheidenheid niet alleen in leeftijd maar ook in den ontwikkelingsgraad van de vele kandidaten voor het Führerinberoep, maakten het noodzakelijk verschillende scholen in te richten voor de opleiding van de Führerinnen. Op heden zijn er drie soorten scholen in den arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd : Lagerschulen, Bezirksschulen en de Reichsschule.

In de Lagerschulen wordt het meisje dat zonder speciale voorbereiding in den arbeidsdienst getreden is, opgeleid tot Gehilfin. Hierbij wordt vooral den nadruk gelegd op een degelijke huishoudelijke vorming.

« Die Führeranwärterin wird mit allen Wirtschaftsgebieten vertraut gemacht, sie lernt kochen, putzen, nähen, Garten und Stall bewirtschaften und eine gesunde Vorratswirtschaft betreiben, sie erfährt, wie man die Arbeitsmaiden bei der Arbeit anleitet, und sie sieht schlieszlich die Zusammenhänge zwischen dem Kleinen Kreis des Lager- und Familienhaushaltes und dem groszen Haushalt des ganzen Volkes » [16]). Daarnaast ontvangen de kandidaten onderricht over lichamelijke opvoeding, hygiëne, administratie, staatspolitisch onderricht en Freizeitgestaltung. Voorloopig duurt deze leergang vier maanden, maar deze tijd zal later tot vijf of zes maanden verlengd worden.

Wanneer de kandidate met voldoening eenigen tijd als Gehilfin in een kamp gewerkt heeft kan zij naar een Bezirksschule gezonden worden, om daar een bijzondere opleiding voor den dienst van Lagerführerin te ontvangen. Deze leergang duurt vier maanden. In de Bezirksschule wordt meer belang gehecht aan algemeene vragen over opvoeding. Nadat de kandidate deze leergang gevolgd heeft, wordt zij tot Lagerführerin benoemd en kan, wanneer de vereischte bekwaamheden aanwezig zijn, opgeroepen worden tot het volgen

---

[16]) E. A. ZIEDRICH, **Die Schulen des Arbeitsdienstes für die weibliche Jugend**, in « Jahrbuch des Reichsarbeitsdienstes 1939 », blz. 85.

van de Reichsschule. In deze school worden de hoogere leidsters voor de verschillende gebieden gevormd.

De Führerin oefent in den arbeidsdienst een echt beroep uit. Zij ontvangt dan ook een behoorlijk salaris, en geniet van de sociale voordeelen welke verbonden zijn aan het uitoefenen van een beroep [17]).

De grootste moeilijkheid, welke verbonden is met het doorvoeren van de algemeene arbeidsdienstplicht voor de meisjes, is wel gelegen in de aanwerving van de noodige Führerinnen. In geval van huwelijk kan de Führerin niet langer haar taak waarnemen en moet vervangen worden. Daar elk jaar ongeveer één derde van de Führerinnen om deze en andere redenen uit den arbeidsdienst treedt, moet telkens opnieuw een groot getal kandidaten aangeworven en opgeleid worden.

Als dragers van den arbeid [18]) treden de gemeenten, Kreisbauernschaften [19]) of de gouwleiding van de Nationalsozialistische Volkswohlfahrt op. De drager van den arbeid duidt de families aan waar de arbeidsdienst hulp moet bieden. Hij staat ook in voor het betalen van een zekere geldelijke bijdrage, welke overeenkomt met zijn economische toestand.

ARTIKEL IV.

DE RESULTATEN VAN DEN ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD.

Hetgeen over de resultaten van den arbeidsdienst voor de mannelijke jeugd gezegd werd kan in de groote lijnen eveneens bevestigd worden van de vrouwelijke jeugd.

Alleen wat de *arbeid* betreft moet gezegd worden dat deze op zich zelf méér bevrediging schijnt te geven aan de Arbeitsmaiden als dit het geval is bij de Arbeitsmänner. De oorzaak hiervan moet wel gezocht worden in het feit dat de arbeid welke door de meisjes verricht wordt volledig overeenkomt met haar eigen

---

[17]) **Führerin im Reichsarbeitsdienst,** in « Die Arbeitsmaid », Berlijn, 1937, blz. 24.

[18]) Het begrip « drager van den arbeid » is hier hetzelfde als in den arbeidsdienst voor de mannelijke jeugd.

[19]) Een Kreisbauernschaft is een onderafdeeling van den Reichsnährstand.

aard. Terwijl de Arbeitsmänner daarentegen een arbeid moeten verrichten, die door de groote moeilijkheden, welke er aan verbonden zijn eenigszins terneerdrukkend inwerkt. Daar tegenover staat dan weer dat de arbeid van de Arbeitsmaid, daar hij niet in gemeenschap met andere Arbeitsmaiden gebeurt, geen gelegenheid geeft tot het beleven van de kameraadschap. Maar van den anderen kant wordt het doel, n.l. het beleven van dienst-aan-de-gemeenschap, met meer zekerheid bereikt, omdat de resultaten van den dienst onmiddellijker tastbaar zijn.

De volgende cijfers geven een inzicht in de verdeeling van de activiteit der Arbeitsmaiden. Deze cijfers gelden voor de maanden Juli, Augustus en September 1937 [20]).

Hulp aan de boerenfamilies	80,1 %
Hulp in de steden	13,7 %
Kindertuin	5,7 %
Andere werken	0,6 %
	100,0 %

Elken dag arbeiden de Arbeitsmaiden ongeveer 140.000 uren, en helpen ongeveer 20.000 moeders bij haar zware taak. Wat dit beteekent voor de volksgemeenschap kan moeilijk in cijfers uitgedrukt worden. Bovendien oefenen de Arbeitsmaiden nog een anderen rechtstreekschen invloed uit. Vooral in het Oosten van Duitschland laat de hygiëne en de reinheid der boerenfamilies veel te wenschen over. Wat op dit gebied door de talrijke aanmoedigingen niet kon bereikt worden, wordt nu dikwijls door het ingrijpen van een Arbeitsmaid verwezenlijkt [21]).

De arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd heeft een zeer grooten invloed op het dorpsleven. Het feit dat de Arbeitsmaiden in de families arbeiden onderhoudt een voortdurend kontakt tusschen het dorp en het kamp. De geholpen families waardeeren ten zeerste de geboden hulp zoodat zij ook open staan voor den verderen invloed van den arbeidsdienst. Zoodat de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd moet beschouwd worden als een van de meest

[20]) **Der Reichsarbeitsdienst in den Jahren 1935 bis 1937,** in « Wirtschaft und Statistik », 1938, blz. 130.

[21]) G. ZYPRIES, a. w., blz. 12.

invloedrijke organisaties van het nationaalsocialistisch Duitschland. Dit is vooral het geval in streken, waar het nationaalsocialisme niet volledig doorgedrongen is. Wanneer de arbeidsdienstplicht voor de vrouwelijke jeugd algemeen zal zijn moet hij ongetwijfeld een grooten invloed uitoefenen.

Zooals onderstaande tabel aantoont wordt de arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd steeds verder uitgebouwd. Het personeel is in deze cijfers begrepen.

TOTAALSTERKTE VAN DEN ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD [22].

Einde	1933	1934	1935	1936	1937
Januari	—	7.347	10.651	11.135	11.706
Februari	—	7.566	11.114	11.101	10.309
Maart	—	7.620	11.533	11.398	10.638
April	—	8.789	12.342	12.186	12.274
Mei	—	9.674	12.342	12.023	14.125
Juni	—	10.212	12.260	11.739	14.148
Juli	10.212	11.238	12.631	11.501	16.093
Augustus	10.111	11.314	12.659	11.227	17.694
September	6.369	11.556	12.382	10.682	16.868
Oktober	6.208	10.525	11.430	9.508	17.354
November	6.656	10.543	10.750	10.242	18.074
December	6.481	9.385	10.278	10.175	17.946

De arbeidsdienst voor de vrouwelijke jeugd wordt in een steeds sneller tempo uitgebouwd. De volgende cijfers geven het contingent aan van de verschillende jaren [23].

Datum	Totaalsterkte	Kampen
1938 1 April	25.000	600
1939 1 April	30.000	700
1940 1 April	50.000	1.200

[22]) « Wirtschaft und Statistik », 1936, Sonderabdruck : **Der Reichsarbeitsdienst**, blz. 4. Id., 1938, **Der Reichsarbeitsdienst in den Jahren 1935 bis 1937**, blz. 129.

[23]) **Erlasz des Führers und Reichskanzlers über die Stärke... des Arbeitsdienstes für die weibliche Jugend**, 26 September 1936, RGBl., I, blz. 747; id. 24 November 1937, RGBl., I, blz. 1298; id., 7 September 1938, RGBl., I, blz. 1157.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

TERUGBLIK EN BEOORDEELING.

De arbeidsdienst is zonder eenigen twijfel een van de meest kenmerkende instellingen van het nationaalsocialisme. Niet alleen worden de nationaalsocialistische beginselen in den arbeidsdienst consequent toegepast, maar bovendien is de arbeidsdienst uitgegroeid tot een onmisbare bouwsteen van het Derde Rijk.

Het is niet noodig nogmaals aan te toonen hoe de arbeidsdienst in zijn idee, verwezenlijking en organisatie de nationaalsocialistische beginselen toepast. Altijd opnieuw komen dezelfde groote lijnen van het nationaalsocialisme : volksidee, dienst aan de gemeenschap, Führertum te voorschijn. Iedereen, zelfs de tegenstander van het nationaalsocialisme, is na aandachtig onderzoek, gedwongen zijn oprechte bewondering uit te spreken voor de gesloten eenheid, welke het kenmerk is van den arbeidsdienst. De groote beteekenis van den arbeidsdienst ligt echter niet zoozeer in het feit dat deze instelling een consequente verwezenlijking is van de nationaalsocialistische beginselen, als wel *in het feit dat de arbeidsdienst een gansch bijzondere plaats inneemt in den opbouw van den nationaalsocialistischen staat.* In den nationaalsocialistischen staat primeert de volksidee. Deze volksstaat richt zijn gansche activiteit op de vorming van de volksgemeenschap, door het wekken van gemeenschapsbewustzijn en gemeenschapswil. De arbeidsdienst is nu de instelling welke het meest bijdraagt tot het vormen van de gemeenschap. Andere instellingen dragen het hunne bij om dit doel, het vormen van de gemeenschap, te bereiken. De arbeidsdienst alléén echter omvat alle volksgenooten en moet, hij alléén, *het gansche gemeenschapsleven in zijn volheid* aan elken volksgenoot mededeelen. In dit exclusief karakter van den arbeidsdienst ligt zijn uitzonderlijke waarde voor den nationaalsocialistischen staat. De arbeidsdienst is inderdaad een onmisbare instelling in een staat, die berust op de volstrekte algemeenheid en eenheid van het volksbewustzijn. Alleen wanneer alle volksgenooten, zonder één enkele uitzondering,

gedwongen zijn de school van het gemeenschapsbewustzijn en den gemeenschapswil door te maken, is het mogelijk de genoemde algemeenheid en eenheid van het volksbewustzijn te bereiken. De arbeidsdienst is in den vollen zin van het woord « die Hochschule der Nation ».

In dit laatste hoofdstuk wijzen wij nogmaals op de *beteekenis van den arbeidsdienst voor de oplossing van het sociale vraagstuk.* Door deze uitdrukking wordt bedoeld het vraagstuk dat ontstaat door de tegenstelling tusschen de verschillende maatschappelijke klassen en standen. De arbeidsdienst heeft hier ongetwijfeld een radikale en effectieve oplossing gebracht. In den arbeidsdienst leeren de leden van alle klassen en standen elkander kennen en begrijpen. Hierdoor worden zij tot elkander gebracht en verdwijnen talrijke ongegronde vooroordeelen. Het belangrijkste resultaat is hier echter dat de handenarbeider weer zich zelf leert eerbiedigen, omdat hij weet dat hij ook behoort tot de volksgemeenschap, en het zijne kan en moet bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen volk. Dat dit gebeurt door een grootere waardeering voor den arbeid en bijzonder voor den handenarbeid is misschien wel de grootste verdienste van den arbeidsdienst. Het kwaad wordt hierdoor in zijn beginsel zelf bestreden, n.l. de volstrekte scheiding, welke ontstaan was tusschen arbeid en mensch. De arbeid werd beschouwd als een koopwaar, welke zoo niet theoretisch dan toch in de werkelijkheid geschat werd volgens de wet van vraag en aanbod. Hierdoor werd de arbeider geschonden in zijn menschelijkheid. Hij voelde zich als een object voor de hartelooze schommelingen van de wereldmarkt. Alle andere beteekenis was hem ontnomen. Herwaardeering van den arbeid en daardoor verhooging van het zelfrespect der arbeiders was dringend noodzakelijk. In den arbeidsdienst nu krijgt de arbeid zijn waarde door de gesteltenis, waarmee elk mensch de taak, welke van hem gevraagd wordt, verricht.

Wij zijn nochtans van meening dat in den arbeidsdienst de waarde van den arbeid al te eenzijdig geschat wordt volgens het standpunt dat elk individu tegenover de gemeenschap inneemt. Wij erkennen de waarde van den arbeid voor de gemeenschap, maar zijn van meening dat daarnaast en daarboven de arbeid nog een hoogere beteekenis heeft voor den persoon van den arbeidenden mensch.

Hierdoor wordt echter een probleem aangeraakt dat niet alleen den ganschen arbeidsdienst, maar zelfs het nationaalsocialisme in al zijn uitingen aangaat, n.l. de waardeering welke het nationaalsocialisme voor den mensch als persoon aan den dag legt. Voor dat wij dit probleem echter behandelen willen wij ons oordeel uitspreken over de economische en volkswirtschaftliche [1]) resultaten van den arbeidsdienst.

De feitelijke resultaten toonen aan dat de arbeidsdienst zoowel economisch als volkswirtschaftlich gerechtvaardigd is. Zal dat echter ook waar blijven in de toekomst? Practisch werd mij van wege de Rijksleiding verzekerd dat dit inderdaad, voor zoover nu reeds berekeningen gemaakt kunnen worden, het geval is. Voornamelijk dient in dit verband gewezen op de noodzakelijkheid de uitgevoerde werken ook regelmatig te onderhouden. Dit geldt vooral voor drooggelegde venen, moerassen en kustgebieden. In elk geval schijnt het uitgesloten dat gedurende deze of de volgende generatie een oogenblik zou zijn waarin de arbeidsdienst zoowel economisch, als volkswirtschaftlich niet meer zou kunnen verrechtvaardigd worden.

Theoretisch blijft de vraag echter gelden. En ook theoretisch moet de vraag gesteld worden, omdat onvoorziene omstandigheden de toestanden zoodanig kunnen veranderen dat al onze vooruitzichten falen. In theorie zal het altijd waar blijven dat de Volkswirtschaftlichkeit gevaar loopt, wanneer de arbeidsdienst niet meer rendabel zou zijn.

Door rendabiliteit wordt hier niet bedoeld de geldrente, welke het geldkapitaal opbrengt. Hierdoor bedoelen wij dat de economische goederen, welke aangewend worden, niet alleen teruggewonnen, maar dat ook een zekere meeropbrengst aanwezig is, waardoor de gemeenschap vergoeding ontvangt voor het tijdelijk gebruik van de genoemde goederen. Zonder deze vergoeding beteekent het aanwenden van economische goederén, in den arbeidsdienst verschuiving van de bestaansmogelijkheden, daar de aangewende goederen ook elders in het productieproces zouden kunnen ingeschakeld worden en daar bestaansmogelijkheden zouden kunnen scheppen.

In de veronderstelling dat een deel der aangewende economi-

---

[1]) Zie hooger blz. 109.

sche goederen, en hierdoor verstaan wij ook den arbeid der Arbeitsmänner, anders braak zou blijven liggen, is afwezigheid van de rendabiliteit, zooals deze hooger bepaald werd, geen bezwaar meer. Wanneer dit echter niet het geval is, en door gewijzigde omstandigheden, die goederen, elders aangewend, een hoogere rendabiliteit verzekeren, zou de Volkswirtschaftlichkeit van den arbeidsdienst evenredig verminderen. In de toekomst zal de arbeidsdienst dus altijd opnieuw *door de feiten* moeten aantoonen dat hij onder beide oogpunten gerechtvaardigd is.

Bij de voorgaande beschouwingen hebben wij geen rekening gehouden met het voornaamste doeleinde van den arbeidsdienst, n.l. de opvoeding van de Duitsche jeugd. Evenals het onderwijs in een gemeenschap niet onder economisch oogpunt mag beschouwd worden, en hier dus niet gevraagd mag worden naar de rendabiliteit van de aangewende goederen, zoo is ook de arbeidsdienst volkomen gerechtvaardigd, de factor rendabiliteit buiten beschouwing gelaten. Waar nu de arbeid een integreerend deel van deze opvoeding is, is het toegelaten bij de schatting van de aangewende kosten de arbeid, door de Arbeitsmänner verricht, niet mee te rekenen. Dit beteekent dat een zekere rendabiliteit veel vlugger zal bereikt worden.

Wanneer echter de rendabiliteit slechts voldoende zou zijn om de bijkomende kosten te vergoeden, kan de arbeid volkswirtschaftlich als verloren beschouwd worden. Wij geven gaarne toe dat in den huidigen stand van zaken, deze grens nog lang niet bereikt is. De resultaten zijn integendeel van dien aard dat een zeer ruime rendabiliteit, ook van den arbeid, voorhanden is. Principieel echter is het duidelijk dat de Volkswirtschaftlichkeit afhankelijk blijft van de rendabiliteit. De leiding van den arbeidsdienst is dezelfde meening toegedaan. Dit blijkt duidelijk uit de wijze waarop de Volkswirtschaftlichkeit van den arbeidsdienst berekend wordt, n.l. door vergelijking van de bruto-meeropbrengst met de kosten, welke dan geschat worden als of een vrije onderneming het werk uitvoert. De arbeidsdienst stelt zich nochtans op het standpunt dat de Volkswirtschaftlichkeit van meer belang is als de rendabiliteit. Ten slotte beteekent dit dat een werk moet uitgevoerd worden, ook in de veronderstelling dat dit werk niet rendabel zou zijn, op voorwaarde echter dat de Volkswirtschaftlichkeit in elk geval verzekerd is. Hier-

bij moet dan echter rekening gehouden worden met het feit dat een relatieve inzinking van de rendabiliteit noodzakelijk een relatieve vermindering van de Volkswirtschaftlichkeit voor gevolg heeft. Het verkiezen van de Volkswirtschaftlichkeit boven de rendabiliteit heeft echter een dieper beteekenis. Hierin ligt de meening opgesloten dat de bestaansmogelijkheden van meerdere volksgenooten niet mogen opgeofferd worden aan de belangen van het kapitaal. Kapitaal beteekent dan goederen welke eenzijdig worden uitgebaat ten behoeve van een of ander enkeling. De winst welke aan dezen laatsten verzekerd wordt mag niet de uitsluitende reden zijn waarom een onderneming aangevat wordt. Elke onderneming in den arbeidsdienst moet daarentegen uitgevoerd worden opdat de levensstandaard van de volksgemeenschap zou kunnen verbeterd worden. Dit standpunt kunnen wij goedkeuren. Het beteekent niets anders dan een rechtvaardige verdeeling van de economische goederen.

Een ander belangrijk element in den arbeidsdienst is de *toepassing van het Führerbeginsel.* Zoolang de toepassing van dit beginsel beteekent dat de leider uit het volk moet groeien en innerlijk moet verbonden blijven met zijn Gefolgschaft kunnen wij hiermee instemmen. Tenslotte beteekent het Führerbeginsel dat de leider de opvoedende krachten, welke hij als persoon bezit, in hun volledige ontplooiing, volgens de eischen van het ware leven, ten gunste van zijn volgelingen besteedt. Hiermee is het wezen van elke waarachtige opvoeding beschreven. Wanneer het Führerbeginsel echter misbruikt wordt om een onvoorwaardelijke en blinde volgzaamheid van de Gefolgschaft te eischen, bestaat het gevaar dat de eerbied voor de persoonlijkheid van de volgelingen verloren gaat.

Ons eindoordeel over den arbeidsdienst is afhankelijk van het hoofddoel, dat de arbeidsdienst nastreeft, namelijk : de integraal nationaalsocialistische opvoeding van de Duitsche jeugd.

De arbeidsdienst wil door zijn opvoeding een bepaald menschentype vormen. Alhoewel algemeen aangenomen wordt dat dit type moet samengesteld zijn uit de karaktertrekken, welke eigen zijn aan den boer, den arbeider en den soldaat, is het nochtans voorloopig niet mogelijk met zekerheid vast te stellen welke de *definitieve karaktertrekken* van het genoemde type zullen zijn. Met

zekerheid kan nochtans bevestigd worden dat dit type gedragen zal worden door de gemeenschapsidee, d.w.z. het zal een type zijn dat in handelen en denken gericht is op de gemeenschap en wiens karaktertrekken zullen bepaald worden door de waarde, welke de mensch of beter de Duitscher heeft voor de gemeenschap, waarin hij leeft. Dit is noodzakelijk wil de arbeidsdienst niet verzaken aan de grondbeginselen van het nationaalsocialisme.

Volgens het nationaalsocialisme heeft het individu alleen beteekenis in de gemeenschap. In de gemeenschap alleen kan elk individu zijn volledige persoonlijkheid tot ontwikkeling brengen. Dit is afhankelijk van het feit dat het individu zich wetens en willens ten dienste stelt van de gemeenschap. Het individu zal een des te grootere persoonlijkheid bezitten naargelang het over bekwaamheden, en krachten beschikt, welke het aan de gemeenschap wijdt. Het nationaalsocialistische Duitschland getroost zich buitengewone inspanningen om alle individuen, welke over den noodigen aanleg beschikken, tot dergelijke persoonlijkheden te vormen. De opvoeding in den arbeidsdienst beoogt zonder eenigen twijfel het ontdekken en het ontplooien van dergelijke persoonlijkheden.

Het nationaalsocialisme loochent dus niet de waarde en de beteekenis van de persoonlijkheid, maar bepaalt deze waarde en deze beteekenis vanuit het standpunt van de gemeenschap. Wij aanvaarden dat ook de gemeenschap het hare bijdraagt tot de vorming van de persoonlijkheid. Volgens onze wijsgeerige overtuiging is de mensch echter nog iets meer dan lid van de gemeenschap. Hij heeft ook een beteekenis op zich zelf. Voor ons is elk mensch een afgesloten geheel. Dit beteekent dat de mensch een wezen is, dat niet meer met andere elementen of deelen kan samengevoegd worden om een nieuw wezen te vormen. « La personne humaine est une totalité active qui, grâce à une synthèse d'opérations immanentes constitue un moi et possède une existence pour soi » [2]. Dit beteekent dat de mensch onmogelijk zijn eigen eenheid kan prijsgeven. Ook dan als de mensch ingeschakeld is in een gemeenschap blijft hij persoon en houdt hij zijn eigen afgesloten en volledig wezen. Deze mensch bestaat uit een lichaam en een geestelijke ziel. Deze geeste-

[2]) L. JANSSENS, **Personne et Société. Théories actuelles et essai doctrinal.** Gembloux, 1939, blz. 232.

lijke ziel draagt in haar geestelijk-zijn de bestemming tot een eeuwig voortbestaan. Door haar geestelijk-zijn is de ziel, als verstandelijk en als willend wezen, gericht op het kennen en het beminnen van het ware en het goede, dat in zijn alomvattende vorm, alleen in God gevonden wordt. Hierin is de hoogste volmaaktheid van den menschelijken persoon gelegen. Wij bevestigen dus dat de mensch zijn hoogste persoonlijkheid zal ontwikkelen in de mate waarop hij gericht is op zijn eeuwige eindbestemming.

Zoowel voor het nationaalsocialisme als voor ons is het waar dat de ontwikkeling van de menschelijke persoonlijkheid van den vrijen wil van den mensch zelf afhankelijk is. Volgens het nationaalsocialisme bevestigt de mensch zelf zijn persoonlijkheid door zich zelf met al zijn bekwaamheden, vrijwillig ten dienste te stellen van de gemeenschap. De mensch heeft hier slechts waarde in de gemeenschap. Volgens onze opvatting bevestigt de mensch zijn persoonlijkheid door zich vrijwillig te richten naar de eeuwige Godsaanschouwing. De mensch, als afgesloten geheel, heeft hier zijn waarde in zich zelf. Wij bevestigen echter dat in het concrete leven van elken mensch, deze zich niet naar zijn eindbestemming kan richten, zonder zich, volgens eigen aard en omstandigheden, in te schakelen in de gemeenschap. De door God-gewilde orde vereischt dat elke mensch zich ook ten dienste stelt van de gemeenschap waarin hij leeft. Dit laatste mag echter geen hinderpaal worden voor het bereiken van zijn eeuwig doel, maar moet in het leven den mensch op harmonische wijze mede-richten naar dit doel.

Wanneer in den arbeidsdienst de Duitsche jeugd uitsluitend op de gemeenschap gericht wordt, dan is dit volgens onze opvatting een onvolledige opvoeding. Zonder dat daarom de waarde van de persoonlijkheid in haar ganschen omvang miskend wordt, moeten wij nochtans bevestigen dat de nationaalsocialistische opvoeding een sfeer van den mensch laat braak liggen. Volgens onze opvatting is het juist deze sfeer welke de hoogste persoonlijke waarde aan elken mensch geeft.

Nu pogingen gedaan worden om den arbeidsdienst in dit land door te voeren kan het nuttig zijn aan voorgaande beschouwingen enkele korte opmerkingen toe te voegen, welke voor de verdere ontwikkeling van deze initiatieven, van belang zijn.

Elk initiatief moet in het perspectief van de ontwikkeling onzer West-Europeesche beschaving geplaatst worden. De maatschappelijke organisatie verkreeg in de laatste eeuwen de bovenhand op de levensgemeenschap. In de *levensgemeenschap* bestaat tusschen de individuen een lotsverbondenheid. Wederkeerige genegenheid, samenhoorigheidsgevoel, gehechtheid aan tradities, religieus-gewijde gehoorzaamheid, opofferingsgezindheid kenmerken de leden van een levensgemeenschap. De *maatschappelijke organisatie* berust op de wederzijdsche erkenning van elkanders macht, rechten en bekwaamheid. Hier is er geen samen*leving*, maar samen*werking*. Het individualistisch gevoel, relaties naar willekeur te kunnen verbreken overheerscht hier. De nadruk wordt gelegd op plichten en rechten, en niet op de wederzijdsche gebondenheid [3]).

Onze West-Europeesche beschaving draagt de kenmerken van de individualistische maatschappelijke organisatie. De groote-stadsbeschaving, waarin het individu zijn drang naar gemeenschap uitleeft in een veelheid van maatschappijen, waarvan hij vrij lid is en ook weer vrij uittreedt, heeft den mensch losgemaakt van de dieper ingrijpende banden der levensgemeenschap.

Men heeft gemeend dat deze ontwikkeling van levensgemeenschap naar de maatschappelijke organisatie het kenmerk van een hoogere beschaving was. Ten onrechte. Want sedert enkele jaren wordt erkend dat de volledige mensch slechts in en door de levensgemeenschap kan gedijen. Van uit dit standpunt bekeken, biedt de arbeidsdienst rijke mogelijkheden. Hier kan een levensgemeenschap tot stand komen, waarin de jongere mensch de waarde van het samenleven, van de wederkeerige genegenheid, de gehechtheid aan de tradities, enz. opnieuw leert begrijpen. Met andere sociologen [4]) ben ik van meening dat ware levensgemeenschap een religieuzen grondslag vereischt. Het is hier niet de plaats om deze stelling te bewijzen. Wanneer dit echter waar is dan kan een arbeidsdienst geen abstractie maken van de houding, welke de leden ten opzichte van het Opperwezen aannemen, wil hij tenminste niet falen in een van de opdrachten, welke hem, speciaal in dezen tijd, toekomt.

---

[3]) BOUMAN P. J., **Sociologie. Begrippen en Problemen**, Antwerpen, 1940, blz. 43 vlg.

[4]) O. a. ELLWOOD, TOENNIES, HASENFUSS, WEBER e. a.

De leiders van den arbeidsdienst hier te lande staan hier voor een probleem dat in de praktijk heel zeker moeilijkheden biedt, maar dat volgens ons inzicht, opgelost moet worden, wil de arbeidsdienst een van zijn voornaamste doeleinden bereiken. Elke poging om dit probleem te ontgaan gebeurt ten koste van den arbeidsdienst zelf.

Een andere gedachte, welke met het voorgaande ten nauwste samenhangt, en welke de verwezenlijking van den arbeidsdienst ten zeerste kan bevorderen, is wel dat in dit land alleen het kristelijk arbeidsethos aan den arbeid zijn volle beteekenis kan geven.

Het weze mij hier geoorloofd mijne gedachten hieromtrent in dezelfde woorden weer te geven, waarmee ik deze herhaaldelijk bij mijne voordrachten heb uitgesproken : « De arbeid is eerst een dienst aan de gemeenschap, en verdient als zoodanig een bijzondere waardeering. Wanneer iemand arbeidt en zichzelf bewust is dat hij daardoor aan zijn medemenschen een dienst bewijst, en wanneer hij om deze reden zijn arbeid met nog meer liefde verricht kan het niet anders of zijn arbeid draagt den stempel van dit inzicht, zijn arbeid krijgt een andere beteekenis, dan wanneer hij enkel en alleen arbeidt uit zuiver eigen belang. Het is voor mij altijd een geliefde gedachte geweest te denken dat b.v. een bakker de verdiensten heeft van het groote gebod der liefde, wanneer hij zijn werk verricht, tevens met het inzicht aan den medemensch een dienst te bewijzen. Het is niet zoo dwaas te meenen dat hij dan het werk van barmhartigheid « de hongerigen spijzigen » verricht.

Hoe groot en verheven de dienst aan den evenmensch echter ook is, de arbeid vindt daar niet alleen zijn groote beteekenis. Door onzen arbeid worden wij de medewerkers van God zelf. God heeft ons een wereld gegeven, welke on-af is. Hij heeft gewild dat de mensch door zijn eigen arbeid het scheppingswerk zou voltrekken. Hij heeft ons het materiaal gegeven, en de mensch moet nu door zijn arbeid dat materiaal veredelen en verbeteren totdat het geschikt is om een wezen, dat samengesteld is uit geest en stof, om den mensch dienstig te zijn.

De mensch zet het scheppingswerk van God voort, en draagt zoo het zijn er toe bij om in de stoffelijke wereld, de glorie van den eeuwigen God te verkondigen. Ik weet dat deze woorden misschien een beetje vreemd zullen klinken in de ooren van een modern

mensch. Wij zijn er nu eenmaal zoo aan gewoon de veroveringen van den mensch aan het genie van den mensch zelf toe te schrijven, dat wij vergeten dat er een Ander, veel machtiger genie dan het onze noodig was, opdat door onze arme menschelijke inspanningen al dat grootsche, wat wij moderne beschaving noemen, tot stand zou kunnen komen.

Een eenvoudig voorbeeld zal mijn gedachte duidelijk maken. Hoe dikwijls drukken wij onze verwondering niet uit over de wonderen van de radio, en wij zijn ons heelemaal niet bewust dat wij behalve aan de uitvinders en aan de techniekers, ook tegelijkertijd hulde brengen aan den Almachtigen, die ons door de schepping de mogelijkheid gegeven heeft om radio-muziek uit te zenden en op te vangen. Elke radiopost getuigt van de goddelijke Almacht en de mensch is het werktuig dat deze getuigenis tot stand brengt. En óf een mensch nu arbeidt in de mijn, óf hij het schitterendste product van de techniek bestuurt, óf hij een veld bewerkt of meel bakt tot brood altijd legt hij door zijn werk de getuigenis af dat God schoon, goed en almachtig is. Het is mogelijk dat de mensch onverschillig staat tegenover deze waarheid, dat kan niets aan de zaak veranderen. Objectief blijft het waar dat hij een getuige is ! Hij kan zichzelf berooven van deze heerlijke gedachte, kan zich naar zichzelf keeren, hij kan zichzelf in het middelpunt van alles plaatsen ! Het eenige resultaat zal zijn dat hij zichzelf armer maakt. Wanneer een mensch echter bewust deze gedachte opneemt, wanneer hij zichzelf als de medewerker van God beschouwt, dan vervult hij de zending, welke hem toevertrouwd is, dan vervult hij de taak welke hij hier op de wereld ontvangen heeft, dan wordt hij meer en beter mensch.

Deze gedachte is de grondslag van ons christelijke arbeidsethos. Door deze gedachte wordt het mogelijk dat de mensch in en door den arbeid zoowel zijn lichamelijk als zijn geestelijke hoedanigheden in hun volle beteekenis voor de menschelijke persoonlijkheid tot ontwikkeling brengt. De mensch heeft een ziel, een geestelijke ziel. De mensch moet het werk van zijn geestelijk-zijn drukken op alles wat hij doet, op alles wat hij uitwerkt. Dan pas handelt hij volledig als mensch, dan pas groeit hij door zijn daden uit boven de hem omringende stoffelijke wereld. Dit merk van ons geestelijk-zijn drukken wij op onzen arbeid door ons zelf te beschouwen als de volbrengers van Gods plannen. »

In ons land moet dit arbeidsethos een integreerend deel uitmaken van den arbeidsdienst. Dan slechts zal het mogelijk zijn dat de groote meerderheid zich met hart en ziel zal wijden aan het ideaal dat de arbeidsdienst beoogt : vernieuwing van de levensgemeenschap. Wanneer men den arbeidsdienst integendeel van deze gedachte berooft, berooft men hem van een element, dat in dit land, — en dit geldt vooral voor het Vlaamsche land, waar het grootste deel van de bevolking nog kristelijk denkt en voelt, waar het kristen-zijn nog onbetwistbaar deel uitmaakt van ons volk-zijn, — leven en kracht kan geven aan den arbeidsdienst.

BIJLAGEN

AANHANGSEL I.

REICHSARBEITSDIENSTGESETZ.
vom 26. Juni 1935 (RGBl. I S. 769).

Die Reichsregierung hat das folgende Gesetz beschlossen, das hiermit verkündet wird :

Abschnitt I.
Der Reichsarbeitsdienst.

§ 1.

Dienstpflicht. Aufgaben des AD.

1. Der Reichsarbeitsdienst ist Ehrendienst am Deutschen Volke.

2. Alle jungen Deutschen beiderlei Geschlechts sind verpflichtet, ihrem Volk im Reichsarbeitsdienst zu dienen.

3. Der Reichsarbeitsdienst soll die deutsche Jugend im Geiste des Nationalsozialismus zur Volksgemeinschaft und zur wahren Arbeitsauffassung, vor allem zur gebührenden Achtung der Handarbeit erziehen.

4. Der Reichsarbeitsdienst ist zur Durchführung gemeinnütziger Arbeiten bestimmt.

§ 2.

Organisation.

1. Der Reichsarbeitsdienst untersteht dem Reichsminister des Innern. Unter ihm übt der Reichsarbeitsführer die Befehlsgewalt über den Reichsarbeitsdienst aus.

2. Der Reichsarbeitsführer steht an der Spitze der Reichsleitung des Arbeitsdienstes; er bestimmt die Organisation, regelt den Arbeitseinsatz und leitet Ausbildung und Erziehung.

Abschnitt II.
Die Arbeitsdienstpflicht der männlichen Jugend.

§ 3.

Dauer der Dienstpflicht.

1. Der Führer und Reichskanzler bestimmt die Zahl der alljährlich einzuberufenden Dienstpflichtigen und setzt die Dauer der Dienstzeit fest.

2. Die Dienstpflicht beginnt frühestens nach vollendetem 18. und endet spätestens mit Vollendung des 25. Lebensjahres.

3. Die Arbeitsdienstpflichtigen werden in der Regel in dem Kalenderjahr, in dem sie das 19 Lebensjahr vollenden, zum Reichsarbeitsdienst einberufen. Freiwilliger Eintritt in den Reichsarbeitsdienst zu einem früheren Zeitpunkt ist möglich.

4. Freiheitsstrafen von mehr als 30 Tagen Dauer haben die Arbeitsdienstpflichtigen und die Arbeitsdienstfreiwilligen nachzudienen, sofern sie nicht nach § 16 aus dem Reichsarbeitsdienst ausscheiden.

§ 4.

Ersatzwesen.

Die Arbeitsdienstpflichtigen werden durch die Ersatzdienststellen des Reichsarbeitsdienstes ausgehoben.

§ 5.

AD. = Unwürdige.

1. Ausgeschlossen vom Reichsarbeitsdienst ist, wer

a) mit Zuchthaus bestraft ist,

b) nicht im Besitze der bürgerlichen Ehrenrechte ist,

c) den Maszregeln der Sicherung und Besserung nach § 42a des Strafgesetzbuches unterworfen ist,

d) aus der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei wegen ehrenrühriger Handlungen ausgeschlossen ist,

e) wegen staatsfeindlicher Betätigung gerichtlich bestraft ist.

2. Der Reichsminister des Innern kann Ausnahmen zum Abs. 1 Buchstabe c und e zulassen.

3. Arbeitsdienstpflichtige, gegen die auf Aberkennung der Fähigkeit zum Bekleiden öffentlicher Aemter erkannt worden ist, dürfen erst nach Ablauf der im Urteil für diese Ehrenstrafe vorgesehenen Zeit einberufen werden.

§ 6.

AD. = Untaugliche.

1. Zum Reichsarbeitsdienst nicht herangezogen werden Personen, die für den Reichsarbeitsdienst völlig untauglich sind.

AD. = Pflichtige im Ausland.

2. Arbeitsdienstpflichtige, die im Ausland leben oder für längere Zeit ins Ausland gehen wollen, können bis zu zwei Jahren, in Ausnahmefällen dauernd, jedoch höchstens für die Zeit des Aufenthalts im Auslande von der Ableistung der Arbeitsdienstpflicht entbunden werden.

§ 7.

Arische Abstammung.

1. Juden werden zum Reichsarbeitsdienst nicht zugelassen.

2. Jüdische Mischlinge können nicht Vorgesetzte im Reichsarbeitsdienst sein [1]).

---

[1]) Dit is de tekst van de wet zooals deze op 19 Maart 1937 gewijzigd werd. De oorspronkelijke tekst luidde :

1. Zum Reichsarbeitsdienst kann nicht zugelassen werden, wer nichtarischer Abstammung ist oder mit einer Person nichtarischer Abstammung verheiratet ist. Wer als Person nichtarischer Abstammung zu gelten hat, bestimmen die Richtlinien vom 8 August 1933 (Reichsgesetzbl. I S. 575).

2. Nichtarier die nach § 15 Abs. 2 des Wehrgesetzes für wehrfähig erklärt werden, können auch zum Reichsarbeitsdienst zugelassen werden. Sie können jedoch nicht Vorgesetzte im Reichsarbeitsdienst werden.

§ 8.

Zurückstellung.

Arbeitsdienstpflichtige können von der Einberufung zum Reichsarbeitsdienst bis zu zwei Jahren, bei Vorliegen zwingender beruflicher Gründe bis zu fünf Jahren zurückgestellt werden.

Abschnitt III.

Die Arbeitsdienstpflicht der weiblichen Jugend.

§ 9.

Weibliche Jugend.

Die Vorschriften über die Arbeitsdienstpflicht der weiblichen Jugend bleiben besonderer gesetzlicher Regelung vorbehalten.

Abschnitt IV.

Pflichten und Rechte der Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes.

§ 10.

Angehörige des AD.

1. Zu den Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes gehören :

a) das Stammpersonal;

b) die einberufenen Arbeitsdienstpflichtigen;

c) die Arbeitsdienstfreiwilligen.

2. Zu bestimmten Dienstverrichtungen im Innendienst können auch Personen durch Dienstvertrag verpflichtet werden.

§ 11.

Stammpersonal.

1. Das Stammpersonal besteht aus den planmäszigen Führern und Amtswaltern sowie den Anwärtern auf diese Stellen. Die planmäszigen Führer und Amtswalter sind im Reichsarbeitsdienst berufsmäszig tatig.

2. Der Führeranwärter musz sich vor seiner Beförderung zum planmäszigen Truppführer schriftlich zu einer ununterbrochenen Dienstzeit von mindestens zehn Jahren verpflichten und den Nachweis führen, dasz er nicht jüdischer Mischling ist [2]); er musz weiter seiner aktiven Dienstpflicht in der Wehrmacht genügt haben.

3. Planmäszige Führer und Amtswalter scheiden grundsätzlich bei Erreichung bestimmter Altersgrenzen aus.

4. Beamten anderer Verwaltungen, die in den Reichsarbeitsdienst übertreten, bleiben die bis dahin erworbenen vermögensrechtlichen Ansprüche erhalten.

5. Der Führer und Reichskanzler ernennt und entläszt die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes von dem Range des Arbeitsführers an aufwärts. Die übrigen Angehörigen des Stammpersonals ernennt und entläszt der Reichsminister des Innern auf Vorschlag des Reichsarbeitsführers. Er kann diese Befugnis auf den Reichsarbeitsführer übertragen.

---

[2]) Dit is de gewijzigde tekst van 19 Maart 1937. De oorspronkelijke tekst luidde : « und den Nachweis arischer Abstammung führen ».

§ 12.

Ausscheiden des Stammpersonals.

1. Ein planmäsziger Führer oder Amtswalter kann jederzeit aus dem Dienstverhältnis entlassen werden :

a) in begründeten Fällen auf eigenen Antrag;

b) wenn er die zur Ausübung seines Berufs erforderlichen körperlichen oder geistigen Kräfte nicht mehr besitzt und nach arbeitsdienstärztlichem Gutachten eine Wiederherstellung der Dienstfähigkeit innerhalb Jahresfrist nicht zu erwarten steht;

c) wenn er nach dem Urteil seiner übergeordneten Führer die für seine dienstliche Verwendung nötige Befähigung, nicht mehr besitzt.

2. Eine Entlassung musz erfolgen, wenn nachträglich ein Hinderungsgrund für die Zugehörigkeit zum Reichsarbeitsdienst nach § 5 oder § 7 festgestellt wird.

3. Die Absicht der Entlassung ist in den Fällen des Absatzes 1, buchstabe b und c, den Angehörigen des Stammpersonals, die länger als fünf Jahre dienen, drei Monate, den übrigen Angehörigen des Stammpersonals ein Monat vorher unter Angabe der Gründe bekanntzugeben. In allen übrigen Fällen bedarf die Entlassung keiner befristeten Ankündigung.

§ 13.

Dauer der Zugehörigkeit.

Die Zugehörigkeit zum Reichsarbeitsdienst dauert vom Tage des Eintritts oder der Einberufung (Gestelltungstag) bis zum Ablauf des Entlassungstags.

§ 14.

Art des Dienstverhältnisses.

Die Zugehörigkeit zum Reichsarbeitsdienst begründet kein Arbeits- oder Dienstverhältnis im Sinne des Arbeitsrechts und des § 11 der Fürsorgepflichtverordnung.

§ 15.

Dienststrafordnung.

Die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes unterstehen der Dienststrafordnung für den Reichsarbeitsdienst.

§ 16.

Entlassung der Pflichtigen und Freiwilligen.

1. Arbeitsdienstpflichtige und Arbeitsdienstfreiwillige können vorzeitig aus dem Reichsarbeitsdienst entlassen werden :

a) auf Antrag, wenn nach der Einberufung ein Zurückstellungsgrund nach § 8 eingetreten ist;

b) wenn sie zur Ausübung des Dienstes erforderlichen körperlichen oder geistigen Eigenschaften nicht mehr besitzen.

2. Eine vorzeitige Entlassung von Arbeitsdienstpflichtigen und Arbeitsdienstfreiwilligen musz erfolgen, wenn nachträglich ein Hinderungsgrund für die Zugehörigkeit zum Reichsarbeitsdienst nach § 5 oder § 7 festgestellt wird.

§ 17.

Politik und Vereine.

1. Angehörige des Reichsarbeitsdienstes, die der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei zugehören, dürfen sich im Dienste der Partei oder ihrer Gliederungen nicht betätigen.

2. Die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes bedürfen zum Erwerb oder zur Ausübung der Mitgliedschaft in Vereinigungen jeder Art sowie zur Bildung von Vereinigungen innerhalb und auszerhalb des Reichsarbeitsdienstes der Genehmigung. Der Erwerb der Zugehörigkeit zur Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei bedarf keiner Genehmigung.

§ 18.

Heiratserlaubnis.

Die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes bedürfen zur Verheiratung der Genehmigung.

§ 19.

Nebenbeschäftigung.

Die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes bedürfen der Genehmigung zur Uebernahme des Betriebes eines Gewerbes für sich und ihre Hausstandsmitglieder sowie zur Uebernahme einer mit Vergütung verbundenen Nebenbeschäftigung.

§ 20.

Vormund und Ehrenamt.

1. Die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes können die Uebernahme des Amtes eines Vormundes, Gegenvormundes, Pflegers, Beistandes oder einer ehrenamtlichen Tätigkeit im Reichs-, Landes- oder Gemeindedienst oder im Parteidienst ablehnen.

2. Zur Uebernahme eines solchen Amtes ist die Genehmigung erforderlich. Sie darf nur in zwingenden Fällen versagt werden.

§ 21.

Heilfürsorge.

Angehörige des Reichsarbeitsdienstes haben bei Krankheiten und Unfällen Anspruch auf freie ärztliche Behandlung und Krankenpflege nach Maszgabe besonderer Bestimmungen.

§ 22.

Besoldung.

Die Gebührnisse der Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes regelt die Besoldungsordnung für den Reichsarbeitsdienst.

§ 23.

Rechtsweg.

1. Für die vermögensrechtlichen Ansprüche aus der Zugehörigkeit zum Reichsarbeitsdienst finden die für Reichsbeamte geltenden Bestimmungen entsprechende Anwendung. Oberste Dienstbehörde im Sinne dieser Bestimmungen ist der Reichsarbeitsführer.

2. Die Entscheidung der Dienststellen des Reichsarbeitsdienstes über Einstellung (§§ 5, 6, 7), Zurückstellung (§ 8)und Entlassung (§§ 12 und 16) ist für

die Gerichte bindend. Das gleiche gilt für die Entscheidung über vorläufige Dienstenthebung.

§ 24.

Versorgung.

Die Versorgung der Dienstbeschädigten und des nach mindestes zehnjähriger Dienstzeit ausscheidenden Stammpersonals und der Hinterbliebenen regelt das Reichsarbeitsdienstversorgungsgesetz.

§ 25.

Ausscheiden mit Tracht.

1. Der Führer und Reichskanzler oder die von ihm ermächtigte Stelle kann den ausscheidenden Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes das Recht zum Tragen der Tracht des Reichsarbeitsdienstes widerruflich verleihen.

2. Dieses Recht wird in der Regel nur nach einer in Ehren geleisteten Dienstzeit von mindestens zehn Jahren verliehen.

Abschnitt V.

Schluszbestimmungen.

Durchführungsbestimmungen.

Der Reichsminister des Innern erläszt die zur Durchführung und Ergänzung dieses Gesetzes erforderlichen Rechts- und Verwaltungsvorschriften.

§ 27.

Inkrafttreten.

1. Dieses Gesetz tritt mit dem Tage des Verkündung in Kraft.

2. Der Reichsminister des Innern wird ermächtigt, für einzelne Vorschriften dieses Gesetzes einen späteren Zeitpunkt des Inkrafttretens zu bestimmen.

AANHANGSEL II.

ZWEITE VERORDNUNG ZUR DURCHFUEHRUNG UND ERGAENZUNG DES REICHSARBEITSDIENSTGESETZES

Vom 1. Oktober 1935 (RGBl., I, S. 1215).

Auf grund des § 26 des Reichsarbeitsdienstgesetzes vom 26. Juni 1935 (Reichsgesetzbl. I S. 769) wird verordnet :

Artikel 1.

1. Deutscher im Sinne des § 1 des Reichsarbeitdienstgesetzes ist jeder Reichsangehörige, auch wenn er auszerdem im Besitz einer ausländischen Staatsangehörigkeit ist.

2. Wer die deutsche Staatsangehörigkeit nicht besitzt, bedarf zum Eintritt in den Reichsarbeitsdienst der Genehmigung des Führers und Reichskanzlers, der die Befugnis auf den Reichsminister des Innern übertragen kann.

Artikel 2.

Heeft slechts een tijdelijk karakter.

Artikel 3.

Die Zuständigkeiten des Reichskommissars für den Freiwilligen Arbeitsdienst gehen mit Wirkung ab 1. Oktober 1935 auf den Reichsarbeitsführer über.

Artikel 4.

Die Rechte und Pflichten der Wachen und Posten im Reichsarbeitsdienst werden durch Verordnung des Reichsarbeitsführers geregelt.

Artikel 5 en 6.

Werden opgeheven.

Artikel 7.

1. Der Dienstpflichtige ist verpflichtet, dem Einberufungsbefehl zum Reichsarbeitsdienst Folge zu leisten. Die Strafbestimmungen des § 11 der Verordnung über Musterung und Aushebung vom 29. Mai 1935 (Reichsgesetzbl. I S. 697) gelten entsprechend.

2. Heeft slechts een tijdelijk karakter.

Artikel 8.

Die im § 5 Abs. 2 des Reichsarbeitsdienstgesetzes zugelassenen Ausnahmen vom Ausschlusz aus dem Reichsarbeitsdienst werden nur auf Antrag des Betroffenen gestattet. Der Antrag ist an den Bevollmächtigten des Reichsarbeitsführers beim Wehrbezirkskommando zu richten.

Artikel 9.

Heeft slechts een tijdelijk karakter.

Artikel 10.

1. Arbeitsdienstpflichtige können insbesondere aus folgenden Gründen von der Einberufung zum Reichsarbeitsdienst zurückgestellt werden :

a) wegen Ueberzähligkeit;

b) wegen zeitlicher Untauglichkeit;

c) wegen schwebender Gerichtsverfahren, deren Ergebnis von Einflusz auf die Einstellung in den Reichsarbeitsdienst sein kann;

d) aus besonderen häuslichen, wirtschaftlichen oder beruflichen Gründen.

2. Die §§ 21 bis 27 und 42 der Verordnung über Musterung und Aushebung 1935 gelten entsprechend.

3. Heeft slechts een tijdelijk karakter.

Artikel 11.

Heeft slechts een tijdelijk karakter.

Artikel 12.

1. Als freiwillig länger Dienende können eingestellt werden :

a) Angehörige des bisherigen Freiwilligen Arbeitsdienstes, die sich auf eine weitere Dienstzeit von mindestens sechs Monaten verpflichten;

b) sonstige Personen, die sich zu einer Dienstzeit von mindestens zwölf Monaten verpflichten.

Die Verpflichtung ist schriftlich bei der Arbeitsdienstgruppe einzureichen.

2. Der Dienstvertrag gemäsz § 10 Abs. 2 des Reichsarbeitsdienstgesetzes wird nach den näheren Bestimmungen der Reichsleitung des Arbeitsdienstes durch den Führer des Arbeitsgaues abgeschlossen.

Artikel 13.

1. Die Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes leisten bei ihrem Eintritt in den Reichsarbeitsdienst folgenden Eid : « Ich schwöre : Ich will dem Führer des Deutschen Reiches und Volkes, Adolf Hitler, unverbrüchliche Treue wahren, ihm und den von ihm bestellten Führern unbedingten Gehorsam leisten, meine Dienstpflichten gewissenhaft erfüllen und allen Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes ein guter Kamerad sein ».

2. Soweit Angehörige des Reichsarbeitsdienstes die Reichsangehörigkeit nicht besitzen, leisten sie folgenden Eid : « Ich schwöre : Im Bekenntnis zum deutschen Volkstum will ich meine Pflichten als Arbeitsmann im deutschen Reichsarbeitsdienst getreulich erfüllen ».

Artikel 14.

Werd opgeheven.

Artikel 15.

1. Welche Führer zur Abgabe eines dienstlichen Urteils im Sinne des § 12 Abs. 1 zu c des Reichsarbeitsdienstgesetzes berufen sind, regelt der Reichsarbeitsführer durch allgemeine Anordnung über das Beurteilungsverfahren. Die Entscheidung über die Entlassung der planmäszigen Führer und Amtswalter trifft die im § 11 Abs. 5 des Reichsarbeitsdienstgesetzes genannte Stelle.

2. Die im § 12 Abs. 3 des Reichsarbeitsdienstgesetzes genannten Fristen für die Entlassung des Stammpersonals sind Mindestfristen.

Artikel 16.

Entlassungstag ist der Tag, an dem dem Angehörigen des Reichsarbeitsdienstes die Bescheinigung über die Entlassung ordnungsmäszig von der zuständigen Stelle übermittelt worden ist.

Artikel 17.

Die Zugehörigkeit zum Reichsarbeitsdienst begründet kein Beschäftigungsverhältnis im Sinne des sozialen Versicherungsrechts.

Artikel 18.

Werd opgeheven.

Artikel 19.

Zuständig zur Entscheidung über vorzeitige Entlassung Arbeitsdienstpflichtiger und Arbeitsdienstfreiwilliger ist der Führer des Arbeitsgaues. Er hat im Falle des § 16 Abs. 1 zu b des Reichsarbeitsdienstgesetzes ein Gutachten des Gauarztes einzuholen.

Artikel 20.

Die Genehmigung zum Erwerb und Ausübung der Mitgliedschaft in Vereinigungen (§ 17 Abs. 2 des Reichsarbeitsdienstgesetzes) erteilt der Führer des Arbeitsgaues.

Artikel 21.

Die Genehmigung zur Verheiratung soll nur erteilt werden, wenn der Angehörige des Reichsarbeitsdienstes mindestes 25 Jahr alt is. Die Braut musz arischer Abstammung sein und einen guten Leumund haben, sie soll erbgesund sein und in geordneten wirtschaftlichen Verhältnissen leben.

Artikel 22.

Die Genehmigung zur Verheiratung (§ 18 des Reichsarbeitsdienstgesetzes), zur Uebernahme des Betriebs eines Gewerbes (§ 19 des Reichsarbeitsdienstgesetzes) und zur Uebernahme der im § 20 des Reichsarbeitsdienstgesetzes genannten Aemter erteilt für Angehörige des Reichsarbeitsdienstes bis zum Unterfeldmeister einschlieszlich der Führer des Arbeitsgaues, im übrigen der Reichsarbeitsführer, der die Befugnis weiter übertragen kann.

Artikel 23.

Die Uebernahme eines Amtes im Parteidienst (§ 20 Abs. 1 des Reichsarbeitsdienstgesetzes) kann nur für vorübergehende Tätigkeit genehmigt werden.

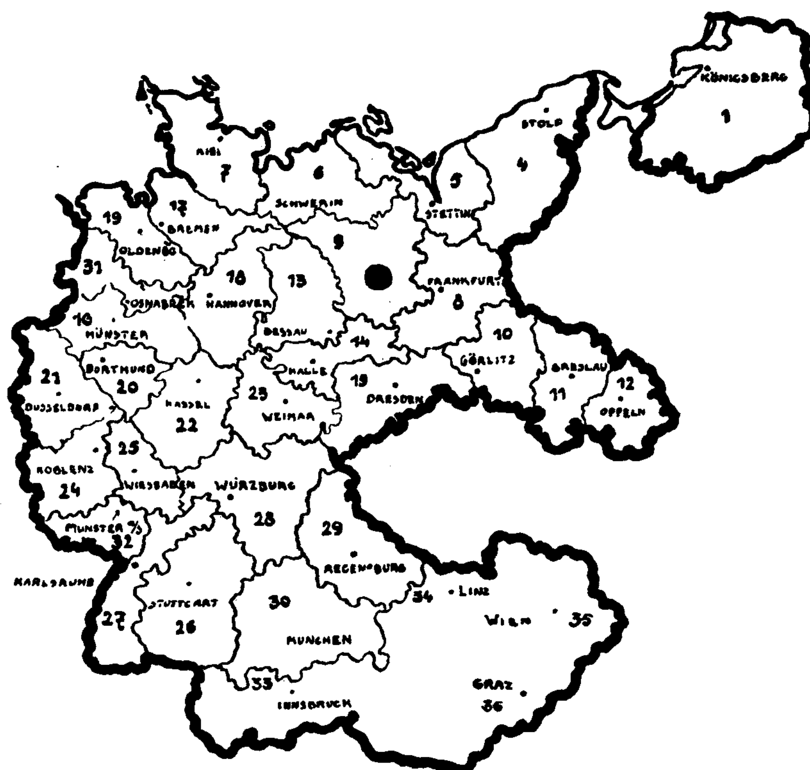
Artikel 24.

Werd opgeheven.

Artikel 25.

Diese Verordnung tritt am 1. Oktober 1935 in Kraft.

DE ARBEIDSGOUWEN.

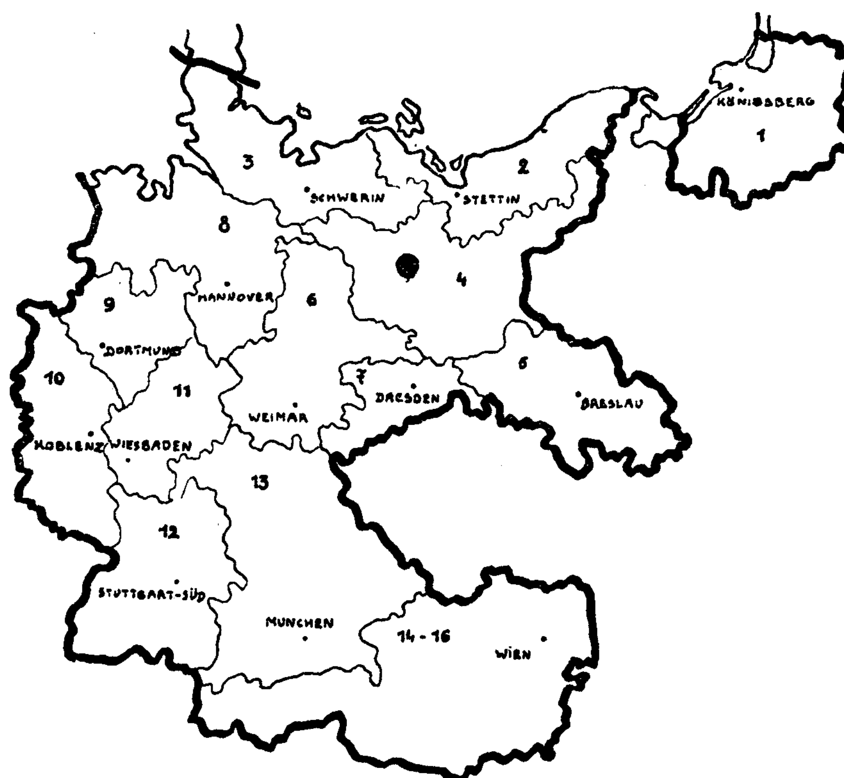

1. Ostpreuszen.
4. Pommern-Ost.
5. Pommern-West.
6. Mecklenburg.
7. Schleswig-Holstein-Hamburg-Lübeck.
8. Ostmark.
9. Brandenburg.
10. Niederschlesien.
11. Mittelschlesien.
12. Oberschlesien.
13. Magdeburg-Anhalt.
14. Halle-Merseburg.
15. Sachsen.
16. Westfalen-Nord.
17. Niedersachsen-Mitte.
18. Niedersachsen-Ost.
19. Niedersachsen-West.
20. Westfalen-Süd.
21. Niederrhein.
22. Hessen-Nord.
23. Thüringen.
24. Mittelrhein.
25. Hessen-Süd.
26. Württemberg.
27. Baden.
28. Franken.
29. Bayern-Ostmark.
30. Bayern-Hochland.
31. Emsland.
32. Saar-Pfalz.
33. Alpenland.
34. Oberdonau.
35. Niederdonau.
36. Südmark.

● Reichsleitung te Berlijn, tevens zetel van de Gauleitung.
▪ Zetel der Gauleitung.

Bovenstaande kaart werd overgenomen uit « Wirtschaft und Statistik », 1938, blz. 127. Enkele kleinere veranderingen werden aangebracht.

DE BEZIRKEN VAN DEN ARBEIDSDIENST
VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD.

1. Ostpreuszen.
2. Pommern.
3. Nordmark.
4. Kurmark.
5. Schlesien.
6. Mittel-Deutschland.
7. Sachsen.
8. Nieder-Sachsen.
9. Westfalen.
10. Rheinland.
11. Hessen.
12. Südwest-Deutschland.
13. Bayern.
14. Oesterreich.
15. »
16. »

● Reichsleitung te Berlijn, tevens zetel van de Bezirksleitung.
▪ Zetel der Bezirksleitung.

Bovenstaande kaart werd met toestemming van den uitgever overgenomen uit het werk van G. ZYPRIES, **Der Arbeitsdienst für die weibliche Jugend.** Junker und Dünnhaupt Verlag. Berlijn, 1938, blz. 28. Deze kaart werd aangevuld met de namen der plaatsen, waar de Bezirksleitung gevestigd zijn.

LITERATUUR.

Met het oog op de verwezenlijkingen in ons land hebben wij in plaats van een uitgebreide lijst van werken op te geven ons beperkt tot die werken, welke met nut kunnen geraadpleegd worden. Hier en daar hebben wij een verklarende nota toegevoegd.

I. — GESCHIEDENIS VAN DEN ARBEIDSDIENST.

Erb H., Die Entwicklung des Arbeitsdienstes. Der nationale Aufbau, Leipzig, 1934, 156 blz.

Hohmann L. I. en **Reichel E.**, Die Dienstpflicht der deutschen Frauen. Zehlendorf, Berlijn, 1917, 364 blz.

Keil G., Vormarsch der Arbeitslagerbewegung. Geschichte und Erfahrung der Arbeitslagerbewegung für Arbeiter, Bauern, Studenten 1925-1932. De Gruyter, Berlijn, 1932, 133 blz.

Naumann W., Der deutsche Arbeitsdienst. Eine historisch-kritische Darstellung seiner Ideengeschichte und praktische Verwirklichung. Leipzig, 1934, 173 blz. Het werk van Naumann is wel het meest systematische werk over de ontwikkeling van den arbeidsdienst. Zijn kritische opmerkingen hebben een uitzonderlijke waarde.

II. — DE NATIONAALSOCIALISTISCHE ARBEIDSDIENST.

Consilius W., Persönlichkeitswert und Leistungswille des Arbeitsdienstführers. Ein Kampf- und Erfolgsnachweis nach Reden des Reichsarbeitsführers Konstantin Hierl. Frank'sche Verlagshandlung, Stuttgart, 1937, 162 blz.

Decker W., Wille und Werk. Ein Tatsachenbericht von der Schöpferkraft des nationalsozialistischen Arbeitsdienstes. Bruckmann, München, 1935, 237 blz. De ondertitel van dit werk geeft zeer juist den inhoud weer.

Hierl K., Grundsätzliches zur Arbeitsdienstpflicht. Eher, München, 1934, 15 blz.

— Der Geist des Arbeitsdienstes. Zentral-Verlag, Berlijn, z. d., 7 blz.

— Arbeitsdienst ist Dienst am Volke. Aus Reden und Schriften des Reichsarbeitsführers Konstantin Hierl, zusammengesetzt von E. F. Berendt. Der nationale Aufbau, Leipzig, 1934, 51 blz.

— Gedanken über Erziehen und Führen. Sonderabdrück aus dem « Arbeitsmann ». Eher, Berlijn, 1938, 16 blz.

De geschriften van K. Hierl zijn de beste bron voor de kennis van den eigen geest van den nationaalsocialistischen arbeidsdienst.

Horstmann A., Das neue Recht im Arbeitsdienst. Die Wandlung im zivil- und staatsrechtlichen Denken. Verlag Deutscher Arbeitsdienst, Berlijn, 1935, 55 blz.

Huszmann P., Der deutsche Arbeitsdienst. Eine staatsrechtliche Untersuchung über Idee und Gestalt des deutschen Arbeitsdienstes und seine Stellung in

der Gesamtstaatsstruktur. Stilke, Berlijn, 1935, 118 blz. Huszmann dringt dieper door in den eigen geest en struktuur van den nationaalsocialistischen arbeidsdienst. Waarschijnlijk is dit werk het beste dat tot nog toe in de Duitsche literatuur over dit onderwerp verscheen.

Petersen H., Die Erziehung der deutschen Jungmannschaft im Reichsarbeitsdienst. Junker und Dünnhaupt, Berlijn, 1938, 103 blz. Een rondvraag over de resultaten van de opvoeding in den arbeidsdienst. Verschillende practische besluiten kunnen uit dit werk getrokken worden.

Seipp P., Formung und Auslese im Reichsarbeitsdienst. Junker und Dünnhaupt, Berlijn, 1935, 153 blz. Nog in meerdere mate als het werk van H. Petersen leidt dit werk tot practische besluiten.

Zypries G., Der Arbeitsdienst für die weibliche Jugend. Junker u. Dünnhaupt, Berlijn, 1938, 28 blz.

X., Jahrbucher des Reichsarbeitsdienstes 1936, 1937-1938, 1939, 1940, 1941, herausg. von Müller-Brandenburg. H. Verlag Volk und Reich, Berlijn, 1936, 1937, 1938, 1939, 1941; 133, 115, 108, 121, 115 blz. Deze jaarboeken behandelen verschillende aspecten van den arbeidsdienst. De artikels zijn echter van ongelijke waarde.

In de reeks « Der nationale Aufbau » verschenen verschillende brochuren welke een officieus karakter hebben, en door leden van den arbeidsdienst geschreven werde. Wij vernoemen de volgende nummers :

Berendt E. F. en **Kretzschmann H.,** Feierabendgestaltung im Reichsarbeitsdienst, 3e ed., 1936, 74 blz.

Edel F., Der Führer im Arbeitsdienst, 1935, 32 blz.

Kretzschmann H., Unterricht und Erziehung im deutschen Arbeitsdienst. 1933, 29 blz.

Schmeidler H., Aufbau, Verwaltung und Wirtschaftsführung im Reichsarbeitsdienst. (Einschl. Arbeitsdienst für die weibliche Jungend). 1937, 89 blz.

INHOUDSTAFEL.

INLEIDING 7

EERSTE HOOFDSTUK. — **HET ONTSTAAN EN DE ONTWIKKELING VAN DEN ARBEIDSDIENST** 12

ARTIKEL I. — **DE VOORLOOPERS VAN DE ARBEIDSDIENSTGEDACHTE** 12

ARTIKEL II. — **HET ONTSTAAN VAN DE ARBEIDSDIENSTGEDACHTE** 14

ARTIKEL III. — **DE ARBEIDSDIENSTGEDACHTE IN DE NAOORLOGSCHE PERIODE (1918-1931)** 17

§ 1. — Volksgezondheid en arbeidsdienst 17

§ 2. — Economische ontreddering en arbeidsdienst . . . 19

§ 3. — Werkloosheid en arbeidsdienst 21

§ 4. — Politieke stroomingen 22

ARTIKEL IV. — **DE EERSTE INITIATIEVEN** 24

ARTIKEL V. — **DE VRIJWILLIGE ARBEIDSDIENST** . . . 27

ARTIKEL VI. — **NA DE MACHTSOVERNAME DOOR HET NATIONAALSOCIALISME** 20

TWEEDE HOOFDSTUK. — **HET NATIONAALSOCIALISME ALS GRONDSLAG VAN DEN ARBEIDSDIENST.** 35

ARTIKEL I. — **NATIONAALSOCIALISTISCHE IDEE EN ARBEIDSDIENSTIDEE** 35

ARTIKEL II. — **HET NATIONAALSOCIALISTISCHE ANTI-INTELLECTUALISME** 38

ARTIKEL III. — **DE NATIONAALSOCIALISTISCHE VOLKSIDEE** 42

ARTIKEL IV. — **STAAT EN PARTIJ IN HET NATIONAALSOCIALISME** 47

§ 1. — De Staat 47

§ 2. — De Partij 48

ARTIKEL V. — **HET FUEHRERBEGINSEL** 50

ARTIKEL VI. — **DE NATIONAALSOCIALISTISCHE OPVOEDING** 52

ARTIKEL VII. — **HET NATIONAALSOCIALISTISCHE ARBEIDSETHOS** 55

DERDE HOOFDSTUK. — **DE NATIONAALSOCIALISTISCHE ARBEIDSDIENSTIDEE.** 59
ARTIKEL I. — **DE ARBEIDSDIENSTIDEE** 60
ARTIKEL II. — **DE OPVOEDING TOT NATIONAALSOCIALISME** 62
ARTIKEL III. — **ARBEID ALS DIENST AAN DE GEMEENSCHAP** 67
ARTIKEL IV. — **HET FUEHRERTUM IN DEN ARBEIDSDIENST** 70

VIERDE HOOFDSTUK. — **DE TOEPASSING VAN DE ARBEIDSDIENSTIDEE.** 75
ARTIKEL I. — **DE TOEPASSING IN DE OPVOEDING** . . . 76
§ 1. — De arbeid 76
§ 2. — Het staatspolitisch onderricht 80
§ 3. — De vrije tijd 91
§ 4. — De lichamelijke opvoeding 94
§ 5. — Het kampleven 97
ARTIKEL II. — **DE TOEPASSING OP DEN ARBEID** . . . 101
§ 1. — Het werkobject van den arbeidsdienst in het algemeen 101
§ 2. — De werkmogelijkheden 104
§ 3. — De voorwaarden van tewerkstelling 108
§ 4. — De verschillende werkobjecten 112
a) De kultiveering van den bodem 113
b) Boschkultuur 119
c) Werken tot voorbereiding van landelijke nederzettingen 121
d) Werken tot voorbereiding van stadsnederzettingen . . 122
e) Het bouwen van wegen 123
f) Bijkomende werken 123
ARTIKEL III. — **DE TOEPASSING VAN HET FUEHRERBEGINSEL** 125
§ 1. — Keuze en bevordering van de Führers 125
§ 2. — Taak en plaats van de Führers 128
§ 3. — Führung en administratie 129

VIJFDE HOOFDSTUK. — **DE ORGANISATIE VAN DEN ARBEIDSDIENST.** 131
EERSTE AFDEELING. — **HET JURIDISCH STATUUT VAN DEN ARBEIDSDIENST** 131
TWEEDE AFDEELING.— **DE LEDEN VAN DEN ARBEIDSDIENST** 133
ARTIKEL I. — **DE ARBEITSMANN** 134
§ 1. — De arbeidsdienstplicht 134
§ 2. — Het juridisch statuut van den Arbeitsmann . . . 138
§ 3. — Rechten en plichten van den Arbeitsmann . . . 139
ARTIKEL II. — **HET PERSONEEL VAN DEN ARBEIDSDIENST** . 142
§ 1. — De Führerhiërarchie 142
§ 2. — Het juridisch statuut van het personeel 143

§ 3. — Plichten en rechten 144
§ 4. — Benoeming en ontslag 145
§ 5. — De opleiding van het personeel 146
DERDE AFDEELING. — **DE ORGANISATIE VAN DEN ARBEIDSDIENST** 152
ARTIKEL I. — **DE BEGINSELEN VAN DE ORGANISATIE** . . 152
ARTIKEL II. — **DE ORGANISATORISCHE INRICHTINGEN** . . 154
§ 1. — De hoogere leiding 154
a) De Reichsarbeitsführer 156
b) De Reichsleitung 156
§ 2. — De Arbeitsgau 159
§ 3. — De Arbeitsdienstgruppe 160
§ 4. — De Abteilung 161
ARTIKEL III. — **DE INRICHTINGEN MET EEN BIJZONDER DOEL** 163
§ 1. — Het recruteeringswezen 163
§ 2. — Het dienststrafrecht 164
§ 3. — Het klachtenstelsel 168
§ 4. — De sociale voorzorg 171
§ 5. — De gezondheisdienst 174
§ 6. — Het huishoudelijk beheer 175
§ 7. — De leiding van den arbeid 179
a) Het Amt für Arbeitsleitung 179
b) De Träger der Arbeit 180

ZESDE HOOFDSTUK. — **DE RESULTATEN VAN DEN ARBEIDSDIENST.** 183
ARTIKEL I. — **RESULTATEN VAN DE OPVOEDING** 184
§ 1. — Staatspolitisch onderricht 184
§ 2. — De opvoeding tot handenarbeid 188
§ 3. — De opvoeding tot kameraadschap 191
§ 4. — Lichamelijke gezondheid en Freizeitgestaltung . . . 193
§ 5. — Zedelijkheid en godsdienst 196
§ 6. — De invloed van den arbeidsdienst op de volksgemeenschap 202
ARTIKEL II. — **DE ECONOMISCHE RESULTATEN** 203
§ 1. — De resultaten in de huishoudelijke jaren April 1935 tot Maart 1938 204
§ 2. — Groote ondernemingen 210
a) Het Bartschgebied 210
b) Het Sprottebruch. 213
c) De Pfinz-Saalbach Korrektion 216
ARTIKEL III. — **HET HUIDIGE UITZICHT VAN DE FUEHRERSCHAFT** 219

ZEVENDE HOOFDSTUK. — **DE ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD.** 221
ARTIKEL I. — **DE ONTWIKKELING VAN DEN ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD** 221
ARTIKEL II. — **ALGEMEENE BEGINSELEN** 223
ARTIKEL III. — **DE VERWEZENLIJKING EN DE ORGANISATIE VAN DEN ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD** 226
ARTIKEL IV. — **DE RESULTATEN VAN DEN ARBEIDSDIENST VOOR DE VROUWELIJKE JEUGD** 233

ACHTSTE HOOFDSTUK. — **TERUGBLIK EN BEOORDEELING.** 237

BIJLAGEN. 249
I. — Reichsarbeitsdienstgesetz 249
II. — Zweite Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Reichsarbeitsdienstgesetzes 254
III. — De arbeidsgouwen 258
IV. — De Bezirken van den Arbeidsdienst voor de vrouwelijke Jeugd . 259

LITERATUUR. 261
I. — Geschiedenis van den Arbeidsdienst 261
II. — De Nationaalsocialistische Arbeidsdienst 261

INHOUDSTAFEL. 263

1941. — Drukkerij A. Hessens, Komediantenstraat 12, Brussel.

ECONOMISCH-SOCIALE BIBLIOTHEEK

IN DEZE REEKS ZIJN REEDS VERSCHENEN :

I Dr. G. EYSKENS. — **De Arbeider en de Bedrijfsleiding in Amerika.** Prijs : fr. 36.—

II. Dr. E. VAN COPPENOLLE. — **De Belgische Politiek v. d. Volkswoning.** Prijs : fr. 36.—

III. Dr. W. LEEN. — **Werkeloosheidsverzekering en Werkeloozensteun in België.** Prijs : fr. 60.—

IV. Mr. A. DE VREESE. — **De Haven van Gent.** Prijs : fr. 45.—

V. Dr. H. VAN CRIEKINGE. — **De Financiering der Scheepvaartondernemingen.** Prijs : fr. 48.—

VI. Dr. A. HOLLENBERG. — **Drie Jaar Duitsche Credietcrisis 1930-1932.** Prijs : fr. 80.—

VII. Dr. E. VAN DEN BOSSCHE. — **Het Technisch Onderwijs in België.** Prijs : fr. 75.—

VIII. Dr. A. PAUWELS. — **Polders en Wateringen.** Prijs : fr. 45.—

IX. Dr. F. E. DE VISSCHERE. — **Het Belgische Belastingwezen en zijn Grondbeginselen.** Prijs : fr. 45.—

X. Dr. F. HOLTHUIZEN. — **Studie over Voorlichting bij Beroepskeuze in Nederland.** Prijs : fr. 45.—

XI. Dr. L. CHARELS. — **De Kredietverzekering bij den Uitvoerhandel in België.** Prijs : fr. 55.—

XII. Dr. J. RAEMAEKERS. — **De Jeugdwerkeloosheid en de Bestrijding van haar Gevolgen in België.** Prijs : fr. 45.—

XIII. Dr. W. J. J. DIJSSELBLOEM. — **De Gezinstoeslag en zijn Toepassing in Nederland.** Prijs : fr. 45.—

XIV. Dr. P. A. VAN DEN DUNGEN. **De Middenstandsbeweging in Nederland.** Prijs : fr. 38.—

XV. Dr. G. TESSER. — **Maatschappijphilosophie en Maatschappijleer bij Othmar Spann.** Prijs : fr. 60.—

... **igen in België.** Prijs : fr. 38.—

... **Arbeidsdienst.** Prijs : fr. 68.—

... **Dumping.** Prijs : fr. 48.—